

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYETİN SÜRGÜNLERİ
YÜZELLİLİKLER**

Ahmet Yusuf YILMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Tevfik ERDEM

DOKTORA TEZİ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

NİSAN 2022

**CUMHURİYETİN SÜRGÜNLERİ
YÜZELLİLİKLER**

Ahmet Yusuf YILMAZ

**DOKTORA TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ahmet Yusuf YILMAZ

12/04/2022

CUMHURİYETİN SÜRGÜNLERİ YÜZELLİLİKLER
(Doktora Tezi)

Ahmet Yusuf YILMAZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Nisan 2022

ÖZET

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kuran, sınırlarını belirleyen uluslararası bir antlaşmadır. Ankara Hükûmeti, 1919-1923 yılları arasındaki süreçte millî birliğe karşı koyan isyancıları, İstanbul Hükûmeti'nde ileri gelen yöneticileri yeni kurulan devlete kabul etmeme fikrini benimsemiştir. Ülkede yaşanan rejim değişikliğini korumak için; yeni devletin oluşumu esnasında ihanet içinde olduğu düşünülenler yurt dışına sürgün edilmiştir. Bu kişiler, mütareke döneminde İstanbul Hükûmeti tarafında yer almışlar, isyanlara katılmışlar veya işgalci devletlerle iş birliği içerisinde olmuşlardır. Mütareke dönemi boyunca Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmeti; birbirlerinden ayrı politikalar izlemişlerdir. İstanbul Hükûmeti, İtilaf kuvvetlerinin işgallerine karşı koyan Kuvayımillîye direnişini engellemek için, çeşitli bölgelerde isyanlar çıkartmış ve Ankara hareketini yok etmeye çalışmıştır. Kuvayımillîye hareketinde yer alanlar, işgalci devletlere karşı savaşmakla beraber isyancılara karşı da mücadele vermiştir. Bu mücadeleden zaferle çıkan Ankara Hükûmeti, İtilaf Devletleri ile Lozan Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Ankara Hükûmeti, mücadele sürecinde İstanbul Hükûmeti bürokratlarının ve isyancıların kendilerine çıkardıkları zorlukları cezalandırma kararı almış ve Lozan Antlaşmasına ek bir protokolle Yüz elli kişiye vatandaşlık verilmemesi hususu eklenmiştir. Daha sonra mecliste süren tartışmalarla Yüz elli kişiyi belirlenerek bu kişilerin Türkiye Cumhuriyeti'nden çıkarılması kararlaştırılmıştır. Tezde, ulus-devlet inşa sürecinde devlet aklının ve devletin karar mekanizmalarının hareket ediş süreci izlenmiştir. Devletin kurucuları, yeni kurulan devlete zarar verebilecek kişileri bertaraf etmişlerdir. Devletin kurulmasının üzerinden on dört yıl geçince devletin yöneticileri, eski rejim taraftarlarının devlete artık zarar veremeyeceği düşünmüş ve sürgün edilen kişiler üzerindeki yasakları ortadan kaldırmıştır. Bu tezde Yüzelliliklerin nasıl tespit edildiği, 1924 yılında ülkeden çıkarılışları, gurbet hayatları ve nihayet 1938 yılında affedilmeleri gibi konular devlet, millî kütüphane arşivleri taranarak ele alınmıştır.

Bilim Kodu : 117111
Anahtar Kelimeler : Lozan Antlaşması, Ankara- İstanbul Hükûmetleri, Yüzellilikler,
“ 150'lik, Sürgün
Sayfa Adedi : 304
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tefvik ERDEM

EXILES OF THE REPUBLIC ONE HUNDRED FIFTY PEOPLE

(Ph. D. Thesis)

Ahmet Yusuf YILMAZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

April 2022

ABSTRACT

Lausanne Peace Treaty was international treaty that set the borders and established the Republic of Turkey. Ankara Government adopted the idea of not accepting as citizens to the newly established state who were the rebels who opposed the national unity during the period of 1919-1923, leading administrators of the Istanbul Government. Those who were betrayed during the formation of the new state so they were exiled abroad. These people took part in the side of the Istanbul Government during the armistice period, participated in the riots or cooperated with the Entente States. During the armistice period, the Ankara Government and Istanbul Government followed separate policies from each other. The Government of Istanbul, in order to prevent the resistance of the National Forces against the invasions of the Allied forces, started riots in various regions and tried to destroy the Ankara-based movement. National Forces movement fought against the rebels as well as against the Entente States. The Ankara Government won this struggle and signed the Lausanne Peace Treaty with the Entente States. The Ankara Government decided to punish the difficulties the Istanbul Government bureaucrats and rebels brought to them during the struggle, and added the issue of denying citizenship to one hundred fifty people with an additional protocol to the Lausanne Treaty. Then remove these people from the Republic of Turkey by setting discussion in parliament. In the thesis, the movement process of the state mind and the state's decision mechanisms in the process of nation-state building had been followed. The founders of the state have eliminated who could harm for newly established state. Fourteen years after the establishment of the state, the rulers of the state thought that the supporters of the old regime could no longer harm the state and removed the prohibitions on the one hundred fifty people. In this thesis, how the one hundred fifty people were determined, their expulsion from the country in 1924, their expatriate life and finally their forgiveness in 1938 were discussed by scanning the state and national library archives.

Science Code : 117111
Key Words : Treaty of Lausanne, Ankara-Istanbul Governments, 150 People, Exile
Page Number : 304
Supervisor : Prof. Dr. Tevfik ERDEM

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecinde, tüm desteklerini esirgemeyen, tarihsel olayların analizinde akademik yazım esaslarını öğreten tez danışmanım Prof. Dr. Tevfik ERDEM'e, ayrıca yapmış oldukları katkılarla tezin içerik ve niteliğinin belirlenmesinde büyük yardımları olan Prof. Dr. Aytaç YILDIZ ve Dr. Öğr. Üyesi Belma TOKUROĞLU'na teşekkür ediyorum.

Tez sürecinde iletişim kurabildiğim Dr. Fatih KOCAOĞLU, Dr. Süleyman SİDAL'a ve Dr. Temel MERİ hocalarıma, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyeleri ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Kaynak bulma konusunda bana yol gösteren, evindeki kırk bin kitaplık kütüphanesini açan Babam Dr. Av. Faruk YILMAZ'a minnettarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ	1
2. 1918-1923 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ’NİN DURUMU ..	17
2.1. İşgaller Karşısında Ülkenin Durumu.....	17
2.1.1. Ülkedeki Genel Siyasi Ortam ve Grupların Oluşması	22
2.1.1.1. Askerî Nigehban Cemiyeti.....	27
2.1.1.2. Teali İslam Cemiyeti ve benzer oluşumları	27
2.1.1.3. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi	29
2.1.1.4. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti.....	30
2.1.1.5. Kilikyalılar Cemiyeti	30
2.1.1.6. Hareket-i Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyeti	30
2.1.1.7. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti	30
2.1.1.8. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti	31
2.1.1.9. Millî Kongre	31
2.1.2. Kongreler Dönemi	31
2.1.2.1. Mustafa Kemal Paşa’nın cepheden İstanbul’a gelişi	32
2.1.2.2. İzmir’in İşgali	33
2.1.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki faaliyetleri	35
2.1.2.4. Amasya Tamimi.....	36
2.1.2.5. Erzurum Kongresi.....	38
2.1.2.6. Batı Anadolu Kongreleri.....	39
2.1.2.6.1. Balıkesir Kongresi.....	39
2.1.2.6.2. Alaşehir Kongresi	40
2.1.2.7. Sivas Kongresi	40

	Sayfa
2.1.2.8. Amasya Görüşmeleri ve Protokolleri	46
2.1.3. 150'lik Polisler	49
2.1.4. 150'lik Gazeteciler	50
2.1.4.1. Mevlanzâde Rıfat ve Serbestî Gazetesi	52
2.1.4.2. Sait Molla'nın ajanlığı ve Türkçe İstanbul Gazetesi	52
2.1.4.3. Hafız İsmail ve Müsavat Gazetesi	54
2.1.4.4. Aydede Gazetesi ve Refik Halit Karay	54
2.1.4.5. Bahriyeli Ali Sami ve Adalet Gazetesi	55
2.1.4.6. Neyyir Mustafa ve Hakikat, Te'min ve Elyevm Gazeteleri	56
2.1.4.7. Refi' Cevad ve Alemdar Gazetesi	57
2.1.4.8. Pehlivan Kadri ve Alemdar Gazetesi	58
2.1.4.9. Fransız işgalini destekleyen Ferda Gazetesi	58
2.1.4.10. Ömer Fevzi ve İrşad Gazetesi	59
2.1.4.11. İzmirli Refet ve Köylü Gazetesi	59
2.1.5. 150'liklerin İsyancıları	60
2.1.5.1. Ali Galip, Bedirhani Halil, Binbaşı Noel olayı	62
2.1.5.2. I. ve II. Bozkır İsyanı	63
2.1.5.3. I. (25 Ekim – 30 Kasım 1919) ve II. (16 Şubat- 19 Nisan 1920) Anzavur İsyanı	63
2.1.5.4. I. ve II. Düzce İsyanı	64
2.1.5.5. Kuvayı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) ile savaş	64
2.1.5.6. I. ve II. Yozgat İsyanı	66
2.1.5.7. Ethem'in olumsuz faaliyetleri	74
2.2. Yeni Türk Devletinin Teşkilatlanması	75
2.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi	75
2.2.2. Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da Toplanması ve Misakımillî'nin Kabul Edilmesi	76
2.2.3. İtilâf Devletlerince İstanbul'un İşgali ve Meclis-i Mebusan'ın Dağıtılması	77
2.2.4. Büyük Millet Meclisi (B.M.M.)'nin Açılması ve Çalışmaları	80
2.2.5. B.M.M.'nin Ankara'da Toplanması ve Açılması	81
2.3. Sevr Antlaşması ve Sonuçları	83
2.4. Cepheleler	83
2.4.1. Güney Cephesi	83

	Sayfa
2.4.2. Batı Cephesi	84
2.4.2.1. Yunan İşgali sırasında 150’liklerden bazılarının faaliyetleri	85
2.4.2.2. Birinci İnönü Muharebesi	87
2.4.2.3. Londra Konferansı	88
2.4.2.4. İkinci İnönü Muharebesi	92
2.4.2.5. Dumlupınar Muharebesi	93
2.4.2.6. Kütahya, Eskişehir Muharebeleri	93
2.4.2.7. Sakarya Meydan Muharebesi	95
2.4.2.8. Büyük Taarruz	96
2.5. Zaferin Sonuçları	97
2.5.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması	97
2.5.2. Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması	99
3. 150’LİKLER SORUNU.....	103
3.1. Liste Üzerine Tartışmalar	104
3.1.1. 150’likler Listesinin Hazırlanması	104
3.1.2. Listenin Hazırlanmasında Kriterler	109
3.1.3. 150’liklerin Tespit Edildiği TBMM Gizli Oturumu	114
3.2. 150’liklerin Listesi	117
3.2.1. Listenin Özellikleri.....	126
3.3. 150’liklerin Yurtdışına Çıkarılışı	130
3.3.1. “İş Birlikçilerin” Kaçışları	130
3.3.2. 150’liklerin Vatandaşlıktan Çıkarılmaları.....	132
3.4. 150’liklerin Affı Meselesi	133
3.4.1. Af Konusunun Ele Alınışı	133
3.4.2. 150’likler ile İlgili Af Kanunu’nun Hazırlanması.....	135
3.4.3. Basında Af Tartışmaları	138
3.4.4. Af Kanunu’nun Kabulü ve Kanunun Uygulanması	141
4. 150’LİKLERDEN PORTRELER	145
4.1. Vahdeddin’in Maiyetinden Olanlar	146
4.1.1. Yaver-i Has: (Kiraz) Ahmet Hamdi Paşa.....	146
4.1.2. Hademe-i Hassa Kumandanı Çerkez Zeki	147
4.1.3. Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa.....	147
4.1.4. Tütüncübaşı Şükrü.....	148

	Sayfa
4.1.5. (Çerkez) Serkarin Yaver Ömer Paşa	149
4.1.6. Seryaver Avni Paşa	150
4.2. Sevr Muahedesini İmzalayan ve Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Kabine Azaları	152
4.2.1. Esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri	152
4.2.2. Adliye Nazır-ı Esbakı Ali Rüşdü	165
4.2.3. Ziraat ve Ticaret Nazır-ı Esbakı (Artin) Cemal	166
4.2.4. Bahriye Nazır-ı Esbakı Cakacı Hamdi	166
4.2.5. Maarif Nazır-ı Esbakı Rumbeyoğlu Fahrettin.....	167
4.2.6. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazır-ı Kızılhançerli.....	167
4.3. Sevr Muahedesini İmzalayan Heyet-İ Murahhasa	168
4.3.1. Maarif Nazır-ı Esbakı Hadi	168
4.3.2. Ayândan Şûray-ı Devlet Reis-i Esbakı Rıza Tefik.....	169
4.3.3. Bern Sefir-i Esbakı Reşat Halis.....	171
4.4. Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Olanlar	173
4.4.1. Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik.....	173
4.4.2. Yaveri Süvari Yüzbaşı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin	175
4.4.3. Kuvayı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik.....	175
4.4.4. Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in Yaveri Tarık Mümtaz.....	175
4.4.5. Kuvayı İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandası Ali Nadir	177
4.4.6. Kuvayı İnzibatiye Mensubîninden Çopur Hakkı.....	177
4.5. Mülkiye ve Askeriyeden	178
4.5.1. Sabık Bursa Valisi Gümölcineli İsmail	178
4.5.2. Ayân'dan Konyalı Zeynelabidin	180
4.5.3. Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı Mesut Fani	181
4.5.4. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay (Albay) Sadık.....	183
4.5.5. Malatya Mutasarrıfı Esbakı Bedirhanî Halil Rahmi	184
4.5.6. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü	184
4.5.7. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa	185
4.5.8. Hürriyet ve İtilaf Kâtibi Umumisi (Genel Sekreteri) Adanalı Zeynelabidin	186
4.5.9. Harput Vali Vekili Esbakı Ali Galip	186
4.5.10. Dâhiliye Nazır-ı Esbakı Ayân'dan Mehmet Ali.....	186

	Sayfa
4.6. Ethem ve Yakın Çevresi	188
4.6.1. Çerkez Ethem	188
4.6.2. Ethem'in Abisi Reşit	191
4.6.3. Ethem'in Diğer Abisi Tevfik.....	193
4.6.4. Kuşçubaşı Eşref Sencer	194
4.6.5. Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami	195
4.7. Çerkez Kongresi'ne Murahhas Olarak İştirak Edenler	197
4.8. Gazeteciler.....	200
4.8.1. Serbestî Gazetesi Sahibi Mevlanzâde Rıfat	200
4.8.2. Türkçe İstanbul Gazetesi Sahibi Sait Molla.....	202
4.8.3. Aydede Gazetesi Sahibi ve Posta Telgraf Müdürü Umumi Esbakı Refik Halit	203
4.8.4. Alemdar Gazetesi Sahibi Refi' Cevad	207
4.8.5. Adana'da Ferda Gazetesi Sahibi Fanizade Ali İlmî	208
5. SONUÇ	211
KAYNAKLAR	237
EKLER.....	251
EK-1. Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri	251
EK-2. 1938 Yılına Dair Gazeteler.....	273
ÖZGEÇMİŞ	303

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Mütareke Döneminde 150'lik Gazeteciler Listesi	51
Tablo 2.2. İsim Değiştiren / Hıristiyan Olan (Tanassur Eden) 150'likler.....	85
Tablo 5.1. İstanbul-Ankara Hükûmet Mukayesesi	216
Tablo 5.2. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin Birbirlerine Bakış Açıları	218
Tablo 5.3. Karşı Cephedeki Gazeteler ve Verilen Manşet Temaları	220
Tablo 5.4. 150'lik Gazetecilerin Dikkat Çekici Cümleleri	221
Tablo 5.5. Mustafa Sabri ile Mehmet Akif Zihin Dünyası Mukayesesi	224
Tablo 5.6. 150'lik Listesinde Tespit Edilen Çerkez Sayıları	225

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. İşgal Sürecinde İktidarın Paylaşılması.....	11
Şekil 1.2. 150'likler ile Direniş Hareketi Arasındaki İlişki	11
Şekil 2.1. Azınlık Cemiyetlerine Karşı Kurulan Millî Cemiyetler	27
Şekil 2.2. Mustafa Kemal'in Millî Mücadelede İzlediği Yol.....	32
Şekil 2.3. İktidara Karşı Gelişen Kongreler Haritası	35
Şekil 2.4. İktidar- Yönetilenler, Amasya Görüşmeleri	47
Şekil 2.5. 150'likler ile İlgili İsyan Bölgeleri Haritası.....	61
Şekil 2.6. Meclis-i Mebusan'ın Dağıtılmasında Mebusların Kaçışı.....	78
Şekil 2.7. İtilaf Devletleri yönetimindeki İstanbul ve Ankara BMM	80
Şekil 2.8. Batı Cephesi Savaşlar Haritası.....	84
Şekil 3.1. Türkiye'deki Çerkez Yerleşim Yerleri	129
Şekil 5.1. İstanbul'un Taşra Haline Geliş Tablosu	212

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. İstiklal Caddesinde, İngiliz Askerleri	22
Resim 2.2. Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsni Yunan Komutanlarla - Ortadaki....	86
Resim 2.3. Sofoklis Venizelos'un Osman Gazi Türbesinde Çektirdiği Fotoğrafi.....	86
Resim 3.1. Lozan Antlaşmasında Af Dışı Kalan 150 Kişinin İlanı	114
Resim 3.2. Son Posta Gazetesi-30 Haziran 1938.....	136
Resim 4.1. Kayserili Şaban Ağa	148
Resim 4.2. Şükrü Bey ve Hakkında Yayımlanan Kitap Kapağı	149
Resim 4.3. Seryaver Avni Paşa	150
Resim 4.4. Avni Paşa'nın Aile Fotoğrafi	151
Resim 4.5. Mustafa Sabri Efendi	157
Resim 4.6. Mustafa Sabri'nin Mezar Taşı	157
Resim 4.7. Rıza Tevfik, Damat Ferid Paşa, Hadi Paşa ve Reşad Halis	168
Resim 4.8. Rıza Tevfik ve Serab-ı Ömrüm Kitap Kapağı	170
Resim 4.9. Şadiye Sultan	172
Resim 4.10. Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik ve Kitabı.....	174
Resim 4.11. Tarık Mümtaz'ın mezarı	176
Resim 4.12. Mesut Fani Bilgili	181
Resim 4.13. Mesut Fani'nin Tezi: La Nation Kurde et Son Evolution Sociale	182
Resim 4.14. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa Paşa ve Yargılamaları Hakkında Yazılan Kitaplar	185
Resim 4.15. Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem.....	189
Resim 4.16. Çerkez Ethem.....	190
Resim 4.17. Eşref Sencer Kuşçubaşı	194
Resim 4.18. Hacı Sami.....	195
Resim 4.19. Mevlanzâde Rıfat ve Kitabı	200
Resim 4.20. Refik Halit Karay	204
Resim 4.21. Refi' Cevad Ulunay	207

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
150'lik	1924'te Vatandaşlıktan Çıkarılan Yüz elli Kişi
A.B.D., ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BMM	Büyük Millet Meclisi
c.	Cilt
M. Kemal	Mustafa Kemal Atatürk
m.	Madde, Maddesi
MAH	Millî Âmale Hizmet (O Dönemki İstihbarat) Teşkilatı
Mütareke Dönemi	30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Başlayıp 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile Sona Erdiği Kabul Edilen Dönem
s.	Sayfa
t.y.	Tarih Yok
Taşra	Yönetilen Taşra Birimleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	Ve Devamı
Y.	Yayını, Yayını, Yayınevi
Yönetim	İktidar, Otorite Merkezi

1. GİRİŞ

Yüzellilikler (Bundan sonra 150'likler) konusunun tarihsel arka planının daha iyi anlaşılabilmesi için 1918-1922 yıllarına bakılmalıdır. 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkesi sonrasında Osmanlı Devleti'ne durumu incelendiğinde tüm cephelerde ve ülke içinde ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan bir çöküntü hâkim olmuştur. İngiltere, Fransa, İtalya, Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti ile savaşmış ve hâkimiyet alanını Sevr haritasındaki Anadolu'ya mahkûm etmişlerdir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında dört milyon kilometrekare toprağa sahipken, savaştan sonra sahip olduğu toprağı bir milyon kilometrekare bile değildir. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Anadolu'yu dahi paylaşmayı düşünmüşlerdir. Anadolu haritasında, kendilerine uygun bölgeleri gizli anlaşmalarla seçmişlerdir. İngilizler, Batı Anadolu'yu Yunanlılara vermişler, ülkenin Kuzeydoğu ve Doğu kesimleri Ermenilere vermiştir. Güneydoğu ve Kapadokya bölgesini Fransızlar işgal etmeye başlamış, Güneybatı Anadolu'ya ise İtalyanlar asker çıkartmıştır. Bütün bu işgallerin yanında ordular terhis edilmiş, devletin tüm silahlarını İtilaf Devletlerine teslimi kararlaştırılmış, harp gemileri düşmana teslim edilmiş, yani dört yıl süren I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti fiilen sona ermiştir.

Savaş öncesi iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası liderleri, savaşın bitimiyle yurtdışına kaçmışlardır. Kaçan liderler arasında dönemin Sadrazamı Talat Paşa, Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili Enver Paşa, Bahriye Nazırı ve Suriye ile Filistin Bölgesinde Savaşan Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa da vardır. Bu kişilerle İttihat Terakki'nin diğer önde gelen yöneticileri, Almanya yanında savaşa katılmayı kabul ettiklerinden ve bu suretle savaşın uzamasına sebep olmalarından dolayı İstanbul Hükûmeti tarafından savaş suçlusu kabul edilmişlerdir.

Müttefik Almanların da Osmanlı toprakları hakkında planları olduğu tespit edilmiştir. Alman Gazeteci Winterstetten'in Berlin-Bağdat adlı kitabında açıkça itiraf ettiği Doğu Politikalarında, Bağdat Demiryolu ile Osmanlı toprakları üzerindeki varlığını öğrendikleri petrol yataklarını ve diğer zenginlikleri ele geçirmek amacıyla oldukları görülmüştür. İngiltere'nin elinde bulunan Hindistan topraklarına giden yolların kesilmesi gerektiği anlatılmıştır. Berlin'den Bağdat'a gidecek Demiryolu projesinin bu amaçla yürütüldüğü yazılmış, I. Dünya Savaşı içinde Osmanlı ordularını Sina Çöllerinde, Kafkas yollarında, Galiçya'da savaşa girmesi sağlanmıştır. Böylelikle İngiltere'nin zayıflaması uğruna

Almanlar'ın çaba harcadıkları düşünülürse, Almanya yanında savaşa girmenin rasyonel olmadığı söylenebilir. Kısacası, I. Dünya Savaşı'na katılan tüm devletlerin genel amaçlarından birisinin Osmanlı Devleti'ni parçalamak olduğu görülmüştür.

İngiltere'ye bakıldığında: Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği, İngiliz tersanelerinde yapılmış fakat son anda teslimden vazgeçilmiş olan iki zırhlı savaş gemisinin tesliminden sarfinazar edilmesi, İngiltere'nin Osmanlı Devleti üstündeki olumsuz niyetini göstermiştir.

I. Dünya Savaşı'nda muhtelif cephelerde savaşıp Millî Mücadele döneminde Anadolu'ya geçen, Şark Ordusu kumandanı olan, Ermeni Devleti'nin kurulmasını engelleyen, böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu sınırlarının mimarı Kazım (Karabekir) Paşa, "I. Dünya Savaşı Anıları" adlı kitabında Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sebeplerini daha ayrıntılı görmek mümkündür.

Mondros Mütarekesi sonrasında iktidarı terk eden İttihatçılardan gelen, Padişah Vahdeddin ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları tarafından kurulan hükûmetler, savaşın sebebini, İttihat ve Terakki mensuplarına mal ederek işgalci İtilaf Devletleri ile hükûmetlerinin aralarını düzeltereklerini ummuşlardır. Bu zihniyete mensup kişiler, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokma, devletin tüm kaynaklarını tüketme, hatta savaş yıllarında Ermenilerin tehcir (göç) ettirilmesi gibi meselelerde İttihatçıların yargılanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ermeni tehcirinden sorumlu gördükleri kişileri, (Örneğin Nemrut Mustafa adıyla tanınmış olan) mahkemede yargılamışlardır. Hatta, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i idam ettirmişlerdir. Türk Tarih Kurumunca yayınlanan Feridun Ata'nın "İşgal İstanbul'undaki Tehcir Yargılamaları" bu konuda yazılmış önemli kitaplardandır.

I. Dünya Savaşı sırasında birçok cephede savaşmış, savaşın ıstırabını çekmiş, ülkenin parçanlamaya, yok edilmeye çalışıldığını görmüş bir kısım asker, sulhun işgalci İtilaf Devletleri ile anlaşma yoluyla çözülemeyeceğinin idraki ile Anadolu'ya geçmişlerdir. Anadolu'da bir Kurtuluş Savaşı vermek suretiyle Anadolu topraklarının elde tutulabileceği anlayışıyla Kurtuluş Savaşını başlatmışlardır. Bu kişiler arasında Yıldırım Orduları Grubu'nun son kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Şark Ordusu Kumandanı Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, eski nazırlardan Rauf Orbay ve bunların maiyetindeki çeşitli subaylar yer almıştır. Bu isimler diğer vatanseverlerle önce Erzurum ve Sivas Kongrelerini gerçekleştirmişlerdir. Sonra Anadolu'da hükûmet yerine geçecek olan Hey'et-i Temsiliye'yi oluşturmuşlar, kalan ordu mensuplarını toplamışlar ve ulusal

Kurtuluş Savaşı başlatmışlardır. Bu yeni harekete, İtilaf Devletleri ile savaşmak yoluyla Anadolu'nun kurtulabileceğini idrak eden aydınlar ve bürokratlar da katılmışlardır. Neticede Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi ile savaşın kaderini ellerine almışlar ve millî mücadeleyi yürütmüşlerdir.

Bu gelişmelere karşın, İstanbul'da başta Padişah ve çevresi olmak üzere bir kısım asker, bürokrat, gazeteci, azınlık gruplar, bu mücadeleye karşı işgalci İtilaf Devletleri ile iş birliği yapmışlardır. Osmanlı Devleti'ni kurtarılabilceğini sanarak, onların emir ve talimatları doğrultusunda Ankara'da başlayan millî mücadele hareketini engellemek yolunda birçok faaliyette bulunmuşlardır. Öyle ki bu mücadele, işgalci güçlerle, ulusal güçler arasında yürütülmesi gerekirken, İstanbul Hükûmeti'nin ortaya çıkardığı isyanlarla da savaşmak zorunda kalınmış, çatışmalar topyekûn bir Kurtuluş Savaşı'na dönüşmüştür. İstanbul Hükûmeti işgallere karşı sessiz kaldığından, bu topraklarda bir yönetim, bir iktidar boşluğu oluşmuştur. Halk, yönetimin işgallere karşı koymasını ummuştur. Aslında Ankara Hükûmeti oluşan bu iktidar veya yönetim boşluğunu doldurmak üzere ortaya çıkmış bir hareket olarak görülebilir. Saray ve çevresi ile başta Damat Ferit Hükûmeti olmak üzere kurulan hükûmetler, bir kısım (150'lik) gazeteciler, bürokratlar ve Osmanlı Devleti tarafını tutan aydınlar, kurdukları derneklerle işgalci güçlerle birlikte çalışmaya başlamışlardır. Din adamı olan Sait Molla'nın (150'liklerden) rahip Frew ile birlikte oluşturdukları İngiliz Muhipler Cemiyeti, Amerikan mandası isteyen cemiyetlerin kurucuları, azınlıkların kurdukları Mavri Mira, Pontus veya Etnik-i Eterya gibi cemiyetlerin hepsi millî mücadele karşıtı tavır almışlardır.

Padişahlık veya hilafet makamı kullanılarak Anadolu'da çeşitli bölgelerde isyanlar çıkartılmıştır. Düşmanla çarpışması gereken millî güçler uzun süre bu isyanlarla uğraşmaya mecbur edilmiştir. Özellikle Marmara bölgesinde çıkarılan isyanlar bir Çerkez Devleti kurmak peşinde olan Kuvayı İnzibatiye (birçoğu 150'lik), Anzavur İsyanları, saraydan aldıkları teşvikle işgalci güçlerin yardımlarıyla millî mücadelenin sekteye uğratılmasına vesile olmuşlardır. Önce Kuvayimillîye taraftarı olan Çerkez kökenli isyanlara karşı savaşan Ethem bile daha sonra abileriyle Yunanlılara sığınmışlar ve hatta Yunan işgalindeki İzmir'de bir Çerkez Kongresi düzenlemişlerdir.

Dinî temalar kullanılarak Konya yöresinde çıkarılan isyanlar, derebeylik amacıyla oluşan Yozgat isyanları, Güneydoğuda çıkan dini ve etnik isyanların hemen hepsi millî mücadeleyi engellemek amacıyla çıkarılan isyanlar olmuşlardır. Kurtuluş Savaşı

zaferinden sonra, Ankara Hükûmeti; İstanbul Hükûmeti taraftarlarına, iş birlikçilerine, isyancılara bir tepki vermiş, hesaplaşma yoluna gitmiştir. Batı Anadolu'da Yunanlılarla iş birliği yapan Rumların bir kısmı, yenilgiye uğrayan Yunan Orduları ile Anadolu'yu terk etmişlerdir. Kalanlar ise Lozan'da öngörülen ve sonraki yıllarda uygulanan Mübadele Antlaşması hükümleri gereği Anadolu'yu terk etmişlerdir. Ermeniler ise, Kazım Karabekir Paşa'nın ileri harekâtıyla Kars, Ardahan bölgelerini terk etmişler, yapılan antlaşmalarla Türkiye'nin bugünkü doğu sınırları çizilmiştir. Kürtler, İtilaf Devletleri tarafından devlet kurma konusunda Sevr Antlaşmasında teşvik edilmişse de Lozan antlaşmasında İtilaf Devletleri tarafından dikkate alınmamışlardır.

150'likler olarak adlandırılan İstanbul Hükûmeti taraftarlarından, düşman iş birlikçilerinden, isyancılardan hesap sorulmuştur. Başta İstanbul Hükûmeti çevresini oluşturan kişilerle bu dönemde birkaç kez hükûmet kuran Damat Ferit ve çevresindekiler, Sevr Antlaşmasını imzalayanlar, Millî güçlerle çarpışmaya giren isyancılara komuta eden veya bunları teşvik eden liderler, Mustafa Kemal ve arkadaşları aleyhine fetva vermişlerdir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının öldürülmelerinin vacip olduğunu ileri süren din adamları, millî mücadele aleyhine çalışan siyasiler, bürokratlar, gazetecilerden bazıları 150'likler listesine alınmıştır.

150'likler meselesi Lozan'da gündeme getirilmiş, başta İngiltere olmak üzere Konferansa katılan işgalci devletlerin temsilcileri, bu iş birlikçiler için genel af çıkarılmasını önermişlerdir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, bu kişilerden en azından bir kısmının yani elebaşların vatandaşlıktan çıkarılması hususunda ısrar etmiştir. Neticede Lozan Antlaşması'na eklenen bir protokolle bu kişilerin 150 isimle sınırlı olmasına karar verilmiş ve 150'likler meselesi böylece ortaya konulmuştur. Büyük Millet Meclisi'nde bu kişilerin isimlerinin nasıl belirlendiği ile ilgili yapılan tartışmalar tezde ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu tezde; 150'liklerin, Millî Mücadele yıllarındaki faaliyetlerini, sürgün dönemlerindeki siyasi hayatları incelenmiştir.

Kurtuluş Savaşı dönemi olayları, kişileri, tarihi birer ibret olma özelliğini taşımaktadır. Hadiselerin nedenlerini araştırdıkça konular daha da aydınlanmakta ve olaylar daha dikkat çekici hâle gelmektedir. Bu durum, tıpkı bir kıymetli madeni bulan kimsenin maden damarlarını bulup kazdıkça ana damarlara ulaşmasına benzetilebilir. Bu konu, günümüz siyasi tarihçileri açısından hâlen tartışılan değerli bir bilgi kaynağıdır. Tabii bu konuda iyi

bir uzmanın, hangi kitapların okunması gerektiğini veya hangi kişiler üzerine yoğunlaşması konusunda yol göstermesi, araştırmacının işini kolaylaştıracaktır.

Mütareke dönemi anlatılırken dönemin şartları çerçevesinde konuyu incelemek gerekmektedir. Mesela İstanbul'un işgali konusunda o günkü halkın işgallere neden tepki göstermediği sorusuna şu cevaplar verilebilir: İstanbul halkı o günlerde birçok etnik unsuru barındırmaktaydı. Yani halk Türk, Kürt, Rum, Ermeni, Yahudi gibi etnik yapılardan oluşmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nda, Alman Orduları İstanbul'da konuşlanmıştı. Mütareke Döneminde, İttihat ve Terakki Fırkası I. Dünya Savaşını kaybetmekle suçlanmış, bu fırka iktidarı terk etmiş, yerine İngilizlerin müttefiki olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara gelmiştir. Alman birliklerinin ülkeden çıkarılıp yerine İngiliz birliklerinin gelmesi halk açısından garipsenmemiştir. Çünkü dönemin eserleri okunduğunda işgalcilere karşı İstanbul'da ciddi bir direniş (Antep, Urfa direnişi gibi) görülememiştir. Bu yüzden halkın var olan durumu, yabancı askerleri kanıksadığı anlaşılabılır. İstanbul sokaklarında İngiliz ve Fransız askerlerinin bulunmasını hükûmetin rızası dâhilinde olduğu görüşü hakim olmuştur.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarlarıysa, İttihat ve Terakki Fırkası'nın tüm faaliyetlerine karşı olduğundan Alman müttefikliği yerine İngiliz müttefikliğine güvenmişlerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası yöneticileri kendilerinin iktidarda kalmasının yegâne kaynağı olarak "İngiliz Devletine olan sadakat" şeklinde görmüşlerdir. O dönemde yayımlanan Türkçe İstanbul Gazetesi'nde Sait Molla ve Süleyman Radi yazılarında İngilizlerin İstanbul'a gelmelerini sevinçle karşılamışlardır. Sait Molla, Ali Kemal gibi kişiler İngilizlerin İstanbul'da bulunmasının Osmanlı'nın kurtuluşu için gerekli olduğunu yazmışlardır. Ali Kemal, bir başka yazısında kurtuluşu İngiliz siyasetinde gördüğünü beyan etmiştir. Hükûmetin, İtilaf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda hareket edeceklerini yazmıştır. İstanbul'da bulunan azınlıklarsa İstanbul'un işgalinden hoşnutluklarını ifade etmek amacıyla kayıklarla işgalci savaş gemilerine çiçekler ve yiyecekler götürmüşlerdir.

Bu konuda yüksek lisans tezleri ve araştırmacılar tarafından yazılan kitaplar bulunmaktadır. Yazılan kitaplardan Nutuk, 150'likler açısından okunduğunda, Mustafa Kemal'in kendisine karşı gelen kişileri, faaliyetleri tek tek yazmış olduğunu görür. Nutuk'un ilk bölümleri, 150'liklerin bu listeye alınma sebeplerini içermektedir.

Daha sonraki yıllarda, tarihçi Cemal KUTAY, 150'likler Faciası kitabını yazmıştır. Bu kitap küçük hacimli olup birtakım yanlış ve eksik bilgilere yer vermesine karşın konu hakkında yazılan ve özelinde 150'liklerin incelendiği ilk kitaptır. Kitap bu bakımdan ciddi önem arz etmektedir. Kitapta öznel değerlendirmeler yer almasından dolayı bilimsel bir eser olma özelliği taşımamaktadır.

150'likler konusunda yazılmış diğer kitaplar, Gazeteci İlhami SOYSAL'ın "150'likler" ve "Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler" kitaplarıdır. Yazar, konuyu gazeteci gözüyle incelemiş olsa da verdiği siyasi tarih bilgileri bakımından önem arz eder. Gazeteci İlhami SOYSAL, 150'likler konusunun bir tarihi hazine olduğunun farkına varmıştır. Son olarak, bu konunun çok detaylı incelenmesi yönünde öğütlerde bulunmuştur.

Kamil ERDEHA'nın "Yüzellikler veyahut Millî Mücadelenin Muhasebesi" kitabında olaylar, belgeler ışığında ele alınmıştır. Eser, 150'likler konusunun daha net bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Yazar, gazete yazılarını ve meclis tartışmalarını çok iyi yorumlamış ve bu analizlerle 150'liklere Ankara Hükûmeti tarafından nasıl bakıldığını ortaya koymuştur.

Şerife ÖZKAN, Boğaziçi Üniversitesi'nde hazırlamış olduğu yüksek lisans teziyle Şefik Kemali nezdinde 150'likleri meşruiyet ve güvenlik bakımından ele almıştır. Tezini İngilizce olarak "Yüzellikler and Süleyman Şefik Kemali: A Legitimacy and Security Issue" başlığıyla yazmıştır. Şerife ÖZKAN, bu tezi yazarken Perizat Perrin SÖYLEMEZOĞLU ve Tuğrul SÖYLEMEZOĞLU gibi Şefik Kemali'nin ailesinden kişilerle görüşmüş, ayrıca Yapı Kredi Bankası arşivinden faydalanmıştır.

Yalçın TOKER ise 150'likleri biyografileri bakımından incelemiş ve 150'liklerin hayatlarını genel hatlarıyla içermesi bakımından siyasi tarihe önemli katkılar sunmuştur. Benzer şekilde Tıp Doktoru Ceyhun İRGİL tarafından 2021 yılında yazılan "Babalar ve Oğullar" kitabında, 150'liklerin çocuklarının ve torunlarının hayatlarını biyografi yazım türü çerçevesinde ele almıştır.

Özellikle son yıllarda 150'likler konusunda birçok makale yayımlanmaya başlanmış ve konunun mahiyeti siyasi faaliyetler açısından önem kazanmıştır. Osmanlı ve devlet arşivlerindeki kaynaklar, istihbarat raporları günümüz Türkçesine çevrilerek makalelerde yayımlanmaktadır. 150'liklerin çoğu tarih açısından önemli şahsiyetlerdir. Bir devrin kapanıp bir devrin açılmasına şahitlik eden ve eski devrin savunduğu için veya yeni dönemin karşısında bulunduğu için suçlanan kişilerdir. Şaduman HALICI ve Sedat

BİNGÖL, 150'likleri, belgeler ışığında tahlil etmişler ve bu konuda önemli makaleler yazarak 150'liklerin hayatlarında karanlık kalmış kısımları aydınlatmışlardır. Bu tezin hazırlandığı yıllarda; Şaduman HALICI, "Ethem" ve "Mütareke Döneminin İşbirlikçileri 150'lik Gazeteciler" adlı kitaplarını yayımlamış, 150'likleri farklı yönlerden ele almıştır.

Tez çalışması olarak bu konunun seçilmesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu tezdin önce 150'likler konusunda yazılan eserlerin önemli bir kısmı, gazeteciler tarafından yazılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken çoğu kez, Meclis tutanakları göz önünde tutulmuştur. Yazılan bu eserler taranarak 150'likler hakkında bilgiler edinilmiş, fakat aşağıdaki sorulara cevaplar bulunamamıştır. Yazılan bu tezde ise makale ve kitaplarda cevapları verilmeyen hususları ön plana çıkararak aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. 150'likler konusunda yazılan eserlerden farklı olarak bu Tez, aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır:

1. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin, işgalci İtilaf Devletlerine karşı politikaları ne olmuştur, farklılıkları nelerdir?
2. 1919-1923 yılları arasında İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin birbirlerine karşı bakış açıları nasıldır?
3. Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetleri tarafını tutan gazetelerde yazılanlar arasındaki farklılıklar nelerdir?
4. 150'lik olan yazar Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Refik Halit (Karay), Serbestî Gazetesi sahibi Mevlanzâde Rıfat, Ferda Gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmî, Alemdar Gazetesi sahibi Refi' Cevad (Ulunay), Türkçe İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla, Tarık Mümtaz Göztepe gibi gazeteciler, Ankara Hükûmeti aleyhine neler yazmışlardır?
5. 150'liklerin sürgün edildiği yıl olan 1924 yılında gazeteler 150'likler hakkında neler yazmıştır?
6. İkisi de İslam âlimi oldukları hâlde, Ankara BMM Burdur Mebusu (milletvekili) olan İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy ile İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı, Tokat Mebusu olan Mustafa Sabri Efendi'nin zihin dünyaları arasındaki farklar nelerdir?
7. 150'liklerin arasında neden bu kadar çok Çerkez kökenli kişi bulunmaktadır?
8. Cumhuriyet rejimine benimsemeyen 150'likler, neler yapmışlardır?
9. Affedildikleri yıl olan 1938 yılında gazeteler, 150'likler hakkında neler yazmışlardır?
10. Cumhuriyet rejimi bu kişileri yurtdışında nasıl izlemiştir?
11. Sürgün yıllarında, 150'liklerin geçmişlerinden dolayı pişmanlık duyanları var mıdır?

12. Yaşanılan pişmanlıklar eserlere, makalelere, mülakatlara, mektuplara nasıl yansımıştır?
13. 150'liklerin akrabalarında önemli şahsiyetler var mıdır? Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde hangi önemli görevlerde bulunmuşlardır?

Tezde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İtilaf Devletlerine bakış açısı, işgallere karşı anlayışı, askerî yönetimi, teşkilatlanma süreci ele alınmıştır. Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra millî mücadeleye ihanet etmiş kişilerin nasıl belirlendiği incelenmiştir.

Yukarıdaki sorulara cevap bulabilmek için izlenen yöntem kaynak taraması olmuştur. Bu bağlamda, konuyla ilgili yazılmış kitap, gazete, makale, tez, bildiri ve raporlar incelenmiştir. Daha önce belirtildiği gibi 150'liklerin tarihine ilişkin birçok kitap ve makale mevcuttur. Bu konuda tetkik edip ulaşılan eser sayısı 300'ü geçmiştir. Ancak yazılan eserlerin önemli kısmı 1 Kasım 1928 (harf devrimi) tarihinden sonra günümüz Türkçesiyle yazılan arşivleri incelemişlerdir. 150'likler hakkındaki resmî yazışmalar, gazete yazılarının bulunduğu 1923-1928 arası dönem Osmanlı Türkçesi ile yazıldığından nispeten karanlık kalmış, detaylı bir şekilde arşiv incelemesi bugüne kadar yapılmamıştır.

Tezin sorularını cevaplayabilmek için aşağıdaki kurumların arşivlerinde yer alan eserler taranmıştır:

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi,
2. Millî Kütüphane Arşivi,
3. Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi,
4. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi.

Tezde 150'likler meselesinin sosyo-psikolojik tahlillerini yapabilmek maksadıyla o dönemde yayımlanan gazetelere tek tek bakılmış ve 150'liklerle ilgili haberler ele alınmıştır. Bu haberler, 1924-1938 tarihleri arasında yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Tezin içinde ve ek bölümünde bu gazete yazılarının taranmış ve çevrilmiş hâli yer almaktadır. 150'likler hakkında günümüz Türkçesine çevrilen Osmanlıca metinler ancak buz dağının görünen kısmı olup konu çok detaylı ve derindir. 150'likler hakkında yazılmış onlarca Osmanlıca metin vardır. Bu araştırma ile 150'liklerle ilgili geçmiş asırda yazılan yaklaşık 30 sayfalık arşiv ilk kez gün ışığına çıkarılarak sunulmuştur.

Tezde birçok kaynaktan yararlanarak çoğu kez hatıralara dayalı olarak, sürgün edilen bu 150'liklerin biyografileri ayrıntılı olarak yazılmıştır. Özellikle bu isimler hakkında yapılan sair çalışmalar ve yayınlanan anılar, tezin hazırlanmasına ışık tutmuştur. Bu çalışma, Millî Mücadele tarihinin aydınlatılması hususunda biyografilerin incelenmesi ve değerlendirilmesi yönünde bir kaynak teşkil edecektir.

Mecliste 150'likler listesi hazırlanırken, bu listeye alınan isimlerin kategorileştirildikleri görülmektedir. Kimi isimlerin niçin listeye alınmadıkları merak edilebilir. Buna en iyi örnek, padişah Vahdeddin'in kendisidir. Listede maiyetinden Yaver-i Hassı, Hazine-i Hassa kumandanı, tütüncübaşı bulunduğu hâlde, Padişahın kendisi yer almamıştır. Bunun sebebi, padişahın 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla birlikte İstanbul'dan kaçmasıdır. 150'likler listesi, 1924 yılında hazırlanırken Vahdeddin sürgünde yaşamını sürdürmüştür. Bir diğer örnek: Anadolu hareketine her türlü zorluğu çıkaran, birkaç kez sadrazamlığa atanan İngiliz yanlısı, padişahın eniştesi Damat Ferit listede niçin yoktur? Çünkü Damat Ferit 150'likler listesi hazırlanırken hayatta değildir. Millî Mücadele zaferinden sonra Paris'e kaçmış, 1923 yılında vefat etmiştir.

İkinci bölümde, Birinci Dünya Savaşı sonrası İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmeti arasındaki ihtilaflar incelenmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 150'likler hakkında izlenen siyaseti ele alınmıştır. İstanbul Hükûmeti, padişah yanlıları ile iş birlikçiler arasından seçilen 150 kişi, Türkiye Cumhuriyeti'nden sürgün edilmiştir. 1924 yılından 1938 yılına kadar geçen süre zarfında devlet yönetimindeki değişimler olmuştur. Bunun sonucunda 150'likler 1938 yılında affedilmiştir. 1938 yılında neden af sürecine geçildiği hususunda millî mücadeleye tanıklık edenlerin anıları, TBMM tutanakları ve gazete haberleri çerçevesinde incelenmiştir. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin İtilaf Devletlerine bakış açıları, işgallere karşı tutumları, askerî harekâtları, örgütlenmeleri mukayese edilmiş ve tezin yazılma amacını belirleyen sorulara cevap aranmıştır. Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandığı için millî mücadeleye ihanet etmiş kişilerin nasıl cezalandırılacağı yolunda çeşitli görüş alış-verişleri olmuştur. Bu listenin nasıl belirlendiği hususları üçüncü bölümde irdelenmiştir.

İstanbul Hükûmeti ile işgalci İtilaf Devletleri'nin yerli iş birlikçileri, Anadolu'daki Kuvayımillîye'yi engellemek için çeşitli bölgelerde, halkı etkileyerek isyanlar çıkartmışlardır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere Kuvayımillîyeciler, işgalci dış güçlere

karşı savaşımanın yanı sıra, Anadolu’da bir de bu isyancılara karşı mücadele vermişlerdir. Savaşlarda kazanılan zaferlerle İtilaf Devletleri, muzaffer Ankara Hükûmeti ile barış masasına oturmak zorunda kalmışlar ve görüşmeler sonucunda 1923 yılı Temmuz’unda Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Antlaşması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisadi, mali, siyasi, hukuki açılardan, temelini kuran, sınırlarını belirleyen uluslararası antlaşmadır. Türk Hükûmeti barış görüşmeleri sırasında kendisine zorluk çıkaran İstanbul Hükûmeti’ne padişahlığı (saltanatı) kaldırılmakla cevap vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, yerli iş birlikçileri, yeni kurulan devletin vatandaşlığına kabul etmeme fikrini benimsemiştir.

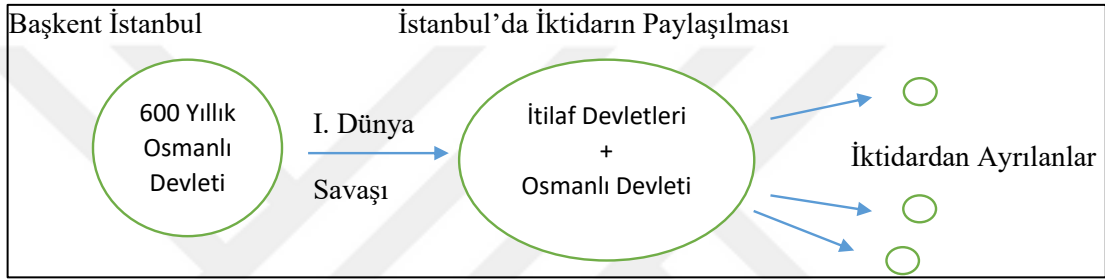
İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında yaşanan anlaşmazlıklar, siyasal ihtilaflara neden olmuştur. Mütareke dönemi boyunca Ankara ile İstanbul Hükûmeti; birbirlerinden ayrı politikalar izlemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Ankara Hükûmeti; 1919-1923 yılları arasındaki süreçte Millî birliğe karşı koyan isyancıları, mücadele sürecinde İstanbul Hükûmeti bürokratlarının ve isyancıların çıkardıkları zorlukları cezalandırma kararı vermiş ve Lozan Antlaşmasına ek bir protokolle 150 kişiye vatandaşlık verilmemesi hususunu eklemiştir.

Tezin ikinci bölümünde yer alan İstanbul ve Ankara Hükûmetleri’nin iktidar mücadelesi çerçevesinde olaylar açıklanmaya çalışılmıştır. Hükûmetler, toplumun onayını alabildiği ölçüde iktidarda kalabilir. Yani yönetilenlerin kendisine rıza gösterdiği ölçüde iktidarını sürdürebilir. Hükûmetler sahip olduğu otoriteyi, devlet teşkilatı ile kullanır ve yönetir. Ancak iktidardaki köklü değişiklikler, önemli değişkenler yönetilenlerin verdiği rızayı azaltabilir veya sona erdirebilir.

Tezde, İstanbul öncelikle yöneten iktidar olarak ele alınmıştır ve vurgulanan temel temsil sembolleri: Saltanat, halifelik, gelenek ve İtilaf Devletleri’nin gücüdür. İşgale uğrayan İstanbul yönetiminde gizli yöneticilerin İngilizler olması yönetilenlerde birtakım hoşnutsuzluklara neden olmuştur. İstanbul iktidarı, tezin ikinci bölümünün sonlarına doğru temel değerlerini/sembollerini kaybederek Ankara’nın yönetimine girecektir.

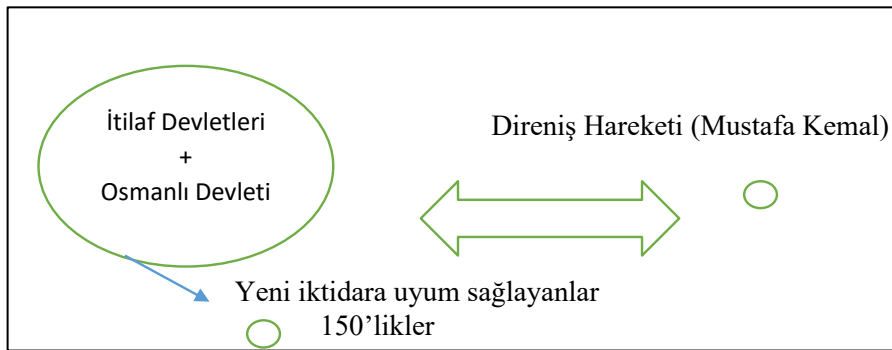
Yönetilenler ise: Vergi alınan, vali atanan, asker toplanan, iktidarın yönettiği birimlerdir. Tezde Mustafa Kemal veya Ankara Hareketi yönetilen olarak çıktığı siyasi faaliyetlerine, Ankara iktidarı / yönetimi şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Bu hareketin kullandığı siyasi semboller: Bağımsızlık, toprak bütünlüğü, kendi kendini yönetebilme, özgür karar alabilme, millî ordu, mandacılığı reddir.

İstanbul Başkenti yaklaşık 600 yıldır Osmanlı Devleti'nin başkenti olan yönetim birimi iken, Mondros Ateşkes Antlaşması'yla bu iktidara, İtilaf Devletleri de dâhil olmuştur. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'a yerleşmesi yönetilen bazı kesimlerden tepki almıştır. Yani yeni oluşan yönetimin dinamikleri, sembolleri, yapıtaşları yönetilenlerin rıza göstermediği şekilde kurulmuştur. Hatta iktidara karşı birçok kongre ve isyan hareketi başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki yöneticiler (bazı 150'likler) ise kendi mevkilerini, iktidarlarını koruyabilmek için İtilaf Devletleri'nin egemenliğine rıza göstermişlerdir. İtilaf Devletleri ile iş birliğini yapmayı kendi iktidarlarının devamı için uygun görmüşlerdir.

Şekil 1.1. İşgal Sürecinde İktidarın Paylaşılması

150'liklerin büyük bir çoğunluğu yeni yönetime / iktidara ayak uydurabilmiştir. Ancak halk işgal hareketlerine tepki göstermiş ve yeni oluşan iktidar biçimini benimsememiştir. Mustafa Kemal ve ekibi o zamanlarda halk içinde yer alan kişilerdir (İstiklal Harbini başlatanlar). Bu kişiler, yabancı devletlerin yeni yönetimini benimsemeyen askeri grubu temsil etmektedir. İkinci bölümde anlatılanlara geniş çerçeveden bakıldığında 150'likler ile Mustafa Kemal arasındaki mücadele anlatılmıştır.

Şekil 1.2. 150'likler ile Direniş Hareketi Arasındaki İlişki

İstanbul Hükûmeti'nin zaman içerisinde meşruiyetini kaybederek iktidarını Mustafa Kemal'e devir süreci izlenmiş ve süreç açıklanmaya çalışılmıştır.

İstanbul yönetiminde yer alan 150'likler İtilaf Devletleri menfaatine çalışan polis, bürokrat, gazetecilerin davranışları o günün şartlarında İstanbul Hükûmeti'nce meşru sayılmıştır. Faaliyetleri herhangi bir suç oluşturmamıştır. Ancak zaman içerisinde Ankara Hükûmeti'nin güçlenmesi veya Ankara'nın meşru yönetim olarak kabul edilmeye başlanmasıyla, İstanbul Hükûmeti için çalışan kişiler zaman içinde suçlu sayılmışlardır. Bu kişiler için "hain, iş birlikçi" gibi vasıflandırmalar yapılmıştır.

Zaman biraz geri alınırsa İstanbul Hükûmeti adına görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gitmiştir. Kendisi İstanbul yönetimine bağlı bir komutandır ve Samsun'da denetim görevini yapması istenmiştir. Müfettişlik görevinin verilmesinden, Ankara hükûmetinin kurulmasına kadar geçen süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın hareketi İstanbul Hükûmeti'ne bir başkaldırı hareketi olarak adlandırılabilir. O dönemde İstanbul Hükûmeti; Kazım Karabekir, Ali Galip gibi nüfuzlu kişilerden Mustafa Kemal'in tutuklanmasını talep etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu süreç içerisinde İstanbul'un baskı politikasından kurtulabilmeyi başarmıştır. Çünkü o dönemde İstanbul'un gücü azdır ve Anadolu'ya hükmedememektedir. Tezin ikinci bölümünde Ankara - İstanbul Hükûmetleri iktidar mücadelesinde olaylar tetkik edilmiş ve sonuç bölümünde netice, bir analizle betimlenmiştir.

Üçüncü bölümde, 150'liklerin mütareke dönemindeki faaliyetleri sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılma süreci de anlatılmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda vatandaşlıktan çıkarılacak kişilerin sayısı 150 ile sınırlandırılmış ve kabul edilen af protokolünün dışında tutulan 150 kişilik bu sürgün listesi, 1924 yılında Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir. Bu kişiler aynı zamanda Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Türkiye'de mal-mülk edinme hakları ellerinden alınmış olan bazı 150'liklerin, 1930'lu yıllarda yurt dışı yaşamlarıysa zorluklar içerisinde olmuştur.

1938 yılında 150'liklerin affı gündeme geldiğinde, bu şahısların çoğu zaten vefat etmiştir. Buna rağmen gerek basında gerekse mebuslar arasında, affı isteyenler veya istemeyenler vardır. Cumhuriyet rejiminin halk tarafından kabul edilmesi ve kurumların kanunların işlemeye başlamasıyla devlet yöneticileri, eski rejimin savunucularını affetme yolunu tercih etmiştir. Neticede Cumhuriyet yönetiminin rayına oturduğu anlayışı ve affın yeni kurulan devlete zarar vermeyeceği varsayılarak af kanunu çıkarılmıştır. Bu af kanunundan

sonra ülkeye gelip kalan hayatlarını ülkede geçirenler olduğu gibi, Cumhuriyet yönetimini benimsemeyip aleyhte çalışmaya devam edenler, ‘‘hain’’ olarak adlandırılmalarını kabul etmeyip gurbette ölmeyi tercih edenler de bulunmuştur.

Çalışmanın esas amaçlarından birisi de ulus-devlet inşa sürecinde devlet aklının ve yeni kurulan devletin karar alma mekanizmalarını incelemektir. Devletin kuruluş sürecinde önceki devletin bürokratlarını, yöneticilerini tehdit olarak gören Ankara Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının üzerinden 14 yıl geçince, devlete artık eski rejim taraftarlarının zarar veremeyeceği düşünmüş ve kişiler üzerindeki tedbirleri ortadan kaldırmıştır.

İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında yaşanan anlaşmazlıklar, siyasal ihtilaflara neden olmuştur. Mütareke dönemi boyunca Ankara ile İstanbul Hükûmeti birbirlerinden ayrı politikalar izlemişlerdir. 150’likler, genel olarak mütareke döneminde İstanbul Hükûmeti politikalarını benimseyen kişilerdir.

Tez çalışmasının odak noktalarından birisi de 150’liklerin siyasi kişilikleridir. Bu husus da dördüncü bölümde incelenmiştir. 150’liklerin önde gelen şahsiyetlerin birkaçından bahsetmek gerekirse bunlardan biri, Damat Ferit döneminin şeyh lislami ve bir ara sadrazamlığa vekâlet etmiş bulunan Mustafa Sabri Efendi’dir. Kendisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kurucularından olması sebebiyle, (Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında ciddi muhalefet-karşıtlık vardır.) İttihatçılara ve İttihatçı olarak inandiğı millî mücadeleye karşı çıkmış, sürgünde Ankara Hükûmeti aleyhine yazmaktan çekinmemiştir.

Mustafa Sabri Efendi; Yunanistan’da, Romanya’da dergiler çıkar mış, yazdığı kitaplarda hilafet yanlısı bir tutum takınmıştır. Mısır’da ikamet ettiği sıralarda Mısır’daki yenilikçi, reformcu din adamları aleyhine kitaplar yazmış ve yazdığı kitaplarda bu din adamlarının tepkisini üzerine almaktan çekinmemiştir. 1938 yılında 150’likler için çıkarılan affa rağmen memleketine dönmemiş, gurbette vefat etmiştir. Bir diğer 150’lik de Meclis-i Ayan  yelerinden Konyalı Zeynelabidin’dır. Bu kişi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olmuş, padişah tarafından ayan  yeliğine tayin edilmiştir. Konya’da Kuvayımillîye’ye karşı Delibaş İşyanı’nı başlatan kişilerin arasında olmuştur. Ankara Hükûmeti aleyhine faaliyetleri, onu 150’likler arasına dâhil etmiştir. Aftan sonra memlekete dönmemiş ve Medine’de vefat etmiştir.

Listedeki önem arz eden kişilerden biri, Filozof Rıza Tevfik'tir. Sürgün sebebi, Sevr Antlaşmasını imzalamasından ileri gelir. Rıza Tevfik, İttihatçıların eski Edirne mebusu olduğu hâlde, kişiliği sebebiyle arkadaşlarıyla çatışmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kuranlar içinde yer almış İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamı olarak gördüğü millî mücadeleye karşı durmuştur. Darü'l-Fünun'da müderris olması sebebiyle verdiği derslerde Ankara Hükûmeti aleyhine konuştuğu için, üniversiteli gençler tarafından birkaç kez protesto edilmiş, bu sebeple istifa etmek zorunda kalmış ve 150'liklerden olmuştur. Kendisi, İngilizler tarafından Ürdün kralı yapılan Şerif Hüseyin'in oğullarından Kral Abdullah'ın yanına gitmiş bir müddet onun tercümanlığını üstlenmiştir. Sonra 150'liklerden Refik Halit (Karay) ile Lübnan sahilinde Cünye kasabasına yerleşmiş ve uzun süre burada ikamet etmiştir. Burada diğer 150'likler veya Türkiye'deki dostlarıyla yaptığı yazışmalar, Abdullah Uçman tarafından derlenip Atatürk Kültür Merkezi tarafından 2016 yılında yayınlanmıştır. Rıza Tevfik'in bir kısmını gurbette yazdığı Serab-ı Ömrüm adlı şiir kitabı, halen dahi okunmaktadır. Kitaptaki vatan hasretine ilişkin içli şiirler, edebiyatçı bir ruhun sözcüklere dökülmüş yansımalarıdır.

150'likler içinde bir başka kişilik, Refik Halit'tir. Millî Mücadele esnasında İstanbul'da Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevini yapmıştır. Bu görevi nedeniyle uyguladığı sansür, posta ve telgraf ulaşımının sekteye uğramasına sebep olmuştur. Fakat Refik Halit'in millî mücadeleye zararları bunlardan ibaret değildir. İstanbul Türkçesini en iyi kullanan yazar olarak bilinen Refik Halit, sahibi olduğu Aydede Gazetesi ile başka gazetelerdeki güçlü kalemiyle Mustafa Kemal'in şahsına, arkadaşlarına, millî mücadeleye karşı yazdığı keskin makalelerle, halkın Ankara Hükûmeti aleyhine kışkırtılmasına sebep olmuştur. 1922'de yurtdışına kaçmış, çoğu ömrünü Lübnan'da geçirmiş, 1938'deki af ile geri dönmüştür. 1938 yılında 150'likler hakkında çıkarılan af'ta Refik Halit'in rolü büyüktür. Zira Atatürk, Refik Halit'in iyi okuyucularından biridir ve Refik Halit'in edebiyatçı kişiliğini takdir etmiştir. Refik Halit, sürgüne çıkıp memleket dışından Türkiye'yi seyrederken, yaptığı hataların farkına varmış ve Cumhuriyet yanlısı bir tutum takınmıştır. Güçlü kalemiyle yazdığı Gurbet Hikâyeleri, Sürgün gibi eserleri geçirdiği gurbet dönemi eserlerindendir. 1965'te vefat etmiş olan Refik Halit, Türk gençlerinin okuduğu önemli yazarlardan biridir ve Türk edebiyatına birçok eser kazandırmıştır.

Rıza Tevfik ve Refik Halit dışında başka yazarlar ve gazeteciler de sürgün edilmiştir. Bu kişilere, Serbestî Gazetesi'nin sahibi Mevlanzâde Rıfat, Ferda Gazetesi'nin sahibi

Fanizade Ali İlmî, Alemdar Gazetesi'nin sahibi Refi' Cevad (Ulunay), Türkçe İstanbul Gazetesi'nin sahibi Sait Molla, Tarık Mümtaz Göztepe örnek verilebilir. Bu isimlerin biyografileri tezde detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

150'lik Eşref Sencer'in babası Sultan Abdülhamid'in kuşçubaşısıdır (Osmanlı Devleti'nde, haberleşme ve avcılıkta kullanılan kuşlara bakmakla görevli kimselerin başı). Kuşçubaşı Eşref, Teşkilat-ı Mahsusa'nın birçok istihbarî faaliyetlerinde ve operasyonlarında bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı içinde Arabistan'dan Almanya'ya kadar pek çok coğrafyada görev almıştır. Ülkeye birçok yararlılıklar gösterdikten sonra, Çerkez Ethem'in Yunanlılara iltihakından sonra Çerkez Ethem taraftarı olmuş, bu yüzden 150'likler listesine alınmıştır. Philip Stoddart'ın Teşkilat-ı Mahsusa kitabı ile Benjamin C. Fortna'nın Kuşçubaşı Eşref'in biyografisini ele alan kitaplardan ikisidir.

Kardeşi Hacı Sami (150'lik) de yurtdışına kaçmasından sonra Enver Paşa'yı Orta Asya'da isyan için kışkırtıp Kızılordu'ya karşı bir harbe başlamasına sebep olan kişi olarak anılmıştır. Hacı Sami, 1927'de Türkiye'ye Ege'den kaçak olarak giriş yapmış, Madran Dağı'nda jandarmalar tarafından vurularak öldürülmüştür.

Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı (Eski valisi) Fanizade Mesut, Fransızlarla iş birliği yapmış, Millî Mücadele'den sonra Suriye'ye kaçmıştır. 1928'den itibaren, Fransızların desteği ile Paris'te Sorbon'da uluslararası hukuk doktorası yapmaya başlamıştır. 1932'de Dâhiliye Bakanı Şükrü Kaya'ya yazdığı mektupta, doktora tezi için Türkçe kaynaklar kullanmak ve Kürt tezlerini çürütmek istediğini belirtmiştir. Kendisi için belge ve bilgi istemişe de bunları başka amaçlarla kullanabileceği belirtilerek isteği reddedilmiştir. 1933'te Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine yeni bir başvuru yapan Fanizade Mesut, Türkiye aleyhindeki yayınlara karşı gazete çıkarmak isteğini belirterek yeniden yardım istemişe de bu isteği de reddedilmiştir. 1933-1938 yılları arasında kardeşi Fanizade Ali İlmî kardeşi Mesut Fanizade ile Antakya Lisesi'nde öğretmenlik yapmış, her iki kardeş de aftan sonra memlekete dönmüştür. Ali İlmî ve Mesut 1938 affından sonra ülkeye geri dönmüştür.

İncelenen şahsiyetlerin hepsinin iş birlikçi, hain olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Yine hepsinin vatansever olduğunu, Ankara Hükûmeti ile politika ayrılıklarının sadece fikir ayrılığından ibaret olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu listede bulunan kişiler, bir nevi kendi aralarında gruplara ayrılarak tek bir listede

belirlenmişlerdir. Her birinin ortak bir noktası nedir diye sorulduğunda cevap olarak Ankara Hükûmeti'ne, rejimine, devletin temellerine karşı gelen kişilerdir denilebilir.

150'likler araştırıldığında, bakış açılarını oluşturan etkenlerin bazen bağlı olduğu yaşamdan, örf-adetlerden, kişisel husumetlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Zamanı, olayları, alınması gereken tavırları farklı değerlendirmelerin nelere mal olacağını, düşman karşısında teslimiyetçi politikalara sığınmanın, hatta bundan medet beklemenin hangi durumlara uzanacağını görmek ve tarihten ders almak için 150'likler konusunun okunmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2. 1918-1923 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU

2.1. İşgaller Karşısında Ülkenin Durumu

İstanbul İşgali öncesinde Osmanlı Devleti'nde padişah otoritesi, halifelik önemli bir meşruiyet kaynağıdır. Halk uzun yıllar boyunca millet sistemi çerçevesinde yönetilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sonucunda Osmanlı'nın meşruiyeti ciddi anlamda azalmıştır. Gayrimüslimler kayırılan, önemsenen ulus olmuştur. Bu dönemde yeni iktidarı benimsemeyen, kendi bağımsızlığı ve hürriyeti için yabancı devletlerin mandacılığı kabul etmeyen birtakım hareketlenmeler (Amasya Genelgesi, Erzurum-Sivas Kongresi) içerisinde yer almaktadır. Halk, bu dönemde işgale karşı direnme, padişahın kurtarılması gibi temel değerleri ön plana çıkararak meşruiyetini sağlamıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Bahriye Nazırı olan Rauf Orbay, İngiliz Generali Amiral Caltroph'un bir sohbet esnasında herhangi bir Yunan askerinin İzmir'e ve İstanbul'a çıkmayacağı sözünü verdiğini söylemiştir. Rauf Orbay kendisine verilen bu söze çok sevinmiş ve İstanbul'a geldiğinde mutluluk içerisinde kendisine verilen sözü açıklamıştır. Verilen söze göre Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını, milletin onurunun tamamıyla kurtarıldığını söylemiştir. Mustafa Kemal, bu olayı Nutkunda özetle şöyle anlatmıştır: General Caltroph'un verdiği sözün gülünç olduğunu; resmiyete, yazıya dökülen sözlerin uluslararası hukukta geçerli olduğunu belirtmiştir. Sohbet sırasında verilen sözlerin geçersiz olduğunu da belirterek tarihi bir ders vermiştir (Soysal, 1985, s.19). Rauf Orbay, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ise sadece yazıda kaldığını belirterek görüşmelerin umulandan daha kazançlı bir şekilde sonuçlandığını belirtmişse de düşman sözüne güvenilmeyeceğini kısa bir süre sonra kendisi de tecrübe etmiştir.

İstanbul'daki düşünürlerden Süleyman Nazif, "Karagün" adlı makalesinde özetle şunları söylemiştir: Fransız General d'Esperey'in İstanbul'a gelişinin ürkütücü olduğunu ve İslam'ın kalbine bir hançer gibi saplandığını, o günün gelecek evlatların ve nesillerin üzüntü içerisinde ağlanacak bir anı olarak hatırlayacağını belirtmiştir. Almanların 1871 yılında Fransa'nın Başkenti Paris'e girişinde bile Fransızların hakaret görmediklerini, tadılan azap ve üzüntünün derecesinin çok ağır olduğu belirtilmiştir. Bu yazıya binaen General d'Esperey, Süleyman Nazif'in kurşuna dizilmesini istemişse

de araya giren kişiler neticesinde Süleyman Nazif Malta'ya sürgüne gönderilmiştir (Soysal, 1985, s.49). Bu dönemde de işgal kuvvetlerinin aslında kendilerine karşı çıkan hiç kimseye tahammül ve hoşgörü gösteremedikleri anlaşılmıştır.

1918-1923 yılları arasında, İstanbul Hükûmeti'nin faaliyetleri, 150'liklerin genel ruhunu temsil etmektedir. Zaten İstanbul Hükûmeti taraftarı birçok kişi 150'likler listesine girmiştir. Bu kişilerin genel kabul ettiği esas: *“Varlığını sürdürebilen devlet, ölü bir devletten yeğdir.”* anlayışıdır. İstanbul Hükûmeti'nin ömrünün zayıf bir şekilde de olsa devam ettirebilmesi fikriyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İstanbul Hükûmeti'nin yönetiminde o dönem Hürriyet ve İtilaf Fırkası vardır. Bu fırka, yöneticileri genellikle İttihat ve Terakki tarafından mağdur edilmiş, haksızlığa uğramış kişilerdir. Bu yüzden İttihat ve Terakki mensuplarından birçok neden dolayı nefret etmişlerdir. Ankara Hükûmeti'ni ise İttihat ve Terakki'nin Anadolu'daki uzantısı olduğuna inanmışlardır. İttihat ve Terakki'nin 1. Dünya Savaşı'nda ülkeye verdikleri zarar sonrasında yeni bir macera arayışı içerisinde olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu açıdan Temsil Heyeti'nin / Kuvayımilliye'nin / Ankara Hükûmeti'nin tüm faaliyetlerine karşı çıkmışlar, haberleşmelerini engellemeye çalışmışlardır. Örneğin, o tarihte Posta ve Telgraf Müdürü olan Refik Halit Karay, Anadolu'dan gelen direniş telgraflarının İstanbul'a alınmasını yasaklamıştır. Refik Halit'in İttihatçılara duyduğu nefreti aşağıdaki satırlarda görebilmek mümkündür. I. Dünya Savaşı sonrası İttihatçı liderlerin İstanbul'dan kaçmaya başlaması üzerine 5 Kasım 1918 tarihinde *“Efendiler Nereye?”* yazısının belli başlı cümlelerine bakıldığında:

“...Vurdular, kırdılar; yaktılar, yıktılar; astılar, kestiler; kastılar, kavurdular; nihayet leşimizi meydanlara sererek yılan gibi kaçtılar; memlekete düşmanları sokarak üstümüzden aştılar...Eli sopalı, beli palalı, gözü kanlı paşalar damdan dama nereye?... Babaları, evlâtları yoktan yere harcayarak Anadolu içerisinde dul kadından, yoksul yetimden başkasını bırakmadınız. Ne oluyordunuz? Bu kanlı işgüzarlıklar, bu canavar akını, bu fitne ve fesat siyaseti ne fayda verecekti? Ne kazanacaktık?... İşte milleti büsbütün öldürdüklerinden emin olsunlar; zira damarlarımızda bir damla kan, kollarımızda bir zerre kuvvet kalmış olsaydı yakalarından yapışır öcümüzü alırdık... Hâlbuki kollarını sallaya sallaya, yüzümüze tüküre tüküre gittiler...”

Halk yıllar boyu devam eden savaş sürecinden bıkmıştır. Halk, padişah ve halife olan kişilere din ve gelenek anlayışı çerçevesinde uzun yüzyıllardır koşulsuz şartsız candan bağlıdır. Oluşan hükûmetler ve destekçileri savaşların yararsız olduğu düşüncesine kapılarak düşmanla mücadeleyi siyaset yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Örneğin

150'liklerden Gazeteci Refi Cevad, Alemdar Gazetesi'nin 7, 9 Temmuz 1920 tarihli yazılarında Kuvayımillîye'nin milletin istikbaline burnunu soktuğunu, bu yüzden Batı Anadolu'da Yunan işgalinin başladığını, bu hareketin, hükûmeti zor duruma düşürme amaçlı olduğunu iddia ederek bir an önce Kuvayımillîye hareketinin bastırılması gerektiğini savunmuştur. Aksi takdirde devletin topyekûn yok olacağını vurgulamış, Amerikan, İngiliz himayeciliğini talep ettiklerini belirtmiştir (Ayıışı, 1994, s.47-48). Halk nezdinde padişahın düşmanla anlaşma yaptığı düşüncesi asla kabul edilmemiştir. Kötü yönetenlerin ancak padişahın altındaki hükûmetler olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Bundan dolayı hükûmetler sürekli değişmiş ve yeni gelen hükûmetlerin de önceki hükûmetlerden kayda değer bir şey yapamadığı görülmüştür. Nutuk'tan çıkarım yapılmasına göre (Atatürk, 2005) o dönemdeki halkın genel olarak inandığı düşünceler aşağıda maddeler hâlinde yazılmıştır:

1. Halk, padişahın İtilaf Devletleri'yle anlaşma içerisinde olduğu, işgallere karşı sessiz kalması gerektiğini öğütlediğinden haberleri yoktur.
2. Padişahın direnişçileri sükûnete davet ederek İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmeme anlayışı içerisinde olduğundan halk haberdar değildir.
3. Halifesiz, padişahsız millî mücadelenin imkânsız olduğuna inanmışlardır. Padişahı saf dışı bırakarak mücadele etmenin ise vatan hainliği ve dinsizlik olduğuna inanılmıştır.
4. İngiltere, Fransa, İtalya Devletleri, büyük Almanya İmparatorluğu'nu yıkmıştır. Bu yüzden İtilaf Devletleri'yle mücadele etmek imkânsızdır.
5. İtilaf Devletleri ile 1. Dünya Savaşı'nda topyekûn savaş verilmiş ve kaybedilmiştir. Bu nedenle bu devletlere direnmek büyük bir mantıksızlık ve akılsızlıktır.

Bu yüzden M. Kemal Millî mücadeleyi şu ilkelere göre yürütmüştür: Birincisi, İtilaf Devletleri'ne karşı doğrudan düşmanca tavır alınmamıştır. Düşmanla doğrudan savaş yerine bölgesel direnişler (Güney cephede Fransızlara karşı halka destek verilmiştir) desteklenmiştir. İkincisi, bölgeler sırasıyla kurtarılmıştır. Önce Doğu Cephesi kapatılmış, Ermenilerle Antlaşma yapılmıştır. Daha sonra Batı Cephesine ağırlık verilmiştir. Üçüncüsü, direniş hareketleri yürütülürken padişaha, halifeye bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu söyleme göre padişah İstanbul'da düşmanların esiridir. İşgallere karşı İstanbul Hükûmeti'nin sessiz kalması esirliğinden ileri gelmektedir. O halde düşmana karşı (kâfir) İtilaf Devletleri'nin elinden İstanbul'un alınması, padişahın

da kurtarılması gerekmektedir. (Bu söylem, Ankara Rıfat Börekçi Fetvalarında açıkça bellidir.)

Ülkenin sosyal hayatına bakıldığında ciddi bir tezatlık da görülmektedir. Bir yanda süpürge saplarındaki tohumlarını pişirerek yiyen, çayın yanında kuru üzüm tüketerek çayın şekerini ayarlayan Anadolu halkı yokluk içerisinde yaşamaya çalışırken, aynı zaman diliminde İstanbul'un tiyatroları dolup taşmıştır. İstanbul'un önemli tiyatroları Şehzadebaşı, Halep Çarşısı, Kadıköy gibi semtlerdedir (Tunaya, 1986, s. XVII). Bu semtlerde İngiliz, Fransız operetleri sergilenmekteydi. Ülkenin ekonomik hayatına bakıldığında Osmanlı altın lirası 1914'te yani harbin başında 100 kuruş, harp sonunda 380 kuruş olmuş ve hâlen Osmanlı kâğıt parası Fransa, Avusturya kâğıt parasından yüksek değerde kalmıştır. Balkanlardan, Kırım'dan gelen muhacirler İstanbul sokaklarını doldurmuşlar, başkentte kültürel farklılıklar ve fakirlik göze batır bir vaziyet almıştır. İstanbul Hükûmeti, memurlarını kendisinden 50 kilometre öteye ancak Gebze'ye kadar gönderebilmektedir, padişahın meşruiyeti ciddi anlamda azalmıştır (Tunaya, 1986, s. XVIII). Osmanlı'nın bu dönemdeki siyasi hükümlanlığı, tarihte şu örneğe benzetilebilir: 1071 yılından sonra Büyük Selçuklular zamanında, Bizans İmparatorluğunun gücü sadece İstanbul ve çevresinde hissedilmekteydi ve Anadolu'daki toprakların egemenliğinin kimde olduğu belli değildi. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu'daki hâkimiyeti de bu duruma benzemiştir. Anadolu'da vatansever veya bölgesel kurtuluşu savunan insanlar çoktur. Bölgesel bağımsızlıklar ilan edilmektedir. Bölgesel kurtuluş çalışmaları, kongreler yapılmaktadır. İstanbul Hükûmeti güçsüzlüğünden bu duruma karşı ses çıkaramamıştır. Yenilik yoktur, savaştan yorgun düşüp terhis olan askerler işsizdir. İstanbul Hükûmeti bu gençlere ne ekmek ne de umut verebilmektedir. O dönemde halkın bilinçlenmesinde toplumun siyasallaşmasında cemiyetler, siyasal fırkalar (partiler) etkin rol oynamıştır.

İstanbul Hükûmeti, savaşta yenik düşünce, mevcut topraklarını koruyabilmek için çaba harcamamış, Sevr Antlaşmasıyla İtilaf Devletleri'nin kendisini mahkûm ettiği sınırlarda yaşamaya razı olmuştur. İtilaf Devletleri ise Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü düşünmemiş, Osmanlı Devleti'ni parçalayarak yeni sömürge devletleri kurmuş, bu sömürge devletlerini (Irak, Lübnan, Ürdün, Suriye) de kendi aralarında paylaşmışlardır. Rus Çarlığı, Brest-Litowsk Anlaşmasıyla saf dışında kalınca onun yerini İtalya almıştır. Müttefik olan Almanya İmparatorluğu da Osmanlı Devleti'nden

pay almak istemiş (Bağdat demiryolu örneği) ancak Osmanlı Devleti kendi safında savaşa katıldığından bu emeline ulaşamamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla birlikte İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti topraklarında hak sahipliğini kazanmışlardır. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni itham ettikleri temel konuları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bütün öğütler göz ardı edilerek Almanya'nın yanında savaşa girilmiştir.
2. Savaş sırasında yüz binlerce Ermeni ve Rum muhtemel bir isyana karşı memleketlerinden sürülmüşlerdir. İktidardakilerin bu sürme politikasına karşı halk, bu olayları protesto etmemiş, herhangi bir tepkide bulunmamıştır. Halk, yönetimin suçuna iştirak etmiştir. Bu sebepten halkın da cezalandırılması gerekmektedir.
3. Osmanlılar yönettikleri halkları kültür, teknoloji, refah, ekonomi anlamında çağın gerisinde bırakmıştır. Bu sebepten müttefikler, Osmanlı'da bulunan halkları o günün refahına, özgürlüğüne kavuşturacaktır.

İstanbul Hükûmeti, İtilaf Devletleri'nin cezasına razı olmuştur. Ancak kendilerine verilecek cezanın azaltılmasını umut etmiştir. Çünkü I. Dünya Savaşı'na katılmayı İttihat ve Terakki Fırkası istemiştir. Savaş sonucunda İttihatçılardan kimse yönetimde kalmamıştır. Dahası hiçbir mağlup ülkeye Sevr hükümleri kadar ağır cezalar verilmemiştir. Türkler, Wilson ilkelerinden, adalet ve milletlerin eşitliği kuralından faydalanmamıştır. Vahdeddin ve çevresindekiler iktidarda kalabilmek için en büyük düşmanları olan İtilaf Devletlerinden medet ummuşlardır. İngiliz dostluğu özellikle Damat Ferit Paşa için önem arz etmiştir. İstanbul Hükûmeti'ne göre İttihatçılar, Ermeni tehcirinden sorumluydular ve Anadolu'da Teşkilat-ı Millîye adı altında toplanan kişiler İttihatçılarla aynı zihniyetteki kişilerdi. İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'yu saldırıya uğratması muhtemel isyancı topluluktu. Eğer İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki bu harekete engel olamazsa İtilaf Devletlerinin, Sevr'i daha ağırlaştıracaklarına inanmışlardı. İstanbul tarafından, Sevr Antlaşmasını imzalamamak yeni bir savaşa sebebiyet vermek anlamında algılanmıştır. Bağımlılık ve yarı sömürge anlayışı ile güçlü bir devletin kontrolü ve himayesi altında yaşamayı en güvenli politika olarak saymışlardır.

2.1.1. Ülkedeki Genel Siyasi Ortam ve Grupların Oluşması

Resim 2.1. İstiklal Caddesinde, İngiliz Askerleri (Criss, 2020)

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a Mondros Antlaşması sonrasında İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri demir atmıştır. İstiklal Caddesi'nde ikamet eden gayri müslimler, yukarıdaki resimde görüleceği üzere işgalcileri Yunan Bayrakları'yla karşılamışlardır. İtilaf Devletleri'nin askerleri, İstiklal Caddesi, Beyoğlu gibi Hristiyan nüfusun fazla olduğu yerlerde resmî törenler yapmıştır. Bu törenlerde, İstiklal Caddesi'ndeki evlerden başlarına çiçekler serpilmiş, yürüyüşlerine alkışlar gelmiştir. Bu işgal geçitlerinden sonra İstanbul'da uzun süre kalacağını düşünen İtilaf Devletleri subayları, yönetim merkezleri kurmuşlar, beğendikleri evlere el koyarak konaklamışlardır. Gayrimüslim dükkânlarda, ticarethanelerde Fransız, İngiliz, Yunan bayrakları asılmıştır. Konut dokunulmazlığı gibi temel kişi hakları yok sayılmıştır. Bu işgali çoktan beri bekleyen İstanbul Rumları ise yakalarında, evlerinde, arabalarında Yunan Bayrağı'nı dalgalandırmaya başlamışlar, Müslüman olarak gördükleri kişilere yönelik sataşmalarda bulunmuşlardır. İstanbul yöneticileri ise kendi mevkilerini koruyabilmek için çareyi İtilaf Devletleri subaylarına yaranmakta bulmuşlardır. Şehrin asayişinden sorumlu olan polisler, İtilaf Devletleri'nin hareketlerine göz yummak zorunda kaldıklarından dolayı şehirdeki asayiş bozulmuştur. Yaşanan bu olaylar, genel bir isyana dönüşmemiştir, dönüşmesi de mümkün görünmemektedir. Çünkü uzun yıllar süren savaşlarda Müslüman erkek nüfus ya ölmüştür ya da bu sakat bir şekilde gazi olarak yaşamlarını sürdürmüştür.

Yaşanan işgal eylemlerini hazmedemeyen bazı kişilerse Anadolu'ya geçerken yanlarına Osmanlı Ordusu'ndan kalan cephaneleri almışlardır.

İngilizlerle iş birliği içerisinde olan İstanbul Hükûmetleri kendi varlıklarını sürdürebilmek için işgalcilerle iş birliği yapmaktan çekinmemişlerdir. İngilizler'den destek alarak, Kuvayı İnzibatiye'yi (Halife Ordusu) kurmuşlar ve işgallere karşı olan Anadolu hareketi (temsil heyeti) ile savaşmışlardır. İstanbul Hükûmetleri Anadolu'daki teşkilatlanmayı engelleyebilmek amacıyla isyanlar (Anzavur İsyanı) çıkartmış ve diğer isyanlarla Temsil Heyeti'nin faaliyetleri engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde işgalcilerle iş birliği yapan bürokratlar, askerler, halk önderlerinin sayısı binleri bulmuştur. İhanet eden kişilerden 150'si Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Lozan Antlaşması gereği vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

Tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde alınacak da olsa şu ön bilgiyi vermekte fayda olduğu düşünülmüştür: 150'liklerin coğrafi dağılımı incelendiğinde dikkat çekici sonuçlar çıkmıştır: İlk olarak, 150'liklerin önemli bir kısmının, Batı Anadolu'da Yunan işgal bölgesinde ikametgâh ettiği görülmüştür. İş birlikçi Çerkezlerin kendilerini Yunanlılara yakın gördüklerini, kendilerini beyaz ırk olarak tanımladıklarını, Yakın Doğu Çerkez Kongresi Bildirgesiyle ilan etmişlerdir. Bu kongreye katılan kişilerin çoğunluğu ise çetecilerdir.

İkinci olarak bürokrasi ve asker kökenli kişiler, ağırlıklı olarak İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen İstanbul ve çevresinden kişilerdir. Bu kişilerin genel özelliği olarak İngiltere Muhipler Cemiyeti'ne, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın oluşları göze çarpmaktadır.

Üçüncü olarak 150'liklerin bir kısmı Fransız İşgali altında bulunan Adana şehrinden çıkmıştır. Bu 150'liklerin ortak özellikleri ise Fransızlarla iş birliği içerisinde bulunmuş, Adana şehrinde bulunan direnişçiler aleyhinde faaliyetler yürütmüş olmalarıdır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Osmanlı Devlet'i sona ermiş, orduları dağıtılmış, silah, cephane ve tersaneleri İtilaf Devletleri'ne bırakılmıştır. İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes antlaşmasının yedinci maddesince Anadolu'nun her bir yerini kendi güvenlikleri için işgal hakkına sahip olmuşlardır. Durumun önemini kavrayanlar, bulundukları bölgelerde özgürlük arayışına girmişler, düşmanla kendi imkânları dâhilinde karşı koymuşlardır. Ancak bazı iş birlikçiler, düşmanla iş birliği yapmışlar,

kişisel menfaatleri doğrultusunda işgalleri kolaylaştırmışlardır. İlerleyen bölümlerde detaylı şekilde 150'liklerin faaliyetleri açıklanacaktır. O dönemde tespit edilen başlıca siyasi fikir akımları şunlardır:

Birincisi, İngiltere'nin himayesinde kurtuluş çaresini görenler: Bu görüşü benimseyenler genel olarak İstanbul Hükûmeti'nde yer alan memurlardır. İngiltere himayesini savunanlar aslında mevcut durumu korumayı benimseyenlerdir. Padişahın yetkilerinin en azından İstanbul vilayetinde devam etmesi gerektiğini savunan kişilerdir. Bu görüş İstanbul Hükûmeti'nin de resmî ideolojisi. O dönemde, Ankara Hükûmeti'nin politikalarına karşı çıkılmasında bu ideolojiyi benimsemeleri etkili olmuştur. Bu yüzden bu fikri benimseyenler 150'liklerin mülkiye ve askeri sınıfını temsil eder. İngiliz Muhipler Cemiyeti bu grubu temsil eden tüzel kişiliktir.

İkincisi, Amerika'nın güdümünü uygun görmüş olanlardır. Amerikan (A.B.D.) Mandası taraftarları, Osmanlı Devleti'nin Türk kesiminin de bağımsız kalamayacağına inanmış olanlardı (Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.48). Bu görüşte olanların içinde yazar Ahmet Emin (Yalman), Halide Edip (Adivar), Yunus Nadi (Abaloğlu) vardır ve bu kişiler Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Felaketin sorumluluğunu İttihatçıların şahıslarına yükleyerek İttihatçıları müttefiklere teslim edip sempati kazanmak suretiyle İtilaf Devletleri'nin insafından kurtuluş bekleyen fırka ve cemiyetlerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na üye olanlar genellikle bu görüşü savunmuş olanlardır. Bu Fırkanın altında çeşitli cemiyetler, ordular kurmuşlardır: Nigehban Cemiyeti Askerîyesi, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası gibi kuruluşlardır.

Üçüncüsü, bölgesel kurtuluşu savunanlardır. Mütareke sonunda halk, yeis ve endişe içerisinde olmuş, kendi geleceklerinin akıbetini bilememişlerdir. Devletin İstiklali tehlikeye düşmüş, manevi ıstıraplara 1911'den itibaren aralıksız devam etmiş olan harplerin şiddetlendirdiği maddi yokluklar eklenmiştir. Binlerce genç cephelelerden dönmüş, çoğu bıraktığı ev ve barkını yerinde bulamamış, uzun süren savaş devlet maliyesini aciz duruma düşürmüş, işsizlik had safhaya ulaşmıştır. (Eroğlu, 1982, s.154; Tunaya, 1986, c.2 s.186-263). Bu tablo içerisinde bulunanlar kendi bölgesinde ve kabiliyetine göre bir kurtuluş yönü aramıştır

Osmanlı Devleti'nden ayrılma yollarını benimseyerek kendi bölgelerini işgalden kurtarmaya çalışmışlardır. Bölgesel kurtuluş yolunu benimseyenlere Trakya Paşaeli Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti örnek gösterilebilir. M. Kemal, Sivas Kongresi'nde

millî nitelik taşıyan bu bölgesel cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak birleştirmiştir. M. Kemal, bu kurtuluş çarelerini yerinde bulmamış ve kendi bağımsızlığını sürdüren yeni bir devletin kurulmasını önermiştir. Bu düşüncede olanlar Kurtuluş Savaşı'nın ana kadrosunu oluşturmuştur.

Dördüncüsü, Millî duyguları harekete geçirecek halkın sesini dünyaya duyurmak için çalışanlardır. Bu kişilerde henüz açık olarak silaha sarılma kararı görülmemekle birlikte, milliyet hislerini diri tutmak ve büyük felaketten en az zararla çıkmak için tedbir aramışlardır. 150'lik Gazetecilerin işgali öven yayımlarına karşı bu grup Anadolu'nun bağımsızlığını savunmuştur. Harp süresince memleketi idare etmiş olan İttihat ve Terakki Fırkası liderleri, kendilerinin ülkede kalmalarını, devlete zarar vereceğini düşünerek yabancı memleketlere sığınmak üzere yurdu terk etmişlerdir. Fırkanın geride kalanları Teceddüd (Yenileşme) Fırkası'nı kurmuşlardır. Bu fırkanın esas gayesi milliyetçilik olmuştur. Açık bir direniş kararları olmamakla birlikte Türkiye'nin istiklalini korumak için basım yolunu tercih etmişlerdir. “Osmanlı Hürriyet–Perveran Fırkası”, “Millî Ahrar Fırkası”, “Millî Kongre” fırka ve dernekleri de bu düşüncede olanların kurdukları başka kuruluşlar olmuştur.

Beşincisi, 1917 Rus Komünist İhtilalinin tesiri altında kalanlardır. İlerleyen yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalist ve Komünist Fırkalarının temellerini bu cemiyet ve fırkalar atmıştır. “İşçi ve Çiftçi Fırkası”, “Amele Fırkası”, “Osmanlı Mesai Fırkası”, Yeşil Ordu Cemiyeti (150'lik Ethem'in üye olduğu söylenen gizli oluşum) gibi fırkalar kurtuluşun Komünizm ve Kızıl Ordu yardımıyla olacağını düşünmüşlerdir. Fakat bu görüş halk arasında pek rağbet görmemiştir.

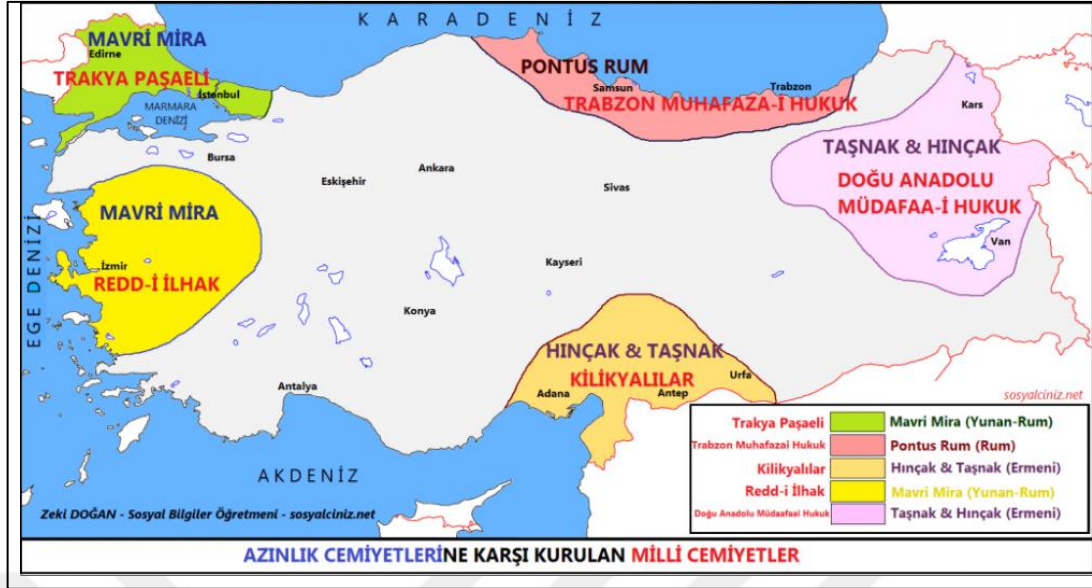
Altıncısı, Kendilerini azınlık sayanların teşkil ettikleri ayrılıkçı gruplardır. Müstakil devletler kurma amacındaki cemiyetlerin başında Mavri Mira Cemiyeti, Pontus Cemiyeti, Taşnak-Hınçak Cemiyeti, Alianz İsrailit ve Macabi gelmektedir. Bu grupta olanlar Anadolu halkına en çok zararı veren grup olduğu halde 150'lik listesine alınamamıştır. Çünkü Lozan Barış Antlaşması'nın Ek Protokolü'ne göre gayrimüslimlerin 150'lik listesine alınması engellenmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Yunanistan, ülkenin içinde bulunduğu durumu tarihsel hedefi olan Megali İdea'yı (Büyük İdeal) gerçekleştirmek için fırsat olarak gördüğünden bu faaliyetleri örgütleme ve yönlendirme görevini üstlenmiştir. Azınlıklar tarafından kurulan cemiyetler arasında en önemlilerinden biri, Rumların

kurduğu Mavri Mira Cemiyeti olmuş, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde patrik vekili Droteos'un başkanlığında kurulan bu cemiyet doğrudan Yunan Başbakanı Venizelos'tan direktif almıştır (Tansel, 1991, c.1 s.86). İstanbul ve Trakya'da cinayet, yaralama gibi olaylarla halkta bezginlik oluşturan cemiyet, Ege ve özellikle Anadolu'da Pontusçuluğu desteklemiştir (Özkaya, 1981, s.16). Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurmayı amaçlamıştır. Bu amaçla İstanbul'da Pontus adıyla bir gazete çıkarılmaya başlanmış Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Rum azınlığın yaşadığı yörelerde silahlı çeteler oluşturulmuştur. Ayrıca aynı amaç doğrultusunda siyasi faaliyetlerde bulunmak üzere Avrupa'ya heyetler gönderilmiştir (Tansel, 1991, c.1 s.86). Pontusçular İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgallerinden sonra pek çok Osmanlı vatandaşını öldürmüşlerdir. Bu cemiyetin içyüzü 16 Şubat 1921'de Merzifon Amerikan Koleji'ne yapılan ani bir baskınla ortaya çıkmıştır. Bu baskında Büyük Yunanistan ve Pontus'a ait çizilmiş haritalarla kitaplar ele geçirilmiştir (Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.51). Bu kolej, Osmanlı Devleti'nin yıkılması için Türkiye'deki Rum ve Ermenilerle iş birliği yapmakta ve bu yıkıcı faaliyetleri desteklemişlerdir (Akyüz, Aybars, Kocatürk, Çağan, Bozkurt, Ergun ve Güneş, 1989, c.1 s.153).

Azınlıkların yıkıcı çalışmaları içinde önemli bir yeri de Ermeniler almıştır. Mondros Mütarekesi'nin Altı Ermeni Vilayeti (Vilayât-ı Sitte) hükmü, Ermenistan Devleti kurulması için önemli bir adımdır. Ermeniler Rumlarla da iş birliği yaparak güçlenmeye çalışmışlar. (Özkaya, 1981, s.16-17; Tansel, 1991, c.1 s.99-125). Azınlıklardan Yahudiler de yüzyıllar önce İspanya'dan katliamdan kaçtıklarında kendilerine kapılarını açan Türkler'e karşı Rumlarla iş birliğine girmişlerdir. Havralar, Patrikhane ile çalışmış, Alianz İsrailit ve Macabi adlı iki dernek kurmuşlardır (Tansel, 1991, c.1 s.125; Tunaya, 1986, c.2 s.514-517). İzmir'in işgal edildiği gün, Yunanlılar lehine tezahürat yapan Yahudiler görülmüştür. Yahudilerin kurdukları cemiyetlere örnek olarak, Osmanlı Musevileri İntihap Cemiyeti gibileri verilebilir.

Yedincisi, Millî mücadeleyi fiilen desteklemek üzere kurulmuş olan milliyetçi cemiyetlerdir. Bu cemiyetlerin hepsine birden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri denilebilir. Bu cemiyetler, M. Kemal'in liderliğinde toplanarak millî mücadeleyi hazırlamışlardır. Başlangıçta mahallî olarak kurulan bu cemiyetler, Sivas Kongresi sonrasında birleşmişlerdir.

Şekil 2.1. Azınlık Cemiyetlerine Karşı Kurulan Millî Cemiyetler

Yukarıda özetle belirtilen fikir akımlarından oluşan cemiyetlerden tez için önem arz edenleri aşağıda sıralanmış ve özellikleri belirtilmiştir:

2.1.1.1. Askerî Nigehban Cemiyeti (Asker Gözetleyicileri Derneği)

Derneğin kuruluş amaçlarını İkdâm Gazetesi'nin 23 Eylül 1919 tarih ve 8123 sayısında dile getirmişlerdir. Bu dernek M. Kemal'in İstanbul Hükûmeti'ne göndermiş olduğu eleştiri dolu telgraf sonucunda kapatılmıştır (Atatürk, 2005, s. 183). Bu cemiyet İstanbul'da askerler tarafından kurulmuştur. 150'liklerden (Kiraz) Hamdi Paşa, Süvari Yüzbaşı (Bulgar) Tahsin gibi kişiler bu cemiyette bulunmuşlardır. Bu dernek çeşitli yolsuzluklar sebebiyle ordudan atılmış veya emekliye ayrılmış askerler tarafından kurulmuştur.

2.1.1.2. Teali İslam Cemiyeti ve benzer oluşumları

Bu cemiyet, 150'liklerden Zeynelabidin, Mustafa Sabri, Sait Molla gibi kişiler tarafından padişahın isteğiyle Kuvayımillîye'yi yok etme amacıyla kurulmuştur. Bu cemiyet; Temsil Heyeti'nin kurmuş olduğu yapılanmayı, kongreleri, seçimleri padişahın istemediği, bu teşkilatlanmalar padişahın buyrukları aleyhinde vuku bulması iddialarını ileri sürmüştür. Vatanın çıkarları için Kuvayımillîye'nin ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Kuvayımillîye düşman kuvvetleriyle anlaşmazlıklarını sona erdirirse İzmir, Adana gibi işgal bölgeleri düşmanlar tarafından

terk edilir inancıyla halkı kendi fikirlerine ikna etmeye çalışarak padişah yanlısı siyaset izlemişlerdir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 11 Kasım 1911’de İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı bir fırka olarak kurulmuştur. Mütareke dönemindeki yöneticileri arasında Müşir (Mareşal) Nuri Paşa (Fırka Reisi), Seyyid Abdülkadir (Ayan) azası ve Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi), Mustafa Sabri Efendi (Tokat Mebusu ve Şeyhülislam), Ali Kemal Bey (Sabık Nazır, Darülfünun Müderrisi ve Peyam-ı Sabah Başyazarı), Refik Halit (Karay) Bey (Posta Telgraf Müdür-i Umumisi, yazar), Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey (Sabık Maarif Nazırı, Ayan azası, Darülfünun müderrisi) gibi isimler vardır. Bu Fırka, İttihat ve Terakki’nin diğer rakipleri ile birleşmiş ve onların desteklerini sağlamıştır (Tunaya, 1986, c.2 s.264-329; Aybars, 1994, s.119). II. Balkan Savaşı sırasında (23 Ocak 1913) Bab-ı Ali Baskını ile iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki’nin baskısı karşısında ve birçok üyesinin sürgün edilmesi üzerine faaliyetlerini durdurmuşlar, İttihat ve Terakki Hükûmeti’nin istifası sonrasında, , İttihat ve Terakki Fırkası karşıtlığı üzerinden 1918 yılında yeniden çalışmaya başlamıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası; Mes’uliyet, Peyamı Sabah ve Alemdar Gazeteleri tarafından desteklenmiştir. Damat Ferit Paşa’nın sadrazamlığı sırasında kendisini iktidar durumunda görüp mütareke döneminin diğer zararlı cemiyetleri ve İstanbul’daki İngiliz kuvvetleriyle sıkı temaslarda bulunmuşlardır (Tunaya, 1986, c.2 s.264).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafına topladığı bu cemiyetlerle millî mücadele karşısında bir blok oluşturmuş, iç ayaklanmalarda kışkırtıcı bir rol oynamıştır. Kuvayımillîye’yi “sabun köpüğünden farksız bir hareket” olarak nitelerken; Müdafaa-i Hukukçuları, Cinayet Komitesi ve Türediler olarak ilan etmişlerdir. Bu fırka, millî mücadelenin kazanılmasıyla tarih sahnesinden silinmiştir (Birinci, 1990; Gencer ve Özel, 1991, s.66).

İngiliz Muhipleri Cemiyeti, merkezi İstanbul olmak üzere 1919’da kurulmuştur. Bunlara göre, İngilizlerin sempatisi kazanılır ve himayeleri sağlanırsa, Mondros sonrası Osmanlılar hakkında uygulanmak istenen zararlı kararlardan birçoğu önlenabilir anlayışına sahip olmuşlardır. Bu cemiyete girenlerin başında Padişah Vahdeddin, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı olan Ali Kemal ile daha bazı ileri gelen siyasiler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette İngilizlerden Rahip Frew gibi kişiler yer almıştır. Kayıtlardan ve faaliyetlerden anlaşıldığına göre cemiyetin

başkanı da Rahip Frew'dir. Bu cemiyetin iki yönü ve niteliği vardı: Biri açık yönüydü ki; medeni teşebbüslerle İngiltere ile Osmanlı Hilafet ve Saltanatı arasında yüzyıllarca devam etmiş dostluk bağlarını tekrar kurup kuvvetlendirerek İngiliz himayesini sağlamak olmuştur. Gizli ve saklı tutulan esas gayesi ise Anadolu'da kurulan Millî Cemiyetlerin çalışmalarını engellemek ve millî mücadele yerine, ülkeyi İngiliz mandası altına sokmayı amaçlamıştır. Cemiyet bu amaçla İstanbul içinde yirmiden fazla şube açtığı gibi İstanbul dışında da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteğini almıştır. Millî Kuvvetlerin üstünlük elde etmesiyle yok olmuştur (Atatürk, 1965, c.1 s.5; Eroğlu, 1982, s.154, Tunaya, 1986, c.2 s.472-492).

Bir kısım aydınlar, ülkenin kurtuluşunun Amerikan Mandasına girmekle sağlanabileceğini umarak, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuştur. Halide Edip (Adivar) Hanım, Celaleddin Muhtar, Ali Kemal Bey (Sabık Dâhiliye Nazırı ve gazeteci), Refik Halid (Karay), Celal Nuri (İleri), Necmeddin Sadık (Sadak) (Akşam Gazetesi başmuharriri), Ahmet Emin (Yalman) (Vatan Gazetesi sahibi ve başmuharriri (başyazarı), Yunus Nadi (Abalıoğlu) (Yeni Gün ve sonraları Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı) gibi önemli kişilerin yer aldığı bu cemiyetin fikirlerine göre, A.B.D. himayesi Osmanlı Devleti için daha uygun olduğuna inanmışlardır. A.B.D. başkanı Wilson'un yayınladığı bildiriden etkilendikleri anlaşılan cemiyetin kurucularından bir kısmı Halide Edip ve Yunus Nadi gibi... daha sonra millî mücadele safhalarına katılmışlardır.

2.1.1.3. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi

Merkezi Edirne'de olmak üzere 2 Aralık 1918'de kurulmuştur. Amacı; Trakya'nın bütünlüğü ve devlete bağlı kalmasını sağlamak, Trakya'nın Türk yurdu olduğunu belgelerle anlatarak Türklerin haklarını savunmaktır (Gencer ve Özel, 1991, s.68). Cemiyet İstanbul'da kurulmuş olan Trakya Komitesi ile iş birliği yapmış, Osmanlı Devleti'nin parçalanması hâlinde Trakya'yı mümkün olursa Batı Trakya ile bir bütün olarak Türk ve İslâm toprağı hâlinde kurtarmayı amaçlamıştır. Cemiyet daha sonra Lüleburgaz Kongresi (31 Mart-2 Nisan 1920) ve Edirne Kongrelerini (9-13 Mayıs 1920) düzenlemiş muhtemel bir Yunan saldırısına karşı silahlı direniş kararı almıştır (Eroğlu, 1982, s.156; Gencer ve Özel, 1991, s.68).

2.1.1.4. Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti

Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verilmesini engellemek cemiyetin temel gayesi olmuştur. Kuruluşundan bir süre sonra İstanbul'a bağlılığını terkeden cemiyet; M. Kemal, Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey gibi millî mücadele liderlerini de bünyesine almış ve Erzurum Kongresi'ni toplamakla en önemli işlevini gerçekleştirmiştir (Alpargu ve diğerleri, 2001, s.118-119; Aybars, 1994, s. 130).

Bölgede yaşayan halkın haklarını savunmak için Le Pays adıyla Fransızca; Hadisat adıyla da Türkçe iki gazete çıkarmıştır (Atatürk, 1965, c.1 s.4,9). Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti, Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmiştir. Albayrak Gazetesi de cemiyetin yayın organı olmuş ve Erzurum Kongresi'nden sonra Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla çalışmalarını sürdürmüştür (Gencer ve Özel, 1991, s.69). Sivas Kongresi kararlarıyla da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olmuştur.

2.1.1.5. Kilikyalılar Cemiyeti (20 Aralık 1918)

Adana ve civarının Türklüğünü savunmak amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Sonraları bu cemiyet faaliyetini Adana bölgesine nakletmiştir. Adana ve dolaylarına yönelik Fransız ve Ermeni emellerine karşı müslümanların haklarını savunmak için faaliyette bulunmuştur. Sivas Kongresi'nden sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ile bu cemiyete katılmıştır (Alpargu ve diğerleri, 2001, s.119; Keskin ve diğerleri, 1995, s.79).

2.1.1.6. Hareket-i Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyeti

İzmir'in işgalini önlemek ve muhtemel bir işgalde İzmir'i savunmak amacıyla Balıkesir'de kurulmuştur (Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.54,55). İzmir'in işgalinden bir gün önce adını Redd-i İlhak olarak değiştirmiştir. İzmir'deki diğer Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarıyla ilişki kurmuştur. İzmir'in işgaline karşı bir beyanname yayınlayarak halkı ve işgali telgraflarla bütün yurda duyurmuştur (Aybars, 1994, s. 130).

2.1.1.7. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti

İtilaf Devletleri'nin emri-vâkileri karşısında aciz kalan İstanbul'daki yönetimi uyarak, Trabzon'un Müslüman yurdu olarak kalma konusundaki Trabzonlular'ın kararlılıklarını dile getirmiştir. Cemiyet Erzurum Kongresi'nin toplanmasında da

öncülük etmiştir (Gencer ve Özel, 1991, s.70). Trabzon ve havalisi için Âdem-i merkeziyet isteyen saltanat ve hilafet taraftarı olan Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti ile mücadele etmiştir. Erzurum Kongresi'nden sonra cemiyet Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi hâlinde çalışmıştır (Alpargu ve diğerleri, 2001, s.119; Eroğlu, 1982, s.158).

2.1.1.8. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti

İzmir'de Nurettin Paşa tarafından kurulmuştur (Alpargu ve diğerleri, 2001, s.117; Keskin ve diğerleri, 1995, s.79). Cemiyet, vatanın maddî ve manevî yönden yükselmesini memlekette büyük bir çoğunluk teşkil eden müslümanların haklarını ilmi ve ikna edici delillerle bütün insanlığa karşı ispat etmeyi amaçlamıştır. İzmir'in Yunanlılara verilmesini engellemek için İzmir'in Türklüğü hakkında dünya kamuoyunu propaganda yoluyla inandırmayı hedeflemiştir. 2-19 Mart 1919 tarihinde İzmir'de büyük bir Müdafaa-i Hukuk Kongresi toplamayı sağlamıştır. İtilaf Devletleri'ne sunduğu bir bildiri ile İzmir üzerindeki muhtemel tehlikeleri ilan etmiş ve gerekirse silahlı direnmeyi kabul etmiştir. (Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.55-56).

2.1.1.9. Millî Kongre

Millî Kongre fırkalar-üstü bir teşekküldü ve amacı Müslüman halk hakkında dünyaya yapılmış ve yapılmakta olan olumsuz propaganda faaliyetlerine yayım yolu ile karşı koymaktır. Konferanslar tertiplemek suretiyle fikirlerin aydınlanmasını lüzumlu bulmaktaydı (Tansel, 1991, c.1 s.14). Birçok ulusal kuruluşun katılımıyla 29 Kasım 1919'da İstanbul'da Millî Kongre adıyla Göz Doktoru General Esat (Işık) Paşa, Abdurrahman Şeref Bey (Ayan Meclisi azası) Dr. Besim Ömer Paşa (Tıp Profesörü), Ömer Fevzi Bey gibi isimler tarafından kurulmuştur (Tunaya, 1986, c.2 s.150-160; Aybars, 1994, s. 131).

2.1.2. Kongreler Dönemi

Ülkenin toprakları İtilaf Devletleri'nce işgal edildikçe İktidar ile yönetilenler arasındaki gerilim artmıştır. Halk, İstanbul'dan umut aramak yerine kendi yerel güçleriyle direniş kurmaya başlamıştır. M. Kemal, İstanbul Hükûmeti'nin temel değerlerinden biri olan bağımsızlığını kaybettiğini görmüştür. Muhtemelen M. Kemal bu dönemde yeni bir iktidar kurma fikrini benimsemiştir. Yeni kurulan hükûmetlerde

Müslüman etnik unsurlar yok sayılmaya hatta değersizlik kaynağı şeklinde algılanmıştır. Bu algılayış halktan tepki görmüş ve artık İstanbul'a verilen yönetme rızası geri çekilmeye başlanmıştır.

Şekil 2.2. Mustafa Kemal'in Millî Mücadelede İzlediği Yol

2.1.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden İstanbul'a gelişi

M. Kemal, İstanbul'a geldikten sonra Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nin düştüğünü görmüştür. Milletin ve devletin içine düştüğü durumdan kurtulabilmesi için siyasi çözüm yolları aramaya başlamıştır. Ahmet İzzet Paşa ile bir şeyler yapabileceğine inandığı için yeni kurulan Tevfik Paşa Hükûmeti'nin güvenoyu almasını engellemek, yeniden Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında kendisinin de Harbiye Nazırı olarak görev yapacağı bir hükûmetin kurulması için çaba harcadıysa da başarılı olamamıştır. Böylece düşman karşısında devletin ve milletin ihtiyaç duyduğu bir hükûmetin kurulması şansı kaybedilmiştir (Eroğlu, 1982, s.163; Gencer ve Özel, 1991, s.70). Bu olaydan sonra M. Kemal, İstanbul Hükûmeti'nden ümidini keserek kendi hükûmetini kurma amacına yönelmiştir.

M. Kemal, İstanbul Hükûmetleri'nin ve padişahın işgal karşısında suskun ve aciz kalmakta olduklarını da yakından gördüğü için İstanbul'da faaliyet göstermenin anlamının kalmadığını ve Anadolu'ya geçmenin gerektiğini görerek Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve İsmet Bey ile bu konuları görüşmeye başlamıştır. Ali Fuat Paşa, karargâhı Ankara'da bulunan ve 24. Tümeni Ankara'da, 11. Tümeni de Niğde'de bulunan 20. Kolordu Komutanıydı. Kazım Karabekir Paşa 9. Tümeni Erzurum ve 3. Tümeni de Trabzon'da olan XV. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştır. Her iki komutan da M. Kemal,

Anadolu'ya geçtiği takdirde onun emrinde olacaklarına söz vermişlerdi (Atatürk, 1965, s.6-7; Belen, 1983, s.45).

Samsun, Vezirköprü, Merzifon dolaylarında Pontus Rum çetelerinin saldırıları karşısında Müslümanların kendilerini savunmaları dolayısıyla çıkan çatışmalar sonucunda asayiş bozulmuştu. İtilaf Devletleri, olayların gerçek sorumlularını değil; Müslümanları suçlu gösteriyorlardı. Müslümanların, Rumları katlettiklerini ileri sürmüşlerdir. Özellikle İngilizler, Karadeniz bölgesinde asayiş ve sükûn sağlanmadığı takdirde buraları da işgal edeceklerini bildiren bir notayı hükûmete vermişlerdi. Bunun üzerine Damat Ferit Paşa, İngiliz siyasi temsilcisi ile görüşmüş ve daha sonra da Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le meseleyi müzakere etmiştir. Mehmet Ali Bey, bu bölgeye geniş yetkilerle M. Kemal Paşa'nın gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu göreve M. Kemal'in seçilmesini gerektirecek sebepler olmuştur. Çünkü M. Kemal, İttihat ve Terakki Fırkasına karşı olmuştur. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, M. Kemal ile birkaç kez görüşmüş onun hakkında iyi intiba sahibi olmuştur. M. Kemal, bir ara Padişah Vahdeddin ile Avrupa gezisinde birlikte bulunmuştur. Padişah da onun görevlendirilmesini istemiştir. İtilaf Devletleri de M. Kemal hakkında soruşturma yapıp İttihatçı olmadığını öğrenerek ona güvendiklerini belirtmişlerdi. Çünkü İtilaf Devletleri İttihatçılardan hoşlanmamışlardı (Tansel, 1991, c.1 s.226, 227).

M. Kemal, 30 Nisan 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişi olarak tayin edilmiştir. Ankara dâhil, bütün Orta ve Doğu Anadolu çok büyük yetkilerle M. Kemal'in emir ve komutasına verilmiştir (Atatürk, 1965, c.1 s.6-7) M. Kemal'e verilen yetkiler sadece askerî değil; aynı zamanda mülki yetkileri de kapsamıştır. M. Kemal bu olağanüstü yetkilerle değişik rütbe ve sınıftan karargâh maiyetinde bulunan 18 subay ile 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a doğru hareket etmiştir (Belen, 1983, s.45; Selek, 1982, s.274-275).

2.1.2.2. İzmir'in İşgali

İzmir'in işgali Anadolu direnişinin başlamasında bir dönüm noktasıdır. M. Kemal'in Samsun'dan Millî Mücadele'yi başlatması da İzmir İşgalinden sonra olmuştur. Yunanlıların Anadolu işgallerine başlaması Anadolu halkının ümitsizliğe uğramasına sebep olmuştur. Hatta payitaht İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgalinde dahi bu denli moral bozukluğu görülmemiştir. Çünkü Anadolu toprakları Bizans'tan alınarak Osmanlı toprağı haline getirilmiştir. Yunanlıların tekrar bu toprakları ele geçirmesi üzerine halkta

geleceğe dair istiklal kaygılarına neden olduğu düşünülmektedir. İstanbul'a duyulan itaat etme anlayışı yerini yerel kurtuluş mücadelelerine bırakmış ve yeni bir kurtarıcı arayışına itmiştir.

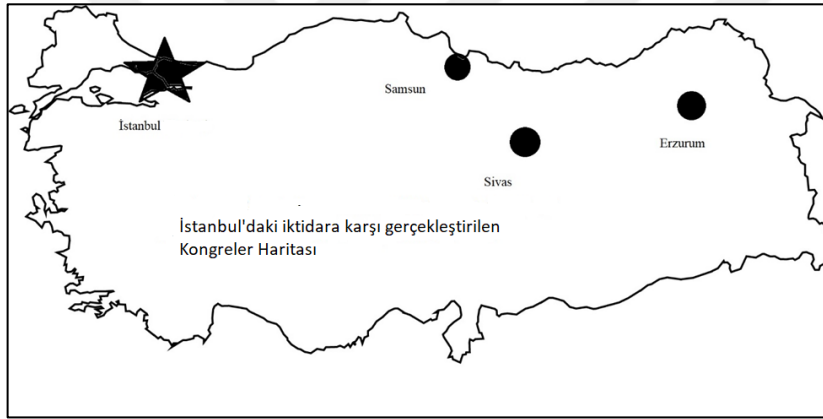
Mondros Mütarekesinden sonra Yunanlılar İzmir'de yoğun bir propagandaya kalkışmışlardır. 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Yunan Başbakanı Venizelos "İzmir ve çevresinde Rum nüfusunun çokluğu ve tarihi Yunan hakları" meselesinden söz ederek bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesini istemiştir (Aybars, 1994, s. 139). Ancak bu tez'e, İtalyanlar karşı çıkmışlar ve bölgenin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Barış Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve A.B.D. tarafından isteklerinin dikkate alınmamasına kızan İtalyanlar, Barış Konferansı'nı terk etmişlerdir. Bu durumdan faydalanan İtilaf Devletleri İzmir'e Yunan askeri çıkartılmasını uygun bulmuşlardır (Jaeschke, 1991, s.82).

İzmir Valisi ise işgalin Yunanlılar tarafından değil İngilizler tarafından yapılmasını istediye de İstanbul'un kayıtsız kalışı karşısında çaresizlik içinde boyun eğmiştir. İtilaf Devletlerinin koruyuculuğu altında 15 Mayıs 1919'da Yunan askerleri yüzyıllardır Osmanlı toprağı olan İzmir'e asker çıkarmışlardır. İzmir Rumları, Yunan askerini Kordon'da coşkun sevgi gösterileriyle karşılamıştır. Başpiskopos Hrisostomas gemilerden inen Yunan askerlerini kutsamıştır. Rumlar, Askerlik Dairesi Başkanı Niğdeli Albay Fethi Bey'i "Zito Venizelos" diye bağırmadığı için süngüleyerek öldürmüşlerdir. Şehrin her tarafında Müslümanlara ait evler ve işyerleri Rumlar tarafından yağmalanmış; canını, malını korumak isteyenler öldürülmüştür. Çevre köy ve kazalardaki olaylarla bir iki gün içinde beş bin kadar Müslüman halk öldürülmüştür (Özalp, 1988, c.1 s.11; Yılmaz, 1998, s.VI-X). Böylece İzmir'in işgali ile Anadolu'nun hiçbir zaman unutamayacağı Yunan vahşeti de başlamıştır. İzmir'in işgali bütün yurttaki büyük bir tepki uyandırmıştır. Reddi İlhak Heyeti yurdun dört bir tarafına telgraflar çekmiştir. İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ise İstanbul'daki devlet adamlarına ve A.B.D. temsilcisine telgraflar çekmişlerdir. Yurdun dört bir tarafında protesto mitingleri düzenlenmiştir. Bu mitinglerin en büyüğü 23 Mayıs 1919'da İstanbul'da Sultan Ahmet Meydanı'nda yüz binlerce Müslümanın katılımıyla olmuştur (Belen, 1983, s.62). Bu miting Müslüman halkın heyecanını ve birliğini ortaya çıkarmıştır. Yunan işgaline karşı tüm yurttaki gösterilen tepki, işgallere karşı uyanışın sembolü haline gelmiş ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'yı parçalamak için hazırladıkları planlara karşı ilk yürütülecek mücadelenin belirtisi

olmuştur. Ancak bu hareketler merkezi birlik ve otoriteden yoksun olmuştur. İzmir'in işgal edildiği tarihlerde Anadolu topraklarına ayak basan M. Kemal bu dağınıklığı ortadan kaldırmak amacıyla çalışmalarına başlamıştır.

2.1.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki faaliyetleri

M. Kemal, Samsun'a İstanbul Hükûmeti'nin temsilcisi konumunda çıkmıştır. Görevi bölgede oluşan işgallere karşı direniş hareketini ezme, yok etmedir. Ancak İstanbul, İzmir işgallerini gören M. Kemal, hükûmetin kendisine verdiği görevleri yerine getirmediği gibi aşama aşama kendisi de direniş gösteren halkın bir unsuru haline gelmiştir. İzmir'in işgali toplumda derin etkiler oluşturduğundan dolayı M. Kemal bu etkiyi kullanmak istemiştir ve İstanbul yönetimine karşı protestolar, mitingler düzenleyerek halkın direniş gösterme konusunda bilinçlenmesini amaçlamıştır.

Şekil 2.3. İktidara Karşı Gelişen Kongreler Haritası

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'a gelen M. Kemal, burada arkadaşlarıyla da görüşerek bir durum değerlendirmesi yapmış, vatanın ancak Anadolu'ya geçerek, eldeki silah ve mühimmat ile ve ancak on yıldır savaştan savaşa koşmuş Anadolu insanına dayanmakla, halkı örgütlemekle kurtarılabileceğine inanmış ve bu suretle kendisini 9. Ordu Müfettişliğine tayin ettirmiş ve 19 Mayıs 1919'da maiyetiyle birlikte Samsun'a çıkmıştır.

M. Kemal Samsun'a gelir gelmez ilk iş olarak askerî ve sivil yönetimi bir merkezde toplamak için çalışmaya başlamıştır. 21 Mayıs 1919'da Erzurum'daki XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya, 23 Mayıs 1919'da da Ankara'daki XX. Kolordu Kumandanına telgraf çekerek Anadolu'ya geldiğini ifade etmiş ve amacını üstü kapalı olarak belirtmiştir (Göze, 1984, s.17). Bunun dışında merkezi Konya'da bulunan II.

Ordu Müfettişliği, Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandanlığı ve Trakya'daki birliklerle de temas kurmuştur. M. Kemal, 22 Mayıs 1919'da Samsun'dan İstanbul'daki hükûmete çektiği telgrafta Samsun yöresindeki asayişsizliğin Rum çetelerince yapıldığını ve İngilizlerin buralara haksız yere asker çıkarmış olduğunu dile getirmiştir ve hükûmetin bu konuda tedbir almasını istemiştir (Aybars, 1994, s. 161).

M. Kemal Samsun'da bir hafta kadar kaldıktan sonra 25 Mayıs 1919'da Havza'ya gelmiş ve buradan verdiği emirlerle Anadolu'nun her tarafında İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenlenmesini istemiştir. M. Kemal 28 Mayıs 1919'da valilere, bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu, Diyarbakır'da 13. Kolordu Komutanlıklarına, miting tertip etmeleri yolunda genelge göndermiştir:

M. Kemal, Havza'da halkın yakın ilgisini görmüştü. 30 Mayıs 1919'da Havza'da protesto mitingi yapılmış ve mitingden sonra her türlü saldırının silahla önlenmesi için and içilmiştir (Eroğlu, 1982, s.176). M. Kemal'in bir yandan orduyu, bir yandan da ulusu örgütlemesi, millî mücadele için direnmeye çağırması, İngilizler ve İstanbul Hükûmeti tarafından kısa zamanda duyulmuş ve 8 Haziran 1919'da Harbiye Nazırı, M. Kemal'i geri çağırmıştır. Ancak M. Kemal bu çağrıya uymamıştır. M. Kemal, bir aydan daha kısa bir süreden beri Anadolu'dadır. Bu kısa zamanda tüm ordu birlikleri ile ilişkiler kurulmuş, ulusun elden geldiğince aydınlatılarak uyanması sağlanmış ve yavaş yavaş ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlanmıştır (Göze, 1984, s.19). M. Kemal 12 Haziran'a kadar Havza'daki çalışmalarını sürdürmüş ve İngilizlerin Merzifon'da bulunması sebebiyle karargâhını Amasya'ya taşımaya karar vermiştir. M. Kemal, 13 Haziran'da da Amasya'ya gelmiştir (Aybars, 1994, s. 162).

2.1.2.4. Amasya Tamimi (Genelgesi)

İktidarın, padişah ile İtilaf Devletleri arasında bölüşülmesi, halk tarafından kabul görmemiştir. Bu yüzden Amasya Genelgesi çok çabuk şekilde Anadolu'da yayılmış, benimsenmiştir.

İstanbul, halkın Amasya Genelgesini yasadışı kabul ederek diğer taşra halklarının da İstanbul'a karşı gelmemesi hususunda uyarmıştır. İstanbul Hükûmeti'nin bu dönemde yaptığı her faaliyet dönemin yönetim koşullarına göre meşrudur. Mahkemeler, vilayetler İstanbul'a bağlı taşra teşkilatlanmalarıdır. İktidar-yönetilenler arasında

başlayan mücadelede İstanbul Hükûmeti, M. Kemal'in istifasına kadar M. Kemal'in yöneticisi konumundadır.

Amasya Genelgesi "Ulusal Egemenlik" İlkesinin uygulanması yolunda atılmış ilk adımdır. Bu açıdan tarihsel önemi büyüktür. Bu belge ile İstanbul Hükûmeti'nin acizliği ve ulusal bir meclisin gerekliliği ortaya konmuştur. Böyle bir davada ancak ulusun temsilcisi olan bir meclise dayanılabileceği açıkça belirtilmiştir. Bu belge, aynı zamanda M. Kemal'in demokratik karakterini ortaya koymaktadır.

Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy) ve Refet (Bele) ile M. Kemal Paşa, Amasya'da 20-21 Haziran 1919'da tarihi bir bildiri hazırlamış; Amasya Tamimi veya Amasya Genelgesi denilen bu belgeyi askerî, mülkî idare merkezlerine göndermiştir (Yılmaz, 1995, s.44).

Bu hareket ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin bir başlangıcıdır. Genelgedeki "*Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.*" ifadesi M. Kemal'in bu konudaki kararlılığını ve ulusa olan güvenini gösterir. Kurulacak meclisin yürütme kudretini kullanabilecek bir meclis olmasının istenmesi de açıkça İstanbul'daki hükûmet dışında ulusal bir meclis hükûmetinin kurulmasının istendiğini gösterir. Bu durum İstanbul'daki hükûmet tarafından öğrenilince M. Kemal geri çağırılmıştır. Ama M. Kemal, Erzurum Kongresi öncesinde istifa ederek bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur.

23 Haziran 1919 tarihinde İstanbul Hükûmeti'nin Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, M. Kemal'e karşı tüm yurttaki bir genelge yayınlanmıştır (Atatürk, 2005, s. 27). Bu genelgede şu hususları yazmıştır:

- M. Kemal, iyi bir askerdir. Ancak siyaseti bilmemektedir.
- İngiliz olağanüstü temsilcisinin ısrarıyla M. Kemal görevinden alınmıştır.
- Bu tarihten sonra kendisinin hiçbir isteğinin yerine getirilmemesi yolunda valiliklere, komutanlıklara emir verilmiştir.
- İstanbul Hükûmeti, bu tarihten sonra barış siyasetini izleyecektir. Son beş yılda uygulanan yanlış savaş siyaseti bir sonuca götürmediği gibi savaşı Anadolu'ya getirmiştir. Bu yüzden Anadolu'daki direniş hareketlerine engel olunacaktır.
- Osmanlı Devleti'nin izleyeceği siyaset, medeni dünyaya kendisini ispatlayarak hoşgörü içerisinde yönetmek olacaktır.

Bu genelge sonrasında halk arasında M. Kemal aleyhinde düşünceler oluşmaya başlamıştır. M. Kemal, Sivas'a gitmeden önce Sivas sokaklarında kendisi hakkında zararlı, asi bir kişi olduğuna dair aleyhinde yazılar asıldığını belirtmiştir (Atatürk, 2005, s. 30).

2.1.2.5. Erzurum kongresi

Kongrede yeni oluşan iktidarda yer alan İtilaf Devletleri'nin yönetiminde kalınmayacağı, rıza gösterilmeyeceği ilan edilerek halkın, yönetimi/iktidarı reddettiğine dair belge niteliği taşımıştır. İstanbul iktidarı kongre döneminde kendi gücü olmadığından başka taşra güçleri ile bu kongre hareketini önlemeye çalışmıştır. İstanbul Hükûmeti Kazım Karabekir'e taşrada oluşan başkaldırı hareketini ezmesi için talimat vermiştir. Hatırlanacak olursa: M. Kemal'e de Samsun'daki "Müslüman direnişi engelle" şeklinde emir verilmişti. Kazım Karabekir de M. Kemal gibi iktidardan gelen emri dinlememiştir. Taşradaki başkaldırı hareketine katılmıştır. İstanbul Hükûmeti, taşranın başkaldırı hareketine karşı otoriteye sadık kalın mesajını vermiştir. Ancak taşra bu mesajı da reddetmiştir.

M. Kemal, Erzurum'a 3 Temmuz 1919'da ulaşmıştır. Burada bulunan XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa kendisine gerekli yakınlığı ve yardımı göstermiştir. Kongre, 13 gün gecikme ile 23 Temmuz 1919'da toplanmıştır. M. Kemal, kongreye başkan seçilmiştir. Doğu illerinden gelen 57 delegenin katıldığı kongre, çalışmaları sonunda bir tüzük ve bu tüzüğün ilkelerini açıklayan bir bildiri hazırlamıştır (Yılmaz, 1998, s.46).

İstanbul Hükûmeti'nin M. Kemal ve arkadaşları hakkında tutuklama kararı verilmesi Erzurum Kongresi sırasında olmuştur. Tutuklama emrini alan Kazım Karabekir, bu emrin aksine M. Kemal'e tabi olarak millî mücadelenin seyrini değiştirmiştir. İstanbul Hükûmeti, Anadolu'da başlayan hareketlere engel olmaya çalışmış ve Erzurum Kongresi'ne temsilci göndermemiştir. Bu durumun arkasındaki sebeplerden birincisi, yapılan kongreler İtilaf Devletleri'nin dikkatini çekmekte ve bu devletlerin Anadolu halkına karşı düşmanlıklarını artırmaktadır. Yapılan kongrelerde başarılı bir iş yapılamayacağı inancı hâsıl olmuştur. Anadolu'da bu çapta yapılan birçok kongre, toplantı mevcuttur. Bu kongrelere gönderilecek temsilcilere boşa masraf yapılmaması kararlaştırılmış ve İstanbul Hükûmeti'nin temsilcilerinin boş yere yolculuk sıkıntıları çekmemesi uygun görülmüştür (Atatürk, 2005).

Erzurum Kongresi; maksadı, toplanış şekli ve niteliği bakımından bölgesel olmakla beraber millî bir kongreydi. Yalnız Doğu Anadolu'nun mukadderatını görüşmek için bu bölgedeki vilayetler temsilcilerinden kurulduğu hâlde, verdiği kararlar memleketin bütününü ilgilendiren bir ihtilal programı özelliğinde olmuştur. Vatanın millî hudutlar dâhilinde bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı ifade edilmiştir. İstiklâlden anlaşılan mananın tam istiklâl olduğu, yabancı unsurlara hâkimiyeti ihlal edecek imtiyazların verilemeyeceği ifade edilmiştir. Bütün kararların yürütülmesi için de bir temsil heyeti seçilmiştir. Bu heyetin başına M. Kemal Paşa getirilmiştir. Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak M. Kemal, Sivas Kongresi'nin hazırlıklarını yapmak üzere 29 Ağustos'ta Erzurum'dan ayrılmış ve 2 Eylül'de Sivas'a ulaşmıştır (Eroğlu, 1982, s.188-189; Kansu, 2019, c.1 s.23-117).

16 Ağustos 1919 tarihinde Heyeti Temsiliye, İstanbul Hükûmeti'ne gelecekte de devleti yönetemeyeceğini belirten telgrafını çekmiştir (M. Kemal'den, Damat Ferit Paşa'ya). Bu telgrafta; İstanbul Hükûmeti'nin millî iradeye karşı düşmanca hareketlerini sürdürdüğü takdirde, halkın İstanbul'a karşı isyana gireceğini ve arzu edilmeyen davranışlara sürükleneceğini belirtmiştir. Telgrafta İstanbul Hükûmeti, Heyeti Temsiliye'yi önleyici tedbirleri almaya çalışmaktaysa da bu çabaların boşuna gittiğini ve bu engellerle düşmanlıkların arttırıldığı vurgulanmıştır (Atatürk, 2005, s. 56).

2.1.2.6. Batı Anadolu Kongreleri

Yunan saldırılarına karşı müdafaa ve mücadele hareketlerini birleştirmek ve düzene sokmak, vatanın kurtuluşunu temine çalışmak kongrenin amacı olmuştur (Selek, 1982, s.459).

2.1.2.6.1. Balıkesir Kongresi

Balıkesir Kongresi veya Harekât-ı Millîye Kongresi adıyla İstiklal Harbi tarihinde yer alan bu Kongre 26-31 Temmuz tarihleri arasında toplanmıştır. Bu kongrenin başkanlığını Hâcîm Muhittin (Çarıklı) Bey yapmıştı (Çarıklı, 1967; Heyet, 1968, c. II, I. Kısım, s.169).

Kongrenin başlıca tertipçileri 61. Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp), Hacım Muhittin, Hamdi ve Hüsnü beyler olmuştur (Heyet, 1968 c. II, I. Kısım, s.170). Kongre esnasında 48 delegenin imzasıyla İstanbul'daki İngiliz, Fransız, Birleşik Amerika ve

İtalya temsilcilerine Wilson Prensipleriyle tarihi gerçeklere dayanılarak Yunan işgalinin haksızlığını, bu işgalden doğan faciaları belirten protestolar çekilmiş ve memleketin kurtuluş ve istiklali sağlanıncaya kadar mücadeleye devam edileceği belirtilmiştir (Yılmaz, Sarımay, Dağıstan, Kılınçkaya, Sezer, Aytepe ve Aktaş, 1998, s.97-98).

Bu mahiyeti ile Balıkesir Kongresi'nin hem de aynı günlere tesadüf eden Erzurum Kongresi ile o sırada hiçbir bağlantısı olmamakla beraber, Millî gaye yönünden aynı fikri taşımakta olduğu görülüyordu (Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.65).

2.1.2.6.2. Alaşehir Kongresi

16-25 Ağustos tarihleri arasında toplanan Alaşehir Kongresi'nde de Balıkesir gibi bağımsız tutumunu sürdürmüştür. Kendi bölgesinde örgütlenmek, halkı Yunan işgaline karşı koymaya çağırmak ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı çıkmak gibi çok olumlu hareketlerde bulunmuştur. Alaşehir Kongresi'nin kapsadığı ana fikir, hiçbir üst idari makamın uyarı ve etkisi olmaksızın Batı Anadolu'da Afyonkarahisar İnegöl hattı batısındaki bölgede işgalcilerin ülkeden çıkarılınca kadar kendine özel bir idare şekli ile savaşın devam ettirilmesi sorumluluğunu yüklenmiştir (Gencer ve Özel, 1991, s.85-86; Selek, 1982, s.469).

2.1.2.7. Sivas Kongresi

İstanbul iktidarının elinde kongreyi bastırmaya yetecek gücün bulunmaması sebebiyle Sivas Kongresi (taşra hareketi) bastırılamamıştır. İstanbul'a bağlılığını gösteren diğer taşralardan yani Erzincan, Malatya gibi vilayetlerden yardım istemiştir. Bu kongrenin önemli noktası ise: İstanbul iktidarı tarafında/komutası altında yer alan 150'liklerle, bu bölümde ilk kez karşılaşılmasıdır. (150'lik) Ali Galip, Bedirhani Halil ve Refik Halit bu kongrenin bastırılması için çaba sarf etmişlerdir. Bu 150'likler İstanbul tarafını tutmuş olup o günün şartları düşünüldüğünde, 150'liklerin faaliyetlerinin meşruluğu göze çarpar. Çünkü bu kişiler İstanbul yönetimi adına hareket etmektedirler. Bu yüzden İstanbul Hükûmetince yargılanmak bir kenara bu kişiler hükûmetten alındıkları talimatları dinledikleri için taltif edilmeye çalışılmıştır.

Sivas Kongresi'nin bir önemi, taşranın iktidar üzerinde ilk etkisinin görüldüğü olaydır. Bu kongrede Damat Ferit Hükûmeti taşranın baskısıyla istifa etmek zorunda kalmıştır.

Hükûmet de başkaldırı hareketinden tedirginlik duyarak taşra ile uyum içerisinde bulunacak Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulmuştur.

Sivas Kongresi, İstanbul Hükûmeti ile M. Kemal arasında arasının açılması açısından önem taşımaktadır. Sivas Kongre'sinde anlatılanlarda özellikle İstanbul Hükûmeti'nin müdahaleleri vurgulanmıştır. Çünkü M. Kemal'in zihin dünyasının şekillenmesinde Sivas Kongresi'nin önemi fazladır. Bu kongrede M. Kemal, İstanbul Hükûmeti ile anlaşmanın mümkün olmadığını görecektir. Bu bölümü okunurken, İstanbul Hükûmeti müdahalelerine ayrı dikkat vermesinin önem arz edeceği düşünülmüştür.

Sivas'ta bir kongre toplanması Amasya Tamimi ile 21-22 Haziran 1919 gecesi kararlaştırılmıştır (İğdemir, 1986; Yılmaz, 1998, s. 47). Sivas Kongresi'nin en önemli sonuçlarından biri, İstanbul'da Damat Ferit Hükûmeti'nin düşürülmüş olmasıdır. Gerçekten Sivas Kongresi'nin başarılarına dayanamayan Damat Ferit Hükûmeti, 30 Eylül 1919 tarihinde istifa etmiştir. M. Kemâl Paşa, Kongre'den hemen sonra, 12 Eylül 1919 tarihinden sonra, halkın güvenini yitirmiş olan Damat Ferit Hükûmeti'nin istifasına kadar İstanbul Hükûmeti ile yönetim yönünden ilişkiyi ve her türlü haberleşmeyi kesmeye karar vermiş ve bu karar büyük ölçüde uygulanmıştır. Damat Ferit, buna karşın, İngilizlere başvurarak, M. Kemal'in yakalanmasını istemişse de İngilizler, savaş yorgunu olduklarını ileri sürerek, bunu reddetmişlerdir. Yine M. Kemal, 14 Eylül'de Padişaha bir mektup yazarak, Damat Ferit Paşa'nın yanlış politikalarını dile getirmiş ve Paris Konferansı'ndaki tutumundan dolayı onu kınamıştır. Padişah, buna mukabil, 20 Eylül 1919'da bir bildiri yayınlayarak, *“Anadolu'daki ulusçu gelişmelerin işgalleri genişlettiğini, ulusal hareket nedeniyle ulusun parçalanmakta olduğunu ve bu davranış sürdürülürse, yakında yapılacak barış görüşmelerinde zayıf kalınacağını ileri sürerek, üstü kapalı olarak M. Kemal önderliğindeki ulusal hareketi benimsemediğini”* belirtmiştir (Atatürk, 1965, c.1 s.60; Tansel, 1991, c.1 s.95). Fakat bu bildiri, Anadolu'ya yayılmadığı için pek etkisi olmamıştır. İstanbul'da da Ali Rıza Paşa gibi ulusal harekete yakın isimlerin baskısıyla Damat Ferit, 30 Eylül'de istifa etmek zorunda kalmış ve yerine 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulmuştur. İstanbul'daki bu gelişmelere karşın Sivas Kongresi, ülke içinde ve dışında geniş yankılara yol açmıştır. Sivas Kongresi ulusal bir kongre olup bu kongrenin üyeleri seçimle bu göreve gönderilmiş ulusal temsilciler olmuştur. (Atatürk, 1965, c.1 s.60; Sonyel, 1987, s.135-136; Tansel, 1991, c.2 s.95).

Sivas Kongresi'nde bazı temsilciler Amerikan mandası taraftarlığını savunmuştur. Zaten bu durum kongrede sıkça dile getirilmiştir. Mandacılığı savunanların temel görüşleri şunlar olmuştur (Atatürk, 2005):

1. Mevcut yönetim, Osmanlı Devleti'nin borçlarının faizini dahi karşılayamamaktadır, devletin ekonomisi çökmüştür.
2. Anadolu'da hiçbir üretimin yapılmaması bazı temsilcileri ümitsizliğe düşürmüştür. Yabancı devletler büyük zırhlı savaş gemileri yaparken, Osmanlı Devleti yelkenli gemi bile yapamamaktadır. Benzer şekilde İtilaf Devletleri savaş uçakları yapabilirken, Osmanlı Devleti mermi dahi üretememektedir.

Bu sebeplerden dolayı hızla gelişmekte olan Amerikan ekonomisinden faydalanmayı yani Amerikan mandası altına girmeyi kabul eden, mandacılığın uygulanması gerektiğini savunan temsilciler olmuştur.

Ancak kongrede genel görüş; devletin bağımsızlığının sağlanması gerektiği, mandacılık fikrinin kabul edilmemesi gerektiği yönünde olmuştur. Bazı temsilcilerin dile getirmiş olduğu mandacılık fikri aslında İstanbul Hükûmeti'nin daha önceden zımni olarak kabul ettiği, İngiliz mandacılığı fikrinin değişik bir çeşididir. Sivas Kongresi'nde mandacılık fikirleri kabul edilmemekle birlikte gelişen teknolojiye ayak uydurabilmek için yabancı devletlerden teknoloji ve askerî destek alınabileceği kabul edilmiştir.

Sivas Kongresi'nden sonra bir kısım Batı basınında “... *Anadolu Harekâtı'nın hafife alınamayacağı, onun siyasi ve askerî bir güç durumuna geldiği*” kabul edilmeye başlanmıştır. Sivas Kongresi'nin toplantı hâlinde olduğu 10 Eylül 1919'da bir Fransız Gazetesi'nde çıkan bir yazı, bağımsızlık mücadelesinin anlaşılmaya başlandığının bir ifadesi olmuştur. Anadolu'da oluşmakta olan direniş kuvvetlerinin “Ne öyle zannedildiği gibi alelade yağmacı çeteler ne de iptidai sürüler...” olmadığı onların kabiliyetli reisler idaresinde siyasi ve millî bir program gereğince meydana geldiği, Erzurum ve Sivas bölgesinde kuvvetli bir askerî teşkilatlanmanın yapıldığı ve artık “Türkiye'yi paylaşılacak bir miras addetmek imkânının kalmadığı” belirtilmiştir (Gök ve diğerleri, 1998, s.215; Öztoprak, 1989, s.52).

Sivas Kongresi, İstanbul Hükûmeti ile Kuvayımillîye / Heyeti Temsiliye arasında büyük mücadelelerin gerçekleştiği bir süreç olmuştur. İstanbul'da bulunan Ferit Paşa Hükûmeti, Sivas Kongresi'ni baltalamak için Bedirhani Hareketi'nden ve Binbaşı

Noel'in casusluk faaliyetlerinden güç almıştır. Sivas Kongresi'ni engelleyebilmek amacıyla Kürtlerin çıkaracağı isyanlardan faydalanmak istemişlerdir. Binbaşı Noel, Kürt ve Ermeni nüfusunun bulunduğu Doğu illerinde Kürt İsyan hareketini başlatmaya çalışmıştır. Bu döneme yönelik okumalarda tespit edildiği kadarıyla İstanbul Hükûmeti'nin, Kürt aşiretlerinden yardım isteme gibi müdahâleleri ırki temele dayanmayıp Anadolu hareketini engellemeye yönelik faaliyetlerdir. M. Kemal, bir yandan Sivas Kongresi'ni yürütürken diğer yandan Anadolu'da bulunan valilere telgraf çekerek bu isyan hareketi hakkında bilgi vermiş ve isyanın bastırılması için uğraşmıştır.

M. Kemal, Binbaşı Noel'in bölgede kalmasını da tehlike arz ettiğini düşünmüş ve bu subayın bölgeden çıkarılması için Malatya'daki 15. Alay Komutanlığına telgraf yollamıştır. Yabancı bir subayın Osmanlı topraklarında faaliyet gösteremeyeceğini, onu büyük bir nezaketle fakat kesin bir tutumla geldiği yere geri gönderilmesini istemiştir (Atatürk, 2005, s. 106). İstanbul Hükûmeti'nin görevlendirdiği 150'liklerden Malatya Mutasarrıfı esbakı Bedirhanî Halil Rahmi ve Harput Vali Vekili Esbakı Ali Galip gibi kişiler Sivas Kongresi'ni basmak için emir almışlardır. Ali Galip bu iş için İstanbul Hükûmeti'nden ödenek talep etmiş, boş sözleriyle İstanbul Hükûmeti'ni oyalayarak hükûmetten para alma amacı gütmüştür.

M. Kemal, Sivas Kongresi'ni yapılmasında herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştır. Sadece Elâzığ (Mamûretü'l-aziz) Vadisi'nde birkaç jandarma eri Erzurum'dan gelen M. Kemal'i Erzurum'a gitmemesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Vadinin geçilmemesi yönündeki telkinlerinin sebebi olarak vadinin Kürt aşiretleri tarafından kapandığını ve geçişlerin tehlikeli olabileceğini ileri sürmüşlerdir. M. Kemal ise kararından vazgeçmeyerek Sivas'a doğru hareket etmiştir. Ali Galip, İstanbul Hükûmeti'ne verdiği sözleri tutmamış, M. Kemal'in birlikleriyle karşılaşmaktan korkmuştur. Ali Galip Olayı, Nutuk'ta sayfalarca anlatılmıştır. Ali Galip'in İstanbul'un emirlerine karşı isteksiz davranışları, millî mücadelenin kazanılmasında önemli bir köşe taşı olmuştur. Bu olayların ardından Ali Galip, Anadolu topraklarından kaçarak Suriye'nin Halep şehrine gitmiştir. Ali Galip, İstanbul'dan aldığı direktiflerde haberleşmeyi telgraf müdürü (150'liklerden) Refik Halit Karay gerçekleştirmiştir. Sivas Valisi Reşid Paşa, Elâzığ Valisi Ali Galip'le aynı görüşte olmayıp M. Kemal'e yardım etmiştir. Sivas Valisi Reşid Paşa, hatıralarını anlattığı "İstiklal Savaşında Reşit Paşa'nın Hatıraları" (Reşit Paşa, 2001) adlı kitabında İstanbul

Hükûmet'inin emirlerini nasıl umursamadığını, M. Kemal'e ettiği yardımları ayrıntıları ile anlatmıştır.

M. Kemal, İstanbul Hükûmeti'nin bu faaliyetlerine karşı Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e çekmiş olduğu bir telgrafta şöyle demiştir:

“Vatan ve millete karşı haince ve son bir çırpınıyla alçakça harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yordakçıları gibi aptalların verdikleri ahmakçasına ve asılsız sözlere kapılarak Mister Nowıl gibi milletimiz vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların, milletçe sorulacak hesabını göz önünde bulundurunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetinin sonunu öğrendiğiniz zaman, kendi sonunu da karşılaştırmayı da unutmayınız.” (Atatürk, 2005, s. 111)

M. Kemal, kongre basma gibi baltalama organizasyonlarının sahibinin Ferit Paşa olduğunu ve İstanbul Hükûmeti'nin kan dökme amacıyla kongreyi basma yolunu izlediğini anlamıştır. M. Kemal, bu tarihten sonra da İstanbul Hükûmeti'nin benzer saikler güdeceğini düşünerek Anadolu'da bulunan tüm valiliklerin İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesmesini emretmiştir. Sivas Heyeti Temsiliye bu kararını 12 Eylül 1919 tarihinde tüm illere telgrafla bildirmiştir. Heyeti Temsiliye'nin almış olduğu kararlar özetle şöyledir (Atatürk, 2005, s. 116):

1. Sivas Heyeti Temsiliye, padişahın ve kanun adına halkın mal, can ve her türlü haklarını gözetir.
2. Devlet memurları bu tarihten sonra İstanbul Hükûmeti yerine Sivas Heyeti Temsiliye'nin almış olduğu kararlara uyacaktır.
3. Bu kararlara uymayan memurlar görevden kaçmış olarak varsayılarak istifa etmiş oldukları kabul edilecektir.
4. İstifa eden memurların yerlerine yeni memurlar alınacaktır.
5. İstifa eden memurlardan her kim Sivas Kongresi'ndeki kararlara muhalefet ederse şiddetle cezalandırılacaktır.
6. İstanbul Hükûmeti'nin göndermiş olduğu telgraflar dikkate alınmayarak yeni haberleşme merkezi Sivas Heyeti Temsiliye olacaktır.

Bu kararlardan görüleceği üzere Sivas Heyeti Temsiliye aslında yeni hükûmet merkezinin kendileri olduğunu ilan ederek İstanbul Hükûmeti'ni saf dışı bırakmaya çalışmıştır. Anadolu'da çalışan memurların da bu heyete bağlı olmasını istemiştir. Böylelikle Sivas Heyeti Temsiliye'nin meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır. İstanbul Hükûmeti'nin egemenliğini ise tanımamaya gayret göstermiştir.

Sivas Heyeti Temsiliye'nin bildirisine karşı çıkan taşra yönetimleri olmuştur. Bu kişilerden biri de Trabzon'dan Servet Bey'dir. Servet Bey, Nutuk'tan anlaşılacağı üzere birçok kez Sivas Kongresi'ne davet edilmesine rağmen kongreye iştirak etmemiş ve İstanbul Hükûmeti'yle haberleşmenin kesilmesi hususundaki bildiriye karşı çıkmıştır. Trabzonlu Servet Bey'in yazmış olduğu telgrafında özetle:

- Sivas Kongresi'nin temsil kabiliyeti olmadığını,
- Erzurum Kongresi'nde alınan kararların geçerli olduğunu kabul ettiğini ama Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan yana olmayacağına,
- İstanbul Hükûmeti ile haberleşmenin kesilmesini bir oldubittiye getirildiğini,
- Alınan bu kararların halk üzerinde ciddi tepkilere, fitnelere neden olacağı,

Bu yüzden Sivas Heyeti Temsiliye'nin 12 Eylül 1919 tarihinde aldığı tüm kararlara karşı gelinmesi gerektiğini, kendisinin de bu kararlara karşı olacağını bildirmiştir.

Sadrazam Damat Ferit Paşa da Sivas'tan Anadolu'ya dağıtılan bildiriye karşı aşağıdaki telgrafi yazmıştır. Bu telgrafta özetle şu talimatlara yer vermiştir (Atatürk, 2005, s. 124):

1. Anadolu'daki bazı kimselerin, hükûmet ile padişah arasında bir anlaşmazlık vuku bulduğunu iddia etmişse de bu iddianın geçersiz olduğu, padişahın olan bitenlerden haberdar olduğu ve hükûmeti yetkilendirdiği,
2. Tüm memurların ve halkın İstanbul Hükûmeti'nden gelecek emirlere uyması gerektiği,
3. Birlik içinde hareket edildiği takdirde Avrupa Devletlerinin takdirinin kazanılacağı bildirilmiştir.

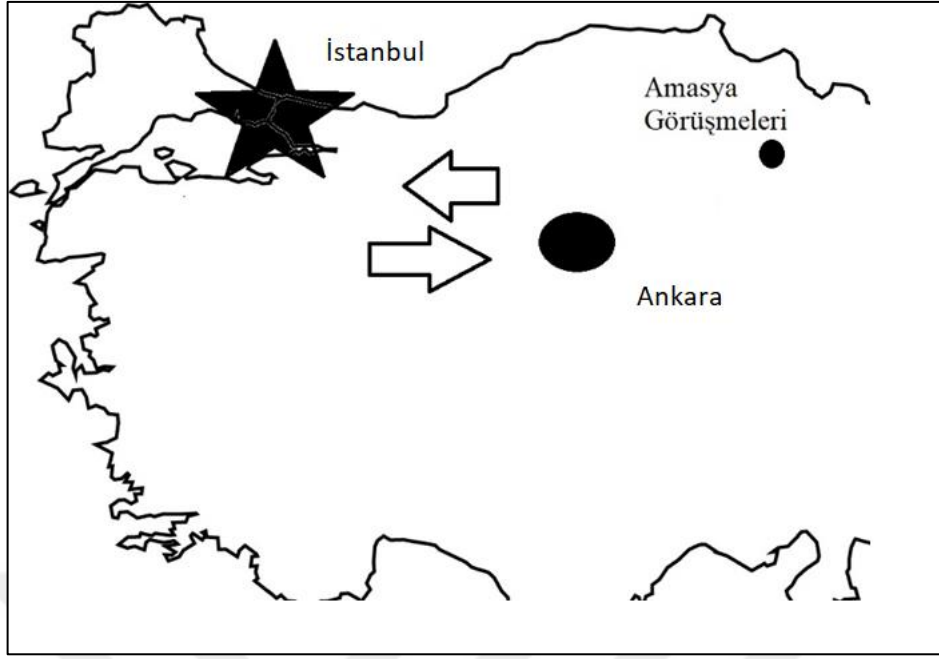
Bu telgraflardan anlaşıldığı üzere İstanbul Hükûmeti ile Sivas Heyeti Temsiliye Anadolu'da bulunan yönetimleri etkileme hareketlerine ve aralarındaki mücadele telgraf savaşlarına dönüşmüştür. Her iki taraf da karşı tarafın yönetimini yok etmeye çalışmıştır. Bu durum, bazı istenmeyen siyasi olaylara da sebep olmuştur: Bazı illerde iki farklı yönetimce valiler atanmıştır. Bu valiler tarafını seçtiği yönetim merkezini savunmaya çalışmıştır. Bu güç mücadelesinde Sivas Heyeti Temsiliye emirler ve askerler göndererek kendisine tâbi olmayan yöneticileri gözaltına almaya çalışmıştır. Bu kişilere örnek olarak İstanbul idaresince Dersim Mutasarrıflığı'na atanan Osman Nuri Bey örnek verilebilir. Osman Nuri Bey, Sivas Heyeti Temsilince gözaltına alınmıştır. Bir başka örnek Kastamonu İli'nde Albay Osman Bey'dir. Önce kendisinin

tutuklandığını ancak askerlerin iş birliği yapması sonucunda serbest kaldığını daha sonra da karşı tutuklamalara başladığını İstanbul Hükûmeti temsilcilerini hapsedtiğini belirtmiştir (Atatürk, 2005, s. 131). Sivas Kongresi taraftarı Eskişehir Kuvayımillîye Komutanı Atıf Bey ise İngilizler tarafından tutuklanarak saf dışı bırakılmıştır. Görüleceği üzere İstanbul - Ankara Hükûmeti arasındaki güç mücadelesi taşra yönetimlerine kadar inmiştir.

Anadolu'da ortaya çıkan bu kargaşalar çift valilerin oluşmasına veya karşı cephelerden bulunan kişilerin birbirini tutuklama olaylarına sebep olmuştur. Sivas'tan Anadolu'ya yapılan bildiriler, kamuoyunda bir uyanmaya sebep olmuş, Anadolu'da bulunan yöneticiler, komutanlar kargaşanın sorumlusu olarak Ferit Paşa Hükûmeti olduğu kanısına varmışlardır. Bu nedenle Anadolu'nun her tarafından Ferit Paşa'nın istifasına yönelik İstanbul'a telgraf yağmuru başlamıştır. Anadolu'da keşif yapan İtilaf Devletleri subayları bu kargaşa döneminde daha dikkatli, temkinli bir şekilde tavır tutunmaya mecbur kalmışlardır. Kendilerinin Anadolu'da asayiş sağladığını, millî birliğe karşı olmadıklarını söyleyen bir tutuma itilmişlerdir. Esasında padişah Anadolu'da olan biten olaylardan haberdardır ve bu haberdarlığı Kerim Paşa'nın Sivas Kongresi'ne yazmış olduğu telgraflardan anlaşılmıştır (Atatürk, 2005, s. 146).

2.1.2.8. Amasya Görüşmeleri ve Protokolleri

Bu görüşmeler İstanbul'un kendi iktidarını korumak amacıyla, taşranın ne istediğini sorgulamak üzere Amasya Görüşmeleri'ni yapmıştır. Anadolu hareketinin kendisine tabi olabilmesi için iktidar ortağının İtilaf Devletleri'nin gücü yok sayılarak gizli protokollerle taşranın isteklerini kabul etmiştir. Bu görüşmeler taşranın iktidar tarafından tanınması, halktan gelen isteklerin kabul görmesi açısından önem arz eder.

Şekil 2.4. İktidar- Yönetilenler, Amasya Görüşmeleri

Damat Ferit Paşa hükûmeti istifa ederek yerine Ali Rıza Paşa kabinesinin oluşması, Ankara Hükûmeti tarafınca bir başarı olarak addedilmiştir. Çünkü Damat Ferit Paşa, M. Kemal’e düşmanca bir tavır içerisindeyken, Ali Rıza Paşa kabinesi ılımlı bir tavır izlemiştir. Amasya Görüşmeleri olmadan önce imzasız ve gizli yöntemlerle Ali Rıza Paşa Hükûmeti, M. Kemal ile birçok kez görüşmüştür. Ali Rıza Paşa Hükûmeti yönetime geçtikten sonra Kongre (Sivas, Erzurum) Heyeti’nin amaçlarının ne olduğunu, teşkilatlanmanın nasıl yapılacağını sormuşlardır. Bu durum İstanbul Hükûmeti’nin Ankara Hükûmeti ile iş birliğine gireceğinin, benzer politikalar izleyeceğinin göstergesi olmuştur.

Amasya Görüşmeleri’nde (Atatürk, 2005, s. 162):

- M. Kemal, Rıza Paşa Hükûmeti’ne İstanbul Hükûmeti’nin tüm ülkeye yapılacak resmî bir bildiriyle Kongre (Sivas, Erzurum) Heyeti’ne katılmasını istemiş,
- Meclis-i Mebusan’ın yeniden açılmasını talep etmiş ve bu Meclis-i Mebusan’ın açılmasıyla, Heyeti Temsiliye’nin isteklerini, Meclis-i Mebusan vasıtasıyla tüm ülkeye yayılmasını talep etmiş,
- Süleyman Şefik Paşa (150’lik), Ali Kemal gibi Heyeti Temsiliye’ye zorluk çektiren eski nazırlara yeni hükûmette görev verilmemesi talep edilmiş,

- Heyet-i Temsiliye'ye İstanbul Hükûmeti'nce karşı gelmelerin önlenmesi, görüş birliği içerisinde hareket edilmesi talep edilmiştir.

Yapılan telgraf görüşmeleri sonucunda Temsil Heyeti, İstanbul Hükûmeti tarafından tanınmıştır. Bu tanınma Temsil Heyeti tarafından bir başarı olarak kabul edilebilir. Çünkü ilk defa İstanbul Hükûmeti kendi taraftarı olmayan devlet benzeri bir teşkilatlanmayla iletişime geçerek isteklerini dinlemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda İstanbul Hükûmeti ile Temsil Heyeti arasında 5 farklı protokol düzenlenmiştir. Taraflar bu protokoldeki kurallara riayet edeceklerine dair söz vermişler ve protokoller imza etmişlerdir. İstanbul Hükûmeti'nin bu görüşmeye gönderdiği kişi Bahriye Nazırı Salih Paşa'dır. Yapılan protokollerin İstanbul'da Meclisi Mebusan'da da kabul ettirilmesi gerektiğine dair anlaşmaya varılmıştır. Yapılan görüşmelerde, özetle şu hususlar vurgulanmıştır: Padişahın ordudan attığı askerlere eski görev ve unvanlarını geri verilecektir. Malta'ya yapılan sürgünlerin kabul edilmeyerek Malta'ya gönderilen kişilerin İstanbul'a getirilmesi için çalışmalar yapılacaktır. İstanbul Hükûmeti'nin İzmir'i işgalini protesto etmesi ve halkın bu işgal konusunda bilinçlenebilmesi için protestolar ve kongreler yapılması, Millî Mücadele'de yer almış memurların görevden alınmaması ve görevden alınanlara geri dönme imkânı verilmesi olmuştur.

Ali Rıza Paşa kabinesi Sivas Kongresi tarafından seçilen Temsil Heyeti (Heyet-i Temsiliye) ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır. Heyet-i Temsiliye Başkanı M. Kemal ile Salih Paşa 20 Ekim 1919'da Amasya'da buluşarak aralarında üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere beş protokol yapmışlardır. Bu protokollerde özetle: Taşkın gösterilerden ve asayiş bozacak hâllerden sakınarak hükûmetin aleyhinde yazı yazılmaması istenmiştir. Hristiyanlara sosyal dengeyi ve siyasal egemenliği bozacak imtiyazlar verilmemesi talep edilmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Hükûmeti'nce tanınması, Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da toplanması, seçimlere Temsil Heyeti'nin müdahâle etmemesi, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin propagandalarının önlenmesi amaçlanmıştır. Yabancılar tarafından satın alınmış olan derneklerin çalışmalarına ve gazetelerin yayımlarına son verilmesi kararlaştırılmıştır.

Tevfik Paşa'nın başkanlığında Barış Konferansı'na gönderilecek kurulun delegeleri saptanmıştır (Belen, 1983, s.138). Amasya Görüşmeleri ve kararlarının önemi Kuvayimillîye bakımından büyüktür. İstanbul Hükûmeti bu görüşmelerin yapılmasına

isteğiyle, Anadolu'daki M. Kemal Paşa önderliğinde oluşturulan hareketi resmen tanımış oluyordu. Bundan başka İtilaf Devletleri de artık İstanbul Hükûmeti'ni kukla gibi kullanmak suretiyle Anadolu halkının mukadderatına diledikleri gibi tasarruf edemeyeceklerini bir dereceye kadar anlamıştırlar.

2.1.3. 150'lik Polisler

150'lik polisler İstanbul'da yer alan İtilaf Devletleri'nin gücünü, iktidarını, otoritesini kabul etmiş kişilerdir. O günün şartlarına göre yaptıkları faaliyetler İstanbul iktidarı tarafından takdirle karşılanmıştır. Neticede bu kişiler devlet memurudurlar ve hükûmetten aldıkları emri ifa etmektedirler. Yaptıkları faaliyetlerle İtilaf Devleti askerlerinin Müslüman halka yönelik haksızlıkları, ilerleyen yıllarda Ankara Hükûmeti tarafından bağışlanmamıştır.

M. Kemal Nutuk'ta birçok defa İstanbul'da bulunan Emniyet Müdürlerinin birçoğunun ajan olduğunu ve bunların İtilaf Devletleri lehine çalıştığını vurgulamış ve bu kişileri sonraki yıllarda 150'likler listesine almıştır. İstanbul'daki (150'lik) polislerin ve bu memurlardan sorumlu olan hükûmetin, Sait Molla (150'lik) tarafından denetlendiğini ve Sait Molla tarafından İngilizlere polis faaliyetlerinin raporlandığı tespit edilmiştir. Sait Molla'nın raporları o yıllarda ele geçirilmiştir. Sait Molla'nın casusluk faaliyetlerinde İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi, Umum Jandarma Kumandanlığı, Dâhiliye Nazırlığının faaliyetlerini özenle izlediği görülmüştür. İstanbul'daki polislerin görevlerini iyi bir şekilde yaptıkları yani millî mücadeleye düşmanca tavır takındıkları ve İtilaf Devletleri'ne hizmet ettikleri yazılan casusluk raporlarında görülmüştür (Atatürk, 2005, s. 219).

150'liklerin "Polisler" başlığı altındaki 11 kişinin İstanbul'da görev yapan Emniyet Müdürü, amiri ve memuru görevi yapan kişiler olduğu görülmüştür. Bu kişilerin listeye alınmasında esas unsurun millî mücadele yıllarının başında çıkarmış oldukları zorluklar olduğu söylenebilir. Dahası bu kişilerin İstanbul'u işgal eden İngilizler tarafından seçildiği kesin olarak kanıtlanamamıştır. Ancak bu polislerin faaliyetleri 150'lik Sait Molla (İngiliz Muhipler Cemiyeti Kurucularından) tarafından yakından izlenmiş ve denetlenmiştir. İngiliz işgal amaçlarına uygun hareket eden İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin, İngiliz İstihbaratına çalışan Şişli Komiseri Nedim, bu kişilerin başında gelmiştir.

M. Kemal, bu kişilerin görevden alınması için İstanbul Hükûmeti'ne telgraflar çekmiştir. Kuvayımillîye'ye karşı olan asayişten sorumlu silahlı memurların değiştirilmesi ve bu polisler yerine millî mücadelede ılımlı olan polislerin göreve getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. M. Kemal, tarafından yazılan telgraflarda, aslında M. Kemal'in 150'likleri belirlemeye o dönemden başlamış olabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Nutuk, 150'likler çerçevesinde okunduğunda görülmüştür ki 150'likler listesi, belki de meclisteki isim tartışmalarından 5 yıl önce belirlenmiştir. Nutuk'ta bahsedilen hadiselerde M. Kemal, bu kişilerin çoğunu seçmiş ve Nutuk'a işlemiştir. Yani 150'liklerin birçoğunun ismi Nutuk'un 1919-1920 tarihindeki olayları anlatan sayfalarında geçmektedir.

2.1.4. 150'lik Gazeteciler

Bu gazetecilerin gazetelerine, manşetlerine, cümlelerine bakıldığında İtilaf Devletleri'nin ekonomik, otorite gücünden faydalanmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Yönetimdeki iktidarın yanında durarak hayatlarını daha iyi bir refah seviyesine ulaştırma amacını takip ettikleri görülmüştür. Hatta bazıları, akrabalarıyla birlikte mevkilere ulaşmıştır. Örnek vermek gerekirse Ferda Gazetesi'nde çalışan 150'lik Mesut'un, Fransızlar tarafından Osmaniye Valiliğine atanmasıdır. 150'lik Gazete yazarlarında İtilaf Devletleri'ne bu sebeplerle övgüler sıralandığı, işgalleri meşrulaştıracak söylemlerde bulundukları görülmüştür.

Anadolu'da mücadele, sadece savaşlar aracılığıyla olmayıp aynı zamanda o günkü propaganda aracı olan gazetelerde, bildirilerde, afişlerde olmuştur. İtilaf Devletleri'ni destekleyenler, direnişin beyhude olduğunu, güçlü Düveli Muazzama Devletlerine karşı direnişin faydasız yönde olduğuna dair yazılar yazmışlardır. Bu destekçiler, Sevr antlaşmasında yer alan maddeler dolayısıyla Kuvayımillîyecilerin işgale imkân sağladıklarını savunmuşlardır. Düşmanla iyi anlaşmanın kalkınma ve refah için imkân sağlayacağını belirterek düşmana güzel bir şekilde teslim olmanın ideallliğini, mandacılığın güzel bir yönetim biçimi olduğunu telkin etmişlerdir. Aşağıda yer alan tabloda 150'liklere ait gazetelerin bulundukları şehirler göz önüne alındığında, bu gazetelerin işgal bölgelerinde faaliyetlerini sürdürdükleri, düşmanın işgallerini kolaylaştırmak maksadıyla bu yayınları yaptıkları kolayca anlaşılabilir. Bu veriler çerçevesinde, gazetelerin işgalciler tarafından desteklendiği söylenebilir. Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu kaçarak (birçoğu Yunanistan'a kaçmıştır.) ülkeyi terk etmişlerdir. Bazıları din değiştirerek Hristiyan olmuşlar, bazıları gazetecilik mesleğine kaçtıkları

ülkede devam ederek Türkiye aleyhinde yazılar yazmışlar, bazıları ise pişman olup affedilmeyi beklemişlerdir.

Aşağıdaki tabloda bu gazetecilerin, mütareke döneminde yazmış oldukları gazeteler, gazete isimleri ve çıkarıldıkları şehirler sunulmuştur:

Çıkarıldığı Şehir	Gazete	Sahibi
İstanbul	Serbestî	Mevlânâ Rıfat
İstanbul	Türkçe İstanbul	Sait Molla
İstanbul	Aydede	Posta Telgraf Müdürü Refit Halit (Karay)
İstanbul	Alemdar	Refi' Cevad ve Pehlivan Kadri
İzmir	Musavât	Darû'l-Hikmeti'l- İslamiye Azası (üyesi) İzmirli Hafız İsmail
Balıkesir	İrşad	Trabzonlu Ömer Fevzi
Bandırma	Adalet	Bahriyeli Ali Sami
Balıkesir	Köylü	(Yazar) Ferit
Balıkesir	Köylü	İzmirli Ref'et
Edirne	Temin ve Elyevm	Neyyir Mustafa
Selanik	Hakikat	
Adana	Ferda	Ali İlmî
Halep	Doğru Yol	Hasan Sadık

Tablo 2.1. Mütareke Döneminde 150'lik Gazeteciler Listesi

Bu kişilerin dikkat çeken yazılarına bakıldığında (İrgil, 2021, s. 20-24):

Refi' Cevad Ulunay: “Görüyoruz ki Yunanistan, kısa zamanda Mustafa Kemal Kuvvetleri denilen çapulcuları tepeleyecektir.” 8 Eylül 1921, Alemdar Gazetesi

Refi' Cevad Ulunay: “İstiklal diye bağırانlar kötü niyetlidir. Sehpalar bu adamlara layık değildir. Koparılması gereken kafalar bu kütükler üzerinde kesilip günlerce ibret taşında kalmalıdır.” 4 Nisan 1920, Alemdar Gazetesi

Sait Molla: “İngiltere'ye olan sevgimize, Amerika'ya olan saygımıza ket vurulamaz.” 16 Aralık 1918, Türkçe İstanbul Gazetesi

Şeyhülislam Mustafa Sabri: “Yunan Ordusu halifenin ordusu sayılır. Asıl kafası koparılacak mahlukat Ankara'dadır.” Teali İslam Derneği Bildirisi, 1920

Neyyir Mustafa: “...Selimiye Camii'nde hürriyetin ve adaletin saygıdeğer temsilcisi olan Venezilos hazretlerinin sağlığı için güzel bir dua okunmuş ve hazır bulunanlar şükran duygularını belirterek duaya katılmışlardır.” Temin Gazetesi, 13 Ağustos 1920

Bu yazılara bakıldığında, Frantz Fanon'un "Siyah Deri Beyaz Maskeler" kitabı (Fanon, 2021; Erdem, 2021, s. 167) akla gelmektedir. Kitapta anlatılana göre sömürge altında bulunan Antil'de yaşayan siyah derili insanın kendi ırkını beğenmeyerek işgalci Fransızlar gibi olma çabası vardır. Antil'de yaşayan siyahi insan, Beyaz Fransızları üstün ırk olarak görür ve saygı duyar. Karamsar bir psikoloji içerisinde bulunan Antilli siyahi kendi dilini, kültürünü, insanını beğenmez. Fransızca konuşur, Fransız gibi giyinir, Fransız'la evlenmeyi üstün görür. Antilli siyahi, beyaza benzediği ölçüde kendisini diğer siyahilerden üstün görür. İstanbul'da yer alan 150'lik Gazetecilerin yazıları bu Antil ülkesinde yaşayan siyahilere benzemektedir. İngilizler İstanbul'u işgal ettiği hâlde, bu olayları görmezden gelen 150'lik Gazeteciler, işgalin sorumlusu olarak Müslüman tebaayı görmüşler ve işgalci İngiliz, Yunan komutanlarına dualar etmişlerdir.

2.1.4.1. Mevlanzâde Rıfat ve Serbestî Gazetesi

İstanbul'dayken İngiltere'yi olağanüstü bir devlet olarak görmüş ve İtilaf Devletler'i arasında da birinci sıraya yerleştirmiştir. İngiltere'nin sahip olduğu yeteneklerden her daim faydalanılması gerektiği düşüncesinde olmuştur. 24 Şubat 1919 tarihinde yayımlanmış olduğu yazısına bakıldığında: "... o ebedi kudret, o muazzam bir devlet (İngiltere), bizim geçmişimizdeki hatalarımızın tekrarının mümkün olmayacağını anlasın." (Serbesti, 24 Şubat 1919; Halıcı, 2021, s.64). Bu cümlesinde kastettiği I. Dünya Savaşı'dır veya bu savaştan önce İngiltere'yle yaşanmış olan savaşlardır. Bu savaştan dolayı pişmanlığını dile getiren Mevlanzâde Rıfat, sanki mahkeme huzurunda ifade verir gibi "yapılan kabahatin tekrarı olmayacaktır" şeklinde yazısını yazmıştır. Bu cümleden şu çıkarım yapılmıştır: Sanki İngilizler yargıç hükmündedir, Osmanlı tebası ise karşısındaki hükümlüdür. Sonraki yazılarında, İngiltere'ye yapılan iltifatlarla İngiltere'nin İstanbul'da bulunmasını nimet olarak saymış, ümidini ona bağlayarak İngiltere'nin hiddetini Osmanlı üzerine çekmemek için direnişin yapılmadan teslim olunması gerektiği öğütlerinde bulunmuştur. Bu yazılar okunduğunda düşmanın hiddetini çekmeyelim ki işgallere devam edilmesin şeklinde bir anlayış göze çarpmıştır.

2.1.4.2. Sait Molla'nın ajanlığı ve Türkçe İstanbul Gazetesi

1924 yılında, 150'likler listesine alınan Sait Molla'nın İngiliz Muhipler Cemiyeti başkanı olduğu ve hükûmetle alakalı bilgileri Papaz Mister Frew'e verdiği,

Kuvayımillîye taraftarlarınca tespit edilmiştir. Sait Molla'nın 12 mektuptan oluşan casusluk faaliyetleri Nutuk'ta yayınlanmıştır (Atatürk, 2005, s. 223-230). 150'lik Sait Molla'ya gelen emirlerin, İngilizler tarafından verildiği açıkça görülmüştür. O dönemde belki de buna benzer birçok yazışma vardır. Ancak dönemin şartları gereği, bu casusluk yazışmaları ya elde edilememiş ya da kayıt altına alınamamıştır. Sait Molla'nın mektuplarına göre şu hususlar teze yönelik önem arz eder. Çünkü 150'liklerin bir kısmının İngiliz casusu olduğu ortaya çıkmıştır:

- Sait Molla, emniyet müdürlerinden (150'lik olan) kendi çıkarlarına ve İngiliz Devleti'nin çıkarlarına uygun olarak çalışabilecek kişileri belirlemiştir.
- İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin başarılarının nasıl yükseltileceği dile getirilerek İngilizlerin karakterine uygun kişilerin önemli mevkilere seçilmesinin zaruri olduğu vurgulanmıştır.
- Dâhiliye Nazırı olan Ali Kemal (İngiltere Başbakanı Boris Johnson'un dedesi) ile İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin görüşlerinin örtüştüğü yazılmıştır. Seçimleri geciktirmek için Şeyhülislam Mustafa Sabri (150'lik) ile görüşmeler yapıldığı ve İngiltere lehine seçimin sonuçlanması için bol paraya ihtiyacın bulunduğu altı çizilmiştir.
- Ankara ve Kayseri'deki İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelerinin ifşa olduğu, bu yüzden Ankara'da bulunan direnişçilerin kendileri aleyhine çalışmalar başlattığı belirtmiştir.
- Kürt aşiretlerinin kendilerine verdikleri sözleri yerine getirmediğini, bu yüzden Kürt aşiretlerini, İngiltere'nin yanına çekebilmek için büyük bir ödeneye ihtiyacın olduğu yazılmıştır.

Başka bir mektubunda Ali Rıza Paşa'nın, İngiliz Muhipler Cemiyeti aleyhinde faaliyet gösterdiği, bu faaliyetlere karşı önlemler alınması gerektiği raporlanmıştır. Bu mektuplara bakıldığında İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin bir nevi İngiliz istihbarat teşkilatı gibi çalıştığı görülmüştür. M. Kemal, Sait Molla tarafından yazılan telgrafları ele geçirince kendisi de Papaz Mister Frew'e bir mektup yazmıştır. M. Kemal, yazmış olduğu mektubunda 150'liklerden Sait Molla'nın çıkar düşkünü olduğu, kendi çıkarlarını ön plana çıkararak hizmet ediyormuş gibi göründüğünü ve İngiliz Hükûmeti'ni yanılttığını belirtmiştir. Rahip Frew'in güvenilir kaynaklardan beslenmediğini, İngiliz Devleti'ni Anadolu'da bulunan halka karşı kışkırttığını, İngiliz Hükûmeti'nin bu kışkırtmaları dikkate almaması gerektiğini, Sait Molla gibi kişilere para vermemesi gerektiğini yazmıştır. Sonrasında

uyarılarda bulunarak İngiliz Devleti'nin ajanlık politikalarından vazgeçmesi gerektiğini, casusluk faaliyetlerinin devam etmesi hâlinde İngiliz Devleti ile Anadolu halkı arasındaki ilişkilerin zarar görebileceğini dile getirmiştir (Atatürk, 2005, s. 232).

Sait Molla ülkeden kaçarken, “Türkçe İstanbul Gazetesi”ndeki yayınları nedeniyle İngilizler tarafından itibar görmüş, kendisine General Harrington tarafından özel pasaport verilmiştir. Sait Molla yurtdışındaki vakitlerinde, özellikle Kıbrıs’ta geçirdiği yıllarında İngilizler’den yardım görmüştür. İngilizler’den yardım isterken Türkçe İstanbul Gazetesi’ndeki yazılarını göstermiştir (Demiryürek, 2003).

2.1.4.3. Hafız İsmail ve Müsavat Gazetesi

Hafız İsmail (150’lik), Alemdar Gazetesi’nde de yazılarını yayımlamıştır. Ayasofya Kürsüsünde başlıklı yazısında:

“...Kuvayımillîye memleketi kurtaracak, yok İttihat bizi ihya edecekmiş gibi adi, bayağı propagandalara kapılmak... Güzelliğe kapılmış görünmek... Bunlar ne fena şeylerdir. Âlemde hiçbir hırsız, hiçbir dolandırıcı kandırıp tuzağa düşürdüğü zavallıya ben senin malını çalacak, seni yersiz yurtsuz bırakacağım demez... artık yeter... din ve devletimize muhabbet ve bağlılığımızı anlamak istiyorsak padişahımıza ve derece-i hürmet sadakatimize bakalım.”

Hafız İsmail, bu yazdıklarıyla halkın, din ve padişaha bağlılık durumlarından faydalanmaya çalışmıştır. Direnişin yapılmaması gerektiğini, böyle bir başkaldırının yurtsuzluğa sebep olacağını öne sürmüştür. Ülke işgal altında iken, mevcut durumu sorgulamak, işgale direnmek zor olan yoldur. Kolaycılık, kendine büyük addettiği kişilerin (padişahın) davranışlarına itaat etmek, huzuru kolaycılıkta bulmaktır. Hafız İsmail, kolaycılığı padişahın politikasına itaat etmekte bulmuştur. Padişah ise işgale karşı koymak yerine direnişçiler üzerine Kuvayı İnzibatiye ordusunu göndermiştir. Düşmanların İzmir, Bursa, İstanbul gibi büyük şehirleri işgalleri sırasında padişahın buyruklarıyla halkın çoğunluğunun sükûnetini koruduğu görülmüştür.

2.1.4.4. Aydede Gazetesi ve Refik Halit Karay

Refik Halit (150’lik), Anadolu hareketinde yaşanan olayları yakından takip etmiştir. Çünkü kendisi 1919 tarihinden itibaren Posta Telgraf Umum Müdürlüğünde bulunmuştur. Anadolu ve İstanbul arasında yaşanan telgraf krizinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. M. Kemal’den gelen telgrafların alınmaması, kabul edilmemesi yönünde taşra yönetimlerine bildiride bulunmuştur. Refik Halit, o dönemin bir nevi haberleşme

bakanıdır. Çünkü tüm posta ve telgraflar onun müdürlüğünden geçmektedir. Refik Halit'in duyguları İstanbul Hükûmeti'nin genel ruh hâlidir denilebilir. Meclisi Mebusan'ın açılması üzerine Alemdar Gazetesi'nde aşağıdaki yazdığı “Topuna Hoş Amedi” yazısında, o dönemde İstanbul'un Ankara'daki hükûmete bakışı net şekilde gözlemlenebilmesi açısından önem arz eder:

“Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri ağıla mı geldiniz? İttihat sürüsünden yeni çobanbaşı millet paşası mı sizi seçip ayırdı? Tüylerinizi kabartıp, boynuzlarınızı varaklayıp sırtınızı kınalayıp bize sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? Kösemendiniz kimdir? Sivas'ın şu karakeçisi mi? Yoksa Karaman kahraman kuzusu mu? Niye koç Ankara'da kaldı? Âdeti uzaktan mı toslamaktır? Ankara'dan sesi geliyor: Bilsem şu koçu neden gam almış? Her iniltisi kalbe dağızendir, feryat ederek koşar nedendir? Rütbesiz, mesnetsiz kalmış? Dağdan dağa kaçır, rast geleni toslar, gece gündüz meler, ne ister, zehirli sinek mi soktu? Ey dağ keçisi nedir bu hâlin? Kim oldu sebep bu infiale? Demet vererek sana nevale, pehlüsünü etmemiş mi balış? Buna mı kızdın, Anadolu'nun halim selim zavallı kuzularını bunun için mi azdırdın? Bunun için mi onları peşine takıp, dere tepe gezdirdin, sonra irilerini seçip İstanbul'a gönderdin?... Ecelinize ayağınızla mı geldiniz?” (Alemdar, Gazetesi, 2 Şubat 1920)

Yukarıdaki yazısında Refik Halit'in gelen mebuslara düşmanca baktığı, onları küçümsediği görülmektedir. “Sivas ve Ankara” şehirlerine atıf yapmasının sebebi Sivas Kongresi ve Ankara Meclisidir. “Koç”tan kastettiği lider Mustafa Kemaldir. “Rütbesiz mi kalmış” demesinin sebebi, M. Kemal'in askerlikten istifa etmesidir. “Gece gündüz meler” demesinin nedeni, M. Kemal'in Anadolu'ya gönderdiği işgal protestolarıdır. “Halim selim kuzular” ise, hiçbir şeye kızmayan ses çıkarmayan Anadolu halkıdır. “Bu kuzuları sen mi azdırdın” dan kasıt ise M. Kemal'in halka direniş duygusu vermesidir.

İstanbul Hükûmeti, Amasya Görüşmeleri'nin gizli ve açık protokollerinde M. Kemal ile anlaşmıştır. Ama Refik Halit yine de İstanbul'a gelen mebuslardan hazzetmemektedirler. Mebusan Meclisi'nin Misakımillîyi ilan etmesinin ardından İtilaf Devletleri Meclisi basmış ve mebusları tutuklanmıştır. Bu açıdan Refik Halit'in “*Ecelinize ayağınızla mı geldiniz?*” öngörüsü tutmuştur. İtilaf Devletleri, Mebusan Meclisi'nin kabul ettiği Misakımillî'nin itibarını düşürmek amacıyla milletin temsilcilerini tutuklamıştır.

2.1.4.5. Bahriyeli Ali Sami ve Adalet Gazetesi

Asıl mesleği denizci subaydır ve o dönemde gelişen fotoğraf sanatıyla ilgilenmiştir. Yunanistan işgali sırasında işgalci komutanlardan aldığı parayla matbaa kurmuştur (Halıcı, 2021, s. 169). Bu matbaasında çıkardığı Adalet Gazetesi'yle adeta işgalin ne hoş

ne güzel, kendileri için nimet bir durum olduğuyla övünmüştür. 23 Ağustos 1921’de Adalet Gazetesi’nde yazmış olduğu satırlara bakıldığında (Halıcı, 2021, s. 171):

“Yunanlıların gelmesiyle beraber serbestiyet ve kardeşlik güneşi de beraber doğdu. Anlayanlar epeyce takdir ederler ki bu bizim için ne büyük nimettir... On üç senedir İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ve Mustafa Kemallerin koyduğu zulüm programıyla akıbetimizin mahv ve perişan olduğu tezahür etti... Şimdi hür ve serbest oldunuz. Bu da bir senedir Yunan İşgali sayesinde... Hristiyanlar ile birlikte kardeşlik ve aynı vatandaş olarak el ele vererek geçinelim, Cenab-ı Hakkın rızasına mazhar olalım.”

Bu cümleler bir dış gözlemlerle okunduğunda ülkede bayram havası yaşandığı, Yunanlıların ülkeye barış ve huzur getirdikleri izlenimi uyandırabilir. Bahriyeli Ali Sami, Yunanlıların Türklerle aynı kültürden, dilden gelen iki milletmiş gibi bir izlenim sergilemiştir. Hâlbuki Yunan işgalinde birçok köy yakılmış, Müslümanlar öldürülmüş veya sakat bırakılmıştır.

Adalet Gazetesi’nin sonraki sayfalarına bakıldığında, M. Kemal’in halkı kurtuluş vaadiyle aldattığını, halktan bu vaatlerle para topladığını, ilahi adalette bu gibi kişilerin cezalandıracağını yazmıştır. Bahriyeli Ali Sami, 23 Ağustos 1921 tarihindeki yazısında, Yunan General’e teşekkürlerini sunmuştur. Yazısında Yunan Orduları’nın göstermiş olduğu alicenaplıklara teşekkür ederek minnettarlığını göstermeye çalışmıştır.

2.1.4.6. Neyyir Mustafa ve Hakikat, Te’mîn ve Elyevm Gazeteleri

Neyyir Mustafa (150’lik) Edirne’de bulunduğu zamanda, Edirne, Yunan işgaline uğramış ve Selimiye Camii’nde Veneziolos’un zaferlerinin devamı için dualar edilmiştir. Ülkenin işgal edildiği yıllarda bu işgalden memnuniyet duyanlar, Hristiyanların başarılarının devamı için dualar etmiş ve camilerde Yunan Komutanları adlarına hutbe okutmuşlardır (Te’mîn Gazetesi, 13 Ağustos 1920). Te’mîn gazetesi işgal yıllarında Yunanlıların işgallerine yönelik olumlu yazılar yazan Gazete’lerden birisidir. Yunan Krallığı hakkında camilerde okunan hutbeleri, gazete köşelerinde yayımlamış halkın bilgisine sunmuştur

Çerkez Ethem İsyanı’na da yer veren gazete, Ethem’in Bekir Sami’ye (Kunduh, Çerkez’dir) çekmiş olduğu telgrafi da yayımlamıştır. Çerkez Ethem’in telgrafına göre Ankara Meclisi’nin mücahitlere ihanet ettiğini, bu yüzden Bekir Sami’nin Londra dönüşünde Atina’ya veya işgal altında bulunan İzmir’e gelmesi çağrısında bulunmuştur (Te’mîn, 6 Nisan 1921). Te’mîn Gazetesi, Yunan işgali altında bulunan Edirne bölgesinde yayınlanmaktadır. Gazetenin bu haberi yayarak Marmara bölgesinde bulunan Çerkezleri, Ankara Hükûmeti aleyhine kışkırtma amacı güttüğü anlaşılmıştır. Çünkü Ethem, Balıkesirlidir ve akrabaları bu bölgede yaşamaktadır. Aynı zamanda Ethem’in telgrafının

Edirne’de yayımlanması halkın direniş ruhunu yok etme amacını güttüğü anlaşılmıştır. Bekir Sami’nin Londra, Roma ve İzmir şeklinde yol güzergâhı olmuştur ve Edirne’den yolu geçmemektedir. Bu haberin Ethem’e ulaşma imkânı yoktur. Bu yüzden Ethem gibi bir komutanın millî mücadeleden ayrıldığı haberi verilerek Trakya’da bulunan Kuvayımillîye taraftarlarını ümitsizliğe düşürme gayesi gütmüştür.

2.1.4.7. Refi’ Cevad ve Alemdar Gazetesi

İttihatçılara muhalif bir şekilde Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın temsilcisi olarak Refi Cevad (150’lik) ve Pehlivan Kadri, Alemdar Gazetelerini çıkarmışlardır. Bu iki yazar da İttihat ve Terakki Fırkası’nın politikalarından duydukları rahatsızlıklar sonucunda İngiltere himayesinde kurtuluşu savunmuştur.

İngiliz taraftarlığı yapmıştır. Alemdar Gazetesi, 21 Mayıs 1919’da yayınladığı nüshasındaki başmakalede: “İngilizleri istiyoruz” başlığını atmıştır. Refi’ Cevad (Ulunay) tarafından yazılan makalede özetle şunları söylemiştir: Türklerin kendi güçleri ile adam olmalarına imkân bulunmadığını, bunun acı olmakla beraber hakikat olduğu iddia edilmekte ve yatağa serilmeden önce bir kere daha düşünerek Osmanlı’nın ellerini İngiltere’ye doğru uzatmasını istemiştir. Gazetede: “Üç günden beri şehrin her tarafında İngiliz mandasına Türkiye’nin terk edilmesi lehine imza toplandığını, halkın daha çoğunlukla bunu istemekte olduğunu ileri sürmekte ve 24 saat içinde 40 bin imza toplandı” yazısı yayımlanmıştır (Alemdar, no:1459, 21 Mayıs 1335-1919).

Refi’ Cevad, İzmir işgali sonrasında duyduğu memnuniyeti şu şekilde dile getirmiştir: “İngilizler, arıya benzerler. Kondukları çiçeğin balını alırlar. Fakat çiçeğin ne tazeliğine ne de kokusuna zarar gelir.” (18 Mayıs 1919, Alemdar; Halıcı, 2021, s.198). İngilizlerin, Yunanlılar aracılığıyla İzmir’e yerleştiğini söylemiştir. İngilizlerin Anadolu’ya gelmelerinin bu topraklar için faydalı olacağını arı ve çiçek betimlemesi yaparak anlatmıştır. Çünkü arı, konduğu çiçeğin tohumlanmasını sağlar, çiçeğin neslinin devamını sağlar. Aynı şekilde İngilizler de İzmir’e geldiklerinde İzmir’in sanayileşmesini ve tarım üretiminin artmasını sağlayacağını savunmuştur. Benzer anlayışla yazısına devam ederek: “... Her gün bir uzvumuz koparılacağına, tedavi eylediği hastalarla emniyet kazanacağımız bir doktora kendimizi teslim edelim...” burada kastedilen uzuv İzmir’dir. İzmir’in kaybedilmesi yerine, İzmir’in tedavi görmesi gereken bir uzuv olarak tasvir etmiştir. İngiltere’yi ise tedaviyi yapacak doktora benzetmiştir. Cümlesinin devamında İngiltere Osmanlı’yı himaye eden, Ruslara ve Mehmet Ali Paşa’ya karşı geçmişte de

Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü sağlayan iyi niyetli bir devlet olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamanın aksine Erdem (2021, s.168) Frantz Fanon'a atıf yaparak işgalcilerin siyahilere ancak uşak üniformasını layık görebileceğini belirterek işgalcilerin gözünden bakmıştır. Refi' Cevad da bu noktada kendisine biçilen bu formayı giymeye gönüllü bir nefer olduğu yazılarından anlaşılmaktadır.

2.1.4.8. Pehlivan Kadri ve Alemdar Gazetesi

Pehlivan Kadri kendisi gibi 150'lik olan Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin damadıdır. Hukuk tahsili görmüş olup cüssesinden dolayı pehlivan unvanını almıştır. Yakın arkadaşı Refi' Cevad gibi İngiliz savunuculuğu yapmış ve Alemdar Gazetesinde Türklerin artık kendilerini yönetemeyeceğini belirtmiştir: “... kendi kendimizi idare edemiyoruz. Bir yardımcıya muhtacız. Bütün Türkler, basın, yöneticiler, bütün Kuvayımillîye bu talebinde ısrar etmelidir.” (Alemdar Gazetesi, 28 Haziran 1919; Halıcı, 2021, s. 219). Yani İstanbul'da bulunan yönetimin İngiliz veya farklı gelişmiş bir devlete bırakılması gerektiği düşüncesinde olmuştur. Bu düşüncenin temelinde manda yönetiminin olduğu kanısına varılmıştır. Bu cümleler okunduğunda yönetime de bir sitem vardır. Çünkü ülke yöneticileri devletin yıkılmasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı, Osmanlı'nın son savaşı olmuştur.

2.1.4.9. Fransız işgalini destekleyen Ferda Gazetesi

Kuvayımillîye'yi, Çukurova bölgesinde uğraştıran 150'lik, Ali İlmî'dir. Ali İlmî çıkarmış olduğu Ferda Gazetesi ile Anadolu'daki İtilaf Devletleri'ne karşı direniş faaliyetini küçümsemiştir. İtilaf Devletleri'nin işgal hareketinin mutlak başarı içerisinde olacağına inanmıştır. Bu çerçevede Fransız taraftarı bir gaye gütmüştür. M. Kemal, önlem olarak Ferda Gazetesi'nini Toroslar'dan öteye geçmemesi talimatını vermiştir. Bu gazete Fransızların egemen olduğu Adana ve bölgesinde halkı etkilemiş ve halkın Millî Mücadele'ye katılmasını geciktirmiştir. Yüksek Toros Dağları'ndan öteye geçemeyen Fransızlar da bu gazetenin Anadolu'ya ulaşmasını sağlayamamıştır. Ferda Gazetesi'nin 25 Ekim 1920 tarihli baskısında Kuvayımillîye kastedilerek:

“Padişahımıza ve halifenize isyan ediyorlar...Sizler, ey saf Müslümanlar ne için Padişah ve Halifenize bunlara uyarak İsyan ediyorsunuz?... Padişaha ve halifenize itaat ediniz. Padişaha isyan, Allah'a isyandır. Padişahına asi olanlar dünya ve ahirette perişan olurlar.”

Ali İlmî bu ifadeleriyle dini kullanmış, Kuvayımillîye'ye destek vermenin padişaha isyan olduğunu, bu durumun da Allah'a isyan (şirk, savaş) olduğunu savunmuştur. Bu tür yazıları sık sık yayınlarak halkın direnişe vereceği desteği engellemeye çalışmıştır. Ali İlmî, Fransız işgalini hoş göstermiş, işgali meşrulaştıracak yazılar yazmış ve bu yazılar sayesinde Fransızlar'dan hürmet görmüştür.

20 Ekim 1920 yılında imzalanan Ankara Antlaşması sonrasında Fransız Ordusu Anadolu'yu terk ederken işgal bölgelerinde kendilerine yardım eden 150'liklerden Gaziantep Mutasarrıflığı'nda bulunan Celal Kadri ile Hasan Sadık gibi kişileri de yanlarına alıp Anadolu'dan ayrılmışlardır (Özkan, 2005, s. 10). Bu kişiler Ankara Hükûmeti'ne karşı muhalefetlerini yurt dışına çıkarıldıktan sonra Halep'ten devam ettirmişlerdir.

2.1.4.10. Ömer Fevzi ve İrşad Gazetesi

Erzurum Kongresi'ne Trabzon-Sürmene'yi temsilen katılmıştır. Kongrede dile getirdiği Amerikan Mandacılık fikrini öne sürmesinden dolayı kongreden tepki toplamıştır (Halıcı, 2021, s.238). Diğer 150'lik Gazeteci'lerden farklı bir geçmişi vardır. Kendisi Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yer almış ve millî bir meclisin kurulması gerektiğini beyan etmiştir. Bu yönüyle işgalcilerle iş birliği yapmadığının göstergesi olmuştur. Fikirlerini millî kongrelerde dile getirmiş, düşmanla doğrudan iş birliği yapmamıştır.

Yayınlanmış olduğu İrşad Gazetesi'nde mandacılık fikirlerini savunarak millî bir meclisin kurulması gerektiğini söylemiş ve mandacılık yönetim tarzını savunmuştur. Millî Amale Teşkilatı (MAH) belgelerine göre Erzurum Kongresi'nde görüşülen hususları, temsilci kişilerin bilgilerini Yunanlılara satmıştır (EGM, Dn: 12222-107, Bn: 2/E 10, Halıcı, 2021, s.239). Önceden Erzurum Kongresi'ne katılıp daha sonra bu kongredeki tartışmaları, kişilerin bilgilerini düşmana satması açısından ilginç bir kişilik olup Ömer Fevzi (Eyüpoğlu) hakkında biyografi yazılmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

2.1.4.11. İzmirli Refet ve Köylü Gazetesi

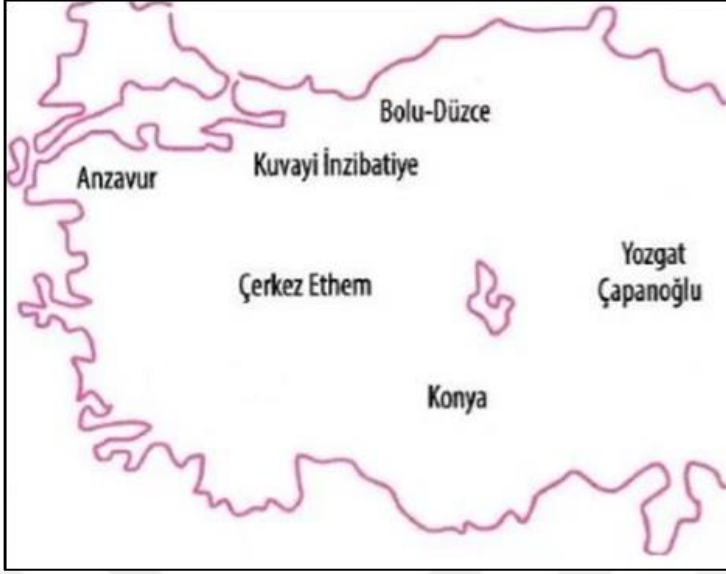
150'likler listesine meclisteki tartışmalar sonucunda en son eklenen kişidir. Kendisinin Yunanlıları desteklemesinin, bir aldatmaca sonucu gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Olay şu şekilde vuku bulmuştur: İzmirli Refet Yunanlılar aleyhinde yazı yazan,

Anadolu'nun asla işgal edilemeyeceğini savunan bir yazardır. Ancak Yunan Komutan Mavrudis, iyi-kötü polis rolünü oynamış ve kendisini Refet Bey'e iyilik eden birisi olarak göstermiştir. Önce kötü rolde olan Yunan askerleri, Refet Bey'in matbaasını basmış, çalışan 2 kişiyi öldürmüşlerdir. Refet Bey'i yakalayıp dövüyor ve hapishaneye koymuşlardır. Daha sonra (güya) iyi niyetle ortaya çıkan Mavrudis, rolünü oynayarak, Refet'in zararlarını ödemiş, matbaasını onarmış ve Refet'i komutan evinde ağırlayarak hürmet göstermiştir (Halıcı, 2021, s.278). Bu olay üzerine Refet, Yunanlılar lehine, M. Kemal aleyhine yazılar yazmıştır. 16 Nisan 1920 tarihinde Köylü Gazetesi'nde yayımlanmış olduğu yazısında: *"... hiçbir Türk köyü yoktur ki, ayda bir defa olsun, Kuvayımillîye çetelerinin soygunculuğuna uğramasın. Bu köylünün cürüm ve günahı nedir ki bu kanlı çeteler her vakit onu sorumlu tutuyor?"* bu cümlelerden anlaşılmıştır ki, Refet Bey'e göre: Ülkeyi yıkan yakan Kuvayımillîye'dir, "çetecilik faaliyetleri ile Türk köylülere zarar vermektedir. Aynı tarihli yazısının devamında, Gazeteci 150'likler gibi Kuvayımillîye'ye düşmanlık etmenin padişaha, halifeye yakın olma manasına geleceğini överek anlatmıştır.

2.1.5. 150'liklerin İsyanları

Ankara hareketine karşı İstanbul Hükûmeti birtakım önlemler almıştır. Bu önlemlerden biri de Ankara yönetimine karşı isyan hareketidir. İsyan katılan kişilerin genel özelliklerine bakıldığında: İstanbul'a tabi olan, makam-mevki-komutanlık elde eden kişilerdir. Bu kişiler, mevcut otoritelerini korumak istemişlerdir. Bu kişiler genel olarak İstanbul imkânlarından faydalanan, kişilerdir. Bu kişilere örnek vermek gerekirse: 150'liklerden Ayan Zeynelabidin, Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik önemli isyan hareketlerinde bulunmuş kişilerdir.

Ankara hareketine karşı ayrışma, savaşma içerisinde olan İstanbul'a bağlı yönetimler yeni rejime karşı direnç göstermişlerdir. İsyanlarda görülen genel durum: İstanbul iktidarını, otoritesini korumak ve Ankara'yı İstanbul'a bağlı bir taşra vilayeti olarak tutmak temel gayedir.

Şekil 2.5. 150'likler ile İlgili İsyan Bölgeleri Haritası

1919-1921 tarihleri arasında yoğunlaşan bu isyanlar, millî mücadele hareketini engellemek amacıyla gerçekleşmiştir. Çünkü İstanbul Hükûmeti kendi emirleri dışında savaşı, emirleri dinlemeyen bu hareketi ezmek istemektedir. İstanbul Hükûmeti'nin karşı oluştaki sebeplerse: İtilaf Devletleri'nin işgalleri kolayca gerçekleştirebilmek için İstanbul Hükûmeti'ne yapmış olduğu baskıdır.

Yöntem olarak halkın alışageldiği gelenekler kullanılmış yani halkın bağlı olduğu din, halife, saltanat unsurları üzerinden Kuvayimillîye'ye yüklenilmiştir (Yılmaz, 2020, s. 1004). İstanbul Hükûmeti yapmış olduğu propagandalarla, Kuvayimillîye hareketinin padişaha, dine aykırı hareket ettiği, Anadolu'ya komünizmi getirecek bir ayaklanma olarak lanse etmiş ve böylelikle halkın Temsil Heyeti'ne karşı bir tepki (ayaklanma) oluşturmalarını sağlamıştır. Bu bölümdeki ayaklanmalar incelenirken özellikle 150'liklerin karıştığı isyanlar (ayaklanmalar) anlatılmaya gayret edilmiştir. Diğer ayaklanmalar ise tezin konusu dışında kaldığından bu çalışmada yer verilmemiştir. Nazım Hikmet, “Kuvayimillîye Destanı” adlı şiirinin dizeleriyle isyanları şu şekilde tasvir etmiştir:

“1920 Şubat, Nisan, Mayıs,/ Bolu, Düzce, Geyve, Adapazarı :/İçimizde Hilafet Ordusu,/Anzavur İsyanları./Ve aynı sıradan,/3 Ekim Konya./Sabah./500 asker kaçağı ve yeşil bayrağıyla Delibaş/girdi şehre./Alaeddin tepesinde üç gün üç gece hüküm sürdüler./Ve Manavgat istikametlerinde kaçıp/ölümüne giderken/terkilerinde kesilmiş kafalar götürdüler./Ve 29 Aralık Kütahya /4 top /ve 1800 atlı bir ihanet/ yani Çerkez Ethem, /bir gece vakti/ kilim ve halı yüklü katırları, koyun ve sığır sürülerini önüne katıp/ düşmana geçti./ Yüreklere karanlık,

/kemerleri ve kamçıları gümüşlüydü,/ atları ve kendileri semizdiler.../Ateşi ve ihaneti gördük...”

Dizelerden anlaşılacağı üzere benzer zamanlarda birçok isyan, Kuvayımillîye’ye karşı çıkmıştır. Ayaklanmalar, Kuvayımillîye’yi çok meşgul etmiştir. Çünkü bu ayaklanmalarda savaşan kişiler aynı dili konuşan, aynı dine mensup, aynı kültürden gelme kişilerdir. Askerî ve Orduyu; isyancılarla savaşmaya ikna edebilmek zor olmuştur. Dahası bir bölgeye gidildiğinde o coğrafyada yaşayan kişilerden hangisinin isyancı, hangisinin masum halk olduğunu tespit edebilmek bir hayli zor olmuştur. Yapılan okumalarda görülmüştür ki asker, halkın şefkatli yüzüne çok kolay kanmıştır. Yol yorgunu bir şekilde geldikleri isyan bölgelerinde, halk askerleri üçer dörder evlerine davet etmişler, daha sonra askerleri evlerde tutsak ederek etkisiz hâle getirmişlerdir. Bu yüzden İnönü, isyanı bastırmaya giden binbaşuya şu şekilde öğütler vermiştir:

“Söylediğim yere vardığın zaman, müfrezen görünür görünmez, halk karşıdan görünecek, tekbir getirerek askerimiz geldi diye sizi karşılayacaklar. Bunları (halkı) askerin içine sokmayacaksın. Askeri dışarıda tutacaksın. Kim gelirse gelsin, ne söylerse söylesinler inanmayacaksın. Davet edecekler, gitmeyeceksin. Yorgunsunuz, argınsınız diye size ziyafet vermeye kalkacaklar. Seni, askerini, hepinizi alacaklar, evlere dağıtacaklar. Bu teklifi kabul etmeyeceksin. Sen orada isyan tertip etmek için, hareket etmek için hazırlananlar olduğunu söyleyeceksin, onları isteyeceksin, seni istikbal edenleri bunun için yardıma çağıracaksın. Eğer bunu yapabilirsen, ele geçirdiğin kimseleri oradan çıkarırsın, kimlermiş, nereden gelmişler tahkik edersin ve ona göre mahkemeye sevk edersin. Neticeyi böyle alırsın.” (İnönü, 1985, s.204)

Tüm bu nasihatlere rağmen, İnönü, isyancıları bastırmak üzere gönderilen binbaşının bir şekilde halkın güler yüzüne kandığını yazmıştır. Gönderilen binbaşının silahları ve askerleri alınmış bir şekilde geri döndüğünü belirtmiş, isyanları bastırmanın savaştan daha zorlu bir süreç olduğunun altını çizmiştir. Çünkü savaşta düşman bellidir, karşıdardır. Ancak isyanda puslu bir hava vardır. İsyancının kim olduğunu bilmek, o dönemin koşullarında net değildir. Dahası aynı topraklarda yan yana dahi bulunduğu halde yanında bulunan kişinin Kuvayımillîye’ye karşı isyan ettiği bilinmemiştir.

2.1.5.1. Ali Galip, Bedirhani Halil, Binbaşı Noel olayı (20 Ağustos - 15 Eylül 1919)

Sivas Kongresi’ni basmak üzere emir alan Harput Valisi Ali Galip (150’lik) İstanbul Hükûmeti’ni para talepleriyle oyalamıştır. Ali Galip, İstanbul’u zaman kaybına uğratmıştır. Kendisi Sivas Kongresi’ni basma işini yapamayacağını anlayınca Malatya’ya kaçmıştır. Bu şehirde Binbaşı Noel, Malatya Mutasarrıfı Bedirhani Halil

(150'lik) ile İstanbul Hükûmeti'nin destekleriyle asker toplamıştır. M. Kemal, Malatya'ya asker göndererek bölgede asayişini temin etmeye çalışmıştır. 150'lik Ali Galip, Bedirhani Halil ve Binbaşı Noel Halep'e kaçmışlardır (Noyan, 2007, s. 14)

2.1.5.2. I. ve II. Bozkır İsyanı (27 Eylül – 4 Kasım 1919)

İngiliz Muhipler Üyesi ve Damat Ferit Bey'in atadığı Konya Valisi Cemal tarafından bu isyan çıkarılmıştır. İsyanın çıkarılma sebebi olarak Kuvayımillîye'nin padişahın emirlerine, fetvalarına karşı çıktığı, bu yüzden bu harekete başkaldırının gerekliliği üzerinden çıkmıştır. Bu harekete Konya'nın Bozkır İlçesinden Ayan Üyesi Zeynelabidin (150'lik) önemli destek vermiştir (Noyan, 2007, s. 15). Birinci ayaklanmanın askerî güçle, nasihat heyetleriyle bastırılmasından 15 gün sonra ikinci ayaklanma çıkmış ve bu ayaklanmada elebaşların öldürülmesiyle son bulmuştur (Noyan, 2007, s. 15).

2.1.5.3. I. (25 Ekim – 30 Kasım 1919) ve II. (16 Şubat- 19 Nisan 1920) Anzavur İsyanı

Bu ayaklanmanın temelinde, saraya yakın Çerkezler rol oynamıştır. O dönemde Padişah taraftarı olan Çerkezlere Anzavurcu (gaddar, kinci) denmiştir. Kuvayımillîye, Ethem taraftarı olanlara ise Ethemci denilmiştir (Şener, 2000, c. II s.51). Bu isyanda isyan eden de isyanı bastıran da Çerkez'dir. Bu noktada isyanın etnik bir mesele sebebiyle çıkmadığı sonucuna varılmıştır. İstanbul veya Ankara güç otorite taraflarını tutan Çerkezler kendi tarafları için savaşmış ve mücadelenin galibi Ankara Hükûmeti olmuştur.

Ahmet Anzavur (150'lik), emekli bir binbaşısıdır ve padişaha yakınlığıyla bilinmiştir. Bandırma, Gönen, Manyas civarında oturan Çerkezler genellikle padişaha yakın kişiler olmuştur. Rus zulmünden kaçan veya padişah hanımlarıyla akrabalığı bulunan Çerkezler'den oluşmaktadır. Anzavur İsyan hareketi Ege bölgesindeki işgal hareketi ile meşgul olan Yunanlılarla, İstanbul'daki İtilaf kuvvetlerini birleştirmek amacıyla başlatılmış bir isyan hareketidir. Bulundukları konum itibarıyla Güney Marmara Bölgesini Kuvayımillîye'den arındırarak İzmir-İstanbul koridorunu açmaları, işgal kuvvetlerinin daha rahat hareket etmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu isyana karşı görevlendirilen Albay Kazım Özalp şu ifadeleri söylemiştir:

“Bu çarpışmada biz Halife kuvvetini, maalesef Türk milletinin karşısında ve Yunanlıların yanı başında gördük. Anzavur Ahmet’in maiyeti o zaman “Halifenin askerleri” unvanı ile isimlendiriliyorlardı. Bu halifenin kuvvetleri millî mücadeleyi önlemek üzere toplanmış bulunuyorlardı. Her hâlde Halife ile Yunanlıları birbirine yaklaştıran sebep, tetkike değer bir faciadır.” (Özalp, 1988, s. 67).

İstanbul Hükûmeti’nin desteğiyle bazı subaylar Bandırma ve çevresinde Anzavur ayaklanması çıkarmıştır. Ayaklanma sırasında Karabiga, Bandırma civarında Kuvayımillîye ile çatışmalar yaşanmıştır. Ahmet Anzavur Balıkesir ve Biga’da 1920 Mart ayında galip gelmiş ve kendi adını verdiği Ahmediye Cemiyeti adıyla bölgede faaliyet sürdürmüştür. Kuvayımillîye hem Ahmet Anzavur ile savaşırken bir yandan da Yunan işgal kuvvetleriyle çarpışmak zorunda kalmıştır. Bu isyan, Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu’daki işgallerini kolaylaştırmıştır. Bu isyanı, Çerkez Ethem Bey ve Demirci Mehmet Efe bastırmıştır (Yılmaz, 2020, s. 1004). Ahmet Anzavur İsyanı’nda iki Çerkez komutan karşı karşıya gelmiştir.

2.1.5.4. I. ve II. Düzce İsyanı (13 Nisan – 23 Eylül 1920)

Bu isyanın sebebini dört temel sebep üstüne inşa edilebilir: Birincisi bu bölgedeki kişilerin halifeye (dine) ve padişaha (yönetim geleneklerine) bağlı olması, ikincisi Anzavur İsyanı sebebiyle Çerkezlerin zarar görmesi nedeniyle bu bölgedeki Çerkezlerin tepki göstermesidir. Üçüncü neden olarak bu bölgedeki Kuvayımillîye temsilcilerinin (Kuşçubaşı Eşref: Kendisi de 150’lik ve Çerkez’dir ve Kuvayımillîye temsilcisidir.) halktan aşırı vergi toplamaları sebebiyle halkın isyana sürüklenmesidir. Dördüncüsü İtilaf Devletleri’nin İstanbul Boğazı’nı Marmara-Karadeniz hattı üzerinden kendilerini korumaya almak istemesidir.

Bu hareketin öncülerinden birisi de Maan Ali’dir (150’lik). Bu bölgedeki ayaklanma Gerede, Beypazarı’na kadar yayılmış olup uzun bir süre Kuvayımillîye yöneticilerini meşgul etmiştir (Yılmaz, 2020, s. 1008). Sait Molla (150’lik) ve Ali Kemal Bey, Adapazarı civarında Kuvayımillîye’ye karşı bu isyan hareketlerini ciddi bir şekilde desteklemişlerdir.

2.1.5.5. Kuvayı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) ile savaş (8 Mayıs - 14 Haziran 1920)

İtilaf Devletleri’nin İstanbul Boğazı’nı, Marmara-Karadeniz hattının denetimini sağlayarak korumaya alma isteğinin ciddileşmesi üzerine Kuvayı İnzibatiye ordusu kurulmuştur. Yani İstanbul Boğazı’nı koruma altına almak, Kuvayımillîye’nin

İstanbul Boğazı'na gelmesini önlemek temel amaçtır. Bu ordunun diğer adı Hilafet Ordusu / Subaylar Ordusu'dur ve İngilizler tarafından Müslümanlarla savaşmak üzere kurulmuştur. Ordunun temel gayesi Kuvayımillîye'yi Marmara Bölgesi'nden Çerkezlerin desteğiyle çıkarmak ve Marmara Denizi etrafında İngiliz egemenliğini, Osmanlı yönetimini devam ettirmektir. İngilizler Sevr Barış Antlaşması'na aykırı olarak bu Osmanlı Ordusu'nu bizzat silahlandırmış ve ücret vermiştir. Bu ordu, Ankara Hükûmeti'ni o kadar çok rahatsız etmiş olacak ki 150'likler listesinde bu ordu için iki bölüm ayrılmıştır:

Birinci grup, bu ordunun kurulmasına vesile olan kabine üyeleridir: *Şeyhülislam Mustafa Sabri, Adliye Nazırı Ali Rüşdü, Ziraat ve Ticaret Nazırı Artin Cemal, Bahriye Nazırı-ı Cakacı Hamdi, Maarif Nazırı Esbakı Rumbeyoğlu Fahrettin, Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Hüseyin Remzi Paşa.*

İkinci grup, bu ordunun önemli komutanlarıdır: *Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik, Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik, Yüzbaşı Bulgar Tahsin, Mitrilyöz Kumandanı Tarık Mümtaz, İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir, Çopur Hakkı*) 150'likler listesinde belirtilmiştir.

Önceki yerel isyan hareketlerinin Kuvayımillîye tarafından bastırılması İngiliz ve İstanbul Hükûmeti'nde korkuya neden olmuş, Anadolu hareketinin büyümekte olduğu görülüp “bu hareketi ancak bir ordu bastırabilir” kanaati uyanmıştır. İngilizlerin anlayışı Anadolu'da bulunan direnişçilerin, yerel isyanlarla birbirini yok etmesi ve sonuçta bu coğrafyanın İngiltere yönetimine kalması şeklinde olmuştur. Yemen'de, Suudi Arabistan'da, Irak'ta, Filistin'de uyguladığı bu politika başarıya ulaşmıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Osmanlı'ya isyan ederek Anadolu'ya kadar olan Arap Coğrafyası'nı ele geçirmiştir. Bölgede Türkler kalmayınca İngilizler'in yönetiminde olan Şerif Hüseyin, bu sefer kendi komşu kabilesinden olan Suud Kabilesi'nin isyanıyla karşılaşmıştır. Bu isyan sonucunda da Şerif Hüseyin'in bir bütün olarak hayal ettiği Arap coğrafyasında, 20'den fazla devlet kurulmuştur. İngilizler'in uyguladığı böl, parçala, yönet anlayışı Arap nüfusun olduğu yerlerde uygulanabilmişken, Anadolu Coğrafyası'nda bu politika uygulanamamıştır.

Bu dönemde yerel isyanların Kuvayımillîye'ye karşı başarısızlığı sebebiyle, direnişin ciddiyeti bir basamak daha ilerletilmiştir. Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin (150'lik) yazdığı ve Dürriyade Abdullah'ın imzaladığı fetvaya göre, “Mustafa Kemal ve

arkadaşlarının öldürülmesi”nin caizdir. Fetva, İngiliz uçaklarıyla Anadolu halkına dağıtılmıştır (Çağlar, 1995, c. IV s.343).

Fetvada, bazı kişilerin reisliğe çıkıp padişahın emri olmaksızın askeri besleme bahanesiyle halktan para ve asker topladıklarını, günahsız kimseleri işkenceyle öldürdükleri yazılmıştır. M. Kemal ve arkadaşlarının devlet düzenini, asayiş bozmaları sebebiyle öldürülmelerinin vacip olduğu, M. Kemal ve arkadaşlarını öldürme gayreti içerisinde bulunanların şehit veya gazi olacaklarını vurgulamıştır. Fetvaya uymayan kişilerin de asi olarak cezalandırılmaları gerektiği belirtilmiştir.

M. Kemal, İstanbul’dan yayımlanan fetvaya karşı Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi’ye fetva yazdırmıştır. Fetvada: Halifelik merkezinin kâfirler (İtilaf Devletleri) tarafından işgal edildiğini, İslam askerlerinin silahları alındığını, İslam beldelerinde İngiliz kanunlarının uygulanmaya başladığını, esir bulunan halife için düşmanla savaşmanın gerektiği yazılmıştır. Bu uğurda savaşanların isyancı olamayacağı, hatta gazi-şehit olacağı vurgulanmıştır. İstanbul’dan fetva yazanların kâfirlerle savaşmak yerine Müslümanlar arasında savaşa neden olmaları sebebiyle fitneye, fesada neden oldukları, İstanbul fetvasını veren kişilerin kâfirlerin esiri olduklarından dolayı yazmış oldukları fetvalara itibar edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu suretle devam eden çatışmalar, isyanlar yanında bir de fetvalarla propaganda savaşları meydana gelmiştir.

İzmit’te Hilafet Ordusu harekâta başlamışsa da bu büyük isyan hareketini Kuvayı Seyyare komutanı Ethem bastırmış ve Ethem, o günlerde Ankara’da kurtarıcı bir halk kahramanı olarak kabul edilmiştir.

Hilafet ordusu başında olan kişilerden biri de Suphi Paşa’dır. Cumhuriyet kurulduktan sonraki yıllarda M. Kemal, Suphi Paşa’ya “*Neden hilafet ordusu komutanlığını kabul ederek Kuvayımillîye ile savaştığını?*” sorduğunda Suphi Paşa: “*Size yenilebilmek için paşam*” cevabını vermiştir (Atatürk, 2005, s. 319).

2.1.5.6. I. ve II. Yozgat İsyanı (15 Mayıs – 30 Aralık 1920)

Bu isyan hareketi, İstanbul Hükûmeti tarafından padişah imzalı yayımlanan propaganda, fetva sonucunda çıkmıştır. Bu hareketin diğer isyan hareketlerinden ayırt edici özelliği, İtilaf Devletlerinden veya padişah’tan doğrudan destek almamasıdır. Bu isyanın lideri olan Çapanoğulları, 16 Nisan 1924’te 150’likler Listesi belirlenirken tartışılmış olup sonuçta listeye alınmamıştır. Bu hareketi Ethem bastırmış ama Çerkez

Ethem bu isyanın sorumlusu olarak Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i görmüştür. Bu konunun detayları Çerkez Ethem ile M. Kemal arasındaki güç mücadelesi (Çerkez Ethem İsyanı) konulu aşağıdaki bölümde anlatılmıştır.

Çerkez Ethem ile Mustafa Kemal Arasındaki Güç Mücadelesi

Bu başlık, kendisinden önceki ve sonraki başlıkları içine alan çok geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Başlıklar yapılırken bu başlığın, isyanlar arasında yer alması uygun görülmüştür. Rus Çarlığı'nda gerçekleşen 1868 reformunun getirdiği değişikliklere ayak uydurmayan bazı Çerkez boyları, Rus baskısıyla göç etmeye karar vermiş ve kendilerine en yakın Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti'ne gelmişlerdir. Bazı kaynaklara göre göç eden kişi sayısı beş yüz bin iken, bazı kaynaklara göre iki milyon Çerkez; Anadolu, Suriye, Ürdün ve Lübnan'a yani o dönemdeki Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Çerkezlerin Türkiye'de yoğun oldukları yerler Kahramanmaraş, Kayseri, Eskişehir, İzmit, Amasya Samsun, Adapazarı, Balıkesir'dir. Çerkez Ethem'in üstsoyları da bu göç sırasında Balıkesir'e gelmiştir. Çerkez boylarından Şapsıç Oymağı'na mensupturlar. Çerkez Ethem'in doğduğu yıllarda, Batı Anadolu'da başlayan Rum-Türk çatışmalarında en büyük abileri İlyas ile Nuri, Rum çeteciler tarafından öldürülmüştür. Ortanca büyük abisi Reşit Bey ve en küçük abisi Tevfik Bey'se piyade subay olmuşlardır. Ethem kendi ailesinin en küçük çocuğu olarak babasının gözdesi olmuştur (Çerkez Ethem, 2000). Halide Edip, Ethem'i şu şekilde tasvir etmiştir: "*Geniş omuzları, ince beli, uzun bacağı, sarışın büyük kafası ve solgun gözleri olan ve iki metreye yakın boyuyla tam bir Çerkez yapısı vardır*" (Adıvar, 1983, s.127).

Anadolu'daki birçok isyanın (Anzavur, Düzce, Kuvayı İnzibatiye) bastırılmasında Çerkez Ethem'in büyük etkisi olmuştur. Bu isyanların bastırılmasının her biri Ankara Hükûmeti için hayati önemdedir. İstanbul Hükûmeti hilafet makamını kullanarak İç Anadolu'da Kuvayımillîyecilere karşı bir savaş vermiştir. Bu mücadelede Anadolu'daki İtilaf Devletlerine karşı verilen direniş hareketi Bolşevizm olarak lanse edilmiştir. Örneğin İstanbul Hükûmeti'nin atadığı mutasarrıf Osman Kadri Bey, 17 Mayıs 1920 tarihinde yayımladığı bildiride özetle: Padişaha bağlı olan hakiki Müslümanların Moskova'dan gelen Bolşeviklere inanmaması gerektiğini öğütlemiştir. Devamında direnişçilerin asıl amaçlarının şeriat kanunlarına ve padişaha isyan bayrağı açmak olduğunu belirtmiş ve halkın bu kişilere katılmaması gerektiğini telkin etmiştir.

Bu konudaki bir başka örnek Adapazarı İsyanı'nı çıkarmasına sebep olanlardan Arap Hoca'dır. Hocanın camilerde verdiği hutbede özetle: Ülke içerisinde Bolşeviklerin hızla yayılmaya başladığını, bu kişilere karşı dikkatli olunması gerektiği, onların görüldüğü yerlerde taşla sopayla öldürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Sözlerini özetle şu şekilde sürdürmüş, bu kişilerin camilere çan asmaya geleceklerini, Kuvayımilliye adı verilen Bolşeviklerin Yunan Ordusu'yla savaşmaya teşvik eden sözlerin dikkate alınmaması gerektiği belirterek Yunan Ordusu'nun asıl hilafet ordusu olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle Adapazarı halkının Ankara Hükûmeti'ne karşı cephe alması sağlanmıştır. Çerkez Ethem özellikle Anadolu'nun kuzey-batı bölgesinde yani Marmara Denizi etrafında çıkan bu isyanların birçoğunu bastırmıştır.

İsyanları bastıran Ethem birlikleri saygınlığını arttırmış ve Ali Fuat Paşa vasıtasıyla 2 Mayıs 1920'de Ankara'ya davet edilmiştir (Şener, 2000, c. I s.39-42). Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'e mebuslar tarafından birçok övgüler yapılmış, Anzavur, Düzce, Kuvayı İnzibatiye isyanlarının bastırılmasının vatanın talihi açısından çok önemli bir olay olduğu vurgulanmıştır. Ethem Ankara'ya geldiğinde M. Kemal'in otomobilini kullanmış, mecliste çokça hürmet görmüştür. Ethem'in Ankara'ya davet edilmesinin asıl sebebi Yozgat'ta çıkan Çapanoğlu İsyanı'nı bastırmaktır. Çerkez Ethem, kendisinin isyanları bastırmak amaçlı Ankara'ya geldiğini anladığında mebusları ve paşaları azarlayarak Anadolu'da bulunan mebusları sadece konuştuğunu, Anadolu'daki ehemmiyetsiz bu küçük isyanın İstanbul'la, İtilaf Devletleriyle ilgisi olmadığını, Yozgat gibi bir yerde çıkan küçük isyanın, Ankara Hükûmeti tarafından bastırılmadığını sert bir dille eleştirmiştir. Devamında mebusların oturdukları yerden propagandalarla ikna edilemeyeceğini, isyanları bastırmak için kendisi gibi aktif olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Ankara'da yer alan paşalar, mebuslar Ethem'in bu ithamlarına karşı alttan almışlardır (Şener, 2000, c. I s.44). M. Kemal, Ethem'e bu ayaklanmayı da bastırması hâlinde ülkeye tahmin edilenden daha fazla yararlıkta bulunacağını söylemiştir.

Ethem, bu isyanı bastırmak için gönülsüz de olsa görevi kabul etmiş ve Yozgat isyanını çok kısa bir süre içerisinde bastırmış ve 12 isyancıyı astırmıştır. Ethem'in Yozgat İsyanı'nı başarılı bir şekilde, olağanüstü kısa bir sürede bastırması üzerine Ankara'da bayram havası esmiştir. Böylelikle Ethem ve Kuvayı Seyyare'nin ünü zirveye ulaşmış, Ankara Mebusları arasındaki saygınlığı çok yüksek bir seviyeye gelmiştir. Ethem bu

isyanın sebebi olarak Ankara Valisi Yahya Bey'i sorumlu tutmuş ve onun Yozgat'a gönderilip yargılanması gerektiğini Ankara'ya iletmiştir. M. Kemal, bu olayı Ethem'in siyasi hamlesi olarak görmüş ve Ethem'in, Ankara Hükûmeti'ni denetleyecek seviyede bir harekette bulunmasını eleştirmiş ve Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i Yozgat'a göndermeme kararı almıştır. Yozgat'a göndermeme gerekçesi olarak Yahya Bey'in hastalığını ileri sürmüştür. Bu olay Ethem ile M. Kemal arasında iktidar mücadelesinin başlangıcını oluşturmuştur. Ethem, bu olay üzerine Ankara'ya gelirse Meclis Reisi'ni, meclisin önüne asacağım (Şener, 2000, c. I s.49) demesi, ilişkilerin ne denli koptuğunun göstergesi olmuştur.

Yozgat İsyanı'nın bastırılmasından sonra Ethem ve kardeşleri Ankara üzerinden geri döndüklerinde Ankara'da bir bayram havası esmiştir. Yapılan gösterilerde Çerkez kardeşler kendilerini güç, şeref, iktidar sahibi olarak görmüşler ve millî mücadelenin biricik kahramanları olarak varsaymışlardır (Şener, 2000, c. I s.44-51). Onların düşüncelerine göre Anadolu'daki millî mücadele kendilerinin varlıkları sayesinde yaşamıştır.

Ethem ile M. Kemal arasında yaşanan bir diğer olay da Yeşil Ordu Derneği meselesidir (Şener, 2000, c. I s.52). Bu olaydan M. Kemal Nutuk'ta bahsetmesine rağmen Ethem yazmış olduğu anılarında bu olaydan hiç bahsetmemiştir. Bu dernek Bolşevizm ile İslamcılığı ortak paydalarında birleştiren ve emperyalizm ile mücadelesinde halk ordusu lideri olarak Ethem'i benimsemiştir. Yeşil Ordu Derneği'nin Genel Sekreteri olan ve Sosyalist düşüncelere sahip Eski Akka Valisi olan Hakkı Behiç Bey, Yeşil Ordu Derneği'nin amaçlarını özetle şu şekilde söylemiştir: Rus Bolşevizmi'ne benzer bir şekilde antikapitalist, anti-emperyalist, Bolşevik hareketi yaşatmak amacıyla Müslüman halk hareketini kabul eden, emperyalizme karşı olan bir ordudur. Yeşil Ordu Ethem'in varlığından destek alan ve Kuvayı Seyyare'den beslenen bir gizli dernektir (Şener, 2000, c. I s.55). Bu dernek, Rusya'da baş gösteren Bolşevik İhtilali'ne özenerek çıkmıştır. Bu derneğin temel gayesi, Kuvayı Seyyare aracılığıyla kendi deyimleriyle halk ordusuyla emperyalist İtilaf Devletleri'ni Anadolu'dan kovup Müslümanlıkla kaynaşmış Bolşevizm yönetimi iktidara taşımayı kendilerine hedef edinmiş ve Yunan işgaliyle mücadele etmeye teşvik etmiştir.

Bu derneğin bir temsilcisi olan Nazım Bey mecliste mebusların çoğunluk oyunu alarak Dâhiliye (İçişleri Bakanı) Vekili seçilmiştir. M. Kemal'in gösterdiği Refet Paşa (Refet

Bele) 89 oy almış olmasına rağmen, Yeşil Ordu Derneğine mensup Eski Harput Valisi, Nazım Bey Ethem'in de desteğiyle 98 oy alarak Dâhiliye Vekili seçilmiştir (Şener, 2000, c. I s.55). Ancak Nazım Beyin Dâhiliye Vekili olmasını uygun görmeyen Meclis Başkanı M. Kemal, Ethem'i ikna ederek Nazım Bey'in Dâhiliye Vekilliği'nden istifa etmesini sağlamış, daha sonra Ethem'in de desteğiyle Refet Bey Dâhiliye Vekili olmuştur (Şener, 2000, c. I s.79). Bu olay; güç mücadelesinde Ethem'in en büyük kozunu kaybettiği, M. Kemal'in ise büyük bir güç kazandığı önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü o dönemde Kuvayı Seyyare, Umum Jandarma Kumandanlığı ve Polis teşkilatı ile ülkenin neredeyse tüm güçlerini Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla elinde tutan Yeşil Ordu Derneği / Ethem, Nazım Bey'in Dâhiliye Vekilliği'nin istifasıyla ciddi bir güç kaybına uğramıştır. Ülkede yer alan sosyalist fikirli kimseler bu makamı sonraki yıllarda elde edememişlerdir.

Yeşil Ordu Derneği gizli bir dernek olarak tanımlanmaktadır. Gizli denmesinin sebebi kuruluşunun Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmeyişidir. Ancak ilerleyen zamanlarında M. Kemal bu derneğin zararlı olarak görmüş ve bu derneği kapatılması için uğraşmıştır. Bu durum, Yahya Galip Bey ve Nazım Bey hadisesinden sonra Ethem ile M. Kemal'in üçüncü güç mücadelesidir. Bu stratejik hamleyi de M. Kemal kazanmıştır (Şener, 2000, c. I s.75).

Mebus olan Ethem'in abisi Tevfik Bey ile Batı Cephesi kumandanları olan İsmet Paşa ve Refet Paşa'nın arası açılmıştır. Tevfik Bey kardeşi Ethem'e bu durumun çözülmesi için ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini söylemiştir. Halide Edip Adıvar bundan sonraki hadiseyi özetle şu şekilde anlatmıştır. M. Kemal, bir gün hasta yatağında iken Ethem hasta ziyareti maksadıyla M. Kemal'in bulunduğu odaya girmiş ve M. Kemal, Batı Ordu komutanlarından İsmet Paşa ve Refet Paşa'yı görevinden alması gerektiğini söylemiştir. İki lider bu hususta anlaşamaması üzerine Ethem ve M. Kemal arasındaki tartışma büyümüştür. Ancak tam o sırada içeriye bir piyade, Çerkezce etrafımız sarıldı demesi üzerine Ethem burada çok kan akacağını düşündüğünden: *"Peki dediğiniz gibi olsun paşam"* diyerek askerleriyle birlikte gitmiştir (Şener, 2000, c. I s.90). Dönemin şartları açısından Ethem değerlendirildiğinde: Yunan ilerleyişini durdurmuş; Bolu, Düzce, Adapazarı Ayaklanmalarını bastırmış ve İstanbul'dan İngiliz Ordusu tarafından eğitilen, silahlandırılan Osmanlı Ordusu'nu yani Anzavur Ordusu'nu

yenmiş ve Yozgat Ayaklanması'nı bastırmıştır. Ethem, Ankara Hükûmeti lehine birçok başarı elde etmiş; yenilmez, muzaffer bir komutan olarak addedilmiştir.

Günümüzde yazılan çoğu eserde yer alan Ethem ibaresinde yer alan “Çerkez” kavmi kavramının karşılığı nedir? meselesi tartışıldığında Ethem'in milliyetçilik amacı gütmeye başladığı görülmüştür. Çünkü kendisi defalarca Çerkez Kuvvetleri'yle (Anzavur) çarpışmış ve bu iki Çerkez ordusu arasında çok kanlı çatışmaların yaşandığı görülmüştür. Yaşanan çatışmaların temelinde Çerkezcilik davası olmayıp eski rejim - yeni rejim çatışması vardır. Ethem'in Ankara Hükûmeti'ne karşı ayaklanan Düzce - Adapazarı gibi yörelerde Çerkezleri de ciddi anlamda ezdiği tarih kitaplarında görülmüştür. İsyanların ortaya çıkmasında temel faktör: Hilafet ve Osmanlı Devleti'ne veya padişah soyuna akrabalık bağlarıyla bağlanmış olma faktörlerinin ön planda bulunduğu görülmüştür. Çerkezlerin bazıları Osmanlı Devleti tarafında yer alırken Rauf Orbay, Yusuf İzzet Paşa, Albay Bekir Sami gibi Çerkez kökenli kişilerin Ankara Hükûmeti tarafında yer aldığı bilinmektedir. Bu yüzden o günün şartlarına bakıldığında Çerkezlerin etnik milliyetçilik yaptığı iddialarının gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır.

Ethem ile M. Kemal arasında yaşanan çatışmaların temelinde, Edward Shils'in ileri sürdüğü “merkez ile çevre” arasında yaşanan gerilim olduğu tespit edilmiştir. Bu bir bağımlılık sorunudur ve bu bağımlılık sorununa göre M. Kemal ve Ankara Meclisi, yeni merkezi kuvveti oluştururken; Kuvayı Seyyare birlikleri çevreyi teşkil eden niteliktedir. Merkez kendisini güçlendirmek isteyince çevresiyle güç mücadelesine girmiştir. Bu mücadele sonrasında merkez kendi gücünü arttırmış ve çevre (Ethem Bey Kuvvetleri) dağılmıştır.

Düzenli orduya geçilmeden hemen önceki dönemlerde yani Eylül 1920 sıralarında merkez ile çevre arasında güç bakımından bir yakınlık / denge durumu söz konusudur. Merkez kendini yeterince güçlü gördüğü zaman millî savaşı yönetmeye ve Yunanlılarla mücadeleyi bizzat üstlenmeye karar vermiştir. Bu yüzden M. Kemal çevrenin daha fazla güçlenmesini istememiş ve çevreyi yok etme kararı vermiştir. Bu kararını uygularken Ethem kuvvetlerinin artık merkeze bağlı bir şekilde düzenli orduya geçmesini istemiştir. Ancak çevrede yer alan Ethem kuvvetleri kendi güçlerinin azalacağını anladığından dolayı düzenli orduya geçmek istememiştir. Ethem kuvvetlerinin merkeze katılması gerektiği söz konusu olunca Reşit Bey ulusal

mücadeleye bağlandığı ve gönül verdiği için pişman olduğunu söylemiştir. Devamında kendilerinin binlerce dönüm arazisi olduğunu, bu mücadeleye kendi istekleriyle katıldıklarını ama zaman içerisinde hata ettiklerini anladıklarını, kendisinin pekâlâ Yunanistan Başbakanı Venizelos ile çalışabileceğini söylemiştir (Dinamo, 1970, s.206).

M. Kemal ise Venizelos'la çalışabilecek veya bunları söyleyebilme cesareti bulunan kişilerin yanında bulunmaması gerektiğini söylemiştir. Kuvayı Seyyare yani gezici kuvvetlerin yerel halktaki zenginlerin mallarını yağma ederek geçimlerini sağladığını, bu durumun ise bölgede güvenliği tehdit ettiğini, bu yüzden ordunun ihtiyaçlarının merkez tarafından karşılanması gerektiğini söyleyerek gezici kuvvetlerin dağıtılması yönünde ifadelerde bulunmuştur. M. Kemal, Kuvayı Seyyare'nin düzenli orduya katılması ve Ethem ile barış yapmak amacıyla Saruhan Mebusu Celal Bayar, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri, Antep Mebusu Kılıç Ali ve Ethem'in abisi Saruhan mebusu Reşit Bey'den mütevellit bir Öğüt/Uzlaştırma Kurulu oluşturmuştur. Bu kurulu Ethem'in Ankara Hükûmeti'nin kurduğu düzenli orduya katılmaya ikna etmek üzere Kütahya'ya göndermiştir (Şener, 2000, c. II s.12).

Bu kurul Ethem'in yanına geldiğinde Ethem şu istekte bulunmuştur: "Refet Paşa ve 12. kolordu komutanı Fahrettin Altay'ın görevden alınması." Kurul bu teklifi telgrafla 26-27 Aralık 1920 tarihinde Ankara'ya bildirmiştir. Ancak M. Kemal, bu kurulun tehdit ya da aldanma sonucu bu istekleri ilettiği düşüncesiyle Kuvayı Seyyare meselesinin siyasi yönden çözülemeyeceğini anlamıştır. Bu sorunun artık zor yoluyla çözüleceği kanısına vararak, Albay Refet ve Albay İsmet kuvvetlerine, Kuvayı Seyyare'ye karşı taarruzda bulunması gerektiği yolunda telgraf çekmiştir (Şener, 2000, c. II s.14).

Ethem bu olaydan sonra 29 Aralık'ta 1920'de ağır ithamlarla dolu meşhur telgrafını Ankara'ya çekmiştir. Bu telgraf sonucunda Ethem meclisteki desteğini kaybetmiş ve hain olarak ilan edilmiştir. Ethem eskiden mecliste ciddi destek görürken bu telgrafından dolayı siyasi gücünü kaybetmiştir. Ethem'in telgrafındaki satır başlıkları şu şekildedir: *"Mebusların kendi maaşlarına zam yapma, çıkarlarını yükseltme çabasında olurken Kuvayı Seyyare'nin Yunanlılarla savaşıma çalıştığını, Mebusların hükûmete dalkavukluk peşinde koşması nedeniyle orduda çıkan fitneyi göremediklerini"* söylemiştir. Bu telgraf ile Ethem'in bir nevi kendi isyan bayrağını

açmış olduğu ortaya çıkar. M. Kemal, Ethem'in nasıl bir duruma düştüğünü, savaşın çıkmaması için, kardeş kanının dökülmemesi için bir buçuk aydan fazla çalışılmıştır. Ancak Ethem ve Kuvayı Seyyare kumandanlarının yönetimi dinlemediğini belirtmiştir. Bu yüzden bu ordunun diktatörlüğüne son verilmesi gerektiğini beyan etmiştir (Öztürk, 1992, c.1 s. 371-394) Ethem ve abileri Tefik ve Reşit'in Yunanlıların emrine geçtiğini, bu yüzden Reşit Bey'in de mebusluğunun düşürülmesi gerektiğini söyleyerek oylama yapılmış, mebusluğu düşürülmüş ve Ethem'in vatan hainliği kabul edilmiştir. Ethem'in meclisi aşağılayıcı telgrafına rağmen, meclistekiler Ethem'i desteklemeyi uygun görmüş ve ancak iki oy farkla Ethem hain ilan edilebilmiştir. Görülüyor ki Ethem'in mecliste hâlen ciddi bir desteği vardır. M. Kemal, Ethem'i vatan haini ilan etmek istediğinde meclisten gelen itirazlar şu şekilde özetlenebilir (Atatürk, 2005, s. 390):

1. Ethem, Yunan işgali sırasında büyük yararlıklar göstermiştir. Ethem, olmasa Ankara işgal edilebilirdi.
2. Ethem ve kardeşlerinin kuvvetleri, Ankara Meclisi'nin kuvvetlerinden daha güçlüdür.
3. Ethem ile yapılan tartışmalara, Batı Anadolu'da bulunan komutanların tecrübesizlikleri, tutum ve davranışları sebep olmuştur.
4. Yunanlılarla savaşırken düzenli orduya geçilmesi isabetsizlik olmuştur.
5. Meclise danışmadan Ethem ile münakaşanın ne derece doğru olduğu tartışılmalıdır.
6. Ethem ile M. Kemal arasında yaşanan kişisel kırılganlıkların, duygusal hareketlerin milletin kaderini etkilememesi gerektiği,
7. Ordu ile Ethem'in savaşması hâlinde Türk ordusunun dağılacağı yönünde eleştiriler yapılmıştır.

Sonuçta M. Kemal ülkenin kaderi için Ethem Beyle savaşma kararı almış ve ordunun komutasını İsmet Bey'e vermiştir. Albay İsmet Paşa'nın birliği Ethem'in birliğinin yaklaşık iki katıdır (Şener, 2000, c. II s.18). Ethem bir askerî kişilik olarak başarılıdır ancak kendisinin bu başarısının önüne politika sahnesindeki başarısızlıkları geçmiştir. Bu dönemlerde Ethem ülser hastalığına tutulmuş ve midesinden kan gelmeye başlamıştır. İddiasına göre savaşmak yerine kendi hastalığının tedavisini düşünmüş ve kendi kuvvetleriyle birlikte Yunan tarafına geçmiştir (Şener, 2000). İzmir'de tedavi

olmaya çalışmışsa da dönemin İzmir'in tedavi şartları yeterince elvermediğinden Almanya'ya geçmiştir.

Yeşil Ordu Derneği'nin kapatılmasından sonra dernek yöneticilerinin İstiklal mahkemelerince yargılanması 1921 yılında başlamıştır. Bu yargılamalardan ilki eski Dâhiliye Vekili ve Halk İştirakiyun Fırkası kurucusu Nazım Bey'in yargılanmasıdır. Ethem ve abileri ülke dışında olduklarından gıyaben yargılanmışlardır. Yeşil Ordu Derneği'ne yapılan ilk suçlama Yeşil Ordu'nun desteğini Moskova'dan alarak kurulduğu iddiası olmuştur. Eski İçişleri Vekili Nazım Bey, o dönemin siyaseti gereği Sovyetler'den alınacak desteğin gizli olması gerektiğini ve bu yüzden derneğinde gizli olarak kurulduğunu beyan etmiştir. Sovyetler'den gelen desteğin ortaya çıkması hâlinde veya resmiyet kazanması durumunda İtilaf Devletlerinin Ankara Hükûmeti'ne daha fazla saldıracaklarını, bu yüzden derneğin de gizli olarak kurulduğunu bu dönemdeki olaylardan M. Kemal'in haberdar olduğunu beyan etmiştir. 1921 yılında ise değişen şartlar gereği İtilaf Devletleri'nin artık Ankara Hükûmeti'ni tanıdığını, bundan dolayı Yeşil Ordu Derneği gibi komünist ve Bolşevik akımlara ihtiyaç duyulmadığını savunmuştur. Feridun Kandemir'in hatıratında da Sovyetlerin Ankara Hükûmeti'ne ciddi yardımlar yaptığı görülmüştür. (Kandemir, 1965, s. 179) İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan kişilerin çoğunluğuna 15 yıl kürek cezası verilmiştir. Ethem, M. Kemal'e karşı yapmış olduğu siyasi manevralarda güç kaybına uğramış ve zaman içerisinde bu gücü yok olmuştur.

2.1.5.7. Ethem'in olumsuz faaliyetleri

Tevfik Bey'in gönderdiği bir rapora göre 23 Ekim 1920 tarihli Kuvayı Seyyare Ordu birlikleri cepheye sürüp kendi kuvvetlerini geride bırakarak Kuvayı Seyyare'nin güçlü kalmasını, meclisin ordusunun ise zayıflamasını istemiştir.

23 Kasım 1927'deki Meclis emriyle tüm ordulara kendi birliklerinin mevcudunu, sayım bilgisi istendiğinde, Kuvayı Seyyare'nin mevcut bilgilerini (asker, at, silah, cephane bilgilerini) vermemiştir. Dahası asker toplama yetkisini Meclis'ten bağımsız kullanarak kendi ordusunu güçlendirmiştir.

- Ethem ve kardeşleri kendileri gibi düşünen bazı arkadaşları ile millî hükûmeti devirerek kendi yönetimlerini kuvvetlendirmeye gayret etmişlerdir.

- Batı Cephesinde bulunan vali ve komutanları azarlamışlar, İzmir Valisi Rahmi Bey'in çocuğunu kaçıarak fidye istemişler, halktan zengin olanların mallarını yağmalamışlardır.
- Batı Cephesi'nde bulunan komutanlıkların, Kuvayı Seyyare bünyesine bağlanması gerektiği söylenmiştir.

2.2. Yeni Türk Devletinin Teşkilatlanması

Ankara bu süreçte yeni bir evreye girmiştir ve yavaş yavaş yeni iktidar olma sürecindedir. İstanbul'dan umutlar kesilmiş, İstanbul yönetimi yok sayılmıştır. Ankara kendi meclisini, hükûmetini, iktidarını, yasalarını bu dönemde kurmaya başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'da iki farklı yönetim vardır. Birinci yönetim/iktidar İstanbul'dadır, İkinci yönetim/iktidar ise Ankara'dır. Diğer vilayetler ise tercihlerine göre ya İstanbul'un ya da Ankara'nın denetimine tabidirler.

M. Kemal ve yakın arkadaşlarının temel gayesi; savaşta yenilen padişaha bağlı olmadan yeni bir meclis, yeni bir yönetim şekli kurmaktır. Bu durum, İstanbul Hükûmeti'nin politikalarından ayrışmasının temelini oluşturmuştur. Padişaha bağlı olan iktidar makamlarını iktidarsız göstermişler, yönetimi dolaylı yönden galip devletlere bırakmışlardır. Bu yüzden milletin kaderinin, yine millet tarafından karar verilmesi inancı vurgulanmıştır. O yıllarda bu fikirler temsilcilere, İstanbul Hükûmeti sadrazamı, Ali Rıza Paşa'ya bildirilmemiş olmakla beraber Ali Rıza Paşa, ilginç bir öngörüyle Millî Mücadele'nin padişaktan bağımsız olarak Cumhuriyet kuracağını öngörmüştür (Atatürk, 2005, s. 181).

2.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi

Yeni yönetim alanı seçilirken coğrafi konum ön planda olmuştur. Günün stratejik ulaşım araçlarından tren yolunun üstünde bulunan Ankara'da yeni bir hükûmet oluşturulması kararlaştırılmıştır. Yeni hükûmet kurulurken İstanbul'da görev yapmış bürokratlar, askerler, elit kesim yeni otorite, iktidar kaynağı olan Ankara'ya gelmişlerdir. Bu yönetici, elit kesimin geçmişte yapmış olduğu olumsuz faaliyetler unutulmuştur veya affedilmiştir. Örneğin: Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan İstanbul merkezi temsilcisi Rauf Bey 150'lik listesine alınmamıştır.

Sivas, savaşın hararetli olduğu Batı Anadolu'ya uzak kaldığı gibi, ulaşım ve haberleşme yönünden de müşkülât çekilen bir bölge olmuştur. M. Kemal Paşa

Ankara'da bir yandan Millî Teşkilatın sevk ve idare işleriyle uğraşırken diğer yandan da bütün ilgilileri söz ve yazı ile aydınlatmaya ve bir gaye etrafında birleştirmeye çalışmıştır.

Sivas Heyeti Temsiliyesi'nin bir kısmı bir sonraki toplantının Sivas'ın doğusundaki işgal edilmemiş illerde yapılması gerektiğini savunmuşsa da M. Kemal asıl savaşların Eskişehir ve batısında olacağını düşünmüş ve İstanbul ile tren yolu bağlantısı olan Ankara'da bir yönetim kurulması taraftarı olmuştur. M. Kemal'in mücadelenin Ankara'dan devam ettirilmesi çabasına Kazım Karabekir Paşa engel olmaya çalışmış, Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesini önermiştir. M. Kemal millî mücadelenin Ankara'dan sürdürülmesinin yerinde olacağını dile getirmiş ve birçok mebusun da Ankara'ya gelmesini sağlamıştır. Ankara'nın merkez olması düşüncesinin bir diğer nedeni de İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebusan'ın saldırıya uğrayacağı öngörüsü olmuştur. M. Kemal, Meclis-i Mebusan'a saldırı olması hâlinde İstanbul'dan kaçacak mebusların Ankara'ya geleceği tahminini yürütmüştür.

Amasya Protokolleri'nde anlaşmaya varılan hükümlerden birisi de Meclisi Mebusan'ın açılması fikri olmuştur. Anadolu'dan İstanbul'a gitmek üzere harekete geçecek mebusların yolu Ankara'dan geçmekteydi. M. Kemal, bu mebusları İstanbul'a yolcu etmek için Ankara'ya gelmiş ve mebusları Ankara'da ağırlamış ve kendi fikirlerini onlara aşılama çalışmıştır. Mebusları Ankara'dan İstanbul'a yolcu ederken onlardan Millî Mücadele yolunda çalışacaklarını dair söz istemiş ve İstanbul'da "Felahı Vatan" adı verilen bir grubun oluşmasına sağlamıştır. İstanbul'da açılacak Meclis-i Mebusan'ın başkanı olarak da kendisini önermişse de mecliste bulunan mebuslar: *"İstanbul'da aramızda bulunmayan bir kişiyi başkan mı seçeceğiz?"* diyerek M. Kemal'in başkanlığını reddetmişler, kendi içlerinde bulunan Hüseyin Kazım Bey'i başkan seçmişlerdir. (Atatürk, 2005, s.185 v.d.)

2.2.2. Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da Toplanması ve Misakımillî'nin Kabul

Edilmesi

Ankara Hükûmeti'nin istekleri, gücü azalan İstanbul tarafından kabul edilmiş ve Meclis-i Mebusan, İtilaf Devletleri'nin iktidarını, otoritesini yok saymıştır. Ankara mücadelesinin sembolü olan: Bağımsızlık, toprak bütünlüğü, Millî Mücadele Misakımillî'de yer almıştır. Artık İstanbul, Ankara yönetimine tabi olduğu bu belgeden anlaşılmıştır.

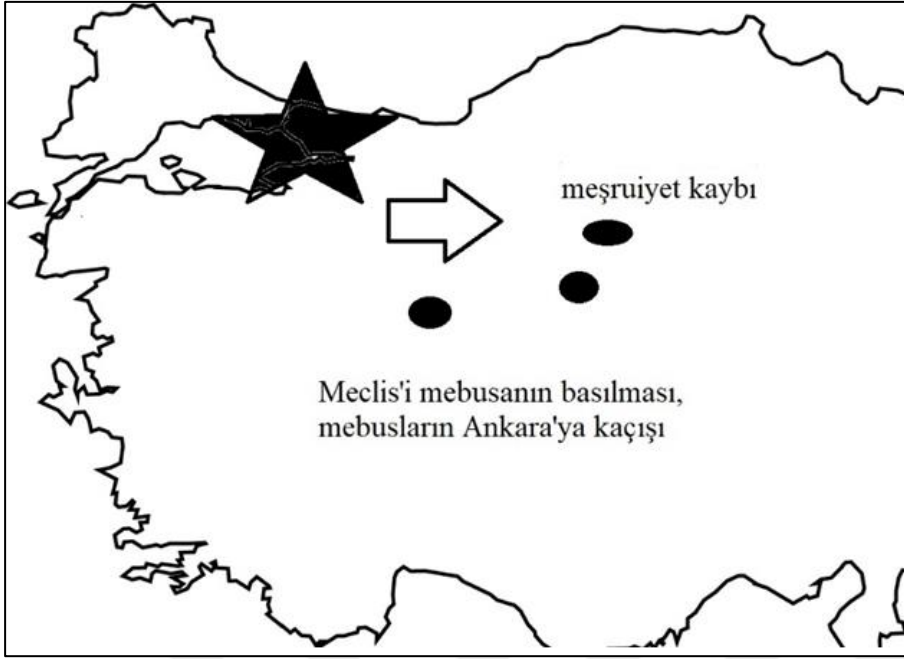
M. Kemal'in İstanbul dışında toplanmasını istediği Meclis-i Mebusan, seçimlerin yapılmasıyla birlikte, İstanbul'da toplanmış ve 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını yapmıştır. Meclisteki ulusçu üyeler, M. Kemal'in onların bir kısmı ile Ankara üzerinden İstanbul'a giderken görüşerek kurulmasını istediği Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kuramayıp "Felah-ı Vatan Grubu"nu kurabilmişlerdir. Bu grup, 22 Ocak'ta M. Kemal Paşa tarafından Sivas'ta hazırlanmış bulunan "Misakımillî" metni üzerinde gizli bir toplantı yapmıştı ve 28 Ocak'ta yine gizli bir toplantıda, çok az değişiklikle bu metni kabul etmiştir. 17 Şubat 1920 tarihli açık oturumda da bu kararı açıklamıştır (Gencer ve Özel, 1991, s.96-97; Gök ve diğerleri, 1998, s.227).

Millî vicdanın İtilaf Devletlerine karşı ayaklanış belgesi olarak değerlendirilen Misakımillî vatan sınırlarının tespitini yapan bir belgedir. Ulusun istiklâlini, Türk Vatanı'nın siyasi bütünlüğünü ve Türk Devleti'nin hâkimiyetini tayin ve garanti etmiştir. Türk millî mücadelesinin ve Türkiye'nin millî sınırlarını belirleyen bu Misakımillî, Ankara'da kurulan Millî Hükûmet'in de ana programı olarak faaliyetlerine esas olacak ve Lozan görüşmelerinde bu Misakımillî'de yer alan Millî haklar savunulmaya çalışılacaktır.

İngiliz taraftarı olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi dernekler işgal karşıtı olan mebusların Meclis-i Mebusan'da yer almasından rahatsızlık duymuşlardır. Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasından yaklaşık bir ay sonra İstanbul Hükûmeti, Amasya Görüşmeleri'nde alınan kararlar doğrultusunda Misakımillî'yi ilan etmiş ve millî mücadelede bir nevi Anadolu'dan gelen istekleri tüm ülkenin istekleri olarak kabul ederek dünyaya duyurmuştur.

2.2.3. İtilâf Devletlerince İstanbul'un İşgali ve Meclis-i Mebusan'ın Dağıtılması

İstanbul'da önemli güç merkezlerinden birisi olan Meclis-i Mebusan yayımladığı Misakımillî ile İtilaf Devletleri'nin iktidar ortaklığından azlettiğini ilan etmiştir. Bu durum, İtilaf Devletleri'nce tepki vermesine sebep olmuştur. Bu yüzden İtilaf güçleri, iktidar ortağı Meclis-i Mebusan ile zımni yürüttükleri ortaklığı bozmuştur. Meclis-i Mebusan'ı dağıtarak tek otorite kaynağının kendileri olduklarını ilan etmişlerdir. Böylelikle İstanbul'daki güçlerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıyla İstanbul'da süregelen farklı iktidar odakları tek iktidar odağı haline dönüşmüştür.

Şekil 2.6. Meclis-i Mebusan'ın Dağıtılmasında Mebusların Kaçıışı

Misakımillî'nin ilan edilmesi, İngiltere Devleti'nin tepkisini çok çekmiş ve İngiltere, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması kararını almıştır. Bu kararla birlikte Kuvayımillîye'nin İstanbul'da bulunan temsilcileri tutuklanarak Malta'da cezaevlerine konması kararı uygulanmıştır. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki egemenliğini tamamen sona erdirmişlerdir.

İstanbul'da bulunan önemli yerlerin işgal haberleri Ankara'ya an be an verilmiştir. Bu olay, çarenin Ankara'dan beklendiğinin bir göstergesi olmuştur. İngilizler bazı karakolları basarak askerleri öldürüp bazılarını tutuklamışlardır. Tüm bu haberleri Manastırlı Hamdi, M. Kemal'e bildirmiştir.

İşgal Devletleri, Anadolu'daki yönetim birimlerine telgraflar çekerek kendilerine karşı bir tepki olmaması amacıyla bildiriler yayımlamışlardır. Bildiride: Bu işgalin geçici olduğunu, padişaha saygı duyduklarını, saltanat makamının devam edeceğini, hatta saltanat makamını güçlendirmek amacıyla bu işgalin yapıldığını, İstanbul'daki egemenliklerinin geçici olduğunu yazmışlardır. İşgalin amacının güvenliği sağlamak olduğu dolayısıyla herkesin üzerine düşen vazifeyi yerine getirerek herhangi bir igerekçeyle isyan etmemeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Yeni bir devlet kurulması amacıyla hareket edenlerin ülkeyi daha da mahva götüreceğini, bu yüzden bu devleti kuracağını iddia edenlerin aldatıcı sözlerine uyulmamasının, halkın saltanat merkezi İstanbul'a tabi olması gerektiğini bildirmişlerdir.

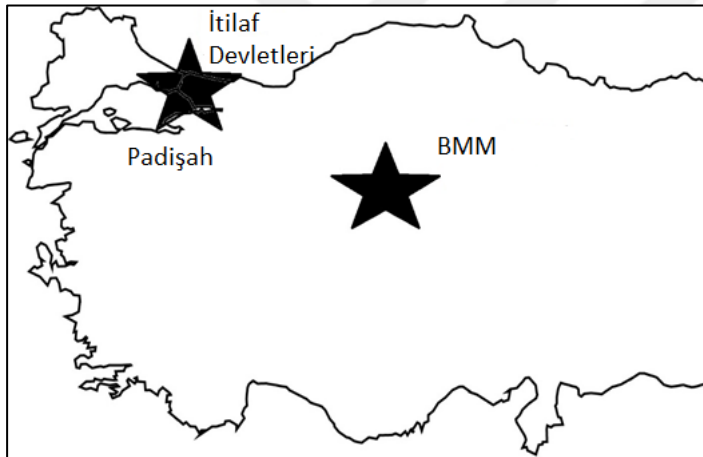
İtilaf Devletleri, Misakımillî'nin ilan edilmesine şaşırılmışlardır. Çünkü toplanmasına ve çalışmasına karşı çıkmadıkları meclisten, istediklerinin aksine ulusçu sesler yükselmiştir. Daha Misakımillî belgesi ortaya çıkmadan İngilizler, Kuvayımillîye'yi destekleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevad Paşa'nın tutumunu protesto eden bir notayı 20 Ocak 1920'de İstanbul Hükûmeti'ne vermişlerdir. Bu iki Paşa Anadolu'ya silah, mühimmat ve insan göndermekle suçlanmışlardır. Cemal ve Cevat Paşa'lar baskılara dayanamayıp 21 Ocak akşamı istifa etmişler ancak İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve mühimmat sevkiyatı durdurulamamıştır. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Hamdi Bey başkanlığında bir grup, Gelibolu'da bulunan Fransızlar elindeki Akbaş Cephaneliğini basmış ve buradan tüfek, mitralyöz, cephane, 26-27 Şubat 1920 gecesi mavnalarla Anadolu'ya geçirmişler. Bu olaylar işgalcilerin baskılarını artırmıştır. 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Hükûmeti istifa etmiş, yerine 8 Mart'ta Salih Paşa Hükûmeti kurulmuştur. 15 Mart'ta İstanbul'daki itilaf kuvvetleri 150 Türk aydınını yakalatmış, önemli kısmını Malta'ya sürmüş, 16 Mart 1920 günü de İstanbul, işgal devletlerinin askerî birliklerince resmen işgal edilmiştir. Misakımillî belgesi, İstanbul'un işgali için bir vesile olmuştur. İstanbul'da sıkıyönetim ilan eden İngilizler bir bildiri yayımlamış ve işgalin esaslarını açıklamışlardır (Gencer ve Özel, 1991, s.97-99; Mumcu, 1976, s.49-54; Aybars, 1994, s. 190).

M. Kemal, İstanbul'un işgali üzerine Ankara'dan Temsil Heyeti adına İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Roma, Paris ve Londra'ya çektiği telgraflarda işgali protesto etmiştir. Yine 17 Mart 1920'de Ankara'daki Temsil Heyeti bir tamimle, İstanbul'un işgali üzerine artık Mebuslar Meclisi çalışamaz duruma geldiğinden millî mücadeleyi yürütmek üzere, 15 gün içinde seçimlerle gelecek mebusların Ankara'da Kurucu Meclisi teşkil etmelerini ilan etmiştir. Yine M. Kemal'in emri ile İstanbul ile olan her türlü münasebetler kesilmiştir. Zaten Salih Paşa hükûmeti de İstanbul'un işgali sonrasında icraat yapamamış, Kuvayımillîye Hareketi'ni engelleyememesi iddiasıyla 6 Nisan 1920 günü istifa ettirilmiş, Padişah tekrar Damat Ferit'i Sadrazam olarak atamıştır. M. Kemal'in Mebuslar Meclisi'ni Ankara'da toplama gayretlerine karşın Damat Ferit, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah imzasıyla fetvalar hazırlatmış, buna Padişah'ın fermanı da eklenerek, Yunan uçaklarıyla Anadolu'ya dağıtılmıştır. Anadolu'daki ayaklanmaların temelinde bu fetvaların etkisi olmuştur. Bu fetvaya karşı M. Kemal başta Ankara müftüsü Rıfat (Börekçi) olmak üzere, Anadolu'daki

müftülerin ortak fetvalarıyla karşılık vermiştir. Artık yeni Türkiye Devleti'nin kurulmasına doğru bir adım daha atılmış, bundan böyle Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti söz sahibi olmuştur (Akyüz ve diğerleri, 1989, s.85-87; Belen, 1983, s.153; Eroğlu, 1982, s.201).

2.2.4. Büyük Millet Meclisi (B.M.M.)'nin Açılması ve Çalışmaları

Tarihsel süreç incelendiğinde Meclis-i Mebusan'ın basılması, Ankara'nın otoritesini çok güçlendirmiştir. İstanbul yönetiminin sembollerinden olan: Egemenlik, yetki, yönetim yıkılmıştır. İstanbul'da halkı temsil edecek bir teşkilat artık yoktur. Ankara Hükûmeti, İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu bu işgali veya yanlış stratejik hamleyi iyi değerlendirerek tüm Anadolu valiliklerince yani yönetim birimlerince, protesto- miting yapılmasını istemiştir. Mitinglerle İtilaf Devletleri'nin otoritesi, meşruluğu ciddi anlamda sarsılmıştır.

Şekil 2.7. İtilaf Devletleri yönetimindeki İstanbul ve Ankara BMM

Meclis'i Mebusan'ın işgali üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti, yabancı devletlere protestolar çekmiştir. Bu protestolar; İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Tarafsız Devletlerin Dışişleri Bakanlıklarına verilmek üzere yazılmıştır. Bu yazıda özetle Osmanlı'nın Devleti'nin siyasi ve hürriyetine karşı yapılan bu işgal hareketinin insanlığa karşı yapıldığını, hürriyet milliyet vatan gibi kavramların ortak vicdanları olduğu düşünüldüğünde bu işgalin kabul edilmeyeceğini, Wilson Prensiplerine dayanan bir ateşkes antlaşması yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Devamında Anadolu'da bulunan yönetim birimlerine: İstanbul işgaline karşı tüm

Anadolu'daki valiliklere bu işgal hareketine karşı protesto telgrafları ve mitingler yapılması gerektiği halkın bilinçlendirilmesinin sağlanmasının gerektiği yazılmıştır.

Yapılan işgal hareketleri sonrasında İstanbul'da bulunan mebuslar Ankara'ya kaçmışlardır. Bu durum Ankara'da bulunan mebuslarla yeni bir meclisin oluşturulmasına ortam hazırlamıştır. İstanbul 16 Mart'ta işgal edilmiştir. Bu işgalin ardından bir ay sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir meclis açılmıştır.

2.2.5. B.M.M.'nin Ankara'da Toplanması ve Açılması

Ankara'nın meşruluğunu sağladığı bir diğer olay da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıdır. M. Kemal, stratejik hamlelerini doğru zamanda yaparak halkın desteğini sağlamayı hedeflemiştir. Ankara yönetimini güçlendirilmeye çalışılmış, İstanbul'dan kaçan mebuslar Ankara'ya davet edilmiştir. Bu noktadan itibaren 150'liklerin faaliyetleri suç olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü yeni meclis Ankara'dadır. Taşra valilikleri meşru yönetim yeri olarak Ankara'yı görmüştür. Ankara yönetimi aleyhine yapılacak hareketler suç sayılmıştır.

İstanbul'un işgali ve orada toplanan meclisin dağıtılması ile Osmanlı Devleti fiilen tarihe karışmış ve Millî Mücadele yeni bir aşamaya girmiştir. Millî Mücadele'de en önemli olay, BMM'nin açılmasıdır. 23 Nisan 1920 Cuma günü Büyük Millet Meclisi adı verilen, Ulusal Meclis, merasimlerle açılmıştır. İlk toplantısını yüz on beş mevcutla; en yaşlı mebusun başkanlığında yapan Meclis'te M. Kemal, İstanbul Mebusan Meclisi Başkanlığını yapan ve Ankara'ya gelen, Meclis başkanlığına adaylığını koyan Celaleddin Arif Bey karşısında bir oy farkla Meclis Başkanı olarak seçilmiştir (Baykara, 1993, s.77; Yılmaz, 1998, s.49-50).

Meclis, 25 Nisan'da M. Kemal imzasını taşıyan, Hamdullah Suphi Bey tarafından hazırlanmış olan, Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyanname'sini kabul etmiştir. Meclis, 27 Nisan'da, padişaha bağlılığını bildiren bir mektup göndererek padişahın meclise karşı çıkmamasını sağlamaya çalışmıştır. 29 Nisan'da meclisin meşru iradesine isyan eden herkesi vatan haini ilan eden “Hıyanet-i Vataniye Kanunu”nu kabul edilmiştir (Tansel, 1991, c.3 s.96-99; Yılmaz ve diğerleri, 1997, s.71-72). 2 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) seçimi ile ilgili kanun kabul edilmiş ve ilk BMM Hükûmeti kurulmuştur. Böylelikle Ankara Meclisi, İstanbul Hükûmeti'nin otoritesini tanımamıştır. Bu suretle Mondros Mütarekesi ile fiilen

ortadan kalkmış Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu yönetim boşluğu BMM ile doldurulmuştur.

M. Kemal, Anadolu'da bulunan valilikleri sancaklara ve kolordu komutanlıklarına telgraf çekerek milletin bağımsızlığını sağlayacak mebusların İstanbul'da işgale uğradığını bu işgal sebebiyle yeni meclisin Ankara'da açılacak mecliste toplanması gerektiği, bu meclisin de olağanüstü yetkilere sahip olacağını, bu yüzden her Sancak valiliğinden bir mebus seçilerek Ankara'ya gönderilmesi gerektiği belirtmiştir. Yazılan bildiride şu hususlar dikkat çekmektedir:

- Her Sancak'tan temsilci gelecektir
- Seçimler Sancak esaslı olacaktır.
- Her mebus adaylığını istediği Sancak'tan gösterebilir.
- Yapılacak seçimlere mülki amir başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden o sorumlu olacaktır. Seçim sonucunu mülki amir, Ankara'ya bildirecektir.

Görüldüğü üzere Ankara'da bulunan temsil heyeti, İstanbul'daki meclisin tüm temsil yetkisini elinden almaya çalışmış ve kendisinde bir sorumluluk görmüştür ve tüm Anadolu'yu temsil eden bir teşkilatlanma gayreti içerisinde bulunmuştur.

21 Mart'taki telgraf; tüm valiliklere, sancaklara, müdafaa-i hukuk merkezlerine, belediye başkanlıklarına gönderilmiştir. Telgrafın sonunda meclisin nasıl açılacağı anlatılmıştır. Dini motiflere bağlılık dikkat çekicidir. İstanbul iktidarının kullandığı motifler yeni meclis açılırken de kullanılmıştır.: Ankara'da 23 Nisan Cuma namazının ardından meclisin açılacağını ve bu meclisin Kur'an okunarak açılacağı; halifeye, padişaha bağlı olarak yeni bir meclis kurulacağı ve padişah adına hareket edileceği dile getirilmiştir. Tüm bu sembol ve uygulamaların yapılmasındaki asıl amacın yeni meclisin meşruiyetin sağlanması, halkın desteğinin alınması padişah unvanlarının himayesi altında mücadelenin sürdürüleceği gösterilmiştir. Yapılanlar halkı ortak bir noktada buluşturarak mücadeleye devam ettirmek, mücadelenin kendi iç çekişmeler sebebiyle parçalanmadan düşmana karşı sürdürülmesi olmuştur. Bir diğer dikkat çeken husus yapılacak mücadelenin padişah adına olmasıdır ki, bu durumun sebebinin o dönemdeki halkın hâlen padişaha ciddi bir bağlılığından olduğu düşünülmüştür.

2.3. Sevr Antlaşması ve Sonuçları

BMM'nin Sevr Antlaşması'na tepkisi çok sert olmuştur. Bu antlaşmayı BMM tanımamıştır. Zaten İstanbul Hükûmeti'nin hiçbir işleminin yeni kurulan devlet gözünde bir değeri olmamıştır. Mebusan Meclisi, Antlaşmanın imzalanmasından önce Misakımillî'ye yemin ederek Türk topraklarının bölüşülmesine izin vermeyeceğine, millet ve vatan kurtarmaya dair ant içmiştir. 19 Ağustos 1920'de antlaşmayı imzalayanlarla bunu tasdik eden Saltanat Şurası üyeleri meclisçe vatan haini sayılmışlardır. Sonraki yıllarda Türk vatandaşlığından çıkarılıp 150'likler listesine alınmışlardır.

2.4. Cepheler

2.4.1. Güney Cephesi

Fransızların Doğu Lejyonu Adana'yı işgal ettikten sonra, Adana'nın önemli binalarına Fransız Bayrağı çekilmiş, Türk Bayrağı'nın asılması yasaklanmıştır. Adana'nın işgalinde Ermeniler önemli roller oynamışlar, önemli direnişçiler halkın gözü önünde işkenceye maruz bırakılmışlardır. Örneğin belediye başkanı Tefik Kadri Bey çarmıha gerilmiştir. Adana'nın birçok Türk Mahallesi'nde katliamlar yapılmıştır. O dönemde Fransızların Adana Valiliği teklifini kabul eden kişi (150'lik) Abdurrahman Bağdadi olmuştur. Abdurrahman Bağdadi 19. yüzyılda II. Abdülhamit tarafından Irak'tan Adana'ya sürgün edilen bir sülaleden gelmektedir. Bu yüzden isminin başında Bağdadi unvanı vardır. Vali Abdurrahman Bey, bu dönemde Fransız işgaline yardımcı olarak Kuvayımillîye hareketine engel olmuş, Adana halkının Fransız işgaline rıza göstermesini istemiştir. Fransız uçaklarıyla bu işgali padişahın ve İstanbul Hükûmeti'nin talep ettiği, bu işgalle birlikte Adana halkının refaha ulaşacağı, Kuvayımillîye çetelerine itimat edilmemesi gerektiği gibi... ithamlarda bulunarak propagandalar yapmış, kentin üstüne Fransız uçaklarından onun talimatıyla yazılar atılmıştır. Kendisi diğer 150'likler gibi Fransa Devleti'nin çok büyük olduğuna inanarak Fransa'ya karşı mücadelenin anlamsız olduğunu vurgulamıştır. Halkın elinden her türlü silah ve teçhizatın alındığını, bu yüzden Fransız işgaline uyulması gerektiği dile getirilmiştir. Abdurrahman Bey, Adana'da yayımlanan 150'liklerden Ali İlmî Fani'nin sahip olduğu Ferda Gazetesinde Fransızlar lehine birçok yazı yazmıştır. Bu hareketlerinden dolayı 150'likler listesine alınan Adana Valisi Bağdadi

İzmir'in işgali ile yetinmeyen Yunanlıların Batı Anadolu'yu ele geçirme amacıyla girişecekleri saldırılara karşı, milis kuvvetler yanında, Batı Anadolu'da düşmana karşı bir cephe kurulmuştur. Ancak, Orta Anadolu'da bulunan birlikler isyanları (150'liklerin isyanlarını) bastırmakla uğraşmıştır. Batı cephesinin zararına olarak, ordu birlikleri ile millî kuvvetlerin bir bölümü de bu bölgelere gönderilmiştir.

Yunanlıların 22 Haziran 1920'deki taarruzları sonrasında yine, 20 Temmuz 1920'de Doğu Trakya'nın Yunanlılarca işgali başlamıştır. Düşman taarruzuna karşı koyabilmek için Millî Hükûmet, ilk olarak ordu komutanlığı yetkisi ile Batı Cephesi Komutanlığını kurmuş ve komutanlığına da Ali Fuat Paşa'yı atamıştı (Belen, 1983, s.274; Heyet, 1975, c.VII, s. 231).

2.4.2.1. Yunan İşgali Sırasında 150'liklerden Bazılarının Faaliyetleri

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan işgali başladıktan sonra birçok kişi Yunanlıların bu işgalini destekleyerek Yunanlılara yardım etme çabası içerisinde olmuşlardır. Kendileri Türk olduğu hâlde Yunanlıların kaymakamlıklarını, valiliklerini yapmışlardır. Bu kişiler işgal sırasında Anadolu'da bulunan halka zulümlerinden dolayı haklarındaki kayıtlar ve şikâyetler göz önünde bulundurularak vatandaşlıktan çıkarılmışlar, yani 150'likler listesine alınmışlardır. Bazıları bu liste çıkmadan önce Kuvayımillîye'nin zaferleri sonrasında Yunanlılar'ın geri çekilmesiyle Yunanistan topraklarına sığınmışlar hatta bazıları isim, din değiştirmişlerdir.

İsim Değiştiren / Hristiyan Olan (Tanassur Eden) 150'likler	
Eski Adı	Yeni Adı/ Lakabı
Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü	Hristiyan olmuş ve Hüsnüyadis ismini almıştır.
Köylü Gazetesi Başyazarı Giritli Ferit	Atina'da yaşarken tanassur etmiş, Ortodoks mezhebini kabul etmiştir. Kendisi Mihaif Mihailisko adını, eşi de Marya adını almıştır.
Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayın biraderi Bursalı Necip	Tanassur edip Yorgi İstavropulas adını almıştır.
Bandırma Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Kemal	Rum Ortodoks Mezhebine geçmiş, Yunan vatandaşlığı almıştır.

Tablo 2.2. İsim Değiştiren / Hristiyan Olan (Tanassur Eden) 150'likler

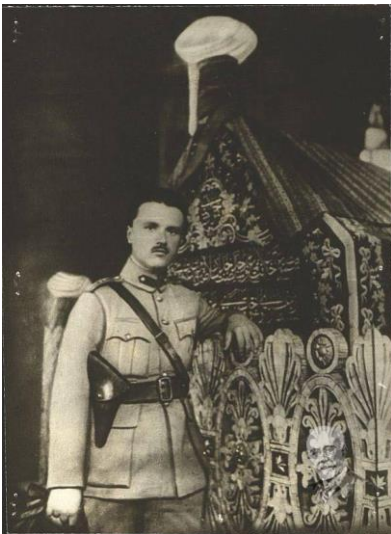
Taranan kaynakların genelinden elde edilen değişiklik bilgileri tabloya eklenmiştir. Listede bulunan kişiler, Yunan işgali sırasında, işgali kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmuşlar ve Yunan Krallığı, İzmir İşgal Komuta Merkezi emrinde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Resim 2.2. Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü Yunan Komutanlarla - Ortadaki

Yunan işgalinde yeterince tedbir almadığı gerekçesiyle 150'likler listesine alınan Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü, işgal sırasındaki tedbirsizlikleri ve M. Kemal'e olan eleştirileri sebebiyle dikkat çekmiştir.

Bursa'nın işgalini sağlayan 150'lik Vali Vekil-i Esbakı Aziz Nuri kendi faaliyetlerini özetle sıralamıştır: Yunan Ordusu ilerleyişi yapılırken Kemalist faaliyetleri inceleme adına muhbirler göndermiştir. Eskişehir'i doğrudan işgal etme fikrinin savunucusu olmuştur. Düzenlendiği mitingle Bursa halkının Yunan Krallığı'nın yönetiminden memnun olduğunu dile getirmiş bu konudaki haberleri Avrupa'daki gazetelerde yayımlatmıştır. Bursa ve ilçelerinin İstanbul'la iletişimlerini keserek ayrı bir muhtariyet kurulmasını sağlamıştır (Halıcı, 1998, s. 127; EGM Arşivi Dn: 12222-40/4, Bn:7/E, 3).

Resim 2.3. Sofoklis Venizelos'un Osman Gazi Türbesinde Çektirdiği Fotoğrafi

Anadolu’da yayılması üzerine Mehmet Akif “Bülbül” şiirini yazmıştır:

“Şenâatlerle çığnensin muazzam Kabri Orhan'ın!/ Ne haybettir ki: vahdet-gâhı
dînin devrilip, taş taş/ Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!/
Yıkılmış hânûmânlar yerde işkenceyle kıvransın;/ Serilmiş gövdeler, binlerce,
yüz binlerce doğransın!/ Dolaşsın, sonra, İslâm'ın haremğâhında nâ-mahrem.../
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!”

Bursa’nın işgali hali, halkın direniş duygusunu kırma açısından önem taşır. Çünkü Bursa, Osmanlı’nın ilk başkentlerindendir. Osmanlı Beyliği kuruluşunu bu şehrin yakınlarında tamamlamıştır. M. Akif’in bu şiiri kendisinin yaşadığı acıyı yansıtmıştır.

Eşkıya Süngülü Davut ise Yunan işgali sırasında üç yüz kişilik çetesiyle birlikte Balıkesir, Bandırma civarındaki Kuvayımillîye’yi yok etme görevini üstlenmiştir. Ülkeden ayrıldıktan sonra Yunan Harbiye Bakanlığı’nda hademe olarak çalışmıştır (Halıcı, 1998, s.239).

Uşak Belediye Reisi Hulusi, Yunan işgal komutanlarından General Nider tarafından atanmış olup halka: “*Yaşasın Yunan Hükûmeti*” nidalarını söyletmiştir.

Yunan işgali sırasında Adapazarı Kaymakamlığı yapan “Hain (Lakabı) Mustafa’nın” Yunan yanlısı tavrı unutulmamış, 150’likler listesine alınmıştır.

Tekirdağ Müftüsü Hafız Ahmet, Trakya işgali sırasında Yunan hareketi desteklediği için listeye girmiştir. Yunan işgali sırasında Afyonkarahisar Mutasarrıflığını yapan Sabit Bey de 150’likler listesine alınmıştır.

2.4.2.2. Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)

1920 yılı Aralık ayı sonlarında Ethem ve kardeşlerinin BMM Hükûmeti’ne isyan etmesi, Türk ordusunda bazı kuvvetlerin bu isyanı bastırmak üzere görevlendirilmesi, Yunanlılar için elverişli bir siyasi ortam oluşturmuştu. Yeni kurulan Türk ordusunun henüz yeterince silahlandırılmamış olması da buna etkindir (Belen, 1983, s.274-285; Heyet, 1987, s.117; Heyet, 1975, c.VII, s. 232).

Yunanlılar, kuzeyden asıl taarruz grubu ile Bursa ve İnönü-Eskişehir yönünde saldırmış; güneyden Uşak bölgesindeki birinci Kolordu, karşısındaki Türk kuvvetlerini tespit etmek üzere ilerlemiştir (Belen, 1983, s.275; Heyet, 1987, s.117). Türklerin batı ve güney cepheleri komutanlıkları asıl kuvvetleri ile Gediz dolaylarında isyancı Ethem birlikleriyle uğraşmıştır (Heyet, 1987, s.117; Tansel, 1991, c.4 s.5).

Ethem'e karşı girişilen harekâta ara verilmiştir. Türk Komuta heyeti teknik ve mekanik araç ve gereç bakımından çok üstün olan Yunanlılarla dağınık olan birliklerini İnönü mevziinde topladıktan sonra muharebeye girmeyi tasarlamıştır. Bunun için Yunanlıların mevziler önünde bulunmalarını mümkün olabildiği kadar geciktirmek gerekmiştir (Heyet, 1994, c. II, 3. Kısım s.159-217). Bu nedenle mevzi ilerisindeki Türk birliklerine kademe kademe çekilmek emri verilmiştir. Bu sırada asi Ethem de karşısındaki Türk birliklerine saldırarak Kütahya önlerine kadar gelmiştir. Yunanlılar İnönü mevziinin bazı kısımlarına girmeyi başarmışlardır. İnönü Mevziinin bir kısmının Yunanlıların eline geçmesi üzerine, karşı taarruza geçilmiş, fakat mevziin alınması sağlanamamıştı. İlk önlem olarak, İnönü istasyonu civarındaki birliklere istasyon kuzeyindeki şartlarda savunma düzeni aldırılmıştır. Buna rağmen Yunanlıların kuşatıcı hareketi önlenememiş ve top sesleri, Eskişehir'den duyulmuştur (Heyet, 1987, s.117-118; Heyet, 1994, c. 2, 3. Kısım s.246).

Güney Cephesinde (Afyon), İşlamlköy-Banaz kesiminde ilerleyen düşman birlikleri, daha 7 Ocak'ta geri çekilmiştir. İlk kez düzenli ordu birlikleriyle yapılan bu muharebede Yunanlıların mağlubiyeti kabul ederek muharebe alanından çekilmeleri, Kuvayımillîye'ye gelecek için büyük ümit ve moral gücü kazandırmıştır. Bu başarı Kuvayımillîye'nin küçümsenemeyecek bir savaş gücüne sahipliğini meydana çıkarmıştır.

Muharebenin bitmesinden sonra M. Kemal, Batı Cephesi Komutanını ve birliklerini, kesin zaferin hayırlı başlangıcı olan bu galibiyetten ötürü kutlamıştır. Albay İşmet Bey'in rütbesi de Tuğgeneralliğe yükseltilmiştir. Düzenli ordu taraftarı komutanların, Kuvayımillîye'nin kaldırılmasında ne kadar haklı oldukları görölmüştür. BMM'nin var güçle ordunun üstüne eğilmesi mümkün olmuştur. Zafer ayrıca millî direnişe karşı çıkmak isteyenleri susturmuştur. Yeni devletin gücü ve otoritesi artmıştır. Türk Devleti'nin dış ilişkilerinde yeni boyutlar oluşmuştur (Heyet, 1987, s.117-118; Heyet, 1994, c. 2, 3. Kısım, s. 246). Özetle Yunan Ordusu yenilgiye uğratılmış ve Ethem (150'lik) kuvvetleri dağılmıştır. Kuvayı Seyyare ordu komutanları kaçararak Yunan kuvvetlerine sığınmak zorunda kalmışlardır.

2.4.2.3. Londra Konferansı (21 şubat-11 Mart 1921)

Yeni Türk Devleti'nin dış siyaseti bakımından en önemli güçlük, Batılı ölkelerle olan ilişki münasebetleri noktasında çıkmıştır. İtilaf Devletleri, Anadolu Hareketini

Osmanlı Devleti'nin devamı gibi görmeye çalışmışlardır. Galip Devletler, Osmanlı Hükûmeti ile imzaladıkları Sevr Antlaşması ile savaşı bitirmişlerdir. Anadolu'da ortaya çıkan bu yeni hareketin Sevr'i kabul etmeyen direnişçiler olarak görmüşlerdir. Hâlbuki Anadolu hareketi çok daha büyük bu vizyonla, yeni bir devlet kurma amacıyla hareket etmiştir.

İtilaf Devletleri, Anadolu hükûmeti ile savaşmaktan çekinmişler, kendi teçhizatlarını bu yönde sarf etmek istememişlerdir. Anadolu hareketi ise, Sevr Antlaşması'nı kabul etmemiş, bu sebeple savaş durumunu devam etmiştir. İtilaf Devletleri ülkeler böyle bir ortamda doğrudan savaşmak yerine, Yunanlılar aracılığıyla savaşı yürütülmüştür. Bu durum sürdükçe, Batılı ülkelerle iyi ilişkilerin kurulması beklenemezdi. Yeni kurulan devlet, ancak Yunanlıları yenmek ve diğer işgalci güçleri yurttan çıkarmakla batıya karşı bir diplomatik zafer kazanmayı umut etmiştir.

Aslında Sevr Antlaşmasına kadar iş birliği yapan işgalci devletler arasında, anlaşmazlıklar çok öncelerden çıkmıştır. Özellikle, İtalyanlar, Fransız-İngiliz yakınlaşması ve kendisine verilen sözlerin tutulmaması üzerine İtilaf Devletleri'nden soğumuşlardır. Sevr Antlaşması, bu anlaşmazlıkları iyice su yüzüne çıkarmıştır. Fransızlar da İtalyanlar gibi hayal kırıklığına uğramışlardır. İngilizlerin, Yunanlıları aşırı şekilde desteklemeleri, Fransa Devletini düşündürmüştür. Aynı dönemlerde Doğu cephesinde Kuvayımillîye'nin önce Ermenileri yenmesi, daha sonra Güney cephesinde Fransız ve Ermeni'leri yenmesi Fransızların Güney Anadolu'nun bir bölümünü boşaltmalarına sebep olmuştur. Bilhassa Yunanlıların I. İnönü Muharebesi'nde yenilmeleri, İtalyan ve Fransızlar Sevr Antlaşması'nı sorgulamaya sevk etmiştir. Yeni bir antlaşma yapılması yolunda fikirlerin doğmasına yol açmıştır.

Bu nedenlerle, İtalya ve Fransa Anadolu'daki çarpışmalara son verilerek Sevr Antlaşması koşullarının çıkarlarına uygun şekilde hafifletilmesini ve Ankara Hükûmeti'ne kabul ettirilmesini istemişlerdir. İngilizler, eğer bu teklifleri kabul edilmezse Yunan Ordusu'yla isteklerinin zorla kabul ettirileceğine inanmışlardır.

I. İnönü Savaşı'nın hemen ardından İtilaf Devletleri, Anadolu ve İstanbul Hükûmeti'ni birden konferansa davet ederek ikilik çıkarmak istemiştir. Ankara'da bulunan Meclisi oyalamak maksadıyla Londra Konferansı'na davet etmişlerdir. Yapılan bu davette Ankara Hükûmeti'nden M. Kemal, tek temsilcinin Ankara olduğunu belirterek İstanbul Hükûmeti'nin temsil kabiliyetinin olmadığını, İstanbul'un işgal edildiğini,

Meclis-i Mebusan'ın dağıtıldığını, Meclis-i Mebusan üyelerinin bazılarının Ankara'ya geldiğini, dolayısıyla tek ve yetkili temsilcinin Ankara Hükûmeti olduğunu dile getirmiştir. Ankara-İstanbul yazışmalarında, İstanbul Hükûmeti'nden Tevfik Paşa sürekli çift taraflı temsilin kendilerine verilmesini istemişse de M. Kemal bu düşünce şeklini kabul etmemiştir. İstanbul Hükûmeti'nin yok olduğunu söylemiştir.

Londra Konferansı'na gitmeden önce yapılan yazışmalardan anlaşılmıştı ki; İstanbul Hükûmeti, kendi çıkarlarını koruma gayreti içerisinde olmuştur. İstanbul Hükûmeti, diplomatik manevralarla Ankara Hükûmeti'nin kendi sözlerini dinleyen bir alt organ, teşkilat olduğunu İtilaf Devletleri'ne göstermeye çalışmıştır. Ankara Hükûmeti ile iyi geçinerek direnişlerin savaşlardaki başarılarını, İstanbul Hükûmeti'nce tarafından organize edildiği izlenimi oluşturmıştır. Hâlbuki İstanbul, düşman işgali altındayken direniş göstermeyerek bu işgale zımni kabul vermişlerdir. İstanbul Hükûmeti kendi yönetimlerini, ümitlerini, geleceğini düşmana bırakmış bir hükûmettir. İtilaf Devletleri'nin işgali sırasında ciddi bir direniş gösterememiştir. Bu yüzden bu hükûmetin hiçbir şekilde dikkate alınmaması gerektiği, Ankara Hükûmeti'nce anlaşılmıştır.

İstanbul, Anadolu'daki mücadeleleri engellemeye çalışan bir hükûmet olmuştur. Bu yüzden Ankara, İstanbul'un isteklerinin yok sayılması gerektiği kararıyla hareket etmiştir. Bu sırada Teşkilat-ı Esasiye Kanununu (ilk Anayasayı) ilan ederek Ankara Hükûmeti'nin kendi başına bir yeni devlet oluştuğunu göstermiştir.

İstanbul Hükûmeti, Ankara Hükûmeti'yle haberleşmeleri sırasında Ankara Hükûmeti'nden çare beklediği görülmüştür. Tevfik Paşa bir telgrafında Yunanlıların Trakya'daki birliklerini Ege'ye kaydırıldığını bu konferansın bir oyalamaca olabileceği ihbarını vermiştir. Tarih Tevfik Paşa'yı haklı çıkarmıştır. Bu konferans sırasında, Yunanlılar kendi birliklerini toparlamış ve Ege üzerinden saldırılarına hazırlanmıştır.

BMM'nin kurulmasından ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra Damat Ferit tutunamamış, Vahdeddin, ılımlı bir kişi olan Tevfik Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir. Bu kişi Osmanlı'nın son sadrazamı (başbakanı) olmuştur. Londra Konferansı'na Ankara temsilcilerinin yanı sıra İstanbul Hükûmeti'nin de çağırılması, BMM çevrelerinde kızgınlık oluşturmıştır. Uzun yazışmalara rağmen, İngiliz Hükûmeti bu kararından dönmemiştir. Sonuç olarak Ankara Hükûmeti, Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir kurulu Londra'ya yollanmıştır. İstanbul

Hükûmeti de Tevfik Paşa'yı göndermiştir. 21 Şubat 1921'de Türk Heyeti'nin henüz Londra'ya gelmemesi üzerine, Batılı devletler toplanarak ortak görüşlerini saptamak istemişlerdir. Bu görüşmeler sırasında anlaşıldı ki, İngiliz temsilcisi Lloyd George, barıştan çok Yunanlıların Türk ordusunu imha edecekleri üzerinde durmuştur. Nitekim Yunan heyeti içinde bulunan kurmaylar, Fransız ve İtalyan temsilcilerini, Ankara Hükûmeti ordusunu kısa bir sürede imha edebileceğine inandırmak istemişlerdir. Buna karşılık Fransız kurmayları, Ankara işgal edilse bile, daha gerilere çekilen Türk birliklerinin, Yunan kuvvetlerini eninde sonunda imha edeceğini, yerli halktan gelecek önemli direnmenin de ayrıca hesaba katılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Fransız iddiaları, İtalyanlarca da desteklenmiştir.

23 Şubat günü toplanan Konferansta İtilaf temsilcileri Ankara ve İstanbul delegeleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Lloyd George, ilk sözü İstanbul Hükûmeti'nden Tevfik Paşa'ya vermiştir. Paşa, bu anda pek anlamlı bir jest yapmıştır: “-Söz milletin asıl vekillerine aittir. Bundan dolayı Anadolu Kuruluna söz verilmesini rica ederim ve öneririm.” demiş ve konferansta bir daha konuşmamıştır. Tevfik Paşa'nın bu hareketi, Batılı temsilcileri hayrete düşürmüş ve İstanbul Hükûmeti'nin gerçekten yok olduğunu anlamışlardır. Tevfik Paşa'nın bu hareketi, Anadolu Heyeti'nin işini kolaylaştırmıştır.

Yapılan tartışmalar ve açıklamalarda, Ankara ile İstanbul kurulları birlikte hareket etmiş olmalarına rağmen, Konferansta Ankara ile İstanbul Hükûmetleri lehine bir karar çıkmamıştır. Çünkü İtalya ve Fransa Sevr Antlaşması'nın kaldırılmasına değil bu antlaşma hükümlerinde bazı değişiklikler yapılmasına, İngilizler ve Yunanlılar ise herhangi bir değişikliğin kesinlikle yapılmamasına taraftardılar. Bekir Sami Bey ise Misakımillî'den fedakârlık yapılamayacağını, Anadolu'nun mutlaka boşaltılmasını ve Türkiye'ye 1913 sınırlarının geri verilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ankara Hükûmeti'ne göre Sevr'in bir önemi yoktu ama İtilaf Devletleri de kendi fikirlerinde ısrar etmişlerdir. Nitekim Konferans olumsuz tartışmalardan sonra kapanmıştır. Ankara Hükûmeti açısından çıkan sonuç: Yunanistan'ı silah zoru ile yenmesinden başka bir çare kalmadığı da anlaşılmıştır. Bu olumsuz sonuca rağmen, Londra Konferansı aslında BMM Hükûmeti için bir başarıdır. Her şeyden önce Batılı Devletler, Anadolu'da kurulan Türk Devleti'ni hukuki alanda da tanımışlardır. İstanbul temsilcisinin söz hakkını Ankara'ya bırakması, bundan sonraki diplomatik ilişkiler bakımından son derece elverişli bir ortam oluşturmuştur. Konferans dağıldıktan sonra

Bekir Sami Bey, Londra'da İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlarla birer sözleşme imzalamıştır. Fransızlarla 11 Mart 1921'de yapılan sözleşmeye göre, savaşa son verilecek ve esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak, güney sınırı kesin olarak saptanmıştır. Fransızların bu fedakârlıklarına karşılık güneyde onlara bazı ekonomik kolaylıklar verilmiştir. 12 Mart 1921'de İtalyanlarla yapılan sözleşmede de aynı hükümler olmuştur. Bekir Sami Bey, İngilizlerle de yalnız esirlerin bırakılması yolunda bir sözleşme yapmıştır. Fakat bu sözleşmede İngilizlere, savaş suçlusu saydıkları Türk esirlerini serbest bırakmamak hakkını veren bir hüküm eklenmiştir. Ancak Bekir Sami Bey'in yaptığı sözleşmeler hükûmet tarafından çok olumsuz görüldü. İtalyan ve Fransızlara tanınan ekonomik kolaylıklar ile Türk esirlerinin bir bölümünün İngilizlerce salıverilmemesi, yeni devletin sıkı sıkıya sarıldığı ve gerçekleştirmek istediği tam bağımsızlık ilkesine aykırıydı ve kapitülasyonların başka şekilde ifadesi anlamına gelmiştir. Ortaya çıkan Antlaşma Bekir Sami Bey'in millî davayı hâlâ anlamadığını göstermiştir. Bu nedenle, Hariciye Nazırlığı'nın yaptığı antlaşmalar kabul edilmemiş ve kendisi de M. Kemal Paşa tarafından istifa ettirilmiştir (Heyet; 1987. c. II, 3.Kısım: s. 117-118)

Bu konferansta İtilaf güçleri, İstanbul Hükûmeti'nin otoritesi kalmadığını, padişahın kurduğu hükûmetinin temsil kabiliyeti olmadığını, halkın temsilinin Ankara Hükûmeti'nde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

2.4.2.4. İkinci İnönü Muharebesi (23 - 31 Mart 1921)

I. İnönü Muharebesi'nden sonra toplanan Londra Konferansı olumlu bir sonuca ulaşmadan dağılınca; özellikle İngilizler, Konferans'ta önerilen barış projesinin Türklerce kabulü için Yunanlıları yeni bir saldırıya kışkırtmaya başlamışlardır. Aslında Yunanlılar, I. İnönü Muharebesi'nde uğradıkları başarısızlığı, kendi istekleri ile geri çekildikleri şeklinde göstermekle birlikte gerek itibarlarını korumak gerekse Sevr Antlaşması'nı kabul ettirebilmek için yeni bir saldırıya geçmeyi düşünmüşlerdir. Bu nedenle İzmir'e yeniden asker çıkarmışlardır. Trakya'daki kuvvetlerinden bir kısmını da Anadolu'ya geçirmişlerdir (Belen, 1983, s.308; Heyet, 1987, s.121). Ayrıca Türk halkının azmini bozmak için Ethem'in kardeşi Reşit'in imzasını taşıyan bildirileri Ege bölgesine atmışlardır. TBMM heyeti daha Londra'dan dönmeden Bursa ve Uşak bölgelerindeki kuvvetleriyle taarruza başlamışlardır. Muharebe genel olarak İnönü

Mevzii ile Afyon bölgesinde cereyan etmiştir (Gencer ve Özel, 1991, s.137; Heyet, 1987, s.121).

Yunan mağlubiyetini Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 1 Nisan 1921 günü, BMM başkanı M. Kemal'e müjdelemesi üzerine BMM Başkanı M. Kemal de 1 Nisan 1921'de Batı Cephesi Komutanı'na bu başarının tarihi önemini belirten şu tebrik telgrafını göndermiştir (Eroğlu, 1982, s.240-242; Heyet, 1987, s.121-122):

“Bütün dünya tarihinde sizin İnönü Meydan Muharebesi'nde yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev üzerine almış komutanlar pek azdır. Ulusumuzun bağımsızlığı ve varlığı, dâhice yönetiminin altında şerefle görevlerini yapan komutan ve silah arkadaşlarımızın duyarlılığına ve yurtseverliğine büyük güvenle dayanıyor. Siz orada yalnız düşmanı değil ulusun makus talihini de yendiniz. İşgal altındaki topraklarımızla beraber tüm yurt başarınızı kutluyor...”

2.4.2.5. Dumlupınar Muharebesi (13-14 Nisan 1921)

II. İnönü Zaferi yurttta büyük yankılar uyandırmıştır. Kimi batılı gazetelerde Ankara Hükûmeti lehine yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Ancak, ordudaki zayıflık bir yana, Yunanlılar yolları üzerindeki şehir ve kasabalarında ve işgalleri altındaki bölgelerde zulümler yapmışlar, Trakya'da benzer olaylar tekrarlanmıştır. BMM Hükûmeti, varlığını bütün Avrupa devletlerine kabul ettirmiş, durumunu güçlendirmiştir. Halkın Ankara Hükûmeti'ne ve ordusuna olan güveni artmıştır. İtalyanlar, 25 Mayıs 1921'de Marmaris'i, Haziran 1921'de de Antalya dolaylarını boşaltmaya başlamışlardır. 5 Temmuz 1921 de İtalyanlar tamamen çekilmişlerdir (Heyet, c. II, 3. kısım, s. 512-513; Gencer ve Özel, 1991, s.138).

Halk, (150'lik) istilâcılarının hakkından gelinebileceği kanaati hâsıl olmuştur. M. Kemal, Ethem karşısında BMM'deki ve halk üzerindeki otoritesi güçlenmiştir. II. İnönü Zaferi'nin etkisi altında kalan Fransa, gelişmekte olan Türk-Fransız ilişkilerine önem vermiş, Güney Cephesini tamamen tahliye etmemelerine rağmen, bir sürtüşme ihtimali oluşturmamaya çalışmıştır.

2.4.2.6. Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)

Yunanlılar I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin yenilgisini unutmak ve Türk ordusunu imha ederek Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek için yeniden taarruz etmeye karar vermişlerdir. Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebelerinde Türk ordusunun taarruz gücü olmadığını anlamaları bu konudaki kararlarını kuvvetlendirmiştir. Eğer daha

üstün kuvvetlerle taarruz yapılırsa Türkler mutlaka yenilecek, böylece Megalo İdea da gerçekleşmiş olacaktı. Bu taarruzun özellikle henüz gelişmekte olan Türk ordusuna yeni kuvvetlerin katılmasından önce yapılmasını gerekli görmüşlerdir. Yunanistan'dan getirdikleri birliklerle kuvvetlerini 11 Tümene çıkarmışlardır (175.000 kişi). İngilizler de silah ve askerî donatım yardımında bulunmuşlardır. Bu arada Türk Kurtuluş Savaşı'nda kullanılan silah ve malzemenin Anadolu'ya giriş noktalarından biri olan İnebolu'yu bombardıman etmişlerdir (9 Haziran 1921). Öte yandan Kral Constantine 13 Haziran'da “-Bizans'a, Ankara'ya!..” Bağırışlarıyla İzmir'e geldi ve cepheye hareket etmiştir. BMM Hükûmeti ise yeni bir savaş için hazırlanamamıştır. Daha genel seferberlik ilanıyla yarı kaynaklarından istifadeye bile imkân bulamamıştı. Sadece Güney Cephesi Komutanlığını kaldırarak (Adana Bölgesi) bu komutanlığa bağlı kuvvetleri Batı Cephesi emrine verebilmiştir. Önceki muharebelerde harcanan silah ve cephane henüz tamamlanmamıştır. Diğer cephelerden gönderilmekte olan silah, malzeme ve yiyecek ya sırtta ya da kağnılarla taşınmaktaydı ve çoğu henüz yoldaydı. Taşıt araçlarının olmaması dolayısıyla tümenlerin hareket kabiliyeti yoktu. Yunanlılar, yapacakları bu taarruza büyük önem vermişlerdir. 10 Temmuz 1921 günü Yunan Ordusu İnönü, Tavşanlı-Kütahya ve Afyon istikametinde taarruza geçmiştir. Afyon istikametine ilerleyen Yunan kuvveti burayı 13 Temmuz'da işgal etmiştir (Belen, 1983, s.327-334; Heyet, 1987, s.123-125). İlerleyen düşman 17 Temmuz'da Kütahya'yı; 19 Temmuz'da Eskişehir'i işgal etmiştir. Batı Cephesi asıl birlikleriyle Sakarya'nın doğusuna alınmakla, Yunan Ordusu ile aradaki mesafe açılarak, zaman kazanılmıştır. Bu zaman içinde orduyu yeniden düzenlemek ve güçlendirmek fırsatı oldu. Diğer yandan Yunan Ordusu, takip ettiği takdirde harekât üslerinden uzaklaşmış ikmal işleri güçleşmiştir. 21 Temmuz'da başlayan Eskişehir Muharebesi böylece 25 Temmuz'da sona ermiştir. 15 gün süren bu muharebeler sonucunda Yunanlılar, Türk ordusunu kesin sonuçlu bir meydan muharebesine zorlayıp bekledikleri gibi imha edememişlerdi. Geri çekilme sonucu Eskişehir, Kütahya, Afyon gibi stratejik önemi bulunan şehirlerin elden çıkması, savaş gücünün azalmasına sebep olmuştur. Bu durum memlekette TBMM'de büyük üzüntü ve kaygı oluşturmuştur. Meclis'te: “-Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürüyor bu harekâtın elbette bir sorumlusu vardır. O nerededir? Onu göremiyoruz bugünkü elim hâlin gerçek sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik!” şeklinde ağır tenkitler yapılmıştır. M. Kemal bu tenkitlere karşı: “-Biz askerliğin icabını yapalım öteki mahzurlara mukavemet ederiz.”

diyordu. Bu tartışmalar sırasında birçoklarında millî davanın kaybedildiği inancı belirdi. Bir aralık meclisin Kayseri'ye nakli de bahis konusu oldu. İngiliz Başbakanı Lloyd George, Yunanlıların bu başarısından sonra; “-*Artık Yunanlılar Sevr Antlaşmasının hükümleri ile yetinmez!*” demiştir. 28 Temmuz'da Kütahya'da bizzat Yunan Kralının başkanlığında toplanan Savaş Meclisi ileri harekete karar vermiştir (Belen, 1983, s.327-334; Heyet, 1974, c. II, 4. Kısım).

2.4.2.7. Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Eskişehir, Kütahya Muharebeleri kaybı sonrası TBMM içinde ve dışında birçok tartışmalar yapılmış sorumlular aranmış sonunda herkesin üstünde durduğu ve birleştiği bir çare bulunmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi ve sonraki savaşların yeni kurulan devlet için hayati önemde olmuştur. Bu yüzden savaşa tüm ülke gücü ile katılmaya karar verilmiştir. Alınacak tedbirlerin tek elden yönetilmesi kararı alınmıştır. TBMM, M. Kemal'i Başkomutan seçmiştir.

M. Kemal, Tekâlifî Millîye Emirlerini (Ulusal Vergi Emirleri) yayımlamıştır. Bu emirlere göre: Her aileden bir çift çamaşır verilmesi, yiyeceklerin yüzde 40'ına el konulması istenmiş, taşıma araçlarını (kağrı, at arabası) 100 kilometre gitmek üzere emir verilmiş, demircilerin, marangozların, dökümcülerin orduya alınması (tamir işleri yapmak için) kararlaştırılmış, halkın elindeki taşıt, binek hayvanların beşte birine el konulması istenmiştir. Bu emirleri uygulayabilmek içinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Sakarya muharebesi, Sakarya nehri etrafında cereyan etmiş ve 22 gün sürmüştür. Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı, hükûmetine artık harekâta devamdan hiçbir fayda beklemediğini bildirmiş ve Yunan Ordusu, Anadolu'da tutunamayacağını anlamış, cephede çekilmeye başlamıştı. 13 Eylül'de Sakarya'nın doğu kıyısında hiçbir düşman askeri kalmamıştır. 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e kadar 22 gün süren Kurtuluş Savaşı'nın en önemli dönüm noktasını teşkil eden Sakarya Meydan Muharebesi, yeni devletin genç tarihine, büyük bir zafer olarak geçmiştir. M. Kemal, bu zaferi TBMM ordusunun kesin zaferiyle sonuçlandırmıştır. Bu haber, yurttaki çok büyük heyecanı uyandırmıştır. Artık halkın büyük çoğunluğu, İstanbul Hükûmeti'nden beklentilerini, Ankara Hükûmeti'ne yöneltmiştir.

Sakarya nehrinin batısına geçen Yunan birlikleri düzensizlik içinde 14 Eylül 1921'de Eskişehir Afyon genel istikametinde çekilmiştir. Bu çekilme Türk süvari birlikleri tarafından takip ve taciz edilmiştir (Atatürk, 2009: 455).

Yunan Ordusu'nun daha sonra uğrayacağı yenilgilerin başlangıcı olan bu muharebe, Yunan Ordusu'nun ve milletin zafere olan inancını da yok etmiştir. Bu zafer, Türk topraklarının paylaşılması fikrini, İstanbul Hükûmeti'nin devam ettirme inancını iflas ettirmiştir. TBMM Sakarya Meydan Muharebesini kazanan M. Kemal'e Gazi unvanı ile müşirlik (mareşallik) rütbesini verilmiştir (19 Eylül 1921) (Heyet, 1968, c.II, 6. Kısım).

Sakarya Zaferi'nden sonra siyasi alanda büyük değişimler olmuştur. 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma sonucunda Fransızlar ile savaş bitirilmiştir. Güney ve güneydoğu sınırları büyük ölçüde güvenceye alınmıştır. 13 Ekim 1921'de de Kafkas Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ile Kars Antlaşması yapılmıştır. Sovyetler ile yapılan 16 Mart 1921'deki Moskova Antlaşması ile benzerlik gösteren bu antlaşma ile Sovyetlere ilişkin sınırlar belirlenmiştir

2.4.2.8. Büyük Taarruz (26-30 Ağustos 1922)

M. Kemal'in düşüncesi, orduların iyice hazırlıklarını tamamlaması ve Yunan Ordusu'nu Anadolu topraklarından çıkarmak olmuştur. Mecliste M. Kemal aleyhine ordunun saldırıda geç kaldığı veya Türk ordusunun taarruz kabiliyeti olmadığı yolundaki eleştirilere rağmen, başkomutan hazırlıkların tamamlanmasına değin, acele etmemiştir. Bu arada İtilaf Devletleri, Yunanlıları bulundukları zor konumdan kurtarmak amacıyla 22 Mart 1922 tarihinde bir ateşkes teklifi önermişlerdir. Bu öneriye Hükûmet, 24-25 Mart 1922 tarihinde verilecek cevabı hazırlarken, 26 Mart tarihinde yeni bir barış teklifi Ankara'ya ulaşmıştır. Bu öneriler, Sevr Antlaşması'nın değiştirilmiş biçimleri olmuştur. Bu teklifler, Yunan Ordusu'yla savaşmayı zorunlu kılmıştır. Çünkü zafer kazanılmadan adil bir barış sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Zaman kazanmak ve Yunan Ordusu'na yeni bir saldırı fırsatı vermemek için, 5 Nisan 1922'de İtilaf Devletleri'ne karşı öneriler iletilmiştir. Bu önerilerde ateşkes önerisinin kabul edildiği belirtilmiş ancak bu sürenin 4 ay olması ve bu sürede Yunanlıların İzmir dâhil, işgal ettiği tüm bölgelerden çekilmesi talep edilmiştir. İtilaf Devletleri bu önerilere 15 Nisan 1922'de olumsuz cevap vermişlerdir. Bu olay üzerine taarruz başlamış ve Yunanlılar çekilmeye başlamışlardır. 27

Ağustos'ta ordu Afyon'a girmiştir (Heyet, 1968, c.II, 6. Kısım). Yunan Ordusu Dumlupınar mevzilerine çekilmeye başlamış ve aşama aşama şehirler kurtararak zafere ulaşılmıştır. Siyasi bakımdan zaferin kazanılmasını sağlayan çeşitli etkenlerin başında Türk Milletinin, egemenliğini eline almış olması gelir. 30 Ağustos Zaferi, Türk tarihinin mühim bir dönüm noktası sayılabilir

2.5. Zaferin Sonuçları

Zaferin en önemli sonucu Ankara Hükûmetinin mutlak yönetim odağı haline gelmesidir. İstanbul Hükûmeti sona ermiştir. Padişah ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu üzerindeki otoriteleri yıkılmıştır. İstanbul'a bağlı tüm taşra yönetimleri Ankara yönetimine tabi olmuştur. Anadolu toprakları üzerinde Ankara'nın Konferanstan hemen önce Ankara mutlak egemenliği başlamıştır.

2.5.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması

Yenilerek kaçan Yunanlılar, 4 ve 7 Eylül tarihlerinde Anadolu'nun boşaltılması esası üzerinde ateşkes antlaşması yapılmasını müttefiklerine bildirmişlerdir. Ancak askerî harekâtı öylesine hızlı gelişmişti ki, bu öneriler üzerinde fazla düşünülmeden, Anadolu'da Yunan Ordusu kalmamıştır. 18 Eylül tarihinde, artık Anadolu'nun boşaltılması söz konusu değildi. Yalnızca Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya sorunları kalmıştır. Büyük Taarruz sırasında Ankara Hükûmeti'nin birlikleri Gebze ve Çanakkale'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin karşısına kadar ilerlemişlerdir. Doğu Trakya ve İstanbul'un kurtarılması için bu birliklerin aşılması gerekli olmuştur.

İngilizler, Boğazları ve Doğu Trakya'yı Türklere bırakmak istememişlerdir. Yunan Ordusu'nun yok edilmesinden sonra, hiç olmazsa Boğazları ve Doğu Trakya'yı elde etmek için direnmişlerdir. Öte yandan İstanbul'un Türklere bırakılmasına razı olmuşlardır. Bu durum aslında İstanbul Hükûmeti'nden ümitlerinin hiç kalmadığının göstergesi olmuştur. Diğer taraftan Ankara Hükûmeti de Boğazların serbestliğine karşı olmadığını belirtince, bütün mesele Doğu Trakya üzerinde düğümlenmiştir. Başkomutan, zafer kazanmış ordusunu tutamadığını, bu nedenle Doğu Trakya'nın en kısa sürede kendilerine teslimini istemiştir. Halkın savaşımlardan neler çektiğini ve zaferi nasıl kazandığını bilen M. Kemal ile arkadaşları, kesin barışı sağlamayı istemiştir. Bu isteğinde başarılı olmuş, zaferi kazanmış ve İngiltere'yi, İtilaf Devletleri'nden ayırarak yalnız bırakmıştır.

Zaferi destekleyen Fransız kamuoyunun baskısı ile İtalya'nın siyasî yardımları sonunda, ateşkes antlaşması için görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin hâlâ yürürlükte olduğunu iddia eden İngiltere sonunda çaresiz kalmıştır. Ancak, aradaki gergin hava henüz ortadan kaldırılmamıştır. Bu hava içinde 4 Ekim 1922 günü Mudanya'da İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri bir araya gelmişlerdir. Başkomutan 10 Eylül'den beri İzmir'de olup bütün temaslar onun kanalı ile yürütülmüştür (Atatürk, 1965, c.2 s.905-907; Belen, 1983, s.522-524; Heyet, 1987, s.143-144).

Yunan temsilcisi, Konferans'a katılmamış Mudanya'da bir gemi içinde kalarak, görüşlerini müttefiklerinin temsilcilerine yazılı olarak iletmiştir. Tartışmalı geçen görüşmeler sonunda bir anlaşmaya varılarak 11 Ekim 1922 de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma uygulaması İngiltere, Fransa ve İtalya Hükûmetlerine bırakılmıştır. Yunanistan da başta katılmadığı antlaşmaya bir hükûmet beyannamesi ile katılmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması 14-15 Ekim gecesi yürürlüğe girmiştir.

Mudanya Ateşkes Antlaşması koşulları şunlardır:

- a. Türk ve Yunan Kuvvetleri arasındaki çarpışmalara son verilecekti.
- b. Yunan Ordusu Edirne dâhil olmak üzere Meriç ırmağının sol sahiline kadar bütün Doğu Trakya'yı 15 gün içinde boşaltacaktı.
- c. Boşaltmanın bitiminden sonra 30 gün içinde Doğu Trakya Yunan Hükûmeti tarafından İtilaf memurları vasıtasıyla Türk memurlarına teslim edilecekti.
- d. TBMM Hükûmeti barışın imzasına kadar Trakya'da güvenliğin sağlanması için ancak 8.000 kişilik bir jandarma birliği bulundurabilecekti.
- e. Trakya'nın devir ve teslimi sırasında Türklerle Yunanlılar arasında çıkması muhtemel olayları önlemek üzere müttefik devletlerin kurulan ve yedi taburluk kuvvetleri gözetim görevi yapacaktır bunlarda 30 gün içinde çekileceklerdir.
- f. Antlaşmanın imzalanmasından sonra İstanbul ve Boğazlar da TBMM Hükûmeti'ne teslim olunacak, ancak İtilaf kuvvetleri barışın imzasına kadar sayıları artırılmaksızın kalabileceklerdi.

Batılı müttefikler 27 Ekim 1922 günü TBMM Hükûmeti'ne Barış Konferansı'nın 13 Kasım'da İsviçre'nin Lozan şehrinde başlamasını önermişlerdir. Mudanya görüşmeleri sırasında, Başkomutan adına İsmet Paşa konferansın İzmir'de yapılmasını istemiştir. Ancak müttefikleri tarafsız bir yerde barış görüşmeleri yapılması hususunda direnmişler ve sonuçta toplantının Lozan şehrinde yapılması karar kılınmıştır. 19 Ekim 1922 tarihinde

Başkomutanlık Olağanüstü Temsilcisi atanan Refet Paşa, coşkunlukları arasında İstanbul'a girmiştir. (Atatürk, 1965, c.2 s.905-907; Belen, 1983, s.522-524; Soysal, 1989, s.61-67). Böylece yeni Türk Devleti, İstanbul'da hukuken varlığını göstermiştir. Refet Paşa, Trakya'nın teslim alınması işi ile de görevlendirilmiş ve kısa bir süre içinde Doğu Trakya Ankara Hükûmeti'ne katılmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması, yeni Türk Devletinin uluslararası alanda başarısıdır. Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkan ve yaşama imkânını yitiren Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Sevr Antlaşması'ndan sonra yapılan mücadelenin sağladığı zaferle elde edilmiş bir başarıdır. Ankara Hükûmeti'ni o güne kadar tanımak istemeyen İngilizler, antlaşmayı imzalayarak direnişlerinden vazgeçmişlerdir. Böylece bu antlaşma ile Ankara Hükûmeti, Birinci Dünya Harbinin sonuçlarından sıyrılmış, devletlerarası eşit haklara sahip bir varlık durumuna gelmiştir. Şimdi en önemli sorun; amacı yalnız bir ateşkes olan antlaşmadan sonra, bir barış yaparak iç düzende gerekli değişiklikleri sağlamaktır.

2.5.2. Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması (11 Kasım 1922–24 Temmuz 1923)

150'likler listesinin ne suretle oluştuğuna dair birçok eserde değişik yorumlar yapılmıştır. Ancak gelişen olayların özünü incelendiğinde Millî Mücadele döneminde Ankara Hükûmeti ile mücadele içinde bulunanların zafer sonrasında yurttan kalmak istemedikleri açıktır. Lozan görüşmelerinde müttefiklerin genel af çıkarılması hususundaki teklifleri esasen Anadolu hareketine karşı oluşturulan güç gruplarının mağduriyete uğramamasıdır. Ancak Lozan'daki Ankara Heyeti toplu affa taraftar olmamıştır.

Millî Mücadele döneminde Ankara kuvvetlerinin önünden ilk çekilenler Fransızlar olmuştur. Bütün Kilikya'yı işgal amacıyla olan Fransızlar, Sakarya zaferinden sonra ikinci bölümde değinildiği üzere Ankara Antlaşması'nı imzalayarak Türk topraklarından çekilmişlerdir. Ancak Arapların yoğun olduğu Suriye bölgesini işgale devam ederek ve Hatay'ın Türkiye Cumhuriyet'ine katılması tarihine kadar Suriye'de manda yöntemine devam etmişlerdir. Bu bölgede yeni devleti kabullenmeyen 150'likler içerisinde bulunan iş birlikçiler, çekilen Fransız ordusu ile Suriye'ye geçiş yapmışlardır.

Yunan Ordusu'na yol gösteren, Kuvayımillîye'ye karşı savaşan, Batı Anadolu Rumları da Yunan Ordusu'nun çekilişiyle Anadolu topraklarını terk ederek Yunanistan'a kaçmışlardır. Türkiye'de kalan Rumlar, Lozan Antlaşması sonrasında mübadele ile Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Kalan Müslüman iş birlikçilerin çoğu 150'likler listesine girmiş ve yeni devletten gönderilmişlerdir.

Azınlık gruplarından olmayan ve İtilaf Devletleriyle iş birliği yapan kişilere gelince bunların bir kısmı zaten zaferle birlikte Türkiye'yi terk etmişlerdir. Ülkeyi terk etmeyenler ise 150'likler listesiyle birlikte sınır dışı edilmişlerdir.

Konferanstan hemen önce Ankara Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı kaldırma kararıyla İstanbul iktidarının tamamen sona erdiği ve Ankara'nın iktidarı devraldığı İtilaf Devletleri'ne duyurulmuştur. Ankara Büyük Millet Meclisi'nde, Lozan Barış Görüşmeleri hemen öncesinde 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına dair alınan karar alınmıştır. Bu karar, İstanbul'daki bürokratlar için paniğe sebep olmuştur. Çünkü İzmir'e giren ordu Marmara bölgesini de alıp İstanbul'a gelecektir. Bu nedenle 150'likler tedirgin olmuşlardır.

Lozan Barış Görüşmeleri başlayınca, genel af konusu da İtalyan temsilcisi Montagna'nın başkanlığında "Azınlıklar Alt Komisyonu"nda ele alınmıştır. Müttefikler, genel affı en geniş biçimde kapsayan bir taslağı komisyona sunmuşlardır. Türkiye bu üç taslağa üç noktadan karşı çıkmıştır. Önce bu genel af, savaş sırasında Türkiye'ye ihanet etmiş Müslüman-Türk Vatandaşlarını kapsamalıydı. Af karşılıklı olmalı müttefik devletlerin Türkiye'den tutuklayıp götürdükleri Türk vatandaşlarının geri verilmesini de öngörmeliydi. Yunanistan da bu affın askerî suçları kapsamasına karşı çıkmış ve savaşta çarpışan Yunan askerlerinden görevini gereği gibi yapmayanları cezalandırmak hakkını saklı tutmak istemiştir.

Lozan Barış Görüşmelerinde Türk-Yunan Savaşı'nın değil, I. Dünya Savaşı'nın hesabı görülmüştür. İnönü'nün dediği gibi, herkesin nihayet 1918'de bitirdiği, ama Türkler için dört yıl daha süren büyük savaştan Osmanlı Devleti yenik çıkmış, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı ve Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır. Müttefik devletler ise Türklere hâlâ yenik Osmanlılar gözüyle bakmışlardır. Oysa Lozan'da taraf olan Ankara Hükûmeti zafer kazanmış, düşman ordularını Anadolu'dan çıkararak yeni bir devleti kurmuşlardır. Bu husus müttefiklerce kabul edilmediği takdirde, Lozan Barış görüşmelerinden Türkiye lehine bir sonuç beklenemezdi. Onun için görüşmeler sırasında Ankara Hükûmeti'nin üzerinde durduğu en önemli husus, hangi sorun olursa olsun "eşitlik ilkesi" olmuştur. Ankara Hükûmeti'nin, dolayısıyla baş delege İnönü'nün titizlikle, duyarlılıkla, hiç ödün vermeden çalışarak izlediği ilke buydu.

150'likler meselesi Lozan Konferansı'nda genel af görüşmeleri çerçevesinde yer almıştır. Lozan Konferansı tutanaklarını incelediğinde, genel af tartışmalarının ilk kez Birinci

Komisyon tutanaklarında, (Ek: C maddesinde) Genel Affa İlişkin Bildiri Tasarısında görülmüştür (Meray, 1993: c. I, s. 106-107). Tasarıda, af kapsamı dışında tutulacaklara değinilmezken, Kurtuluş Savaşında düşmanla özellikle İngilizlerle iş birliği yapmış kişilere genel af çıkarılması konusu gündeme gelmiş ve bir tasarı hazırlanmıştır. Aynı tasarı 15 Aralık 1922 tarihli Lozan oturumunda incelendiği ve 23 Aralık 1922 tarihli oturumda Türk Heyeti'nin bir karşı-bildiri sunduğu görülmüştür. Bu bildiri de daha sonra yeni bir tasarıya dönüşmüş (Meray, 1993: c. I, s. 207-220) bu yüzden Lozan görüşmelerinin birinci evresinde antlaşma imzalanamamıştır.

Müttefikler her fırsatta Türkiye'nin yenik Osmanlı Devleti olduğunu ileri sürdükçe, İnönü de karşılarında galip bir Türk Devleti olduğunu ısrarla söylemiştir. Toprak bütünlüğünden, kapitülasyonlara kadar, bu savaş her gün verilmiştir. Lozan görüşmelerinin birinci aşamasında af konusu çözüme kavuşturulamamıştır. Esasen af konusu Lozan'da görüşülen meseleler kadar önemli olmadığı için ikincil (alt) komisyonlarda ele alınmıştır.

Temel meselelerin çözümlenemediği birinci aşamada bu konu da görüşülememiştir. Görüşmeler tatil edilerek Türk heyeti 1922 yılı sonunda geri dönmüştür. 1923 yılı Nisan ayında görüşmelerin ikinci aşaması başlayınca af meselesi de ele alınan konulardan birisi olmuştur. Bu ikinci aşamada Türk heyeti sonuçta bir antlaşma ile çıkmak, ancak hiçbir meselede taviz vermemek amacını gütmüştür. 1923 yılı temmuz ayına gelindiğinde af meselesi de çözümlenmiş ve Türk Heyeti'nin ön gördüğü 150 kişilik liste dışında genel af kabul edilmiştir.

3. 150'LİKLER SORUNU

Bu bölümde, Ankara Hükûmeti'nin 150'likler hakkında izlediği siyaset incelenmiştir. İstanbul Hükûmeti, padişah yanlıları ile İtilaf devletleri ile iş birliği yapanlar arasından seçilen 150 kişi, Türkiye Cumhuriyeti'nden sürgün edilmiştir. TBMM'de 150'likler'in tespit edildiği 1924 yılından 1938 yılına kadar geçen süre zarfında devlet yönetimindeki değişimler, 150'likler hakkında, 1938 yılında neden af sürecine geçildiği hususunda millî mücadeleye tanıklık edenlerin anıları, TBMM tutanakları ve gazete haberleri çerçevesinde incelenmiştir. Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandığı için millî mücadeleye ihanet etmiş kişilerin nasıl cezalandırılacağı yolunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Görüşmeler, bu listenin belirlendiği tartışmalar bu bölümde irdelenmiştir.

İstanbul Hükûmeti ile işgalci İtilaf Devletleri'nin yerli iş birlikçileri, Anadolu'daki Kuvayımillîye'yi engellemek için çeşitli bölgelerde, halkı etkileyerek isyanlar çıkartmışlar ve bu hareketi zayıflatmaya çalışmışlardır. Başta M. Kemal olmak üzere Kuvayımillîyeciler, işgalci dış güçlere karşı savaşmak yanında, Anadolu'da bir de bu isyancılara karşı mücadele vermişlerdir. Savaşlar sonrasında kazanılan zaferlerle İtilaf Devletleri, muzaffer Ankara Hükûmeti ile barış masasına oturmak zorunda kalmışlar ve görüşmeler sonucunda 1923 yılı Temmuz'unda Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî, hukukî, iktisadî, malî açılarından, temelini kuran, sınırlarını belirleyen uluslararası bir antlaşmadır. Türk Hükûmeti barış görüşmeleri sırasında kendisine zorluk çıkaran yerli iş birlikçileri için yeni kurulan devlete bunları kabul etmeme tezini ileri sürmüş buna karşın masadaki İtilaf Devletleri bu kişilerin affını istemişlerdir.

Sonuçta bu sayı 150 kişi ile sınırlandırılmış ve kabul edilen af protokolünün dışında tutulan 150 kişilik bu sürgün listesi, Cumhuriyet döneminde, 1924 yılında Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir. Bu kişiler aynı zamanda Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Türkiye'de mal-mülk edinme hakları ellerinden alınmış olan bazı 150'liklerin 1930'lu yıllarındaki yurt dışı yaşamları zorlu koşulları barındırmıştır.

1938'de 150'liklerin affı gündeme geldiğinde, bu şahısların çoğu ahirete göçmüştür. Buna rağmen gerek basında gerekse mebuslar arasında, affı isteyenler ve istemeyenler olarak görüş ayrılığı oluşmuştur. Cumhuriyet rejiminin halk tarafından kabul edilmesi

ve kurumların kanunların işlemeye başlamasıyla devlet, eski rejimin savunucularını affetme yolunu tercih etmiştir. Neticede Cumhuriyet yönetiminin rayına oturduğu zaman, affin mevcut yönetime zarar vermeyeceği varsayılarak af kanunu çıkarılmıştır. Bu af kanunundan sonra hemen gelip kalan hayatlarını ülkede geçirenler olduğu gibi, gurbette ölmeyi tercih edenler de bulunmuştur.

3.1. Liste Üzerine Tartışmalar

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandığı takdirde millî mücadeleye ihanet etmiş olan kişilerin cezalandırılacağı yolunda ilk görüşmelerin 1921 yılında başladığı, bu tarihten sonra da devlet büyükleri arasında aynı konu etrafında çeşitli görüş alışverişlerinde bulunulduğu ileri sürülmüşse de konunun ciddiyetinin gündeme gelmesi, ancak zafer kazanıldıktan ve Lozan Barış görüşmeleri başladıktan sonra olmuştur (Karaca, 2007, s.20 vd.; Kutay, 1955, s.45 vd.).

3.1.1. 150'likler Listesinin Hazırlanması

Cebelibereket (Osmaniye) mebusu, sonraları eski Bahriye vekili ve o günlerde Ankara İstiklal Mahkemesi reisi (Topçu) İhsan Bey¹'in anılarını Emin KARACA (Karaca, 2007, s. 21-23) dipnot göstermeksizin kitabında aşağıdaki şekilde almıştır. Bu anılar aynı zamanda Milliyet Gazetesinin 7-13 Ekim 1984 tarihli sayılarının 9. sayfalarında da yer almıştır. Birçok eserin ana kaynağını bu anıların teşkil ettiği görülmüştür.

1921 yılının şubat ayında bir kış gününde Ankara/Keçiören'de Topçu İhsan Bey'in bağ evinde Dr. Adnan (Adivar) Bey, Ahmet Ferit (Tek) Beylerin de bulundukları bir ortamda otururlarken M. Kemal, İstanbul Hükûmeti'nin temsilcilerinden alıkonulan Ahmet İzzet Paşa hakkındaki anısını kastetmiş gülmüştür. Ahmet İzzet Paşa'nın ısrarla İstanbul'a dönmek istediğini belirtmiş ve geleceğin onlar için acı bir hüküm vereceğini söylemiştir.

¹ Topçu lakaplı İhsan (Eryavuz)'un bahsedilen anılarına ulaşamamıştır. Topçu lakaplı İhsan: Ankara İstiklal Mahkemesi reisi olarak itibarlı günlerinde olmakla birlikte, Cumhuriyet tarihinin ilk siyasal yolsuzluk davası olarak bilinen ve İhsan Bey'in 1928 yılında Bahriye Vekili iken, Yüce Divan'da yargılandığı ve hüküm giydiği "Yavuz Havuz Davası" olarak bilinen olayın failidir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde önemli rol üstlenen Yavuz Zırhlısı'nın onarımı ve yeniden donanmaya kazandırılması için yapılan girişimler, genç Türk Devleti'ni yeni bir siyasal krizin eşiğine getirmiştir. Henüz beş yaşındaki Cumhuriyet ve onu yöneten siyasal kadrolar arasında büyük bir krizin yaşanmasına neden olan bu olay Türk Siyasal hayatında olduğu kadar Türk hukuk tarihinde de önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır.

Ev sahibi Topçu İhsan (Eryavuz) Bey cevaben özetle şöyle söylemiştir: M. Kemal'in affetme ve müsamahalı hislerinin kişilere, "hainlere" fırsat verdiğini, bu yüzden de İstiklal Mahkemelerinin yargılamalarının ciddi bir şekilde devam edemediğini, yargılamalara imkân verilmediğini söylemiştir. Bu yüzden de asıl suçluların yani beyin takımının, karar alıcıların yargılanamadığını, asıl kişiler yerine suçta maşa olarak kullanılan kişilerin yargılandığını belirtmiştir. Devamında padişahın, Damat Ferit'in dahi yargılanamadığını bunlara sıranın henüz gelmediğini varsayıldığı takdirde bile bu kişilerin faaliyetlerinin kayıt altına alınmadığının, delillerin toplanmadığının, siyasette tarihin ise çok hızlı geçerek bu kişilerin faaliyetlerinin unutulabileceğini söylemiştir.

Topçu İhsan (Eryavuz) Bey'in bu fikirlerine Dr. Adnan (Adıvar) Bey de katılmıştır. Fakat gıyaben hüküm verilmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Maliye Vekili Ferit (Tek) Bey de Dr. Adnan Bey ile aynı fikirde olduğunu söylemiştir (Karaca, 2007, s.21-23).

O geceki konuşmalar üzerinden bir buçuk yıl kadar geçmiş, 30 Ağustos 1922 zaferi kazanılmıştır. Türk Heyeti'nin Lozan'a çağırılması günlerinin arifesidir. O akşamda M. Kemal, Topçu İhsan (Eryavuz) Bey'i köşke davet etmiştir. Davette İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Ali Fethi Okyar, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Seyit Bey de bulunmuştur. M. Kemal, İhsan Bey'e hitaben önceki yılki toplantıyı kastederek halkın huzuru için İhsan Bey'in öne sürdüğü teklifleri yineler ve bu kişilerin bir listesi hazırlanması gerektiğinin altını çizer. Çünkü uluslararası antlaşmada (Lozan Antlaşması kastediliyor) bir af çıkacağını dolayısıyla af dışı kalacak kimselerin isimlerinin ve isimleri tespitine dair bir gerekçenin her ihtimale karşı hazır bulundurulmasının lazım geldiğini belirtmiştir (Karaca, 2007, s.23).

Bunun üzerine İsmet Paşa söze karışarak özetle şunları söylemiştir. İstiklal mahkemelerinde yargılanan kimselere benzer olarak suç işleyen kimselerin bir kısmının yurtdışına kaçtığını, diğer kısmının ise ülkede kalmasının halkın huzuru, devletin güvenliği için tehdit oluşturacağını söylemiştir. İstiklal Mahkemelerinde benzer cürümlere karşı verilen hükümlerin idam olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla çıkarılacak bu affa layık olamayanların bir an önce tespit edilmesi gerektiğini ama bu kıstasların neler olacağını imalı bir şekilde sormuştur (Karaca, 2007, s.24; Kutay, 1955, s.52-53).

Topçu İhsan Bey affin kimleri kapsamayacağı, bu kişileri kimin tespit edeceği, hangi yetkiyle belirleneceği ve hangi tarihler arasındaki suçların belirlenecek listeye etki edeceği sorularının açıkta kaldığını belirtmiştir (Karaca, 2007, s.24)

M. Kemal düşündükten sonra İhsan Bey'in dediklerini tasdik edici bir şekilde isim tespitinin yapılabilmesi için kuralların koyulması gerektiğini belirtmiştir. Kuvvetli bir hukuki gerekçenin nasıl ortaya konulacağını sorması üzerine toplantıdaki ateşli tartışmalar yeniden yükselmiştir. Ancak herkes bir fikir ileri sürmesine rağmen net bir sonuca ulaşamamıştır. Af kimleri içerecektir? Balkan savaşını kaybedenler bu aftan yararlanacak mıdır? Birinci Dünya Savaşına Osmanlı Devleti'nin katılmasına neden olanlar bu aftan muaf tutulacak mıdır? Bu sorular üzerine tartışma ilerler o sırada İsmet Paşa gülererek M. Kemal'e döner ve: *"İhsan Efendi tehlikeli bir öneride bulundu Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Sevr Antlaşması'nı imzalayanların sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiştir. Eğer bu teklif kabul edilirse ne olacaktır?"* sorusunu sormuştur (Karaca, 2007, s.24). Topçu İhsan Efendi, hatıratında bu olayı şu şekilde anlatmıştır: *"Bu toplantıda bulunanlar İsmet Bey'in neyi kastettiğini anlamamışlardır. Ancak M. Kemal bu durumu anlayarak dudaklarında ince bir tebessüm oluşmuştur. Çünkü Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalayanlardan birisi de Rauf Beydir."* Rauf Bey ise bu toplantının yapıldığı zamanlarda Ankara Hükûmeti'nin Başvekilidir (başbakanıdır).

İsmet Paşa'nın vurguladığı ve *"Paşam İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir. Mücadele-i Millîye'nin sebepleri olarak Mondros Mütarekesi'yle Sevr Muahedesini söyledi. Mes'ul, Mütareke ve Muahedenin kendisi değil, onları imzalayanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü hâlinde vaziyet ne olacak?"* demesinin sebebi, o günlerde Başvekaleti olan Rauf (Orbay) Bey'in Mondros Mütarekesini imzalayan isimlerden biri olarak af kapsamı dışında mı tutulacağı meselesidir. M. Kemal'in İsmet Paşa'nın sözleri üzerine, tebessüm etmesinin nedeni: Başbakan da mı cezalandırılacak? anlamındadır.

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin teslim belgesi olan Mondros Mütarekesini imzalayan isimlerden biri, Rauf (Orbay) Bey'dir. Rauf Bey daha sonra millî mücadeleye katılmış, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde bulunmuş, Ankara'ya gelmiş, M. Kemal ile millî mücadelenin yürütülmesinde aktif rol oynamıştır.

O akşam neticeye varılamamış, sonraki zamanlarda bu konu unutulur gibi olmuştur. Dâhiliye Vekaletinde, Başvekalette, Genelkurmayda farklı farklı listelerin yapıldığı duyulmaya başlanmıştır. İhsan Bey bu listelerde kimler vardır kimler yoktur diye sorup bazı isimleri duyunca endişesini belirterek olaylara kişisel duyguların, düşmanlıkların da karıştığını belirtmiştir. Topçu İhsan Bey, Fevzi Çakmak ile karşılaşp sohbet etmişler ve Fevzi Çakmak Genelkurmayın yanı sıra polisin de ayrı bir liste hazırladığını ve Fevzi Çakmak kendisinin bu işle bizzat uğraştığını dile getirmesi üzerine İhsan Bey şunları özetle nakletmiştir. Bu isimlerden bazılarını düşünerek sonradan hatırladığını yazmış ve bu kişilerin Damat Ferit'in kurmuş olduğu hükûmetlerde görev alan kimselerin olduğunu söylemiş, ancak kendi düşündüğü asıl hainlerin isimlerinin bu listede yer almadığını belirterek kendisinin ilk aklına gelen kişilerin listede olmadığını belirtmiştir (Kutay, 1955, s.65). Karaca ve Kutay'da benzer anılar yer almasına rağmen bu yazarların dipnot kullanmaması üzerine İhsan Bey'in bu hatıraları nerede yazdığı tespit edilememiştir.

Bu listeyi kimlerin belirleyeceği? Sorusu mecliste tartışmalara konu olmuştur. Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey tartışmaları sona erdirecek ifadeler kullanarak yapılacak barış anlaşmaya eklenecek bir listeyle af dışı kalacak kişilerin bulunmasının normal olduğunu belirtmiştir (T.B.M.M., 1985, c.IV). Tüm çabalara karşılık, genel af dışında kimlerin kalacağı hususu kolay değildir. Çünkü bu af dışında kalacak kişilerin hangi suçları işlediği, hangi yıllardaki suçların bu listeye dâhil edileceği belli değildir.

Lozan'a giden heyetin elinde bir liste bulunmamıştır (Nur, 1968, s.1071). Zaten barış görüşmelerinin ilk döneminde af dışı bırakılacaklar konusu ikincil bir konu olarak kalmıştır. Lozan Barış görüşmelerinin 21 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar süren bu birinci döneminde, baş delege İsmet Bey halktan bir kısmının af dışı bırakılması gerektiğinin bu kesimin af dışı bırakılmasının ülke çıkarları için daha uygun olduğu görüşünü belirtmiştir (Soysal, 1988, s.46). Fakat bunların hangi suçları işlediği, kaç kişi oldukları, hangi yıllardaki suçların bu listeye dâhil edileceği, bu listeyi kimlerin belirleyeceği? Bu soruların cevabı yaklaşık bir sene sonra Nisan 1924'te Mecliste verilebilmiştir.

Aftan kimler yararlanacak, kaç kişi yararlanamayacak? soruları 21 Şubat 1923 yılında yapılan İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar kurulu) kararında da sonuca ulaştırılamamıştır. Dahası bu kurulda Hariciye Vekili görevinde bulunan İsmet İnönü ile Başvekalet

makamında bulunan Rauf Orbay ile anlaşmazlıklara dönüşmüş, Lozan görüşmeleri sonra da bu anlaşmazlıklar derinleşmiştir. Kuruldan sonra yaklaşık 2 ay sonra Lozan görüşmelerine giden heyette liste veya listeye girecek kişi sayısı yoktur. Lozan'a giden heyetin ikinci ismi yani Rıza Nur anılarında bu olayı şu şekilde yazmıştır:

Bu mesele, birinci safhada talî (ikincil) komitede kalmış. Biz sadece harp hâli dolayısıyla ve harp suçlusu olarak işe karışmış olanları karşılıklı affedelim diyorduk. Venizelos, Türkiye'deki Rumları düşünerek umumi bir af istiyordu. Bu mevzuda Fransızlarla İngilizler arasında prensip farkı vardı. Bizim için ise ehemmiyetli olan millî cidal sırasında başımıza dert olmuş bazı insanlarla, siyaset icabı zaferden sonra mevcudiyetleri arzulanmayan adamlardan kurtulmak için bir çare bulmaktı. İşin içyüzü buydu.

Fakat kim kimi istemiyor, bilinmiyordu... Devletin şöyle muntazam bir arşivi de yoktu. Meslektaşım Dr. Adnan (Adıvar) Dâhiliye Vekili iken bu işi yapmaya kalkıştı, olmadı. Olmazdı da... Neyse olsaydı sanki netice ne olacaktı? Bu da ayrı bir bahisti. İstenseydi, dosyalara birkaç fiş eklenirdi olur biterdi. Ama Lozan'da elimizde hiçbir şey yoktu. İsmet Paşa'yı yokladım. O da muhakkak bazılarının memlekete gelmesini, yerleşmesini, olup bitenlere karışmasını hiç de hiç istemiyordu. Ama onun gibi, istemediklerini istemeyenler de pek çoktu. Hepsini ayrı ayrı tespit etmek de kimsenin hakkından gelebileceği bir iş değildir (Nur, 1968, s.1017).

Rıza Nur hatıratının devamında Lozan protokolüne göre memleketten çıkarılacak kişilerin kaç kişiden ibaret olacağına dair Ankara'dan haber beklediklerini bu hususta gelen haberin yazışmalardan sonra 150 kişi olduğu haberinin verilmesi üzerine bu işin çözümlendiğini belirtmiştir.

Lozan görüşmeleri esnasında Türk Başvekili (Başbakanı) Rauf (Orbay) Bey, Hariciye Vekili ve Lozan Birinci Murahhas azası da İsmet Paşa olmuştur. İkinci Murahhas aza, hatıratından da alıntı yapılan Dr. Rıza Nur Bey'dir. Rıza Nur Bey, Millî Mücadele'ye erken katılan isimlerdendir. Lozan öncesinde Ankara'da Sağlık Vekili ve Millî Eğitim Vekilliği yapmıştır. Bu bakımdan Rıza Nur'un gözlemleri ve yazdıkları bu bakımdan önemlidir. Üçüncü Murahhas aza ise sonraki yıllarda Türkiye'de İktisat Vekilliği ve Başvekil görevlerinde bulunmuş olan Hasan Saka Bey'dir. Bu üç murahhas aza dışında çeşitli alanlarda uzman kırk kişi civarında bilirkişi ve delegasyon heyeti Lozan görüşmelerine katılmıştır. Başvekil Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki görüş ayrılıklarına gelince; bu husus biraz da protokol kurallarından kaynaklanmıştır. İsmet Paşa çoğu kez Başvekil Rauf Bey'i yok sayarak doğrudan M. Kemal ile yazışmalarda bulunmuş ve direktiflerini ondan almıştır. Bu sebeple Rauf Bey kendisinin dışlandığını düşünmüş ve İsmet Paşa'ya kırılmıştır. Hatta Lozan dönüşünde M. Kemal'den izin

olarak Ankara'yı terk etmiş ve Lozan Heyeti'ni karşılamaktan sarfinazar etmiş olup bu hususlar hatıralarda kayıtlıdır.

3.1.2. Listenin Hazırlanmasında Kriterler

Yeni kurulan devlet, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzaladığı Barış Antlaşmasında, ülkesinde, 150 kişi dışında kalmak koşuluyla bir genel af çıkarmayı ve geçmiş affetmeyi kabul etmiştir. Ne var ki, bu anlaşma yapılırken, af dışı kalacak 150 kişiyi ne Vekaletler ne de İcra Vekilleri Heyeti bilmektedir ne de anlaşmayı imzalayan delegasyon yani, İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka bilmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu husus görüşülmüş ve onaylanmıştır. Onaylanmıştır fakat af dışı kalacak 150 kişi bu aşamada bile belli değildir.

Büyük Millet Meclisi'nin karşılaştığı zorluk, Lozan Antlaşmasında yer alan affın kapsamı dışında tutulacak olan 150 kişinin saptanması hadisesi olmuştur. Lozan Antlaşmasına binaen, çıkarılan yasa tasarısının 1. ve 2. maddelerinde, Lozan Barış Antlaşmasına uygun olarak 1 Ağustos 1922 tarihleri arasında işlenmiş bütün siyasal ve askerî nitelikte suçlar için genel af yürürlüğe konulmuştur. Ancak Antlaşmanın 3. maddesinde: *“Lozan Muahedenamesine merbut Aff-ı Umumi Beyanname ve protokolünde istihdaf edilen (hedef gösterilen) yüz elli şahıs iş bu aftan müstesnadır”* hükmü getirilmiştir. Hükûmet 150 kişilik listeye salt güvenlik açısından bakmıştır. Mebuslar bu listede millî mücadelenin ve kişisel husumetlerin muhasebesini görmek istemişlerdi. Meclis tartışmalarında millî mücadeleye karşı gelmiş kişileri tanıdıklarının bu listeye girip girmediğini sordukları görülmüştür. Liste açıklandıktan sonra ise mebuslar: *“Şu, şu isimler niye yok?”* tarzında hükûmete sorular yöneltilmişlerdir. Sonuçta hem hükûmetin görüşünü içeren hem de mebusların eğilimlerini dikkate alan yeni bir liste düzenlenerek tekrar Meclise sunulmuştur. Genel af tasarısını diğer maddelerini görüşmek üzerine normal oturuma geçilmiş ve tasarı hükûmet önerisine uygun olarak kabul edilmiştir. Böylece 16 Nisan 1924 tarihli ve 487 sayılı Aff-ı Umumi Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasanın 150'liklerle ilgili 3. ve 6. Maddeleri şöyledir:

“Madde 3- Lausanne Muahedesi'ne merbut (bağlı) Aff-ı Umumi Protokolü'nde istihdaf edilen (amaçlanan) 150 şahıs, işbu aftan müstesnadır.

Madde 6- İşbu kanunu icrayı ahkâma (uygulamaya) Adliye ve Müdafaa-i Millîye Vekilleri memurdur.”

M. Kemal'in başkanlığında 1 Haziran 1924'te yapılan İcra Vekilleri Heyeti toplantısında bu liste kararname hâline getirilmiştir. Kararname, listeye dâhil edilen kişilerin mallarının tasfiyesi için verilen 9 aylık süreden sonra 7 Ocak 1925 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Lozan Barış Antlaşmasının bir yıl sonrasında 150'liklerin tasfiyesine ilişkin liste yürürlüğe girmiştir. Zaten yerli iş birlikçilerin bir kısmı zaferden sonra yurtdışına kaçmışlardı. Kalanlar ise bu kararname ile ülkeden çıkarılmışlardır.

5 Kasım 1922 günü belli başlı 150'likler (Gelecekte 150'lik olacak kişiler) Beyoğlu'nda Tünel Caddesi'ndeki Karlman Pasajı üstünde bulunan Zeki Bey Apartmanı'nda buluşmuştur. 150'liklerin bir bölümü, hemen Türkiye'yi terk etmekten yana olmuştur. Bir kısmı ise, İstanbul'da kalmanın gerektiğini, kendilerine kimsenin bir şey yapmayacağı görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşün taraftarlarının başında bizzat Ali Kemal Bey'in kendisi gelmiştir (Soysal, 1988, s.49). Kendisini şu şekilde ikna ettiği düşünülmüştür: İstanbul iş birlikçi ekibi ile Ankara Hükûmeti arasındaki ayrılık, fikir ayrılığından ibarettir. Fikir ayrılığı dolayısıyla da kimseye ceza verilemez. Temelde hepsinin düşüncesi vatanın kurtarılmasıdır. Fakat kendisi, Ankara Hükûmeti aleyhine kışkırttığı halkın çıkardığı isyanların (Anzavur, Düzce, Bozkır) farkında değilmiş gibi davranmıştır. Bu isyanlarda çok kişi ölmüş, fikir ayrılıkları çatışmalara sebep olmuştur.

Lozan Barış Antlaşmasında müttefikler tarafından savunduğu öneri, bir genel affın çıkarılmasıdır. Ancak Ankara heyeti iş birlikçilerin bu aftan istisna edilmesini savunmuştur. Böylelikle aftan müstesna 150'likler düşüncesi ortaya çıkmıştır ve yine Ankara Heyeti'nin ısrarıyla ek protokol yapılmış ve 150 kişilik meçhul liste Lozan ek protokolü olarak Barış Antlaşmasına dercedilmiştir.

Genç devleti, çağdaş dünyada yerini alabilmek için uluslararası hukuka bağlılığını daha ilk günden şüpheye düşürecek bir tutum içinde olamazdı. Çünkü Lozan Barış Antlaşması'nın taraf devletlerce onaylanmasıyla Genel Af Bildirisi yürürlüğe girmiş olacak ve uluslararası hukuk açısından hüküm ifade etmiştir. Genel Af, Lozan Antlaşmasının hükmü olarak mevcuttur. Bu nedenle 16 Nisan 1924 tarihinde 487 sayılı bir genel af yasası çıkarılmıştır. Böylelikle Lozan'da öngörülen vaat yerine getirilmiştir. İstisna hükmü ise: *"...Bu yasa hükümleri, Barış Antlaşmasına bağlı bildiri ve protokolde amaçlanan kişileri kapsamına almaz."* hükmüyle birlikte

150'liklerin saptanması işine geçilmiştir. Yasanın dışında tutulacak olan 150 kişinin adlarını belirlemek Türk Hükûmeti açısından bir yükümlülük durumuna gelmiştir. Zor olan, bu affın kapsamı dışında tutulacak olan 150 kişinin saptanmasıydı. Gerçekten yasa tasarısının 1. ve 2. maddelerinde, Lozan Barış Antlaşmasına uygun olarak işlenmiş bütün siyasal ve askerî nitelikte suçlar için genel af getirilmiş, ancak 3. maddesinde: *“Lozan Barışına bağlı Genel Af Beyanname ve protokolünde hedeflene 150 şahıs işbu aftan müstesnadır”* denilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın getirdiği Genel Af Bildirisi'ne eklenen 150'likler ile ilgili Protokol metnin sadeleştirilmiş şekli şu şekildedir (Düstur, 1931: c.5 s. 229-230):

Şurası kararlaştırılmıştır ki: Genel affa ait beyannamenin birinci fıkrası yürürlükte olmakla beraber, Türkiye Hükûmeti sözü edilen kıtada amaçlanan bir kısım kişilerin dâhil olduğu 150 kişinin Türkiye'ye girme ve orada oturmasını yasaklama hakkını muhafaza eder. Bu nedenle Türkiye Hükûmeti söz konusu olan kişilerin bugün için kendi toprağında bulunanları çıkartmak ve yabancı ülkelerdekilerin dönüşlerini engelleyecektir. Bu esasın isimleri bugünkü tarihli barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinde Genel Af Bildirisinin kendisine ait olan yönünde sözü edilen hükûmet yayımlanacak olan Genel Af Bildirisine eklenecektir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki: Türkiye Hükûmeti bu husustaki arzusunu gösterdiği gibi, adı geçen kişilerin Türkiye dâhilinde bulunan taşınmaz ve diğer mallarının tasfiye etmelerine karar verdiği takdirde bu tasfiyeyi kendi rızalarıyla yerine getirmek üzere bunlara önceden sözü edilen beyanname tarihinden 9 aylık bir süre bırakılacağından ve bu sürenin bitiminden sonra tasfiye işlemi Türk Hükûmeti tarafından yapıldığı takdirde geliri tümüyle ellerine teslim olunacaktır.

Kezalik şurası da mükerrerdir ki Aff-ı Umumiye'ye ilişkin beyannamenin birinci bendi içinde yer alan hiçbir kayıt Yunan Hükûmeti'nin, Yunanistan ve Türkiye arasındaki düşmanlık esnasında askerî görevlerde kusur teşkil edilen esbaptan dolayı kendi ordusuna mensup bulunan veya mensup olmuş olan gayrimüslim tebaasını takip etmek hakkını ihlal etmeyecektir. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da tanzim edilmiştir.

Metni verilen bu protokolden anlaşılacağı üzere, Lozan'da İtilaf Devletlerinin öngördüğü (Genel Af) talebini Türkiye Hükûmeti prensip olarak kabul etmekle birlikte tanzim edilecek olan 150 kişilik bir listeyi ayırık tutmayı başarmıştır. O günkü anlayışa

göre: İşgalci İtilaf Devletleri lehine çalışan, bunda beis görmeyen yerli iş birlikçilerin yaptırımsız kalması, yaptıkları “hainliklerden” sonra hiçbir şey olmamış gibi vatan sathında bulunmaları gazileri, şehit yakınlarını rencide etmiş olacaktı.

Protokolde Türk Hükûmeti’nin istediği sayının 150 kişi olması hususunda benzerlikler vardır. Millî mücadele ortamı içerisinde İngilizlerin Malta adasına sürdüğü mebusların sayısının 150 kişi olması bunda etken olmuş mudur? Elbette bu göz ardı edilmeyecek bir rastlantıdır. Resmî kaynaklarda yer almamasına rağmen, bu 150 rakamı, Milletlerarası hukukta “mütekabiliyet” şartını akla getirmektedir ki makul bir davranış oluşturmuştur.

Bu protokole göre, Lozan’dan önce, zaferle birlikte yurtdışına kaçmış olan kişilerin mevcudiyeti de söz konusudur. Türkiye, işbu 150’likler listesine aldığı kişileri yurtdışına sürmekle birlikte daha önce yurtdışına çıkmış olan 150’likleri ülkeye almama hakkına da sahip olmuştur.

150’liklerin, Ankara Hükûmeti aleyhine siyasi faaliyetlerine rağmen, Türk Hükûmeti yine de onlara iyilik yaparak, 150’liklerin malların tasfiyesi için onlara kolaylık göstermiş ve bunun için onlara dokuz aylık bir süre tanımıştır. Bu süre içinde mallarını tasfiye etmezlerse, taşınmazlarını ve diğer mallarını Türkiye Hükûmeti tasfiye edecek ve hasılat kendilerine verilecek hükmü konmuştur.

Protokolün son fıkrasında; Genel Af Beyannamesinin birinci bendinde belirtildiği üzere, Yunan askerlerine bu görevleri yapmalarından dolayı kendilerine takibat yapılmayacağı gibi, Osmanlı Devleti tebaası olan Rumlara da takibat yapılmayacaktır. Bu kabul metni, dışarıdan bir taviz olarak görünse bile, Lozan Antlaşması hükümlerine göre, Anadolu Rumları ile Batı Trakya Türkleri arasında uygulanacak olan mübadele ile daha köklü olarak çözüme kavuşturulmuştur. Söz konusu ek protokol, genel af beyannamesine eklenmiştir. Dolayısıyla Lozan Antlaşmasının metni olarak yürürlüğe girmiştir.

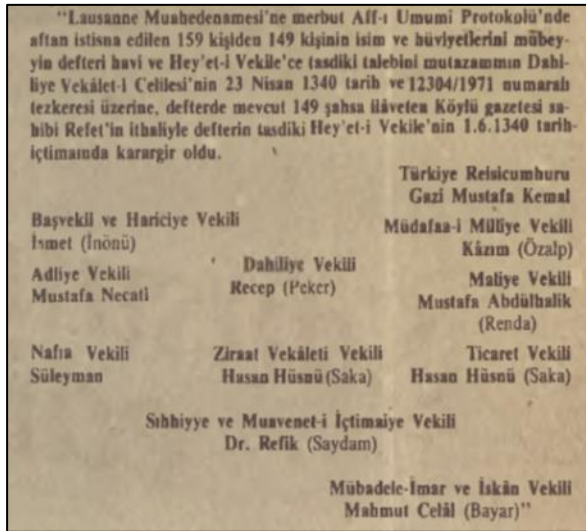
150’likler Tasarısı, 16 Nisan 1924 günü mecliste görüşülürken bu 3. maddeye sıra gelince, Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Ferit (Tek) Bey yüz elli kişilik liste hakkında bilgi vereceğini söyleyerek gizli celseye geçilmesini istemiştir. İstek üzerine gizli oturuma geçilmiş ama liste hazır olmamıştır. Ferit Bey’e göre sabahleyin de listede bazı değişiklikler olup liste temize çekilmiştir. Gizli oturumda Ferit Bey önce listenin nasıl hazırlandığı hakkında bilgi vermiştir. İlk iç ve dış örgütlenmede toplanan

bilgilere göre 600 kişilik bir liste oluşturulmuştur. Sonra şuna değmiş buna değmemiş yöntemiyle bu 600 kişilik liste 300 kişiye indirilmiştir. Bu listeyi nihai şekliyle 150 kişiye indirmek gerekmiştir. Bunun için nasıl bir yöntem uygulanmalıydı? Dâhiliye Vekili'nin bu sorusu üzerine mebuslar çeşitli yöntemler önermişlerdir. Bu konuşmalar yapılırken listenin hazır olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Ferit Bey kürsüye çıkıp listeyi okumuştur. Ama liste mebuslar üzerinde hayal kırıklığı, gösteren tepkilerden belli olmuştur. Mebuslar bu listede millî mücadelenin bir muhasebesini görmek istemişlerdi “*Soruyorlardı şu, şu isimler niye yok?*” (Erdeha, 1998, s.63-64). Sonuçta hem hükûmetin görüşünü içeren hem de mebusların eğilimlerini dikkate alan yeni bir listenin düzenlenerek tekrar Meclise sunulmasına karar verilmiştir.

Sonra genel af tasarısının diğer maddelerini görüşmek üzerine normal oturuma geçilmiştir. Tasarı hükûmet önerisine uygun olarak kabul edilmiş ve böylece 16 Nisan 1924 tarihli ve 487 sayılı Aff-ı Umumi Kanunu çıkarılmıştır. Af haricinde kalan yüz elli kişilik liste Büyük Millet Meclisi'nin 22-23 Nisan 1924 gecesi yaptığı gizli oturumda yeniden ele alınmıştır. Dâhiliye Vekili Ferit Bey, mebusların duyarlılığını dindirebilmek için 150 kişilik listeye girmeyen fakat 600 kişilik listede yer alan kişilerin vatandaşlıktan çıkarılacağını böylece yüz elli kişilik listede yer almayan kişilerin de memlekete herhangi bir fenalık yapmalarının önleneceğini bildirmiştir. Mebuslar, yine de listede yer alacak kişilerin daha çok beyin takımından olmasını istemişlerdi. Ne var ki görüşmeler telaşlı bir havada cereyan etmiştir. Çünkü Aff-ı Umumi Kanunu, meclisin 16 Nisan 1924 tarihli oturumunda kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanlığınca onaylanmıştır. 150 kişi yüzünden binlerce kişinin hukuku zedelenebilir miydi? Meclis, ertesi gün tatile girecekti. Uzun boylu görüşmeler yapmaya hiç vakit yoktu. Ne olursa olsun listenin son şeklini alması gerekmiştir. Sonuçta, bu hazırlanan yeni listenin en sonundaki kişilerden hükûmetin uygun göreceği üç kişiyi çıkarıp yerini eski Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri, Uşaklı Madanoğlu Mustafa ve Defter-i Hakanî Eminî Refik'in eklenmesi ve bu şekliyle listenin onaylanması Meclisçe kabul edilmiştir.

150'likler listesinin kimlerden oluşacağına dair tartışmalar sonucunda Dâhiliye Nezareti başta olmak üzere Müdafâ-i Millîye Vekaleti'nin da desteği ile 150 kişi yerine hataen 149 kişilik bir liste Büyük Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumlarla belirlenmiştir. Bu Liste, İcra Vekilleri Heyetine (Teşkilatı Esasiye Kanunu 20 Nisan

1924'te yürürlüğe girdiğinden ismi Bakanlar Kurulu olarak değişmiştir) sunulmuş nihayet 23 Nisan 1924'te Mecliste liste bir kişi daha eklenmek suretiyle kabul edilmiştir (Erdeha, 1998, s.63-64). Bu liste M. Kemal'in başkanlığında 1 Haziran 1924'te toplanan İcra Vekilleri Heyetinde tekrar ele alınmış, 149 kişilik listeye bozguncu yayımlar yapan Köylü Gazetesi'nin başyazarı Ferit'in yanına aynı gazetenin sahibi olan Mehmet Refet'in de eklenmesiyle 150 kişiye tamamlanmıştır. Kararname, listeye dâhil edilen kişilerin mallarının tasfiyesi için verilen 9 aylık süreden sonra 7 Ocak 1925 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Erdeha, 1998, s.64-65).

Resim 3.1. Lozan Antlaşmasında Af Dışı Kalan 150 Kişinin İlanı

3.1.3. 150'liklerin Tespit Edildiği TBMM Gizli Oturumu

Bu gizli celse zabıtlarının yaklaşık 7 sayfa uzunlukta olması, 150'likler hakkında yazılmış diğer kitaplarda bu oturumlara yer verilmesi ve internetten kolaylıkla ulaşılabilmesi sebebiyle oturumlar teze alınmamıştır. Kaydedilen konuşmalar bu bölümde yorumlanmış ve özetlenerek tez için önem arz eden hususlara yer verilmiştir (T.B.M.M., 1985, c.IV, Kapalı Oturum 2. Dönem, 39. Birleşim):

16 Nisan 1924'te, 150'likler listesi gizli celse tartışmasında öncelikle Mecliste eski Bolu mutasarrıfı Osman Nuri Bey'in listede neden yer almadığı hususu görüşülmüştür. Daha sonra bu kişinin Kuvayı İnzibatiye ve Bolu-Düzce ayaklanmalarında önemli bir şahsiyet olduğu, Millî Mücadele döneminde Ankara Hükûmeti'ne karşı çok çetin savaşlar verdiği, düşmanla savaşmak yerine bu kişi ile mücadele edildiği söylenmiştir.

Bu kişinin isminin 150'likler listesinde yer almadığı sürece bu listenin hiçbir kıymeti harbiyesinin olmadığı Bolu Mebusu Şükrü Bey tarafından vurgulanmış ve eski Bolu mutasarrıfı Osman Nuri Bey de listeye eklenmiştir. Meclis tartışmalarında ilk önce bu husus gündeme gelmiştir. Yeni eklenen kişiler: Madanoğlu Mustafa, Osman Nuri ve Refik listeye dâhil edilmiştir. Söz alan Karesi (Balıkesir) Mebusu Hulusi Bey, listeden çıkarılan Ege'de Yunanlarla birlikte çalışan eşkıyaları gündeme getirmiş ve bu eşkıyaların Midilli Adası'ndan sık sık Anadolu topraklarını taciz ettiği ve oradaki halkın huzurunu bozduğu söylemiştir. Midilli Adası Çanakkale Ayvacık ve Balıkesir Ayvalık ilçelerine çok yakın bir adadır.

Söz alan Zonguldak Mebusu Halil Bey, Osmanlı Ayan reisi Seyyid Abdulkadir'in 150'likler listesinde neden yer alınmadığını sormuştur. Devamında bu kişinin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ruslarla birlikte savaştığını açıklamıştır. Seyyid Abdulkadir'in millî mücadelede birçok isyanda yer aldığını belirterek 150'liklere alınıp alınamayacağını Dâhiliye Vekili'ne sormuştur (Seyyid Abdulkadir daha sonraki yıllarda Şeyh Sait isyanında yer aldığı için asılmıştır). Bu soru üzerine Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey, Seyyid Abdulkadir'in şu anda Revandiz'de (Erbil'e bağlı ilçe) olduğunu vurgulamış ve Revandiz'in Türkiye topraklarında bulunmadığını belirterek gerçekten bu kişinin 150'likler listesine alınmasına gerek olup olmadığını mebuslar tekrar sormuş ve listeye alınmamıştır.

Mersin mebusu Niyazi Bey, isimleri sayılan kişilerin birçoğunun eşkıya olduğunu yani adli ve siyasi suçlu olması sebebiyle hıyanet işlemiş olduklarını belirterek af kanunu çıkmadan evvel bunların idam edilip edilmediğini sormuştur. Dâhiliye Vekili Ferit Bey cevaben bunların divanı harp tarafından mahkûm edildiğini ancak divan-ı temyiz tarafından bu kararların bazılarının bozulduğunu ve bu kişilerin bir kısmının da hâlen tutuklu olduğunu belirtmiştir.

Söz alan Konya Mebusu Eyüp Sabri Efendi, Uşak Belediye reisi Hulusi'yi işaret ederek onun listeye dâhil olduğunu ancak onun yakın arkadaşı olan Topal Lütfi'nin listeye eklenmediğini belirtmiştir. Topal Lütfi'nin de Anadolu'da birçok çete olayına adının karıştığını söylemiş ve listeye eklenmemesinin sebebini sormuştur. Bunun üzerine Dâhiliye Vekili Ferit Bey, Topal Lütfi'nin o sıralarda Yunanistan'da bulunması sebebiyle onun da listeye dâhil edilebileceği cevabını vermiştir. Bu cevaba binaen mecliste “müzakere lazım” sesleri yükselmiştir.

Cebelibereket (Osmaniye) Mebusu Avni Bey söz almış ve Lozan görüşmelerine dâhil edilecek 150 kişilik listenin bir an önce hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Her bir mebusun kendi tanıdığı kötü şöhretli kişilerin bu listeye dilekçe usulü ile isimlerinin verilmesi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin bu isimleri tartışarak belirlemesi gerektiği teklifini söylemiştir. Bu teklif üzerine Saruhan (Manisa) Mebusu Reşat Bey ve Denizli Mebusu Necip Ali Bey çeşitli isimleri ve bu kişilerin yaptıkları kötülükleri de açıklayarak listeye eklenmesini teklif etmişlerdir.

Aydın Mebusun Mazhar Bey söz alarak Çapanoğullarının masum olduklarını belirterek onların İstiklal madalyalarıyla taltif edilmeleri gerektiğini söylemişse de İzmir Mebusu Şükrü Bey ve Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey bu teklife karşı çıkmışlar ve Aydın Mebusu Mazhar Bey'in meclisle alay ettiğini belirtmişlerdir. Söz alan Bolu Mebusu Şükrü Bey, Madanoğlu Mustafa'nın² tutuklu olduğunu ve bu kişinin de 150'lik listesine dâhil edilmesi gerektiğini tekrar vurgulamıştır. (Madanoğlu, 2019).

Söz alan Ahmet Ferit Bey mebusların bir kısmının listeyi bu hâliyle onayladığını, ancak bir diğer kısmının ise listede değişiklik yapmak istediğini belirtmiş, konunun aciliyetini vurgulamış ve listeye derhâl son hâlinin verilmesi gerektiğini söylemiştir. 3 kişinin listeden çıkarılarak 3 kişinin yerine başkalarının eklendiğini belirtince Balıkesir Mebusları Hulusi Bey ve Ali Şuuri Bey listeden çıkarılan kişilerin Yunanlılar ile bir tümeni eline alıp korgeneral rütbesi ile Anadolu'ya saldırdıklarını belirtmiştir. Mebuslardan bu kişiler yurt içinde midir diye sorulunca, “*Hayır ama memleketin kenarındadır, Midillidedirler.*” diye cevap vermiş bunun üzerine Mecliste yeniden gürültüler yükselmiştir. Ahmet Ferit Bey söz almış ve bu 3 kişinin çıkarılmasını ve yerine 3 kişinin eklenmesini oylamaya sununca üstte yer alan üç kişinin eklenmesi çoğunlukla kabul edilmiş ve gizli celseye son verilip açık oturuma geçilmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1980, c.8/1)

² Meclis gizli celsesinde adı geçen Uşak ili Eşme İlçesi Garanköy Köyü'nden Madanoğlu Mustafa 1960 İhtilalinin Generali Cemal Madanoğlu'nun babasıdır. 1960'ta vuku bulan ve Türkiye'nin kaderini değiştiren ihtilalin Tuğgeneral rütbesinde olan Cemal Madanoğlu'dur. Ancak, askeriye içinde huzursuzluklar çıkacağı korkusuyla ihtilalin başına sonradan ikna edilerek Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir. Alparslan Türkeş'in de içinde yer aldığı bu ihtilalcı milliyetçi 14 Albay yurtdışına çeşitli görevlerle sürülmesi olayında da Cemal Madanoğlu'nun etkisi büyük olmuştur. Cemal Madanoğlu, daha sonraki yıllarda Türkiye'de sol cenahın arasına katılmıştır. Doğan Avcıoğlu ile çalışmış, yargılanmıştır. Madanoğlu'nun kendi hatıraları yayımlandığı gibi, yargılanmasına ilişkin Adliye belgeleri de yayımlanmıştır.

Meclis zabıtlarından ve Gizli Celse Zabıtlarından temin edilen bu görüşmeler göstermektedir ki 150'likler listesinin hazırlanmasında Dâhiliye Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey'in çabaları dikkat çekicidir. Bakanlıkta önce altı yüz kişilik bir liste hazırlanmış, bu liste sonra üç yüz kişiye düşürülmüş ve nihayet Mecliste son şeklini alarak 149 kişi (hatayla) onaya sunulmuş, imza aşamasında da millî mücadele hakkında olumsuz yazılar yazan Köylü Gazetesi sahibi Ref'et de dâhil edilerek 150 kişilik liste oluşturulmuştur.

Mecliste II. Dâhiliye (İçişleri) Bakanı Ahmet Ferit Bey, 150'liklerin belirlenmesinde en önemli şahsiyetlerden birisi olmuştur. Bu yüzden onun hayatına kısaca bakılmasında fayda görülmüştür: 1877'de doğan ve doğum yeri olan Bursa'da Işıklar Askerî lisesini bitiren A. Ferit Bey İstanbul'da Harbiye'den mezun olmuş, Kurmay Yüzbaşı olarak görev yaparken II. Abdülhamid tarafından Jön Türklerden olduğu iddiasıyla Trablusgarp'a sürülmüştür. Buradan Fransa'ya kaçarak, Paris'te Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olmuştur. II. Meşrutiyetin ilanına kadar Fransa ve Mısır'da İttihatçılarla birlikte çalışmıştır. 1909'da Kütahya Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilmiş, Meclis Başkâtipliğinde bulunmuştur. Mekteb-i Mülkiye'de siyasal tarih dersleri vermiş, Balkan Harbi'ne gönüllü olarak katılmış, İttihat Terakki ile ters düşünce Millî Meşrutiyet Fırkasını kurup başkanı seçilmiş ve bu arada İfham Gazetesi'ni çıkarmıştır. 1913'te Mahmut Şevket Başa'ya suikast olayında yargılanıp Sinop'a sürgün edilmiş, 1917'de sürgün kararı kaldırılmış, başkonsolos olarak Kiev'e gönderilmiştir. 1918'de İttihat Terakki Fırkası tarafından Nafia (Bayındırlık) Bakanlığına getirilmiştir. Millî Mücadele döneminde Ankara'ya geçmiş, ilkin I. dönem İstanbul Mebusu olmuş, Maliye Bakanlığı'na getirilmiş, Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması (1921) aşamasında TBMM Paris temsilcisi olmuştur. Sonra II. Dönem Kütahya Mebusu seçilmiş ve Dâhiliye Vekili olarak görev yapmıştır. Londra, Varşova, Tokyo'da büyükelçiliklerde bulunmuş, 1971'de vefat etmiştir (Akder, 1971, s. 116–128). Eşi Müfide Ferit (Tek) Hanımefendi, edebiyatçı olup hikâye ve romanları mevcuttur

3.2. 150'liklerin Listesi

150'likleri oluşturan listeye genel olarak bakıldığında, askerler, siyasetçiler, din adamları gibi birçok farklı kesimden insanların farklı farklı gruplandırılarak bu listeye alındığı görülmüştür. Bu bölümde 150'likler listesi derinlemesine analiz edilerek

oluşturulan gruplar irdelenmiştir. Her bir grubun siyasi görüşleri, hedefleri, faaliyetleri, siyasi pozisyonları, yayımlamış oldukları gazeteleri ve görevleri ele alınmıştır.

Gruplandırmaların temelinde benzer meslek grupları, ideolojiler temel alınmıştır. Bu kişilerin belirlenmesinde belirli bir prensip yoktur. Meclis tartışmalarında Yusuf Akçura Bey'in vatan hainlerini belirli bir gruplandırma yöntemiyle, belirli prensipler içerisinde listeye alınması gerektiğini savunması söz konusu olmuştur. Dâhiliye Bakanı (Yusuf Akçura'nın bacanağı da olan Ahmet Ferit (Tek) Bey ilkin: “*Efendim prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, haindir!*” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1980, c.8/1) demişse de daha sonra Yusuf (Akçura) Beyin isteği doğrultusunda Dâhiliye Bakanlığı 150'likleri aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır:

1. **Vahdeddin'nin maiyeti grubunda olanlar:** Genel olarak Vahdeddin'in Anadolu hareketine karşı faaliyetlerine iştirak etmiş olan ve padişaha en yakın kişiler, 150'likler listesinde bu grupta toplanmıştır. V. Mehmet Reşad'ın 1918'de vefatıyla başta Vahdeddin olmak üzere, iktidarı İttihat ve Terakki Fırkası'ndan devralan bu kişilerin temel siyasî amaçları, savaşın müsebbiplerinin aslında kendilerinin olmadığı belirtmiştir. Bütün milletin İttihatçılar tarafından savaşa itildikleri, İtilaf Devletleri'nce cezalandırılmalarının gerektiği, kendilerine de imkân sağlanarak iktidarlarının pekiştirilmesi ve iyi bir barış antlaşması yapılması düşüncesini savunan bu kişiler ilk sırayı almışlardır. Vahdeddin, Lozan Antlaşması öncesinde Padişahlığın kaldırılmasıyla birlikte daha 1922'de ülkeyi terk ettiğinden 150'likler listesine padişaha yakın olan kişiler alınmışlardır.

Vahdeddin'nin Maiyeti

- Yaver-i Has Kiraz Hamdi (Paşa)
- Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
- Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
- Tütüncübaşı Şükrü
- Serkarin Yaver (Ömer Yaver Paşa)
- Yaverândan Erkan-ı Harp Miralayı (Albay) Tahir
- Seryaver Avni
- Esbak-ı Özel Hazine-i Hassa Müdürü ve Defteri Hakanı Eminî Refik

2. **Sevr Muahedesi'ni imzalayan ve Kuvayı İnzibatiye'ye dâhil kabine azaları:** Millî Mücadele döneminde yani Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İstanbul'da birçok kabinenin kurulduğu görülmüştür. Ancak bu kabinelerden ikisi Ankara Hükûmeti için çok zararlı olmuştur. Bu kabinelerden birincisi Sevr Muahedesi'ni imzalayan kabinedir. İkincisi ise Kuvayı İnzibatiye'yi kuran kabinedir. Bu yüzden Sevr antlaşmasını imzalayan kabine ile Kuvayımillîye'ye karşı oluşturulan Kuvayı İnzibatiye'yi kuran kabinelerde yer alan bakanlar 150'likler listesine dâhil edilmişlerdir.

Sevr Muahedesi'ni İmzalayan ve Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Kabine Azaları

- Esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri
 - Adliye Nazır-ı Esbakı Ali Rüşdü
 - Ziraat ve Ticaret Nazır-ı Esbakı Cemal (Artin)
 - Bahriye Nazır-ı Esbakı Cakacı Hamdi (Paşa)
 - Maarif Nazırı Esbakı Rumbeyoğlu Fahreddin
 - Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Remzi
3. **Sevr Muahedesi'ni İmzalayan Heyet-i Murahhasa (Delege):** Sevr Antlaşmasını imzalayan kişilerin Anadolu'daki Müslüman halkın istikbaline kasteden kişiler olarak adlandırılarak listeye dâhil edilmişlerdir. Bu kişiler: Eski Maarif Nazırı Hadi (Paşa), Ayândan Şûra-yı Devlet Eski Reisi Rıza Tevfik (Bölükbaşı), eski Bern Sefiri Reşat Halistir. (Bu kişilerden özellikle de Rıza Tevfik Bey hakkında birçok kaynak yazıldığından, biyografisi genişçe ele alınmıştır.) Sevr Antlaşması Ankara Hükûmeti'nce benimsenmemiştir. Daha sonra imzalanan Lozan Antlaşmasında da Sevr Antlaşması yenilenerek getirildiğinden Ankara Hükûmeti'ni zor durumda bırakmış ve Sevr Antlaşmasını imzalayanlar 150'liklerden sayılmıştır.

Sevr Muahedesi'ni İmzalayan Heyet-i Murahhasa

- Maarif Nazır-ı Esbakı Hadi (Paşa)
- Ayândan Şûra-yı Devlet Reis-i Esbakı Rıza Tevfik (Bölükbaşı)
- Bern Sefir-i Esbakı Reşat Halis

4. **Kuvayı İnzibatiye'ye dâhil olanlar:** Bu grupta ise Kuvayı İnzibatiye'de yer alan 6 kumandan listeye dâhil edilmiştir. İngilizler'den maaş alarak Kuvayımillî'ye ordusu ile savaşmıştır. İngilizler'in, Halifenin haklarını savunmaya çalışmışlardır.

Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Olanlar

- Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)
 - Yaveri Süvari Yüzbaşısı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin
 - Kuvayı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
 - Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz (Göztepe)
 - Kuvayı İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandası Ali Nadir (Paşa)
 - Kuvayı İnzibatiye Mensubîninden ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam (Yarbay) Fettah
 - Kuvayı İnzibatiye Mensubîninden Çopur Hakkı
5. **Mülkiye ve Askeriyeden Olan Kişiler:** İsyanlarda rol oynamış, Ankara Hükûmeti'ne karşı olmuş Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri, nazır, ayan, mebus, vali, kaymakam, kadı, müftü, belediye başkanı olan otuz bir kişi bu grupta yer almıştır. Bu kişiler ağırlıklı olarak Yunan işgalinde, Yunan taraftarı olmuş ve Anadolu halkına zulmetmişlerdir.

Mülkiye ve Askeriyeden

- Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
- Ayândan Konyalı Zeynelabidin
- Cebeli Bereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı Fanizade Mesut
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay (Albay) Sadık
- Malatya Mutasarrıfı Esbakı Bedirhanî Halil Rahmi
- Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
- Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa
- Uşak Belediye Reisi Hulusi
- Adapazarı Kaymakamı Esbakı Hain Mustafa
- Tekirdağ Müftü-i Esbakı Hafız Ahmet
- Afyonkarahisar Mutasarrıf-ı Esbakı Sabit

- Gaziantep Mutasarrıflığı'nda bulunmuş Celal Kadri
- Hürriyet ve İtilaf Kâtibi Umumisi (Genel Sekreteri) Adanalı Zeynelabidin
- Mülga Ayândan Evkaf Nazır-ı Esbakı Vasfı Hoca
- Harput Vali Vekili Esbakı Ali Galip
- Bursa Vali Vekil-i Esbakı Aziz Nuri
- Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
- İzmir Kadı Müşavir-i Sabıkı Ahmet Asım
- Esbak İstanbul Muhafızı Mustafa Natık
- Dâhiliye Nazır-ı Esbakı Ayân'dan Adil
- Dâhiliye Nazır-ı Esbakı Ayân'dan Mehmet Ali
- Esbak Edirne Valisi ve Şehremini (Belediye Başkanı) Vekili Salim
- Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık Eden Hoca Rasihzade İbrahim
- Adana'da Valilik Eden Abdurrahman
- Karahisar-ı Şarkî Mebus-u Esbakı Ömer Feyzi
- İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım (teğmen) Adil
- İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım (teğmen) Refik
- Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif
- Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir
- İstanbul Merkez Kumandan-ı Esbakı Emin
- Kilis'te Kaymakamlık Eden Sadullah Sami
- Esbak Dâhiliye Nezareti Dava-vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

6. **Ethem ve Yakın Çevresi:** Çerkez Ethem'in düzenli orduya geçişi reddetmesinden sonra Yunan kuvvetleri tarafına geçişi, Ankara Hükûmeti'ni çok zor durumda bırakmış olup Ankara Hükûmeti bu hareketi unutmamıştır. Ethem'in kardeşleri, aynı zamanda mebus olan Reşit ve Tevfik de 150'likler listesinde yer almıştır. Bu grupta bir diğer kişi ise, Kuşçubaşı Eşref ve Eşref'in kardeşi Hacı Sami de Ankara Hükûmeti'ne karşı çıkmıştır.

Ethem ve Yakın Çevresi

- Çerkez Ethem
- Ethem'in biraderi Reşit
- Ethem'in biraderi Tevfik

- Kuşçubaşı Eşref Sencer
- Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami
- İzmirli Sabık Akhisar Kumandanı Yzb. Küçük Ethem
- Düzceli Mehmet Oğlu Sami
- Burhaniyeli Halil İbrahim
- Susurluk'tan Demir Kapılı Hacı Ahmet

7. **Çerkez Kongresi'ne Murahhas (Delege) Olarak İştirak Edenler:** Bu Kongreye katılanlar, Anadolu'nun önemli bir çoğunluğunu Çerkezlerin oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Çerkezlere uyguladığı Türkleştirme politikasının, göçte yakalandıkları hastalıkların kendilerini telef ettiğini, nüfuslarının 6 milyon olması lazım gelirken 2 milyonda kaldıklarını belirtmişler, İtilaf Devletleri himayesinde özerk bir Çerkez Devleti kurmayı talep etmişlerdir.

Çerkez Kongresi'ne Murahhas Olarak İştirak Edenler

- Hendek Kazasının Sümbüllü Karyesi'nden (Köy) Bağ Osman
- İzmir Mutasarrıf-ı Esbakı İbrahim Hakkı
- Berao Sait
- Berzek Tahir
- Adapazarı'nın Harmantepe Karyesi'nden (köyünden) Maan Şirin
- Söke Ereğlisi'nin Teke Karyesi'nden (Köy) Koca Ömer Oğlu Hüseyin
- Adapazarı'nın Talustanbey Karyesi'nden Bağ Kâmil
- Hamte Ahmet
- Maan Ali
- Kirmasti'nin Karaosman Karyesi'nden Harun Reşit
- Eskişehirli Hızır Hoca
- Bigalı Nuri Bey Oğlu İsa
- Adapazarı'nın Şahin Bey Karyesi'nden Kazım
- Gönen'in Tuzakçı Karyesi'nden Lampat Yakup
- Gönen'in Keçeler Karyesi'nden Mütেকait Bnb. Ahmet
- Gönen'in Bayramiç Karyesi'nden Lampat Hafız Sait
- İzmir'de Davavekili Sait
- Şamlı Ahmet Nuri

8. **Polisler:** İstanbul Hükûmeti tarafını tutmuş ve İstanbul şehrinde görev almış dokuz polis amirinin isimleri listeye dâhil edilmiştir. İstanbul işgalinde İngiliz taraftarı olmuşlar ve İngilizlerin istihbaratı gibi çalışmışlardır. 150'lik Polislere ilişkin olarak Emniyet Genel Müdürlüğünden temin edilen belgeler tezde kaynakça olarak kullanılmıştır.

Polisler

- Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
- Esbak İstanbul Polis Müdürü Muavini Kemal
- Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal
- Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Baş Memuru Hafız Sait
- Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
- Sabık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
- Sabık Polis Baş Memurlarından Namık
- Şişli Komiseri Nedim
- İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
- Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
- Unkapanı Merkez Memuru Sabıkı Sakallı Cemil
- Büyükdere Merkez Memur-u Sabıkı Mazlum
- Sabık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

9. **Gazeteciler:** Halkı Ankara Hükûmeti aleyhine kışkırtan gazete sahipleri veya gazete müdürleri listeye alınmıştır. Gazete sahipleri 150'likler, Kuvayımillîye hareketi aleyhinde yazılar yazarak kendi şehirlerinde bulunan halkı direnişe karşı kışkırtmışlardır. Bu gazeteler, direniş hareketine karşı meşruiyetlerini şeyhülislamın fetvalarından almışlardır. Çünkü İstanbul'dan yayımlanan fetvalarda M. Kemal ve arkadaşlarının öldürülmelerinin vacip olduğu belirtilmiştir. Gazetecilerin işgalci devletler lehinde yazılarına karşılık çeşitli taltifler aldıkları, 150'lik gazetecilerin akrabalarının önemli yöneticilik kadrolarına getirildikleri görülmüştür. Kuvayımillîye hareketi, zaferler kazanmaya başlayınca, bu zaferleri küçümsemişlerdir. Direnişçilerin, halkın huzurunu kaçırdıklarını, ele geçirdikleri bölgelerde asayişin bozulduğunu yazmışlardır. Kuvayımillîye, bu gazetecilerin bulundukları illeri ele geçirince,

bazıları işgalci devletlerin yöneticileri, askerleri himayesinde kaçmışlar, bazıları ise Kuvayımillîye'ye karşı olumlu tavır takınmışlardır.

Gazeteciler

- Serbestî Gazetesi Sahibi Mevlanzâde Rıfat
- Türkçe İstanbul Gazetesi Sahibi Sait Molla
- İzmir'de Musavât Gazetesi Sahibi, Darû'l-Hikmeti'l- İslamiye Azası (üyesi) İzmirli Hafız İsmail
- Aydede Gazetesi Sahibi ve Posta Telgraf Müdürü Umumi Esbakı Refik Halit (Karay)
- Bandırma Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Kemal
- Edirne'de Teemin ve Elyevm, Selanik'te Hakikat Gazeteleri Sahibi Neyir Mustafa
- Eski Köylü Gazetesi Muharriri (yazar) Ferit
- Alemdar Gazetesi Sahibi Refi' Cevad
- Alemdar Gazetesi Sahibi Pehlivan Kadri
- Adana'da Ferda Gazetesi Sahibi Fanizade Ali İlmî
- Balıkesir'de İrşad Gazetesi Sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
- Halep'te Doğru Yol Gazetesi Sahibi Hasan Sadık
- Köylü Gazetesi Sahip ve Müdürü İzmirli Ref'et

10. **Diğer Eşhas (Kişiler):** Bu gruptaki kişiler, genel olarak memleketleriyle ve lakaplarıyla anılmışlardır. Bu gruptakileri nitelendirilirken Gönen, Susurluk, Manyas, Çerkez ibareleri göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin de Marmara bölgesinde çıkarılan isyanlarla ilgili olarak bu listeye alındıkları görülmüştür.

Diğer Eşhas

- Tarsuslu Kâmil Paşazade Selami
- Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemal
- Süleymaniyeli Kürt Hakkı
- Mustafa Sabri Hoca'nın Oğlu İbrahim Sabri
- Fabrikatör Bursalı Cemil
- İngiliz Casusu Meşhur Çerkez Ragıp
- Fransız Zabitliği yapan Haçinli (Saimbeyli) Kazak Hasan
- Eşkîya Reisi Süngülü Davut

- Bnb. Çerkez Bekir
- Bursalı Fabrikatör Cemil'in Kayınbiraderi Necip
- İzmir Sabık Umur-u İslamiye Müfettişi Ahmet Hulusi
- Uşak'tan Madanoğlu Mustafa
- Gönen'in Tuzakçı Karyesinden (köy) Yusuf Oğlu Remzi
- Gönen'in Bayramiç Karyesi'nden (köy) Hacı Kasım Oğlu Zühtü
- Gönen Balcı Karyesi'nden (köy) Kocagözün Osman Oğlu Şakir
- Gönen Muratlar Karyesi'nden Koç Mehmet Oğlu Koç Ali
- Gönen'in Ayvacık Karyesi'nden (köy) Mehmet Oğlu Aziz
- Gönen Keçeler Karyesi'nden (köy) Bağcılı Ahmet Oğlu Osman
- Susurluk Yıldız Karyesi'nden (köy) Molla Süleyman Oğlu İzzet
- Gönen'in Muratlar Karyesi'nden (köy) Hüseyin Oğlu Kazım
- Gönen'in Balcı Karyesi'nden (köy) Bekir Oğlu Arap Mahmut
- Gönen'in Rüstem Karyesi'nden (köy) Gardiyan Yusuf
- Gönen'in Balcı Karyesi'nden (köy) Ömer Oğlu Eyüp
- Gönen'in Keçeler Karyesi'nden (köy) Talustan Oğlu İbrahim Çavuş
- Gönen'in Balcı Karyesi'nden (köy) Topallı Şerif Oğlu İbrahim
- Gönen'in Keçeler Karyesi'nden (köy) Topal Ömer Oğlu İdris
- Manyas'ın Bolca-ağaç Karyesi'nden (köy) Kurhoğlu İsmail
- Gönen'in Keçeler Karyesinden (köy) Muhtar Hacı Oğlu İshak
- Marmara'nın Kayapınar Karyesi'nden (köy) Yusuf Oğlu İshak
- Manyas'ın Kızlık Karyesi'nden (köy) Ali Bey Oğlu Sabit
- Gönen'in Balcı Karyesi'nden (köy) Veli Oğlu Selim
- Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden Makineci Mehmet Oğlu Osman
- Manyas Değirmen Boğazı Karyesi'nden (köy) Kadir Oğlu Kâmil
- Gönen'in Keçidere Karyesi'nden (köy) Hüseyin Oğlu Galip
- Manyas Hacı Yakup Karyesi'nden (köy) Çerkez Sait oğlu Salih
- Manyas'ın Hacı Yakup Karyesi'nden (köy) Maktul Şevket'in biraderi İsmail
- Gönen Keçeler Karyesi'nden (köy) Abdullah Oğlu Deli Kasım
- Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
- Manyas'ın Değirmen Boğazı Karyesi'nden (köy) Kadir oğlu Kâmil'in biraderi Kazım Efe

- Gönen'in Kızlık Karyesi'nden (köy) Pallaç oğlu Kemal
- Gönen'in Keçeler Karyesi'nden (köy) Tuğ Oğlu Mehmet (Resmî Gazete, 7 Ocak 1924).

Liste bu kişilerden ibarettir.

3.2.1. Listenin Özellikleri

Listede adı yazılı olanlar içinde kamuoyunun tanıdığı kişiler, 40'ı 50'yi geçmemiştir. Millî mücadeleye karşı olanların sayısı bu kadar mıdır? Hayır. Bu kişilerin bazıları ölmüştür, bazıları ise yurtdışına kaçmıştır. Lozan antlaşmasında İtilaf Devletleri ile antlaşma sonucunda yüz elli sayısı belirlenmiştir. Dahası dönemin halkının “hain” diye bildiği kişilerden en tanınmış, listenin belirlenmesi tarihinde öldüğünden, listede yer almamıştır. Damat Ferit, 6 Ekim 1923'te kaçtığı Nice'de ölmüştür. Sağ olsaydı, belki de listenin başında yer alacaktı. Nitekim Dâhiliye Vekili A. Ferit (Tek) Bey, B.M. Meclisi'nin 16 Nisan 1924 tarihli gizli oturumunda, listeyi okurken şöyle diyordu: “- *Sadrazam Damat Ferit, Hariciye Nazırı yine Damat Feritmiş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh listede yok!*” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1980, c.8/1 s.439). Sonra millî mücadeleye karşı fetvalar veren Şeyhülislam Dürrizade Abdullah. O da 30 Nisan 1923'te Mekke'de ölmüştür. Diğeri, çeteci Anzavur Ahmet, Millî Kuvvetler tarafından öldürülmüştür. Gazeteci ve eski Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanlarından) Ali Kemal, bahsedildiği üzere, 6 Kasım 1924 tarihinde İzmit'te Nureddin Paşa'nın organizesiyle linç edilmiştir. İzmir Eski Valisi Kambur İzzet 1920 sonunda eceliyle ölmüş, Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey ise 4 Ekim 1919'da Kuvayımillîye tarafından öldürülmüştür. Kendilerinden artık hiçbir tehlike umulmayan kişilere örnek olarak da işgal sırasında İzmir Belediye Başkanlığı yapmış olan Hacı Hasan Paşa, Damat Ferit Hükûmeti sırasında, Üsküdar Mutasarrıflığı yapmış bulunan Ziver Bey gösterilebilir.

Kamuoyunca daha çok tanınan bu kişilerin adları listede yoktur. Bir de yine kamuoyunca “hain” olarak tanınmış olmakla birlikte, zamanında tövbe ettiklerinden veya artık kendilerinden hiçbir tehlike umulmadığından özellikle listeye alınmayan kişiler de vardır. Örnek olarak Yozgat Ayaklanmasını çıkarmış olan Çapanoğlu ailesinin ileri gelenleri gösterilebilir (meclis gizli celse zabıtlarında adı geçmiştir).

150'likler listesini incelediği zaman, içinde Osmanlı Hanedanından hiç kimsenin bulunmadığını görür. Oysa Osmanlı Hanedanı içinde başta Padişah Vahdeddin

olmak üzere, millî mücadeleye karşı olanların çok olduğu bilinmekteydi. Osmanlı Hanedanından olan kimselerden bir kısmı 1 Kasım 1922, Padişahlığın kaldırılmasıyla Vahdeddin ile kaçmıştır.

Her devrim, ileride kendisine ayak bağı olabilecek güçleri yok etmek için çeşitli yöntemler uygular: Örneğin Sovyet Devrimi, Çar ailesini bir tehlike olarak görmüş ve bir gecede tüm aileyi öldürmüştür. Türk Devrimi de ileride iktidarına ortak çıkması muhtemel olan Osmanlı Hanedanı mensuplarını Türkiye’de yaşamasını zararlı bulmuş, bir yasa ile bunların durumları görülmüştür. Bu yasa, 3 Mart 1924 tarihli ve 431 sayılı Hilafetin İlgası ve Hanedan-ı Osmanî’nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanundur. Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti hudutlarından çıkarılmışlardır. Bu yasaya göre, Osmanlı Hanedanı’nın kadın, erkek tüm üyelerinin, damatlarının bu hanedana mensup kadınlardan doğan kişilerin, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde oturmaları yasaklanmıştır (madde: 2). Bunların Türk Vatandaşlığı sıfat ve hukuku da kaldırılmıştır (madde: 4). Bu kişiler, yasanın yayım tarihi olan 6 Mart 1924 tarihinden itibaren 10 gün içinde, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını terke mecbur tutulmuşlardır (madde: 3).

Bu kişilerin taşınır ve taşınmaz mallarını tasfiye için makul bir süre tanınmış, hatta yurt dışına çıkmaları için yapacakları masrafların dahi hükûmetçe karşılanması öngörülmüştür. Padişahlık yapmış olanların tapuya kayıtlı taşınmazları, saraylar, saraylar içindeki değerli eşyalar ve eserler ise “millete” intikal ettirilmiştir. Böylece sorun temelinden çözümlenmiş ve bu sebeple de 150 kişilik listeye Osmanlı Hanedanından kimsenin girmesine gerek kalmamıştır (Göztepe, 1969: s.104-106).

Listenin en önemli özelliklerinden biri, içinde hiçbir gayrimüslim vatandaşın adının bulunmayışıdır. Bu husus, Meclis gizli oturumunda da ağır eleştirilere sebep olmuştur. Dâhiliye Vekili Ferit (Tek) Bey bu eleştirilere, bu sorunu Dış İşleri Bakanlığına sorduklarını ve Bakanlıkta Hukuk Müşavirlerinden aldıkları görüşlere göre Lozan’da yapılan protokole binaen 150’likler listesine Rum veya Ermeni yani gayri Müslümlerin alınmayacağına dair söz verildiği belirtmiştir (TBMM Gizli Zabıt Celseleri, 1980, c.8/1 s. 450). Bu nedenle azınlık telakki edilen gayri Müslüm vatandaşları listeye alınmamıştır.

Listenin diğer bir özelliği, 150 kişinin yaklaşık üçte birini herhangi bir vasfı olmayan köylülerin oluşturmalarıdır. Mecliste geniş çapta eleştirilen konulardan biri de bu

olmuştur. Aslında Dâhiliye Nezareti'nin hazırladığı ilk listede daha çok köylü vardı. Fakat Mebusların tepkileri karşısında bunların bir kısmı çıkarılarak yerlerine mülki amir kademesinde yer almış kişiler konulmuştur. Neden bu köylülere böyle ağırlık verilmiştir ve bunların sonuçları nelerdir? Dâhiliye Bakanı Ferit Bey bu hususta da Meclisteki açıklaması özetlenmiştir:

“Dâhiliye Bakanlığı'nın ilk listesinde alınan isimlerin içerisinde köylü grupların daha fazla olduğunu fakat sonradan azaltılmıştır. Bunun sebebinin ise köylülerin daha çok Marmara Bölgesinde vuku bulan isyanlara katılan kişilerdir. Bireysel olarak gerekli yeteneği ve teçhizatı ortaya koyamayacak insanlardır. Ancak sonradan vuku bulacak şekavette (eşkıyalık) çekinmeden yeniden görev alacak karakterde insanlar olduklarını Balıkesir Hapishanesinde hâlen bunlardan 42 kişinin mevcut olduğunu belirtmiştir.” (TBMM: 1980: C.8/1).

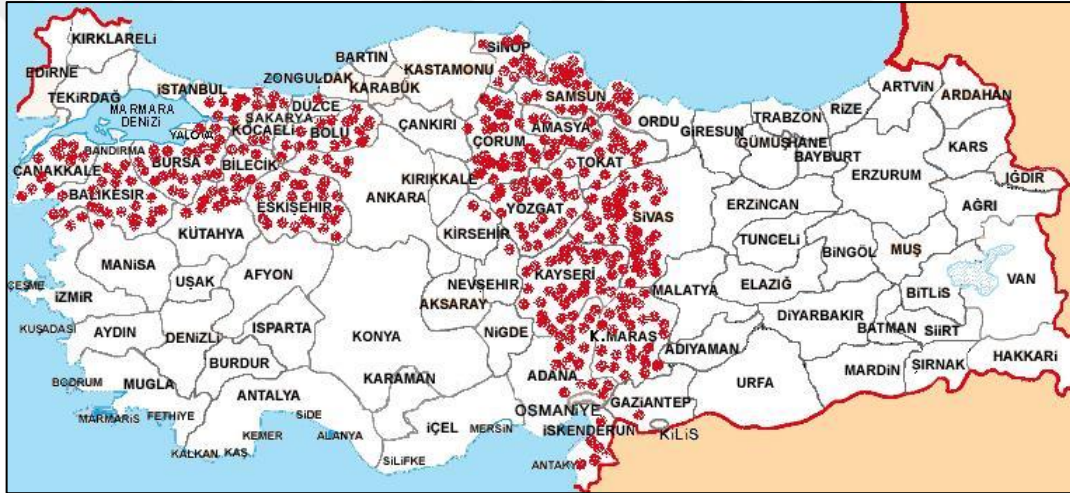
Ethem'in Yunanlılara iltihakından sonra İzmir'de yapılan Çerkez Kongresi'ne katılan ve 150'likler listesine alınan isimlerin çoğu da tanınmamış kişilerdir. Fakat bu kişiler, söz konusu Kongreye iştirakle Yunan topraklarına katılma hususunda tereddüt göstermemiştir.

Bunlar genellikle Çerkez ve Abaza kökenli silahlı eşkıya ve çetecilerdir. Bir örnek olarak listede yer almış olan Eşkıya Reisi Süngülü Çerkez Davut'u incelenirse Davut, savaş sırasında Yunan komutanı gibi hareket etmiş ve bölgede eşkıyalık yapmıştır. Mütareke olunca gelip hükûmete teslim olmuş ancak ortada ciddî bir koruma, devlet teşkilatı olmadığından kaçarak tekrar dağa çıkmıştır.

Bursa Yunan işgalinden kurtulunca yakalanmış, askerî hapishaneye konulmuştur. Davut, mahkemesi başlayacağı zaman, hapishane damını delerek firar etmiştir. Bu eşkıya ve çetecilerden büyük bir kısmı Anzavur'la bir olup Kuvayımillîye'ye karşı savaşmış ve savaşmaya kararlı kişilerden oluşmaktaydı. Balıkesir Hapishanesinde hükümlü olarak yatanların dışında çoğu, Yunan Ordusu kaçarken onlara katılmıştır. Sonra kıyılara yakın Ege adalarında toplanmışlardır. Genel aftan yararlandıkları takdirde, hükümlü olanlar salıverilecek, yurt dışına kaçmış olanlar da geri gelecek ve eski kötülüklerini sürdüreceklerdir hükûmetin meclis tartışmalarındaki görüşü bu olmuştur.

150'liklerin arasında neden bu kadar çok Çerkez kökenli kişi olduğu sorusuna gelince; İstanbul Hükûmeti, hilafet makamını kullanarak Anadolu'da isyanlar çıkarmış ve

düşmanla çarpışması gereken Ankara Hükûmeti'ni uzun süre bu isyanlarla uğraşmaya mecbur etmiştir. Özellikle Marmara bölgesinde çıkarılan Anzavur İsyanları ile saraydan aldıkları teşvik, destek ve yardımlarla işgalci güçlerin teşvikleriyle milli mücadelenin sadece düşmanla yapılmasını engellemiştir. Bu isyanları çıkaran kişilerin çoğu Çerkez kökenli kişiler olup Çerkezlerin bu denli padişahı ve İstanbul Hükûmeti'ni savunmasının arka planında, padişah hanımlarının Çerkez kökenli oluşu ve bunların ailelerin padişahın etrafında yani Marmara bölgesinde iskân edilmeleridir. İstanbul etrafında çıkan Adapazarı, Sakarya, Düzce isyanların tamamı, Çerkezlerin çıkardığı isyanlardır. Alttaki haritada isyan bölgeleriyle Çerkezler arasındaki ilişki özellikle Marmara Bölgesinden anlaşılabilmektedir.

Şekil 3.1. Türkiye'deki Çerkez Yerleşim Yerleri (Demir ve Bolat, 2017, s.13)

Çerkezler Saray'da önemli görevlere gelmişler, özellikle istihbarat ve askeri görevlerde bulunmuşlardır. Ancak bu isyanları bastırmak için üzerlerine gönderilen Kuvay-ı Seyyare komutanı Ethem'in de Çerkez olduğu göz önünde tutulmalıdır. Ama Kuvayımillîye taraftarı olan Ethem daha sonra abileriyle Yunanlılara sığınmıştır.

150'likler meselesi, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından aylar sonra ilk kez mecliste 16 Nisan 1924 tarihinde gizli oturumla ele alınmıştır. Meclis Başkanı o tarihte Ali Fethi (Okyar) Bey'dir. İlk sözü İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey almış ve bu listenin nasıl hazırlandığına dair Meclise açıklamalarda bulunmuştur. Onun beyanlarına göre, ilk listeyi Emniyet Umumiye Müdürlüğü hazırlamış sayı olarak yaklaşık 600 kişi tespit edilmiştir. Sonradan bu isimler teker teker irdelenmek suretiyle 300 civarına indirilmiştir. Öngörülen isimler arasında Padişah Vahdeddin'in yakınları

olduğu gibi, hükûmet içerisinde de Sevr Antlaşmasını imzalayan veya Mütareke döneminde düşmanlarla iş birliği yapmaktan çekinmeyen isimlerin öne çıktığını belirtmiştir (TBMM: 1980, C. 8/1). 150'likler hususunda tartışmalar o kadar yoğunlaşmıştır ki süreç içerisinde Dâhiliye Bakanı Ahmet Ferit Bey, 21 Mayıs 1924 tarihinde görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Millî Mücadele döneminde işgalciler ile iş birliği eden veya onlara yardım edip menfaat bekleyen kişilerin sayısının 150 rakamı ile sınırlı olmadığı açıktır. Çünkü Millî Mücadele'ye muhalif oluşumların, derneklerin kurucularına veya üyelerine bakıldığında bile 150 sayısının bunların yanında çok mütevazı kaldığı söylenebilir.

Nitekim 150'likler listesinin hazırlanması aşamasında listenin Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulmaya çalışılmıştır. Yukarıda gizli celse zabıtlarına ilişkin bahiste bu hususa mebusların nasıl tavır takındığı görülmüştür. Bu görüşmelerde birliğin sağlanamadığı, kimi mebusların kişisel husumet nedeniyle bazı kişileri listeye aldirmaya çalıştığı veya kimi isimlerin daha önemli olduğu meselesi dile getirilmiştir. Bu konuda 150'liklere alınan kişilerin iş birlikçilerin tam listesi olmadığını söylemek mümkün olduğu gibi listeye alınan kişilerden daha önemli şahısların bu listeye eklenmesi gerektiği halde ve 150'liklere alınmadığını belirtmek mümkündür.

3.3. 150'liklerin Yurtdışına Çıkarılışı

3.3.1. “İş Birlikçilerin” Kaçırları

Halktan bazı kişilerin neden İtilaf Devletleri ile iş birliği yaptığının gerekçelerine bakabilmek için tarihsel arka planı bu açıdan yorumlayarak ele almak gerekir: İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra iktidara gelen İttihat Terakki, hızlı bir toprak kaybıyla karşılaşmıştır. Çünkü Balkan ülkelerinin umulmayan saldırıları karşısında Osmanlı ordusu Edirne'yi bile terk ederek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarısızlığın mesulleri İttihat ve Terakki mensupları olarak görüldüğü için alternatif fırka olarak kurulan Hürriyet ve İtilaf iktidarı ele almıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucuları, genelde İttihat ve Terakki Fırkasına karşı olan veya İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ayrılan kişilerdir. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası kendisinden beklenen başarıları gösteremediği için İttihat ve Terakki Fırkası tekrar güçlenmiş ve Babıali baskını ile 1913 yılı başında iktidarı tekrar devralmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası da tekrar muhalefete çekilmek zorunda kalmıştır.

I. Dünya Savaşında ise cephelerde alınan sonuçlar beklentileri karşılamadığı gibi Osmanlı Devleti'ni yenik duruma getirmiştir. Mondros Mütarekesi ile elde kalan Anadolu topraklarının dahi işgallerle kaybedilmesi ihtimali belirlemiştir. Savaşa girmenin sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Fırkası gösterilmiş, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin dağılması, Anadolu topraklarının da işgallere maruz kalmasının mesulleri İttihatçılar olmuştur. Savaşın sonunda İttihatçı liderler bir Alman denizaltısıyla İstanbul'u terk etmişlerdir.

Bu aşamada gerek saray çevresi ve gerekse tekrar diriltlen Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları propagandalarını savaş mesulü olarak İttihat Terakki'yi işaret etmiştir. Barış süreci aşamasında İttihatçıların yargılanması gerektiğini savunmuşlardır.

İktidara yeni gelen Hürriyet ve İtilaf mensupları, İtilaf Devletlerinden adil bir barış isteyerek kendilerinin savaşın sorumlusu olmadıklarını belirtmişlerdir. Millî mücadeleye de çoğunlukla karşı çıkmışlardır. Hatta Anadolu hareketinin İttihatçı subayların girişimi olduğu iddiasını öne sürmüşlerdir. Millî mücadele hareketini başlatan bir kısım subay ve generallerin geçmişte İttihat ve Terakki içerisinde bulunmuş olmaları İstanbul Hükûmetleri'nin savlarını güçlendirmiştir. Ancak Anadolu hareketinin bir İttihat ve Terakki eylemi olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin Enver Paşa, millî mücadelenin başına geçmek için girişimlerde bulunmuşsa da bu girişimi M. Kemal tarafından engellenmiştir.

Ankara'nın kuvvetleri, Yunanlılara karşı başarılar kazandıkça İstanbul Hükûmeti taraftarları ülkeyi terk etmeye başlamışlardır. 9 Kasım Perşembe günü Fransız bandıralı Pierre Loti Vapuru, Refik Halit (Karay), eski Dâhiliye Vekili Mehmet Ali, tramvay müdürü Sabih Şevket gibi birçok iş birlikçiyi alarak İstanbul'dan Beyrut'a doğru uzaklaşmıştır. 10 Kasım Cuma günü ise Egypt Vapuru hemen hemen bütün sığınanları yüklenerek İngiliz Polisinin ve Deniz Kuvvetlerinin koruması altında İstanbul Limanı'ndan uzaklaşmıştır. Sıra Vahdeddin'e gelmişti. O da Ankara Hükûmeti'nin tutumu karşısında 17 Kasım 1922 sabahı maiyeti ile İngiliz Bandıralı Malaya Zırhlısı'na binerek, kaçıktan başka çare bulamamıştır (Erdeha, 1998, s.79-81). Böylelikle daha Lozan görüşmeleri bile başlamadan iş birlikçilerin (150'likler) bir kısmının İngilizlerin vapurlarıyla İstanbul'u terk ettiklerini görülmüştür. Bu isimlerin çoğu zaten sonradan 150'likler listesine girecek olan kimselerdi. Bu kişiler Ankara Hükûmeti tarafından hesaba çekileceklerini bilerek yargılanmadan veya infaz

edilmeden önce, daha barış süreci başlamadan ülkeyi terk etmişlerdir. Böylelikle yabancı ülkelerde toplanmaya başlamışlardır. Örneğin Eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, Yunanistan'da bir müddet neşriyatta bulunmuş ancak Türkiye'nin müdahalesiyle Mısır'a gitmek zorunda kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki nüfusun Müslümanlaşmasında da büyük bir aşama oluşturmuştur. Bu savaştan sonra Anadolu'daki Rum ve Ermeni nüfusu kaçtıkları, göç ettikleri için azalmıştır. Bu durumun temel sebebi, Gayrimüslimlerin, I. Dünya Savaşında İtilaf Devletleri'yle yaptıkları iş birliği sebebiyle Müslüman halkı kendi aleyhlerine düşman etmeleridir. Ermenilerle Rumlar yüzyıllardır tebaası oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri faaliyetlerle suçlu konumuna düşmüşlerdir. İtilaf Devletlerinin, Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu coğrafyasından çekilmesiyle gayrimüslimlerin bir kısmı da bulundukları toprakları terk etmişlerdir.

Ankara Antlaşması uyarınca Fransız ordusu işgal ettiği Güney Anadolu illerinden çekilirken, çeşitli kaynaklara göre, 100-150 bin dolaylarında Ermeni de Anadolu'yu terk etmiştir (Erdeha, 1998, s.73). Özetle Ermeniler, Rumlar, yüzyıllardır yaşadıkları Batı Anadolu'dan Kurtuluş Savaşı sonrasında ayrılmışlardır.

Bununla birlikte 150'likler listesinde mülkiye ve askerîye sınıfına bakıldığında İngilizlerle, Yunanlılarla iş birliğine giren onların emrinde yöneticilik, gazetecilik, istihbarat gibi hizmetler yapan, düşmanın gözüne girmek için kendi halkını ezen Müslümanlar da bulunmuştur.

Ayrıca iç ayaklanmalar sırasında çok etkin rol oynamış olan, isyanlara katılan Çerkezlerin önemli liderleriyle birlikte halkı da Yunanlıların geri çekilmesiyle Anadolu topraklarını terk etmişlerdir.

3.3.2. 150'liklerin Vatandaşlıktan Çıkarılmaları

TBMM 28 Mayıs 1927'de, yani 150'likler listesinin ilanından 3 yıl sonra 1064 sayılı kanunu kabul etmiştir.

4 maddelik bu kanun şöyledir: Kabul tarihi: 28 Mayıs 1927 (Ceride-i Resmîye, 15 Mayıs 1927, s. 670) Kanun no: 1064

Madde 1. Lozan’da akdolunan 24 Temmuz 1923 tarihli aff-ı umumi beyanname ve protokolünde mevzubahis 150 kişilik muharrir eşhas (adları yazılı kişiler), Türkiye tebaiyetinden (vatandaşlığından) iskat edilmiştir (düşürölmüşlerdir).

Madde 2. Eşhas-ı Merkume (sözkonusu şahıslar), badema (sonradan) Türkiye’de hakk-ı temellük (mülkiyet hakkı) ve hakk-ı tevarüsten (miras hakkından) mahrum olurlar.

Madde 3. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer’idir (geçerlidir).

Madde 4. İşbu kanun ahkâmının icrasına İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) memurdur.”

150’liklerin 1927’de bu kanunla, vatandaşlık hakları da ellerinden alınmıştır. Bunlar arasında örneğin Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanlığını yapan, Damat Ferid’in yaverliğinde bulunan, İttihat ve Terakki’ye karşı Nigehban-ı Askeriye teşkilatını kuranlardan Tarık Mümtaz (Göztepe) Vahdeddin hakkında yazdığı iki ciltlik eserinden ilki olan Mütareke Gayyasında, Gurbet Cehenneminde kaderleriyle baş başa kalmışlardır (Göztepe, 1968; Göztepe, 1969). Aradan geçen yıllarda, 150’liklerin pek çoğu yurtdışında ölmüşlerdir. Geriye kalanlardan bir kısmı ülkeye dönmeyi reddedip Türkiye’ye karşı husumet beslerken, bir kısmı da yurt özlemiyle pişmanlıklarını Türkiye’yi yönetenlere duyurmak istemişlerdir.

3.4. 150’liklerin Affı Meselesi

3.4.1. Af Konusunun Ele Alınışı

1933 tarihinde yani Cumhuriyetin 10. Kuruluş yıldönümünde bir genel af çıkarılması gündeme gelmiştir. Cumhuriyet rejiminin oturmuş olması ve süreç olarak siyasal muhalefetin rejime tehlike olmaktan çıkmıştır. Gerek kamuoyunun isteği gerekse yönetici kitlenin bu konuda eğilim göstermesi sebebiyle bir af kanununu tasarısı hazırlanmıştır. Eski Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt basın suçlarına ilişkin bir kanun tasarısı teklifi vermiş bu teklif adliye encümeni tarafından kabul edilmiştir. 1933’e gelindiğinde ise af kanunu tasarısı genişletilerek siyasi suçluların da af kanunundan yararlanması öngörölmüş, böylelikle 25 Ekim’de sunulan teklif bir genel af kanun tasarısı olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki bu tasarıda 150’liklerin affı öngörölmemiştir ve af kapsamı dışında bırakılmıştır (Mazıcı, 2000; Sınmaz-Sönmez, 2004, s. 89-101).

1938'lere gelindiğinde Türkiye'de Cumhuriyet rejimi halk tarafından kabul edilmiştir. Devlete karşı isyanlar azalmış ve devletin karşılaştığı rejim zorlukları bir nebze de olsa sona ermiştir. 1937 tarihinde Başbakan olarak atanan Celal Bayar'ın ılımlı politikasıyla ve Atatürk'ün emriyle (M. Kemal'in ölüm tarihinden 4 ay önce) 29 Haziran 1938 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 3527 sayılı Af Kanunu çıkarılmıştır.

Dinamo'nun affa yönelik sözleri dikkat çekicidir:

“Oysa hızlı bir tarih değişimi sırasında çok hızlı kararlar verildiğinden, duygular, antipatiler de çok rol oynadığından büyük haksızlıklar olmaktaydı. Olumlu değişimlerin başlangıcında büyük olumlu roller oynamış, sonra talihsizliklerin etkisiyle okkanın altına girmiş pek çok değerli kişi, bugün yaşlanmış, gurbet ellerde inleyip durmakta, tarihin bir ayak önce gelerek kendileri üstüne verilmiş korkunç yargılardan kendilerini kurtarmasını bekliyorlardı...

Recep Peker kayası, af yolunun üzerinden epeyce önce itilip uzaklaştırıldıysa da partinin içinde onun izinde yürüyen bağnazlardan demetler kalmıştı. Dışarıdan affa uğrayarak geleceklerin büyük çapta kişiler olması, partide kökleşmiş küçük bürokratları kaygılandırmaktaydı. Hiçbiri, yerleştiği yeri onlardan birine kaptırmak istemiyordu. Kocaman kayalar gibi üstlerine üstlerine, yuvarlanıp gelecek olan bu eski günahkârları gönül rahatlığıyla benimsemek, olacak iş miydi?” (Dinamo, 2010, c. 4, s. 551-555).

Bu yasa ile 150'likler bağışlanır, vatandaşlık hakları geri verilmiştir. Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu, bir bakıma İslam Hukuku'nun terk edilip Avrupaî laik hukuka, ekonomide ise batı tipi kapitalist ekonomiye geçişi ifade eder. 1930'lu yılların sonlarına gelindiğinde, bazı dönüşümlerin icra edilmiş olduğu görülür. Diğer yandan “10 yılda 15 milyon genç” marşları söylenmiştir. Bu gençler, babalarının hatalarını yüklenmemesi, suçların şahsiliği ilkesinin geçerli olması umulmuştur.

150'liklerin affı konusu Cumhuriyetin 10 uncu yılında gündeme geldiği gibi 15 inci yılında da tekrar ele alınmıştır. 1933 yılında çıkarılamayan af 1938 yılında tekrar gündeme geldiğinde kamuoyu bu kişilere karşı daha duygu yönlü bakmıştır. Gurbetteki bu kişilerin afları hususunda ciddi kamuoyu oluşmuştur. Bunda Cumhuriyet rejiminin tamamen oturmuş olmasının rolü olduğu gibi hemen hemen yarısı gurbette vefat etmiş olan 150'liklerin kendilerinin veya ailelerinin hükûmete ve M. Kemal'e bu hususta müracaatları işe yaramıştır. Örneğin Refik Halit Karay, 150'liklerden olmasına rağmen yazdığı hikâye ve romanlar yurt içinde okunmuştur (Erdeha, 1998, s.143-144). Refik Halit Karay'ın, yeni rejimi övücü yazıları, Türkiye Cumhuriyeti lehine makaleler, yazılar kaleme alması affa dair kamuoyu oluşturmuştur. Atatürk'ün dahi bizzat onun yazılarını okuduğu ve affına meyilli olduğu çeşitli

eserlerde, hatıralarda rivayet edilir. Refik Halit ile Lübnan’da sürgün yıllarını geçiren Rıza Tevfik ile mektupları bu konuda önemli deliller teşkil eder (Uçman, 2016).

3.4.2. 150’likler ile İlgili Af Kanunu’nun Hazırlanması

M. Kemal 1 Haziran 1938’de gezinti ve tedavi için Yalova’dadır. Yanında kız kardeşi Makbule Boysan, Eski Başbakanlardan Ali Fethi Okyar, Başbakan Celal Bayar ve Hariciye Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras bulunmaktadır. Burada sohbet ederlerken ve Hariciye Bakanlığı bütçesi Tevfik Rüştü Bey tarafından Atatürk’e arz edilirken 150’liklerin affı meselesi gündeme gelir. Cumhuriyet kurulalı 15 yıl olmuş ve artık rejime yönelik bir tehlike kalmamıştır. Atatürk de esasen 150’liklerden bir kısmının mağdur olduğuna inanmaktadır. Bunlar arasında yazar Refik Halit Karay’ın kendisi hakkında yazdığı mektuplar, Gurbet Hikâyeleri ve Sürgün gibi gurbet hayatına dair yazılar da önüne getirilmekte ve hatta Türk basınında Refik Halit’in Cumhuriyet rejimi ve yeni yönetim lehine yazıları da zaman zaman kendisine okunmaktadır. Bu nedenle bunların mağduriyetinin giderilmesi gerektiğine inanmaktadır. Hatta M. Kemal bir ara Başbakan Celal Bayar’a kendisinin 150’liklerin affını düşündüğünü hükûmetin görüşünün ne merkezde olduğunu sorar. Hükûmetin de bu konuda olumlu düşündüğünü öğrenince af konusunda çalışma yapılması hususunda talimat vermiştir (Erdeha, 1998, s.144). Bu hadisenin M. Kemal’in vefatından 4 ay önce vuku bulması, bu konuda acıma duygusunun da etken olduğunu gösterir.

Böylelikle tarihsel sürece bakıldığında 150’likler hakkındaki af konusunun cumhuriyet döneminde 3 kez gündeme geldiği görülmüştür. İlki 1933 yılında yani Cumhuriyet’in ilanının 10. Yılında çıkartılan af kanunudur. Bu kanun siyasi ve basın suçlarını kapsayan bir af kanunu olmuş, 150’likleri kapsamamıştır. İkinci af konusu Hatay’ın anavatana katılması aşamasında gündeme gelmiş fakat bu tarihte de 150’likleri kapsayan af tasarısı çıkarılamamıştır. Neticede 1938’de Atatürk’ün vefatından birkaç ay önce 150’liklerin affına dair kanun çıkarılmış, onlardan bir kısmı Türkiye’ye dönmüştür.

Nitekim Hükûmetçe hazırlanan ve Başbakanlığın 23 Mayıs 1938 tarihli 62171 sayılı tezkeresiyle Büyük Millet Meclisi’ne sunulan af kanunu tasarısının gerekçesinde de merhamet duygularından izler görülmüştür. Gerekçede, Osmanlı Devleti’nin çöküşüne sebep olarak Sanayi Devrimi’nin gelişmelerinin dışında kalınması ve Milliyetçilik akımlarına sırt çevrilmesi gibi olaylar sayıldıktan sonra, Kurtuluş

Savaşı'nın ne zor şartlar altında yapıldığı anlatılmıştır. Cumhuriyet rejiminin 1938 yılında ulaşmış olduğu düzey vurgulanmıştır. 150'liklerin, vatan dışında kusur ve hatalarını anlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin her alandaki ilerleme ve gelişimini utanıp görerek ıstırap çektiğini belirtilmiştir (Zabıt Ceridesi, c. 26, s. 309).

Fakat bir af yasası çıkarılması için, bütün bu sebeplerden kaynaklanan ama bu sebeplerin üstünde ve ötesinde güçlü bir sebep daha vardı: Atatürk'ün geçmişe olumlu bakma isteğidir. Bu husus, tasarının Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşüldüğü 29 Haziran 1938 tarihinde Atatürk'e yakın mebuslar tarafından açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Sinop Mebusu Cevdet Kerim (İncedayı) bunu mecliste özetle şöyle demiştir: Cumhuriyetin 15. Yılına doğru Atatürk, Cumhuriyetin vatandaşlarının yurtdışında sürgünde bulunmasını istemeyerek hepsini affetmiştir (Zabıt Ceridesi, c. 26, s. 481). İşte bu sebeplerle Hükûmet bir af kanunu tasarısı hazırlamıştır. Başkanlığın tezkeresiyle Büyük Millet Meclisi'ne sunulan af tasarısı “ufak tefek avarız” olarak üç türlü suçları kapsamıştır.

150'likler affedildi

Mecliste kabul edilen kanun bir hafta sonra tatbik mevkiine girecek

Dün Mecliste hararetli münakaşalar oldu. Adliye Vekili hatiplere cevap verdi ve: "Türk milleti, onun Şefi çok büyüktür. Affı da eserleri gibi büyük olacaktır," dedi

Affedilen 150'likler

Hangileri öldü, hangileri sağ, bugün nelerinde bulunuyorlar?

1-- Mustafa Kemal, Şehit. Atatürk Anıtı önünde, İstanbul.

2-- İsmet Paşa, Vatan Hakkı Kurumu'nda, Ankara. Atatürk Anıtı önünde, İstanbul.

3-- Zeki, İstanbul. İsmet Paşa Anıtı önünde, Ankara.

4-- Mustafa Kemal, Şehit. Atatürk Anıtı önünde, İstanbul.

(Devamı 20. sayfa)

Resim 3.2. Son Posta Gazetesi-30 Haziran 1938

1. *İstiklal Mahkemeleri kararıyla mahkûm olanlar*: 11 Eylül 1920 tarihli ve 21 sayılı “Firariler Hakkında Kanun”la kurulan İstiklal Mahkemeleri 1920-1922 ve 1925-1927 döneminde faaliyette bulunmuşlardır.

Bu tasarı ile affedilmesi önerilen hükümlüler, 1925-1927 döneminden kalan 25 kişidir. Bu dönemdeki mahkûmlar Şark İstiklal Mahkemesince mahkûm edilmiş olan Şeyh Said İsyanı hükümlüleri ile İzmir Suikastı Davası’nda yargılanıp mahkûm olanlardır.

2. *Heyet-i Mahsusa kararıyla caiz-i istihdam sayılmayanlar*: Türkiye bir ihtilal dönemi yaşamıştır. Bu dönemde cumhuriyet sistemini benimsemiş memurlar vardır. Cumhuriyet rejimini benimsemeyen, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra eski Osmanlı Devleti’ni öven memurları ayıklamak için, önce 23 Eylül 1923 tarihli ve 347 sayılı, sonra 26 Mayıs 1926 tarihli 854 sayılı kanunlarla Heyet-i Mahsusalar oluşturulmuştur. Bu tespitler sonucunda birçok memur işinden olmuştur. Bu tasarı, işte bu nedenle işinden olmuş memurlar için bazı şartlarla yeniden işe alınabilme olanağı getirmiştir.

3. *150’likler*: Bu tasarı ile 150’likler affedilmiştir. Tasarı 1 Haziran 1938 tarihinde Büyük Millet Meclisi Adliye Komisyonu’nda görüşülmüştür (Erdeha, 1998, s.146-147). Yayımlanan ve Millî Kütüphanenin dijital arşivinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen 30 Haziran 1938 tarihli Tan Gazetesi’nin 10 uncu sayfasındaki metne bakıldığında dönemin havasını teneffüs etme imkânı bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında Adliye Vekili (Şükrü Saraçoğlu) kürsüde şunları söyler:

Biz aradan 20 sene geçtikten sonra, meseleyi tetkik ederken gördük ki, o günlerden o zaman doğmamış çocuklar bu suçla hiçbir alakası olmadığı hâlde bugün memlekette hayata atılacak çağa varmış bulunuyorlar. Benim duygularıma göre, bunlar arasında babaların falan hakları onlar bile var. Bu çocuklar istiyor ki, artık kendileri de babalarının hatasını tamir edebilmek ve memlekete olan borçlarını ödeyebilmek için kendilerine fırsat verilsin, esasen bir cürmün mücrimden başkasına sirayet etmesi hiçbir hukuk prensibine uygun olmadığı gibi sirayet eder gibi görünmesi de aynı derecede muzırdır(zararlı). Arkadaşlar, arkadaşlarım, söz söylerken, şimdi biraz evvel bendeniz de maruzatta bulunurken ve hatta aramızda hasbihâller ederken daima bu adamların şahısları gözümüz önünde bulunarak mütalaa yürütüyoruz. Yürüteceğimiz yürütmekte devam edeceğiz. Yalnız reylerinizi verirken bu adamların ailelerini ve çocukların düşünerek müsamahakâr olmanızı rica ederim. Ateşli umumi münakaşadan sonra maddeler hemen hemen münakaşasız kabul edildi” (30 Haziran 1938 tarihli Tan Gazetesi 10. Sayfa)

3.4.3. Basında Af Tartışmaları

Af Kanun Tasarısı basında da yankılar bulmuştur. İstiklal Mahkemesi eski reislerinden ve o tarihte Bayındırlık Bakanı olan Ali Çetinkaya her zamanki sertliği ile affa karşı olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi Abalıoğlu Gazetesinde yayımladığı makalede kendilerinin tutumunun affa karşı “Paso” olduğunu belirtmiş ancak ertesi gün Refik Halit lehine yazılan bir mektubu yayımlamıştır.

Bir kısım gazeteciler af kanunu tasarıları karşısında susmayı tercih etmişlerdir. Bunlardan M. Kemal’e yakın isimlerden Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahit Yalçın sayılabilir. Eski İstanbul Darülfünunu Sosyoloji müderrislerinden ve af kanunun tartışıldığı günlerde mebusu ve Akşam Gazetesi Başyazarı olan Necmettin Sadak, eski Jön Türklerden Ebuzziya Tevfik’in oğlu Velid Ebuzziya da kanun tasarısına karşı sessiz durmuşlardır.

150’likler içerisinde affı en çok talep edenler arasında eski memurlar gelmiştir. Bunların gerekçesi memuriyetleri döneminde kendilerine verilen emirleri yerine getirmiş olmaları sebebiyle kendilerinin bu hususta sorumlu olmadıkları gerekçesiydi. Buna örnek olarak Millî Mücadele dönemindeki Konya Valisi (Artin) Cemal Bey’in iddialarıdır (Erdeha, 1998, s.39-42). O, İstanbul Hükûmeti’nin valisi olduğunu ve verilen emirleri bu suretle yerine getirdiğini savunmuş ve sorumsuz olduğunu düşünmüştür. Hâlbuki Konya, stratejik bir öneme sahiptir. Millî mücadelenin önemini kavramayan ve Millî Mücadeleye destek verecek yerde Damat Ferit Bey’in emirlerini yerine getiren Vali Cemal, Konya, Bozkır İsyanları gibi olayların da teşvikçisi olmuş ve Millî Mücadele mensuplarına zor günler yaşatmış ve sonuçta İstanbul’a kaçmıştır.

1938 yılında 150’liklerin affıyla ilgili yasa Büyük Millet Meclisi’nde görüşülürken söz alan Kütahya Mebusu Mehmet Bey: “-150’liklerin 15 senedir Avrupa da serseriyane süründüklerini” söyleyince, Gümüşhane Mebusu Ali Şevket Öndersev: “-Lord gibi yaşıyorlar!..” diye müdahale etmiştir (TBMM, 1938, c.26, s.473).

Siyasî muhaliflerin yurt dışına kaçarlarken beraberlerinde büyük servet götürdükleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşmiş genel bir kanıydı. Bu genel kanı, yurt dışına kaçmış olanları vatan hainliği suçlaması kadar tedirgin etmiştir. Bu sebeple 150’liklerin anılarını yazmak veya anlatmak olanağı bulanlar, bu konuya başköşede yer ayırmışlardır. Örneğin Refik Halit, Türkiye’den ayrılışını Minelbab İlelmihrap (Karay, 1964, s.210-213) adlı kitabında anlatmıştır: Ali Kemal’in tevkif edildiğini

duyan Refik Halit üzüldür ve korkar hatta kendi çıkardığı Aydede Dergisi'nin zabıta muhbirinin kendisine “*şimdi polis müdüriyetindeydim. Sizin tevkifinize karar verilmiş*” dediğini anlatarak bunu zaten beklemekte olduğunu belirterek Ali Kemal'in evine gittiğini, muhaliflerin İngiliz sefaret hanesine iltica ettiklerini öğrenir. İngilizlerin bu sığınmadan memnun olduklarını belirtmiştir. (Aktaş, 2004, s.50-51) İngiltere sefaretinin yardımlarıyla Pierre Lotti vapuruna binerek İstanbul'dan ayrılmış ve bu konuda şunları yazmıştır.

-Beyrut'a vardığım gün cüzdanımda bütün mevcut, 100 lira bilemedin 200 liradan ibaretti. Bahsi geçen 200 lirayı Aydede³ abonesi olarak VI. Mehmet Vahdeddin başkâtip vasıtasıyla ihsan buyurmuştu. Türk parasının düşük ve bu ülkede o esnada Mısır lirasının yüksek bulunmasını hesaba katınca daha doğrusu hesaptan çıkarınca şimdiki tabirle kötü durumda kaldığımı anlarsınız. Tabiidir ki aile arkadan bir miktar akçe yollamıştı. Bu da tükenmişti. Hatıratı yazdığım sıra (1923 yılında) İstanbul'dan her ay 15 lira gönderebiliyorlardı.

Refik Halit, bu yoksunluklar içerisinde Türkiye'den ayrılmış, Beyrut'ta bir müddet otel ve pansiyonda kaldıktan sonra şehrin yakınında deniz kıyısında bir köy olan Cünye'de bir ev kiralayıp uzun süre orada yaşamıştır. (Refik Halit Karay: Akşam Gazetesi Anıları 1938)

Rıza Tevfik de anılarında, ülkeden ayrılışını şöyle değinmiştir:

-Ben İstanbul'dan acele çıkmıştım yanımda birkaç liradan fazla yoktu. O zaman Aksaray'da Harigzadegan Apartmanında refikam (eşim) küçük oğlum Nazif ve refikamın büyük validesiyle birlikte oturuyorduk. Eve haber gönderdim. Refikam da – Amerikan kız Kolejinden mezun ve orada umum kâtiplik etmiş olan- ikinci kızım Selma'dan 75 dolar almış, bunu vapura getirmiştir. Nihayet İskenderiye rıhtımına çıktık. Pansiyon Hidiyya'da üç gün üç gece kaldım, sonra Kahire'ye hareket ettim. Nihayet günde 20 kuruş Mısır parası ücretle ufak ücra bir otele girdim. Bir hayli fakirhane bir oteldi (Yenigün Gazetesi, 27 Mayıs 1939, Yücebaş, 1978, s.201).

Böyle yoksunluklarla yurtdışına çıkmak zorunda kalan filozof Rıza Tevfik, tahsilini İstanbul'da yapan Ürdün Kralı Abdullah'a bir ara danışmanlık yapmış ve Ürdün'de Kütüphane Müdürlüğü bile yapmış ve kendisine maaş bağlanmıştır. Uzun süre Refik Halit ile Cünye sahil köyünde komşu olarak yaşamış ve bu dönemde çeşitli çalışmalar yaptığı gibi devrin ileri gelenleriyle mektuplaşmıştır. Bu mektupları Abdullah Uçman (Uçman, 2016) tarafından Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak yayımlanmıştır.

Ethem, ülkeden ayrılırken yanında az bir para aldığından şöyle bahsetmiştir:

³ Aydede, Refik Halid Bey'in İstanbul'da çıkardığı mecmuadır(dergi).

Ben vatanımı terk ederken beraberimde katiyen para almadım. Miktarını katiyetle söylemeyeceğim fakat azami 50 lira civarında nakdim vardı. Daha evvel anlamıştım. Hududu geçmeden evvel Kuvayı Seyyare'den mevcudu kalmış zabıt ve efrada son maaşları veriliyordu. O anda dahi istediğim kadar para alabilirdim. Çünkü ben amir-i ita idim. Çok param olabilirdi. Hiçbir zaman olmamıştır. Hâli vakti yerinde bir aileydik. Gerek Bandırma'da gerek Emre köyde arazimiz, değirmenlerimiz, sürülerimiz vardı. Zannediyorum ki ağabeylerim bunları emin adamlarımız vasıtasıyla işletmekteydiler veya satmışlardı (Erdeha, 1998, s.136-137).

Bu anlatılanlar, dönemin gazeteleri tarafından da doğrulanmaktadır:

“Mısır'da kalanlar fena vaziyetlere girmişlerdi. Birçokları açlık ve sefalet içinde can vermişlerdi diğerleri de başka memleketlerde iş bulabilmek ümit ve hülyasıyla Rumeli'ye, Yunanistan'a, Bulgaristan'a, Romanya'ya geçmişlerdi. Bunlardan bazıları pek güçlkle hayatlarını temin edebilmişlerdi.” (Erdeha, 1998, s.136-137; Tan Gazetesi, 1938).

Tarık Mümtaz Göztepe'nin Amman'da Ethem'i ziyaretinden gözlemleri şöyledir:

Mütevazı bir evde kendi yorganını kaplamakla meşgul olan bu adamın kendine hiç yakışmayan bu vaziyetinde ansızın yanına girdiğimiz zaman gözlerini kaldırdı ve suçüstü yakalanmış bir çocuk gibi sapsarı kesilerek iki metreye yaklaşan boyu dimdik oldu. Hüviyetimi öğrenince ve gazeteci olduğumu anlayınca, dünyadan elini ayağını çekmiş ve yorganını kendi eliyle kaplayacak kadar derin yoksulluğa düşmüş görünen adam, birdenbire değişti ve gözleri ümit ve ihtirasla dolu damarlarında yeni bir hayat ve hareket kasırgası dolaşmaya başladı. Bir lahza içinde gurbet odasının dekoru değişmiştir. Yorganını toplandı ve ortaya tıklım tıklım dolu boy boy dosyalar geldi. Bunlar Çerkez Ethem'in gözünden sakınarak muhafaza ettiği cidden zengin dosyaydı (Göztepe, 1969, s.245-246).

Gazeteci Vefik Hayri de 1923 yılı sonunda Beyrut'ta rastladığı esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin perişan hâlimden, sarımsak ve kuru ekmek yiyerek yaşamasından söz eder (Erdeha, 1998, s.138; Vatan Gazetesi, 1340). Medine'de uzun yıllar Kütüphane müdürlüğü yapan Ali Ulvi Kurucu hatıralarının ikinci cildinde Ezher Üniversitesi'nde okuduğu yılları anlatırken Mustafa Sabri Efendi'ye de değinerek şunları anlatır (Kurucu, 2013, c. II, s. 94):

“Böylece hoca efendi ve oğlu İbrahim (Sabri) Bey aileleriyle birlikte Mısır'a giriyorlar Mısırlı Cedide mahallesinde bir ev bulup yerleşiyorlar. Fakat maddi sıkıntı var. Mustafa Sabri Efendi, ilk birkaç ayı nasıl geçirdiklerini, ne yiyip içtiklerini anlatırdı. Şikâyet etmez, anlatırken gülerdi. En ucuz şey, bir çuval kuru fasulye almışlar. Başka bir şey alacak paraları yok. Tencereleri de yok, bir çaydanlıkları varmış, fasulyeyi bu çaydanlıkta kaynatıp pişirip yiyorlar, sonra yıkayıp çay yapıyorlarmış, birkaç ay böyle geçirmişler, sonra İbrahim Bey, bir Ermeni kunduracıya çırak olmuş”.

150'likler içinde, gene üst bürokratik görevlerde bulunmuş olan Kiraz (Ahmet) Hamdi Paşa, Albay Ahmet Refik, Ali Nadir Paşa, Ali Galip gibi kişilerin de yurt dışında sefalet içinde öldükleri bilinmektedir (Erdeha, 1998, s.138; Tan Gazetesi, 1938).

3.4.4. Af Kanunu'nun Kabulü ve Kanunun Uygulanması

Basındaki ve Meclis'teki tüm tepkilere rağmen, Başbakan Bayar'ın öncülüğünde, geniş bir af yasası gerekçesi hazırlanmıştır. Çok geciktirilmeden de bu yasa Meclis'ten geçmiştir. Mecliste gelenek olduğu biçimde hiç karşı oy çıkmaz ama 399 mebustan 69'u oylamaya katılmaz. 6 mebusluk da boştur. Yasa 324 oyla kabul edilmiştir. Bu yasaya oy vermemek için meclise gelmeyenler arasında; Ali Çetinkaya, Yahya Galip Kargı, Kazım Özalp, Hacim Muhittin Çarıklı, Halit Bayrak, İbrahim Çolak, Salih Bozok, Cevat Abbas Gürer, Dr. İbrahim Tali Öngören, Şeref Aykut, Saffet Arıkan, Şükrü Koçak, Ali Kılıç, Hasan Fehmi Ataç, Refik Saydam, Salah Cimcoz, Kazım İnanç, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşenk, Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı gibi mebusların vardır (Bingöl, 2010, s.186; Erdeha, 1998, s.157-163).

150'likleri affeden 3527 sayılı ve 16 Temmuz 1938 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan kanunun tam metni şöyledir

*Madde: 1-*İstiklal Mahkemeleri kararı ile mahkûm edilmiş olanlar affedilmiştir. Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukuki ve fer'i netayic (ikinci derecedeki sonuçları) ve tesiratına (etkilerine) şamildir (kapsar).

Madde: 2- Lozan'da akdolunan 24.07.1923 tarihli Aff-ı Umumi Beyannamesi'nde mevzubahis yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır. Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk (önceki) memuriyetlerinden dolayı tekaüt (emeklilik) maaşı tahsis edilemez ve bu şahıslar kanunun mer'iyete (yürürlüğe) girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun mer'iyetinden evvel 1064 sayılı kanun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muamele mahfuzdur (korunmuştur).

Madde: 3- 25 Eylül 1339 ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyet-i Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âlî Karar Heyeti ve 26 Teşrin-i Evvel (Ekim ayı) 1933 tarih ve 2330 sayılı

Kanunun 12. maddesi mucibince (gereğince) Devlet Şurası (Danıştay) Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilenler de dâhil olmak üzere, verilmiş bulunan kararlar refedilmiştir (kaldırılmıştır). Ancak bu suretle haklarındaki kararlar refedilmiş olanlar bu kanunun mer'iyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

Madde: 4- Birinci ve üçüncü madde hükmünden istifade edenler hakkında hâkimler ve Memurîn kanunlarıyla bunlara müzeyyel (ekli) kanunlara ve sair hususi kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askerî nispetlerinin (bağlarının) kesilmesi kararlarına affin ve ref'i hükmünün şümulü (kapsamı) yoktur.

Madde: 5- Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve ref'i hükümlerinden müstefad olan (yararlanan) şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) kararıyla vatandaşlıktan ıskat edilebilirler.

Madde: 6- 28 Mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir (kaldırılmıştır).

Madde: 7- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde: 8- Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur (Resmî Gazete, 16 Temmuz 1938)

Bu af yasasının kabulü sırasında hayatta kalan 150'lik toplamında 79 kişi hayatta kalmıştır. Geri kalanlar yani 150'liklerin neredeyse yarısı vefat etmiştir. Zaten hükûmet, af yasasından önce, 1938 yılı başlarında Dâhiliye Nezareti, Emniyet Umumiye Müdürlüğü vasıtasıyla bir araştırma yaptırmış, dünyanın çeşitli bölgelerindeki bu 150'liklerin durumu hakkında bilgi toplamak istemiştir. Hazırlanan 17 sayfalık bu raporda bu tarihe kadar sağ olan 150'liklerin bulundukları yerler de bir cetvel hâlinde düzenlenmiştir. Ancak bu araştırmanın çok sağlıklı yapılmadığı, sağ olan 150'lik sayısını 95 olarak veren bu rapordakinin aksine bir kısım kişilerin ölmüş oldukları sonradan tespit edilmiştir (Bingöl, 2010, s.194). Örneğin Bağdat'ta yaşadığı belirtilen Nemrut Mustafa Paşa'nın o tarihte ölmüş olduğu ortaya çıkmıştır.

Af kanunun kabulünü müteakip 150'liklerden hayatta kalanlardan bir kısmı hemen memlekete dönmüşlerdir. Bir kısmı zaman içerisinde dönmeyi tercih etmişler, bir kısmı da dönmeyi reddetmişlerdir. Bu kısımda dönmeyi düşünenler ve düşünmeyenler kısaca bahsedildikten sonra portreler bölümünde hayatları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Ethem'in abisi Reşit ve Tevfik aften sonra hemen yurda dönmüşlerdir. Gönen'deki çiftliklerinde hayatlarını tamamlamışlardır. Ethem'in kendisi ise dönmeyi düşünmemiştir. Yunan topraklarına geçtikten sonra tedavisi için Almanya'ya gitmiştir. Daha sonra Büyük Turan için Orta Asya'da bulunan Enver Paşa'ya katılmak için yollar aramıştır. Ancak Enver Paşa'nın Rus kuvvetleri tarafından öldürüldüğü haberini alınca Çerkez Kabartay kolunun çok miktarda bulunduğu Ürdün'e gitmiş ve 1948 yılındaki vefatına kadar burada ikamet etmiştir (Sevinç, 2011, s.528; Toker, 2006, s.151).

Mütareke döneminde Maarif Bakanlığı yapan Rumbeyoğlu Fahrettin aften sonra yurda dönmeyi tercih etmiştir. Bakanlığı döneminde Türklüğe karşı icraatlarda bulunduğu gibi Kuvayı İnzibatiye'nin kuruluşunda da etken olmuş ve bu nedenle 150'likler listesine alınmıştır (Sevinç, 2011, s.528-529).

Gazetecilerden Refik Halit (Karay), Tarık Mümtaz (Göztepe) ve Refi' Cevad (Ulunay) ülkeye döndükten sonra Babı Ali'de uzun yıllar basın hayatlarını sürdürmüşler, çeşitli gazetelerde makaleler yazmışlar, kitaplar yayımlamışlardır. (Günaydın, 2011; XXVII).

1943 yılında kendi ifadesiyle hesaplaşmak için değil helalleşmek amacıyla yurda döndüğünü ifade eden Rıza Tevfik, Sevr Antlaşmasını imzalayan 3 isimden biri olduğu için 150'likler listesine alınmıştır. İstanbul Darül Fünunun'daki derslerinde Millî Mücadele aleyhinde konuştuğu için öğrencileri tarafından dersleri protesto edilmiş ve görevine son verilmiştir. Ancak zaman içerisinde gerçeği ve Millî Mücadele hareketinin haklılığını idrak etmiş ve pişmanlık duymuştur. Ürdün Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah ile yakın ilişkiler kurmuş, çeşitli görevlerde almıştır. 1950 yılının ilk günü İstanbul'da vefat etmiştir (Banarlı, 1972, s.1146-1149).

Damat Ferit Hükûmetlerinde Şeyhülislamlık yapan Mustafa Sabri Efendi Türkiye'ye gelmeyi reddedenler arasındadır. İngilizlere sığınmasının ardından kendisi gibi 150'likler listesine alınan oğlu İbrahim Sabri ve ailesiyle birlikte bir müddet Batı Trakya'da yaşamış; sonra Mısır'a gitmiş, Mısır Kralının tahsisatından ulema maaşı almış; oğlu da Kahire Üniversitesi'nde Türkçe ve Fransızca Hocalığı yapmıştır. Padişah Vahdeddin Hicaz'a gittiğinde, Mısır'dan Hicaz'a geçen Mustafa Sabri Efendi, Haşimî Kralı Hüseyin'in konuğu olarak burada beş buçuk ay kalmış sonra Romanya'ya ve yeniden Mısır'a dönmüş, yedi-sekiz baskı yapan dinî kitaplar yayımlamış ve 1953 yılında İskenderiye'de, oğlu ise 1983 yılında Londra'da ölmüştür. Mustafa Sabri Efendi'nin eşi ve diğer çocukları Türkiye'ye dönerek İstanbul'a yerleşmişlerdir.

Ankara Hükûmeti aleyhine fetva veren Dürriyâde Abdullah Efendi, 31 Temmuz 1920’de Damat Ferit kabinesinin istifasıyla, o da 3 ay 25 gün süren şeyhülislâmlık görevinden ayrılmıştır. Bir süre İstanbul’da kaldıktan sonra Millî Mücadele’nin kazanılmasıyla 1922 Eylül’ünde Rodos’a kaçmış, oradan İtalya’ya geçmiştir. 23 Mart 1923’te hac için Mekke’ye gitmiş ve 30 Nisan 1923’te Harem-i Şerif’te vefat etmiştir. 150’liklerin listesinin hazırlandığı Nisan 1924’ten önce vefat ettiği için 150’likler listesine girememiştir.

Silahlı mücadeleler ve ihtilallerle iktidarı alan hareketler, davalarına karşı gelenleri cezalandırırken, onların vatan dışına çıkarılmalarını yani sürgünlerini de bir terbiye vasıtası olarak kabul etmişlerdir. Bu ceza müessesesinin çok eski bir tarihi vardır. Kısaca sürgün denilen bu işlem, en geniş manasıyla uluslararası bir antlaşmada alınmış kontenjanı doldurmak suretiyle Cumhuriyet devrinde tatbik edilmiştir (Kutay, 1955, s.5-6).

Şahıslar üzerinde teker teker durulduğu zaman görülür ki 150’likler tabiriyle vasıflandırılanlar arasında, esas vasfı askerî bir ihtilal olan Millî Mücadele’ye karşı gelmiş askerler, aslında oranca azdır. Bir Millî Kurtuluş Hareketi olan Kuvayımillîye hareketinin ideolojik cephesini tahrir edecek, mukabil ideolojiler ve prensiplerin kurucuları da çok azdır. Karşı ihtilal ve başka bir devlet telakkisi ile karşı gelmiş siyasetçiler de çok azdır. 150’likler içinde, vatan sevgisini, hasreti ve sürgünü en içli, en duyarlı şekilde anlatmış olanlar da vardır. Bunun için Refik Halit’in “Gurbet Hikâyeleri”ne, Rıza Tevfik (Bölükbaşı)’nın şiirlerine bakılabilir. 150’likler listesinde adları bulunanlar içinde öyleleri vardır ki döndükten sonra bile vefatlarına kadar kendilerinin, yaşayan evlat ve torunları pişmanlık içerisinde olmuşlardır.

4. 150'LİKLERDEN PORTRELER

İtilaf Devletleri'nin, Anadolu'yu işgal etmeye başlaması sonucunda ülkenin nasıl kurtarılacağı yönünde fikirler çıkmıştır. Anadolu'nun kurtarılması yolunda düşünülen siyasi fikir ayrılıklar neticesinde 150'likler olayı ortaya çıkmıştır. Kimi aydınlar Birinci Dünya Savaşı'nı sürdürmenin devleti büsbütün bitireceği ve fayda sağlamayacağı, devletin ancak galiplerin himayesine sığınmakla kurtarılabilceği düşüncesinde olmuşlardır. O dönemde İstanbul Hükûmeti'ni yöneten Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları, silahlı mücadeleyle Anadolu'nun kurtarılamayacağı düşüncesinde olduğu için, M. Kemal ve arkadaşları aleyhinde gazeteler yayımlamış, fetvalar vermişlerdir. Anadolu hareketini başlatanların İttihat ve Terakki'nin devamı kimseler olduklarını iddia etmişlerdir. İttihat ve Terakki politikalarının zaten Mondros Mütarekesi neden olduğunu vurgulamışlardır.

Devletin elinden silahları alınmış bir şekilde düşmana karşı başarılı olamayacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden direniş hareketlerini yok etmeye çalışmışlardır. Örneğin Şeyhülislamılarından Mustafa Sabri, baştan beri Anadolu hareketine karşı olmuştur. Konyalı Zeynelabidin hem Konya İsyanı'nı başlatan bir şahıs olmuş ve İngilizlerle iş birliğinden çekinmemiştir. Mütareke döneminde kurulan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nde yer almıştır ve bu cemiyette Padişahın ve yakınlarının adları da geçmiştir.

İstanbul Hükûmeti'nin, Ankara Hükûmeti'ne bakış açısı şu şekildedir: İstanbul Hükûmeti'nden izin almadan, Osmanlı toprakları üzerinde, kurulmuş bir teşkilattır. Bu teşkilat kendi menfaatleri için halktan vergi toplamaktadır. Kendine ait kanunlar çıkarmakta, askerî birlikler oluşturarak İtilaf Devletleri ile savaşmaktadır. Bu nedenle padişahın emri dışında hareket etmektedir ve bu durum Anadolu halkı üzerinde ek bir baskıya neden olmaktadır. Ankara Hükûmeti'nin, İstanbul Hükûmeti'ne bakış açısı ise: Düşmanla iş birliği yapan, işgallere sessiz kalarak ülke topraklarının düşmana teslim eden bir hükûmettir. Bu nedenle Anadolu'da otorite boşluğu vardır ve bu otorite boşluğu kurulacak yeni devletle giderilecektir.

Bu bölümde İstanbul Hükûmeti'nde yer almış kişilerin siyasi faaliyetleri incelenmiştir. Bu kişiler, 150'likler listesine neden alınmıştır? Sorusuna 150'liklerin biyografilerinden yola çıkarak yanıt aranmaya çalışılmıştır.

4.1. Vahdeddin'in Maiyetinden Olanlar

4.1.1. Yaver-i Has: (Kiraz) Ahmet Hamdi Paşa (1871 Nikşik -1935 Köstence)

Hamdi Paşa Harbiye'yi bitirip kurmay subay olmuş, ordunun çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. II. Abdülhamid döneminde paşalık almış, padişahın yaver-i haslığına yükselmiştir. İngilizlerin de takdir ettiği önemli bir şahsiyettir. İngiliz Muhipler Cemiyeti, İ'lay-ı Vatan ve Tarikat-ı Salahiye derneklerinin aktif üyelerindendir (Sevinç, 2011, s.77; Tunaya, 1986, c.2 s.521).

İttihatçılar tarafından emekliye sevk edilmiştir. Tarık Mümtaz Göztepe (1969, s.368), idare ve harp adamından ziyade, alabildiğine zevk ve sefa düşkününü bir zat olarak tarif ettiği Kiraz Hamdi Paşa'nın, simasının yakışıklılığından dolayı mektepten beri Kiraz Hamdi diye anıldığını söylemiştir.

Ali Fuat Paşa, Ağustos 1919'da Ankara'daki komutanlık görevinden alınınca halefi Kiraz Hamdi olmuştur. Ama Kuvayımillîyeciler onu Ankara'ya almamışlardır. O da Eskişehir'de kalarak Eskişehir mutasarrıfı Hilmi ile Kuvayımillîyeci'lere karşı çalışmalarını sürdürmüştür. Kuvayımillîyecilerin güçlenmesi üzerine kaçarak İstanbul'a gelmiş, Damat Ferit'in sadrazamlığı sırasında İstanbul'daki 25. Kolordu Kumandanlığına atanmış, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Romanya'ya kaçmıştır. Köstence şehrinde Tarık-i Salah Cemiyeti'nin oradaki faaliyetlerini yürütmüştür. Sonra yoksulluğa düşmüş ve vefat etmiştir (Bingöl, 2010, s.139-142). Ali Birinci, Kiraz Hamdi Paşa'nın asıl adının Ahmet Hamdi Paşa olduğunu belirterek, Paşa'nın "İslam Dünyası ve İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor?" adlı kitabının başında yazdığı biyografide paşa hakkında şu yargılarda bulunur (Sofuoğlu, 2006, s.6-26):

"...Zamanında mevkii hükümdârîde bulunmuş bir zatın arzusuna takip ve emrine itaat lüzumu herkesçe musaddaktır (onaylanmıştır). Bunun için padişahın yaveri olup bu bir kusur ve kabahat addedilemez. Zira emsali pek çoktur. Kütahyalı Ferit Bey'in (Ahmet Ferit Tek) Dâhiliye vekâleti sırasında kara listeye birinci olarak ithal edilerek vatan-cüda kılındı. İşbu sicil varakası ki bugün, Hükûmet-i Cumhuriyet'in elinde bulunan evrak ve vesaikle sübut bulabilir, yapılan muamele ile tezat teşkil eder gibi zan ve tahmin olunur."

150'liklerden bazıları Millî Âmale Hizmet'ine katılarak yurtdışındaki arkadaşlarının faaliyetlerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bildirmişlerdir. Bu muhbirlerden en önemlilerinden, 150'likler listesinin birinci sırasında yer alan Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa olmuştur. Kiraz Hamdi Paşa, kendisini Türkiye Cumhuriyeti'nin

Lawrance'ı olarak görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini maddi anlamda desteklediği sürece bağlılığını devam ettireceğini belirtmiştir. Kiraz Hamdi Paşa, İstihbarat Raporlarında Hürriyet İtilaf Fırkası üyelerini eşek sürüsü diye nitelendirdikten sonra Dâhiliye Eski Bakanı Mehmet Ali için kurt; Gümülcineli İsmail hakkında dolandırıcı, münafık şeklinde sıfatlandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hakkında ise: *"Azizim mühür kimde ise o Süleyman'dır... Bizde de mühür Mustafa Kemal ve İsmet'tedir."* (Halıcı, 2020, s.2360) diyerek zorunlu bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ne itaat ettiğini belirtmiştir.

4.1.2. Hademe-i Hassa Kumandanı Çerkez Zeki (...-1929)

Vahdeddin'in eşinin (İnşirah Hanım'ın) abisi olup bu nedenle sonradan Hademe-i Hassa Kumandanı (Özel Hizmetler Birliği Komutanı) olarak atanmıştır. Vahdeddin, sonraki yıllarda İnşirah Hanımı boşamasına rağmen, padişah Çerkez Zeki'yle birlikte çalışmıştır. Çerkez Zeki Vahdeddin'in ülkeden ayrılması ayarlayan kişidir. Ancak daha sonra San Remo'da kişisel husumeti bulunan Vahdeddin'in doktoru Reşat Paşa'yı öldürmüştür. Tarık Mümtaz Bey, Reşat Paşa olayının intihar olduğunu söylese de konuyu farklı yazan yazarlar, olayın cinayet olduğunu yazmıştır. İtalya'da yargılanmasını Vahdeddin'in rüşvet vererek kurtardığı söylenmiştir. Türkiye'nin talebi üzerine 1927'de Fransa'da cinayet suçundan yeniden tutuklanmıştır. Fransa'da cinayet suçunda yeterli cinayet delili bulunamamasından dolayı serbest bırakıldıktan sonra Nice'e geçmiş ve Şehzade'ye hizmet ettiği günlerde havagazıyla intihar etmiştir (Bingöl, 2010, s.142-145; Göztepe, 1969, s.115,203-204; Sevinç, 2011, s.495-497).

4.1.3. Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa (Kayseri-1928 İskenderiye)

Devletin ve Padişahın Hazine Müfettişliğini yapmış olup ağa diye anılmasının sebebi alaylı olmasından ileri gelmektedir. 1908'den önce İzmir'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. 1908'den sonra İstanbul'a yerleşmiş ve İttihat ve Terakki'den ayrılmış, Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikastte etkisi oldu düşünülerek sürgüne gönderilmiştir. Mütareke'den sonra İstanbul'a gelince Damat Ferit Hükûmeti tarafından Hazine-i Hassa Müfettişliği'ne getirilmiştir. Padişahın Malaya Zırhlısı ile ülkeden ayrılmasından, Vahdeddin'in vefatına kadar yanında olmuştur (Karaca, 2007, s.66, 264).

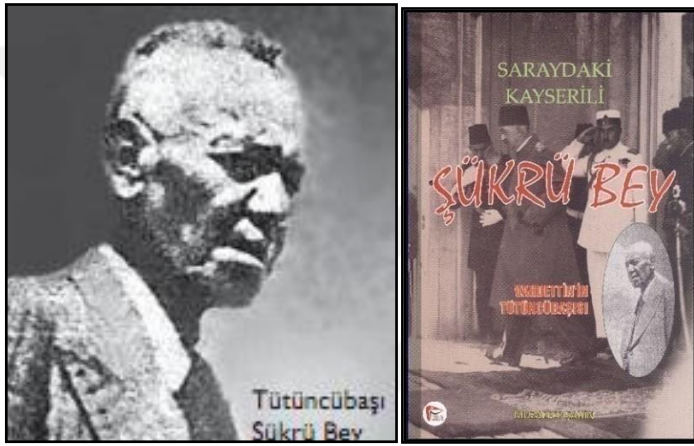
Resim 4.1. Kayserili Şaban Ağa

4.1.4. Tütüncübaşı Şükrü (...-1942)

Kayserili Şükrü, küçük yaşta saraya girmiş, uzun süre hizmetçilik yaptıktan sonra Padişahın tütüncübaşılığına kadar yükselmiştir. Daha sonra Vahdeddin'in yanında Malaya Zırhlısı ile ülkeden ayrılmıştır. Gurbette alkole ve sefahata düşmüştür. Önemsiz bir kişilik olmasına rağmen Vahdeddin'in tütüncübaşısı olması ve mahremleri arasına girmesi sebebiyle Büyük Millet Meclisi bu şahsı da 150'likler listesine almıştır. Vahdeddin'in San Remo'da ölümünden sonra Beyrut'a gitmiş, aftan sonra memleketine dönmüştür. Yayımlanan "Saraydaki Kayserili Şükrü Bey", adlı kitapta Şükrü Bey hakkında özetle şu ifadeler bulunmaktadır: Vahdeddin'in tütüncübaşısı olan Şükrü Bey, yaklaşık 40 yıl Vahdeddin'e hizmette bulunmuş sadece tütüncübaşısı olarak değil özel hizmetlerini yapan biri olarak tarih sahnesinde görünmüştür. Vahdeddin yurtdışına çıkarken yanına aldığı birkaç kişiden birisi de bu Şükrü Bey'dir. Vefatına kadar sabık padişaha hizmette bulunmuş, 1926 tarihinde San Remo'da padişahın vefatından sonra Beyrut'a gitmiş ve aftan iki yıl sonra memlekete dönmüştür (Şahin, 2012).

Ortadoğu'ya geldikten sonra Vahdeddin'in naaşının Şam'a nakledilmesi sonrasında Yavuz Sultan Selim tekkesine de yakın olan padişah mezarında hizmetine devam etmiştir. 1938 yılında çıkarılan affın hemen sonrasında Türkiye'ye dönmemiş ancak 2 yıl sonra tek girişlik bir pasaportla Türkiye'ye dönmüştür. İddialara göre yurt içinde de polis takibine maruz kalan Şükrü Bey, bu durumdan kurtulmak için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak durumunu arz etmiştir. Uzaktan yakından siyasetle

alakası olmadığını belirterek hakkındaki takibin kaldırılmasını talep etmiştir. Tek suçunun ekmek yediği kapıya hizmet etmek olduğunu, Vahdeddin ile ülkeden ayrıldıktan sonra bütün mal varlığının yok pahasına tasfiye edildiğini, bu nedenle kendisine emeklilik maaşı bağlanmasını talep etmiştir. Ancak bu dilekçesine rağmen kendisine hiçbir maaş bağlanmadığı gibi durumuyla da ilgilenilmemiştir. İstanbul'da eşi vefat edince Şükrü Bey, öğretmen olan ve Kuşadası'nda öğretmen olan oğlunun yanına gitmiştir. Şükrü Bey'in soyu İstanbul'da ve Kayseri'de devam etmiştir. İstanbul'daki torunları Yalkut Soyadı ile Çengelköy civarına yerleşmiştir. Kayseri'deki soyu ise Yeşilhisar İlçesinde Şahin soyadıyla devam etmiştir.

Resim 4.2. Şükrü Bey ve Hakkında Yayınlanan Kitap Kapağı

4.1.5. (Çerkez) Serkarin Yaver Ömer Paşa (1861-1931 Beyrut)

Harbiye'yi bitirmiş, kurmay olmuş ve Paşalığa kadar yükselmiştir. Tümgeneralken, Enver Paşa tarafından emekliye ayrılmıştır. Emekli olduktan sonra İzmir'e gitmiş ve dindar bir hayat sürmeye karar vermiştir. I. Dünya Savaşı ve mütareke sonrası İttihat ve Terakki Fırkasıyla olan mücadelesini sürdürmesi amacıyla payitahta çağırılmıştır. Ancak, İzmir'deki mütevazı hayatı, Ömer Paşa'yı şefkatli yaptığından İttihatçılara sert davranamamış, Serkarin (baş yakın) yani padişahın emirlerini ileten kimse bugünkü özel kalem benzeri göreve atanmıştır. Vahdeddin ile vatandan ayrılmıştır. Malta günlerinde, Şerif Hüseyin'in davetlisi olarak Vahdeddin'le Hicaz'a gidilirken, mesane hastalığı dolayısıyla Kahire'de gemiden inmiş, hastanede yatmış, Vahdeddin'in yanına bir daha dönmemiştir (Göztepe, 1968, s.69). Ömrünün son yıllarını Suriye'de geçirmiştir (Bingöl, 2010, s.146-147).

4.1.6. Seryaver Avni Paşa (1878 Batum-1935 Kahire)

Kurtuluş Savaşı sonrası yurtdışına sürgün edilen 150'likler listesinin yedinci sırasında bulunan, son padişah Vahdeddin'in başyaveridir. Asker bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Süleyman Faik Paşa, dedesi ise Şahinbaşzâde Süleyman Paşa'dır. Müşir Şâkir Paşa'nın kızı Münire Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten 6 çocuğu olmuştur.

1895 yılında mülazım-ı evvel olarak mezun olmuş ve Harp Akademisi'ne devam etmiştir. 1910 yılında Rumeli'de yapılan tatbikatlara Samsun Redif (yedek) Tugayı Kumandanı olarak iştirak etmiştir. Birinci Kolordu Askeralma Dairesi başkanırken, ilk Damat Ferit Kabinesinde Nafia Nâzırı olmuştur. Bir süre Harbiye Nezaretine (Millî Savunma Bakanlığı) vekâlet etmiş, 2 Nisan 1919 tarihinde Bahriye Nâzırlığı'na (Denizcilik Bakanlığına) getirilmiştir. Bu görevinden sonra Vahdeddin'in başyaverliğine tayin edilmiştir.

Resim 4.3. Seryaver Avni Paşa

Seryaver Avni Paşa Kurtuluş Savaşı sonrası Mısır'a gitmiş, Bilahare San Remo'ya yerleşen Vahdeddin'in yanına geçmiştir.

M. Kemal'in İngilizler tarafından Anadolu'ya gitmesi engellenmeye çalışılınca devreye Bahriye Nazırı olarak Avni Paşa girmiş ve M. Kemal'in Anadolu'ya gidişini kolaylaştırmıştır. Bilindiği üzere M. Kemal'in ordu müfettişliği görevi esasen Türk direnişçilerin Samsun yöresindeki Rum nüfusa verdiği rahatsızlığı önlemektir. Bu görev hâliyle İngilizlerin hoşuna gitmiş ve M. Kemal'in Anadolu'ya geçişine engel olmaktan vazgeçmişlerdir. Ama M. Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra Rumları koruyan

bir politika izlemek yerine Millî Mücadeleyi başlatan girişimlerde bulunmuş, Anadolu'daki diğer arkadaşı olan subaylarla iş birliği yapmış ve teşkilatlanmıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri bu sürecin ilk adımlarıdır. İstanbul Hükûmeti, başta padişah olmak üzere bu durumu sezinleyince daha Erzurum'da iken M. Kemal'in engellemeye çalışmış, onu askerlik görevinden uzaklaştırmış, İstanbul'a geri dönmesi için girişimlerde bulunmuştur. Fakat Anadolu'da bir direniş heyeti/teşkilatı kuran M. Kemal, millî mücadeleyi başlatarak bu girişimlere karşı durmuştur. Bütün bu süreçlerde Avni Paşa Ankara'ya geçmek yerine İstanbul Hükûmeti ile iş birliği yapmış, hatta Vahdeddin yurt dışına gittiğinde Avni Paşa da San Remo'ya gidip yanında bulunmuştur.

Resim 4.4. Avni Paşa'nın Aile Fotoğrafı

Avni Paşa'nın 150'likler listesine girmesi Osman ÖNDEŞ'in ve 150'likler konusunda çalışan bir kısım yazarların ifadesine göre Topçu İhsan Bey'in⁴ ısrarıyla olmuştur. Avni Paşa Hatırasını hazırlayan Osman ÖNDEŞ'in bir röportajda (Öndeş, 2012). Verdiği beyanlara göre Avni Paşa'nın hatıratının o tarihe kadar yayımlanmamış olmasının temel sebebi ailesinin çekimser kalmasındandır. Çünkü dedeleri hakkında oluşacak yanlış yargı, kendi kişiliklerinin ve işlerinin zedelenmesine sebep olabilecektir. Avni Paşa'nın 150'liklere alınması hakkında röportaj şu şekildedir:

Avni Paşa o sıralar yurtdışında. Nasıl karşılıyor bu kararı?

⁴ Topçu İhsan Bey cumhuriyet döneminde Bahriye Bakanı olmasına rağmen İstanbul'da eski rejim zamanında yine bahriyeli olan Avni Paşa'nın astı olarak çalışmış ve bu dönemde aralarında husumet hâsıl olmuştur. Bu husumetle İhsan Bey, Avni Paşa'nın 150'likler listesine girmesinde birinci derecede etken olmuştur. İhsan Bey'in kendisi de Bahriye Bakanlığı sırasında bir yolsuzluk soruşturmasına konu olmuş, Cumhuriyet tarihinde Yavuz-Havuz davası diye kayda geçen davada rüşvet aldığı gerekçesiyle yargılanmış ve 1928 yılında mahkûm edilmiştir. Olay Yavuz Zırlıslının tamiriyle ilgilidir.

Esefle karşılıyor ve kabullenemiyor. Bakınız! Avni Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya geçmesini sağlamış kişidir. Bandırma vapurunu o bulmuştur; kaptanı Atatürk'ün emrine o vermiştir. Gerekli tahsisatı o çıkartmıştır. Atatürk'ün geniş yetkilerle donatıldığını gösteren evrakı hazırlayan ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya mühürleten odur. Hatta Anadolu'nun silahlanması için kendisini riske atmak pahasına da olsa bütün yetkilerini kullanmıştır. Avni Paşa'nın bir diğer acısı da Ankara'dan aldığı talimat üzerine padişahın yanındaki yaverlik görevine son vermiş olmasıydı. Buna rağmen vatan haini olarak damgalanmayı hazmedemedi ve af çıktığında bile bu duyguları nedeniyle Türkiye'ye geri dönmedi. (Erdeha, 1998, s.177; Öndeş, 2012).

Osman ÖNDEŞ'in ifadelerinde 150'likler listesine alınmasının Avni Paşa'nın çok alındığı ve bu nedenle aftan sonra Türkiye'ye dönmediği ifadeleri yer almaktadır (Öndeş, 2012). Avni Paşa, Kamil ERDEHA ve Emin KARACA'nın kitaplarındaki ifadelerine göre aftan 3 yıl önce Kahire'de vefat etmiştir (Erdeha, 1998, s.177).

M. Emin Elmacı'nın "Aslında Bu Ahmet Avni Paşa Kim?" başlıklı (Facebook, 2014) yazısında yayımlanan bu kitap için özetle şunları belirtmiştir:

Osman ÖNDEŞ'in kitabı Avni Paşa'yı aklamak ve M. Kemal'i Anadolu'ya çıkaran bir paşa olarak onun layık olmadığı bir muameleye tabi tutulması ile itham etmek yolunda çaba harcamaktadır. Oysa dönemin Bahriye Nazırı olarak M. Kemal'i Rumları rahatsız eden Türklerin elindeki silahları toplamak ve bu çetecileri sindirmek için gönderilmesini sağlamıştır. Yoksa M. Kemal'in Anadolu'da millî mücadele başlatacağını bilseydi yaptıklarını elbette yapmazdı. Avni Paşa'nın M. Kemal'in görev yazısını yazdırmak konusundaki tutumunu abartarak hakkının yenildiği gibi bir zanna ulaşılması tarihi çarpıtmaktır. Avni Paşa hiçbir zaman Anadolu hareketinin yanında olmamıştır. Kitabın yazarının bu konudaki çabaları M. Kemal'i ve yaptıklarını küçümsemek yolunda bir gayrettir.

Avni Paşa hakkında iki farklı kutupta düşünce mevcuttur. M. Kemal'in Samsun'a çıkışı hakkında değerlendirme ve araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için Avni Paşa ciddi önem arz etmektedir.

4.2. Sevr Muahedesi'ni İmzalayan ve Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Kabine Azaları

4.2.1. Esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri (1869 Tokat-1954 Kahire)

Tokat'ta ve Kayseri'deki tahsilden sonra, İstanbul'a gidip âlimlerden dersler almıştır. Genç yaşta önemli devlet memurlukları için yapılan sınavı kazanarak Fâtih Camii Müderrisliğine tayin edilmiştir. Bir yıl sonra II. Abdülhamid'in katıldığı huzur

derslerine en genç üye sıfatıyla iştirak etmiştir. 1899-1904 yılları arasında Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nde "hâfız-ı kütüb" olarak çalışmış, çeşitli medreselerde müderris olarak tefsir, hadis gibi ilmi-islami dersler vermiştir. Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiyye'nin reisliğine seçilmiş, bu cemiyetin çıkardığı Beyânü'l-Hak adlı dergide başyazar sıfatıyla makaleler yazmıştır. Zamanın Peyâm-ı Sabah, İkdam, Alemdar gibi dergilerinde yazılar kaleme almıştır (Yavuz, 2006, s.350-353).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Tokat Mebusu seçilmiştir. Mustafa Sabri mecliste Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi yönünde görüşler bildirmiş ve Sevr Antlaşması'nı imzalayan hükûmet döneminde Şeyhülislamlık yaptığı için 150'likler listesine girmiştir. Aynı zamanda İslam Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve Kuvayımillîyeciler aleyhinde ifadeler içeren bildiriler yayımlamıştır. Kuvayımillîye eleştirilerinin temelinde padişahтан yani merkezi otoriteden bağımsız bir şekilde düşmana karşılık verilmesidir. Düşmana karşılık verilmemesi isteğinin sebepleri incelendiğinde Mustafa Sabri'nin İttihat ve Terakki düşmanlığı öne çıkmıştır. Kuvayımillîye'nin İttihat Terakki Fırkasının bir uzantısı olduğunu düşünmüş ve Kuvayımillîye'nin faaliyetlerine sürekli karşı çıkmıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup kişiler, İttihatçıların siyasi faaliyetleri sonucunda ülkenin daha zor bir durumda kaldıklarını görmüşlerdir. İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeni bir siyasi faaliyette bulunmaması için düşmana mukavemet gösteren her direnişi engellemeye çalışmışlardır. Böylelikle önceki tüm siyasi ve askerî faaliyetleri İttihat ve Terakki yönetimine mal etmişlerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası olarak düşmana iyi gözükme suretiyle tepki çekmeme siyasetini benimsemişlerdir.

İslam Teali Cemiyeti'nin yayımlamış olduğu bildirilerde Kuvayımillîyeci'leri haydutlar şeklinde tasvir etmiştir. Bildiri, dönemin gazetelerinde yayımlandığı gibi İngilizlerin organizesi ile Yunan uçaklarıyla Anadolu'da yerleşim yerlerine atılmıştır. Hatta bu meyanda M. Kemal ve ekibinin suçlu olduğu kendilerinin eşkıyalık yaptıklarını bu nedenle yargılanıp idama mahkûm edildikleri, atılan bildirilerde yer almıştır. Böylelikle İstanbul Hükûmeti kendi propagandasını yaymaya çalışmıştır.

Nisan 1920 tarihinde millî mücadele başlatmak için kongreler düzenleyen içlerinde M. Kemal Paşa'nın da bulunduğu milliyetçi ileri gelenler hakkında ölüm fetvası kaleme almıştır. Bu tarihte Şeyhülislam olan Haydarizade İbrahim Efendi, Mustafa Sabri'nin kaleme aldığı fetvayı okuyunca imzalamayı reddetmiş ve istifasını vermiştir. Fetvada özetle

şunlar yazılıdır: “Padişahın emri olmamasına rağmen istilacılara karşı direnişe geçen milliyetçilerin öldürülmeleri caiz olmakla kalmayıp bu kişilerin öldürülmeleri her Müslümanın görevidir. Bu yolda ölenler şehit, kalanlar gazi sayılır.” Haydarizade İbrahim Efendi'nin istifasının ardından Dürriyade Abdullah Efendi bu fetvayı imzalamıştır. Fetva Damat Ferit'in onayı ile Vahdeddin tarafından duyurulmuştur. Bildiriye Teali İslam Cemiyeti'nin mührü de vurulmuştur. Hatta Tahirül Mevlevi ve İskilipli Atıf Hoca bu nedenle sonradan 1927'de İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlar ve Tahirül Mevlevi bildiriye muvafakat etmediği ve Teali İslam Cemiyeti'nden ayrıldığı için beraat etmiş, ancak İskilipli Atıf Hoca asılmak suretiyle idam edilmiştir.

Sadık ALBAYRAK'ın yayımladığı Mustafa Sabri'nin Hilafet ve Kemalizm kitabında Mustafa Sabri Efendi'nin M. Kemal hakkında yayımlamış olduğu bildirilerde hakaret sınırlarını aştığı görülmüştür. Mustafa Sabri Efendi, Kendisinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucularından olduğunu göz ardı edip M. Kemal'in İngilizlerle iş birliği yaptığını yazmıştır.

Millî Mücadele'nin karşısında muhalefet olan ve işgalcilere karşı savaşmanın ölüm cezasıyla cezalandırılacağını belirten, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin hilafetin tekrar inşası için Vatikan'dan yardım istediği ortaya çıkmıştır. Bu belge Mustafa Sabri'nin imzasını ve 14 Mayıs 1925 tarihini taşımakta, 3 sayfadan oluşmaktadır. Bu belgede, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında hiçbir sorun olmadığını, çatışmanın din değiştirme konusunda yaşandığını belirtmiştir. Devamında hilafet komitesi kurduklarını ve hilafetin yeniden kurulabilmesi için Vatikan'dan Müslüman dünyasının çıkarları doğrultusunda yayım yapacak, propaganda faaliyetlerinde bulunacak Hristiyanlarla genel bir dayanışma içerisinde bulunacaklarını da ilave etmiştir (Akbulut, 1992, s. 32-43; Sarıkoyuncu, 1997, s. 787-812).

Sevr Antlaşması'nın şartlarını görüşmek üzere padişah tarafından toplanan Şûrây-ı Saltanat'a katılmış ve antlaşmanın imzalanmasını savunanlar arasında yer almıştır. Ayrıca Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine karşı sert tedbirler alınmasını önermiş ve teklifi kabul edilmeyince Şûrayı Saltanat görevinden istifa etmiştir (Eylül 1920). Ardından Romanya'ya, burada da rahat edemeyince 1927 Nisan'da kayınpederinin memleketi olan Gümülcine'ye gidip beş yıl ikamet etmiştir. Bu sırada oğlu İbrahim Sabri ile çıkardığı Yarın adlı dergideki yazılarında İslâm dünyasının Batılılaşma hareketini eleştirmiştir.

1927 yılında Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Türk vatandaşlığından Kanun ile çıkarılınca Yunanistan'da yayımladığı Yarın Gazetesinde “İstifa Ediyorum” adlı şiirini yazmıştır. Bu şiirin bazı mısraları yorumlanmaya değerdir. Bu şiirin tamamı okunduğu vakit 150’liklerin vatandaşlıktan çıkarılma kararı üzerine çok üzüldüğünü ve yöneticilere hakaretlere varacak tarzda mısralar yazdığı görülmüştür. Yazdığı şiir çok uzundur ve bu yüzden sadece tezi ilgilendiren mısralar alınmıştır:

Gitme ey yolcu! Dön yolundan, eğer (Türkiye’yi kastediyor)

İzzet nefse malik insansan,

Şeyhe doğru bir Müslümansan

Sana olmaz o memleket muhacir!...

Oradan geldim, ibret al benden:

Yol yakırken nasihat al benden

Beni hain tanıttılarsa sana

Sen de hain de! Dikkat et ama

Yeni Türklerce doğru söyleyenin

En (mutena) ismi hanidir “hain!”

...

Yeni bir nağme, bir acaib haber:

Karakuşlar haber vermişler

Beni iskat-ı tabiyetten (vatandaşlıktan çıkarmışlar)!

İşitip kakkaha ile güldüm ben!

Ve teşekkür ettim işte...Fakat

Beni iskat edenler, etmiş halt!...

Haydi ordan muhannesin nizam!

Sizi çok bildiğim için tanımam!

...

Çooook geç kaldınız! Ve beyhude

Zahmet etmeyiniz şu meselede...

Sizin olsun karanlık Ankara’nız;

Bana mebus olur mu hiç dinsiz

Bir hükûmet ne haddi var zaten?

Ona tabi değildim evvelen

...

*Yalnız Müslüman ve insan
Olarak kalmak üzere, Türklükten,
Şeref ve izzetimle istifa
Ediyorum Allah'ın huzurunda! ...
Oh, hürriyetim tamam işte! ...*

...

*Neyim var hükme Allaha
Tabiyim! ... Milletim de İbrahim
Milletinden, bu nakle fahr ederim (övünmek)!
En büyük millet, en büyük devlet!
Eski Osmanlı Türkünüm zaten*

...

*Red ve inkâr ederse, elhasıl
Ben de aynıyle red edip Türk'ü,
Tövbe yarabbi tövbe Türklüğüme
Beni Türk milletinden ad etme
İskeçe, 1 Temmuz 1927*

Mısır'ın çeşitli bölgelerinden gönderilen telgraflarda Mısır'dan hemen sınır dışı edilmesi istenmiştir. Hicaz Emîri Şerif Hüseyin'in daveti üzerine Vahdeddin'in Hicaz seferine katılmıştır. Mekke'ye gidip beş ay kaldıktan sonra ailesi iklim şartlarına intibak edemediğinden Mısır'a dönmüştür. Ancak M. Kemal ve Cumhuriyet hükûmeti aleyhinde yazılar yazdığı için Mısır halkı ve aydınlarının tepkisini çekmeye devam etmiştir. Buradan Lübnan'a gelmiştir. Hem yeni Türk Devletine hem de Mısırlı yenilikçilere karşı mücadelesini burada yürütmeye çalışmıştır (Yavuz, 2006, s.350-353).

Resim 4.5. Mustafa Sabri Efendi

Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin etrafındaki destekçilerin her geçen gün artması sonucunda, Batı Trakya'daki muhaliflerin sesi gayet gür çıkmaya başlamıştır. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Ankara'ya gidip hükûmetle yaptığı görüşmelerin ardından derginin yayımı durdurulmuş ve Gümölcine'den Batras'a gönderilmiştir. Burada birkaç ay kaldıktan sonra, bir İslâm ülkesine iltica edebilmek için hükûmetleri nezdinde aracılık yapmalarını sağlamak üzere şeyhülislâmlık ve mebusluk döneminden tanıdığı Arap dostlarına mektuplar yazdıysa da olumlu bir cevap alamamıştır. Atina'ya giderek Mısır Büyükelçisinin yardımıyla Kahire'ye geçmiştir (1932). Birkaç yıl sonra ailesiyle birlikte İskenderiye'ye gitmiştir. Burada eşi ölünce Kahire'ye dönmüş ve uzun müddet kızıyla birlikte kalmıştır. Bu dönemde yazdığı eserler ve ilmî faaliyetleri ona Mısır'da yeniden itibar sağlamıştır. Âlimlerden pek çok dost edinmiş, evini bir okul hâline getirmiştir. Yaşamını kahirede sürdürmüş ve orada vefat etmiştir. Cenazesine ilim ve siyaset adamlarının yanı sıra büyük bir kalabalık iştirak etmiştir (Akbulut, 1992, s. 32-43; Beşir, 2013; Sarıkoyuncu, 1997, s. 787-812; Yavuz, 2006, s.350-353).

Resim 4.6. Mustafa Sabri'nin Mezar Taşı

Mustafa Sabri'nin Eserleri:

1. Dinî Müceddidler: Reformculara yönelik yazılmış reddiyedir.
2. Hilafetin İlgasının Arka Planı (Diğer Adı: Hilafet ve Ümmet Nimetini İnkâr Edene Reddiye): Hilafetin kaldırılmasının, ümmetten ulusa dönüşün nasıl gerçekleştiğini, Müslüman birliğinin parçalanışını ele almıştır.
3. Hezeyan Toptancıları (Kemalist Türkiye'nin Din Yanlışları): Yarın Gazetesi'nde yazdığı makalelerin bir kısmıdır.

Şeyhülislam Mustafa Sabri ve Mehmet Akif Bey'in Görüşmeleri

150'liklerden olan Mustafa Sabri ile o tarihlerde Türkiye'yi terk edip Mısır'da Hidiv ailesinde misafir olarak yaşayan ve Ezher Üniversitesinde Türk dili üzerine dersler vermekte olan Mehmet Akif (Ersoy) (M. Akif) arasında çeşitli diyaloglar olmuştur. Bu bahisse değinmekte yarar olacağı düşünülmüştür.

İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı Mustafa Sabri'nin millî mücadeleye bakışı ile millî mücadeleyi destekleyen ve mücadeleye fiilen katılmış olan Ankara Hükûmeti mebusu, İstiklal Marşı Şairi M. Akif arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıklar aslında 150'liklerin temel felsefesiyle millî mücadelecilerin bakış açısı arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Mütedeyyin (dindar) her iki âlimin görüşmeleri, Ali Ulvi Kurucu hatıralarında (Düzdağ, 2013, c.2) belirtmiştir.

M. Akif Bey, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde dünyaya gelmiş, devletin yıkılış sürecini bizzat yaşamıştır. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni parçalaması sonrasında Müslüman halkın kurtuluş mücadelesini idrak etmiş ve halkı, gençliği bu özgürlük mücadelesine hazırlamıştır. İstiklal Marşı da Millî Mücadele'nin en zor zamanlarında M. Akif Bey tarafından yazılmış, vatanın ve mukaddesatın korunması gerektiği bu İstiklal Marşı'nda anlatılmıştır. Çocukluğunda 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşamış, Rusların İstanbul önlerine kadar geldiklerini görmüştür. Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet hareketinden sonra Balkan Savaşlarını, Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'nden koparılışını, dört yıl süren I. Dünya Savaşı dönemlerini yaşamıştır. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yıkmaya sürecinde, uzun savaş yıllarının çözülme, umutsuzluk ve panik yarattığı devrede halka şiirleriyle, hitabeleriyle cesaret vermiştir. Halkı kurtuluş savaşına, özgürlüğe hazırlamıştır. Örneğin uyan adlı şiirinin dizeleri halkı uyandırmayı amaçlamıştır:

Baksana kim boynu bükük ağlayan?

Hakk-i hayâtın senin ey Müslüman!

Kurtar o biçâreyi Allah için.

Artık ölüm uykularından uyan!

Ninni değil dinlediğin velvele...

Kükreyerek akmada müstakbele

Bir ebedî sel ki zamandır adı;

Haydi katıl sen de o coşkun sele.

Birinci Dünya Savaşı'nın şiddetli günlerinde Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi için "Ya Rab Bu Uğursuz Gecenin Yok Mu Sabahı" şiirinde Allah'a yalvarmıştır:

İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...

Nâ-hak yere feryâd ediyor: Âcize hak yok!

Yetmez mi mus'âb olduğumuz bunca devâhi?

Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!

Mustafa Sabri Efendi ise Şeyhülislam olmadan önce, Akif Bey'in azası ve başkâtibi bulunduğu, Darulhikmetil İslamiyyeye'de azalık yapmıştır. M. Akif Bey'in başyazarı olduğu Sebilürreşad dergisinde Mustafa Sabri Efendi'nin yazıları da çıkmıştır (Nam, 2010, s.95-118). Daha sonra Ankara Hükûmeti Kurtuluş Savaşı'nı kazanınca, Ankara Hükûmeti aleyhinde çalışan Mustafa Sabri Efendi Türkiye'yi terk etmiş, yeni kurulan rejimle mücadele etmiş, Romanya ve Batı Trakya'da gazete çıkararak bu muhalefetini fiiliyata geçirmiş, 1932'den 1954'e kadar Mısır'da kalmıştır. Akif Bey ve benzeri dindar fikir adamlarının da kendisine katılmaları ve din aleyhine yapılan devrimlerle mücadele etmeleri gerektiği düşüncesinde olmuştur. Akif Bey ise yeni kurulan devlette Ankara mebusu olmuş, yeni devletin İstiklal Marşını yazmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda hükûmetle anlaşamayınca 1925 yılından itibaren 1935 yılına kadar Mısır'da kalmıştır. Mısır'da kaldıkları tarih aralıklarına bakıldığında, Ankara Hükûmeti mebusu, İstiklal Marşı Şairi M. Akif Ersoy ile İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'nin 1933 ile 1935 yılları arasında görüşmüş olabileceği fikri ortaya çıkmıştır.

Ali Ulvi Kurucu, tahsilini Mısır'da ve Arabistan'da yapıp Medine'de uzun yıllar Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesinin müdürlüğünü yapmış bulunan Ali Ulvi Kurucu'nun hatıraları, dört cilt hâlinde M. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır (Düzdağ, 2013, c.2 s.111-112). Hatıratın ikinci cildinin 111-112.

sayfalarında, Atina'dan zorunlu olarak Mısır'a giden Mustafa Sabri ile Mısır'a gönüllü olarak yerleşen M. Akif arasındaki anılar bu kitapta anlatılmıştır.

Her iki âlim de Kahire'de bulunmuşlar ama Mustafa Sabri Efendi'nin anlattıklarına göre fazla görüşmemişlerdir. Aralarında dargınlığa yol açacak bir sebep de bulunmamıştır. Az görüşmelerinin sebebi Kahire şehrinde birbirlerinden çok uzak oturmalarından kaynaklanmıştır. M. Akif Bey Kahire'nin güneyinde, Mustafa Sabri Efendi ise Kahire'nin kuzeyinde oturmuştur. Aralarında ise 60 kilometrelik mesafe olduğundan o günün şartlarına göre birbirlerine kolayca gidip gelememişlerdir. Bir vakit Mustafa Sabri Bey, M. Akif Bey'e latife ederek: *"Akif, orada ayrıldıksa da burada birleştik. Bizi bıraktın Ankara'ya gittin. Ama şimdi beraber olduk."* demiştir (Düzdağ, 2013, c.2 s.111-112).

Mustafa Sabri ile M. Akif Bey arasındaki temel fikir ayrılığının bu söylemden ibaret olmadığı açıktır. Tespi edilen farklılıklar maddeler halinde yorumlanmıştır.

1. M. Akif Bey toplumsal sorunlarla ciddi ve yoğun bir ilgisi olmuş, dönemin bütün aydınları gibi çöküş şartlarının yol açtığı acıları derin bir şekilde yüreğinde hissetmiş ve bir çıkış yolu aramıştır. Meşrutiyetin ilanından 10 gün sonra daha önceleri gizli bir cemiyet olarak faaliyet gösteren ve daha sonra firkalaşan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkasına yakındır ve Enver Paşa, Kuşçubaşı Eşref gibi isimlerle birlikte çalışmıştır (Kutay, 1978). Örneğin Necid Aşiret Reislerine öğüt vermek için Necid'e ve I. Dünya Savaşı içinde Almanya'nın daveti üzerine Berlin'e gitmişler, Teşkilat-ı Mahsusa adına faaliyette bulunmuşlardır. M. Akif'in padişaha düşmanlığı da "Asım Şiirinde" görülmüştür. Şiir çok uzundur ve birçok yerinde padişaha hakaret edildiği düşünülen ısraları vardır. Padişaha yazıldığı düşünülen iki mısrası şu şekildedir:

...Çünkü madem yürüyen sade senin saltanatın,
Şimdilik heykeli sensin tapılan menfa'atın...

İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarının 1. Dünya Savaşı ertesinde yurtdışına kaçmalarından sonra İstanbul Hükûmeti'nde oluşan siyasi boşluğu ise Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurduğu hükûmet gidermiştir (Birinci, 1998, 507-511). Mustafa Sabri Efendi, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurduğu hükûmette şeyhülislam olarak görev almıştır.

2. Mustafa Sabri Efendi Damat Ferit Hükûmetlerinde de görev almış, bu hükûmette şeyhülislâmlık yapmış, Anadolu hareketi aleyhine söylem ve faaliyetlerde

bulunmuştur. Öyle ki, millî mücadele lehinde çalışan din adamlarından başta Isparta Müftüsü Hüseyin Hüsnü (Özdamar), Antalya Müftüsü Ahmet Hamdi, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi (Müftüler), Burhaniye Müftüsü Mehmet (Tarhan), Uşak Müftüsü Ali Rıza (Bodur) ve Sinop Müftüsü İbrahim Hilmi Efendi gibi çoğu müftüyü görevinden almıştır (Sarıkoyuncu, 1997: 794). Ayrıca Ankara Hükûmeti'nin ulusal hareketini meşru olduğunu söyleyen ve bu konuda fetva veren Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat (Börekçi) Efendi'nin idama mahkûm edilme kararını vermiştir.

M. Akif Bey ise, I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı dönemlerinde Millî Mücadele yanlısı olmuş, Anadolu hareketinin kazanması için çeşitli illerde vaazlar vermiş, millî mücadele lehine hiçbir desteğini esirgememiştir. Yazdığı İstiklal Marşı, yeni kurulan devlette Millî Marş olarak kabul edilmiştir. Hatta başyazarı olduğu Sebilürreşat dergisi ve matbaasının Ankara'da daha iyi bir şekilde faaliyet göstermesi için dergi ve matbaa sahibi Eşref Edip'e talimat vermiş ve Eşref Edip'te matbaasını 1921 yılında Ankara'ya taşımıştır.

3. Mustafa Sabri 150'likler içerisinde yer almış, Sevr Muahede'sini (antlaşmasını) imzalayan Damat Ferit Hükûmeti kabinesinde şeyhülislam olarak görev yapmıştır. Antlaşma'nın imzalanmasından önce Antlaşma şartlarını görüşmek üzere 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda Vahdettin başkanlığındaki Meclis-i Âlî (Yüce Kurul) toplantısına Mustafa Sabri de katılmış ve bu kurulda Dürrişâde Abdullah ile Antlaşma'nın kabulü yolunda görüş bildirmiştir (Sarıkoyuncu, 1997, s.795). Hatta Damat Ferit'in Sevr görüşmelerinde bulunmak üzere Paris'e gittiği sırada Sadrazam vekili olarak Damat Feride altı ay vekâlet etmiştir (Altınsu, 1972, s.256). Oysa Ankara Büyük Millet Meclisi, Sevr'i imza edenleri şiddetle protesto etmiş ve imzalayan kişileri de Lozan sonrasında 150'likler listesine almıştır. O sırada Akif, Ankara Hükûmeti'nde Büyük Millet Meclisi'nde Burdur Mebusu olarak görev yapmıştır. Bu iki âlimin yer aldıkları farklı meclis kararları, için İtilaf devletlerine karşı Ankara-İstanbul Hükûmetleri'nin izleyecekleri politikaya dair bir mihenk taşı oluşturmuştur.

M. Akif, 1920'lerde imzalatılmaya çalışılan Sevr'e karşı İstanbul Hükûmeti'ne karşı olmuştur. Halkı bu antlaşmaya karşı direnişe davet etmiş, bu antlaşma Ankara Hükûmeti'nin öncülüğü sayesinde kabul ettirilmemiştir. M. Akif Bey, vatanın nasıl

korunacağına dair ise mukaddesatının idrakinde olan gençlikle mümkün olacağını savunmuştur. Böyle bir gençliğin ilk silahı ilim olduğunu belirtmiş. Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? (Zümer, 9) ayetini açıklayan Akif şöyle yazmıştır:

*Olmaz ya... Tabii... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse "cehâlet" denilen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.
Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?*

Düşmanla savaşa karşı bir diğer esasın ise Allah'ın rahmeti ve yardımından umut kesmemek olduğunu söylemiştir.

*Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak!*

demiş ve kişiliğini, imanını, değerlerini yitirmiş gençlikle yeni bir istiklal savaşının kazanılamayacağını belirtmiş ve "Yeis Yok" adlı şiirinde Batılı Devletlerle halkın mücadele hislerini uyandırmak için çabalamıştır.

...
*Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.*

...
*Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?
"Devlet batacak!" çılgılığı beyninde öter de,
Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!
"Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı;
Git yokla da bak var mı kımıldanmaya tâbı?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmıyacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır:
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman;*

4. Sürgün olduğu dönemde Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Batı Trakya'da çıkardığı Yarın Gazetesi'ne M. Akif'in yazı veya şiir yazması mümkün olmamıştır. Çünkü Mustafa Sabri Anadolu hareketine bu dönemde karşı ve aleyhte yazılar yazmıştır. Mustafa Sabri Efendi bu düşüncesini Mehmed Akif'e

söylemiştir: “Akif Bey, beni yalnız bıraktınız. Yunanistan’da Yarın gazetesini çıkarırken, gelip bana katılmanızı beklerdim. Alimallah, sizin şiirleriniz, hasımlarımızı tarümar ederdi...” M. Sabri Efendi’nin bu sözüne karşılık M. Akif Bey: “Efendim, vaktiyle yazacağımızı yazdık. Memleket bu hâle gelmesin diye çırpındık durduk...” M. Sabri Efendi ayrıca, daha sonra yapılan ve Akif Bey’in de memleketi terk etmesine sebep olan, dine muhalif devrimleri kastederek: “Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal’e neden destek olduğunu” sorunca Akif Bey: “Anadolu Yunan Ordusu tarafından işgal edilirken, tercih yapacak zaman olmadığını” söylemiştir (Düzdağ, 2013, c.2 s.111-112).

Akif Bey, İstiklal Marşını Yunanlıların Anadolu’ya saldırdığı, Ankara’yı ele geçirmek için Eskişehir’e kadar ilerlediği, I. ve II. İnönü Savaşlarının yapıldığı yani Millî Mücadele’nin en yoğun olduğu günlerde yazmıştır. Marşın güftesinde M. Akif, halka yazdığı marşla direktifler vermiştir. Bu direktiflerde: Elde son vatan toprağın, Anadolu’nun düşman çizmeleri altında çiğnenemeyeceğini, milletin bunu kendisinin namusu olarak gördüğünü ve çiğnetmeyeceğini, ne kadar güçlü olursa olsun, uygarlık ve teknolojinin iman karşısında yenilmeye mahkûm olduğunu ifade ederek halkı bu büyük mücadeleye motive etmiştir. Mabetlerin, ezanların üzerinde yaşanan toprakların tapusu olduğunu, bu yapıların Müslüman halka ait olduğunun belgeleri olduğunu belirtmiştir. İstiklal Marşı dizelerinde bu ifadeleri, daha veciz bir şekilde ifade etmiştir. Batı medeniyetinin Müslüman halkın iman gücünü alt edemeyeceğini yazmış, M. Akif’in şiirlerini okuyan halk, tüm varını yoğunu ortaya koyarak İtilaf Devletlerine karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşını kazanmış, Anadolu toprakları üzerinde bağımsız bir devlet kurmayı başaramıştır.

5. Mustafa Sabri ile M. Akif arasında görülebilecek en bariz farklardan birisi de dinde yenileşme konusu oluşturur. Bu iki âlim arasındaki düşünce farkının aynı zamanda Ankara - İstanbul Hükûmetlerinin genel olarak dine bakış açısını da yansıttığı söylenebilir. M. Akif, Safahat’ında şu dizeleri yazarken kendisinin reformist kimliğini öne çıkartmıştır:

Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’i derken,

Mustafa Sabri bu tür yeniliklere karşı çıkmış, muhafazakâr bir düşünceyle mevcut dini yönetim sisteminin (halifeliğin) devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı şekilde yönetimde İstanbul Hükûmeti topraklarını kaybetse ve ülkesi işgal edilse mevcut yönetim sisteminin en azından İstanbul ve çevresinde sürdürmeyi planlamıştır. Saltanatın, halifeliğin devam etmesini istemiştir. M. Akif bir başka şiirinde:

Mısırın en muhteşem üstadı Muhammed Abduh

Konuşurken neye dairse Cemaleddin'le (Dinde reform istekleriyle bilinen kimseler)

Der ki tilmizine (öğrencisine) Efganlı -Muhammed dinle

İnkılap istiyorum, başka değil, hem çabuk,

Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,

Çıkarıp gönderelim hâsılı şeyhim yer yer,

Oradan âlem-i İslama Cemaleddinler.

İnkılap istiyorum ben de, fakat Abduh gibi... derken, Mustafa Sabri yenilikçilere, içtihad, yeni müctehitlerin oluşmasına karşı durmuştur. Bu konuda yazılan eserlere karşı eserler yazmıştır. Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi adlı kitabında Musa Carullah Bilgiyef'i Rahmet-i İlahiye Bürhanları adlı kitabını kâfirlerin ebedi cehennemde kalmayacağı yönündeki görüşü sebebiyle eleştirmiştir. Bir başka kitabı olan Dinî Müceddidler adlı eserinde ise Oryantalistlerden etkilenen reformist Müslüman yazarları eleştirmiştir. Eleştirdiği kişilerden ve eserlerden birisi de Haşim Nahit Bey ve Nahit Beyin yazdığı Türkiye İçin Necât ve İtila Yolları adlı eseridir (Nam, 2010, s.110-113). Dinde içtihat kapısının kapalı olduğunu artık yeni kararlar alınamayacağını söyleyerek bir anlamda muhafazakâr düşüncenin savunucusu olmuştur.

İstiklal Harbinin başarı kazanmasından sonra Mustafa Sabri'yi zor günler beklemiştir. Mustafa Sabri, ailesi (oğlu, iki kızı ve damatları) ile bir daha geriye dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmış (Şubat 1922) ve Mısır'a gitmiştir. Artık mücadelesine yurtdışında devam etmiştir. Böylece bu safhadan sonra sözlü siyasetten yazılı siyasete geçmiştir. Bunu da “*Artık kılıçla mücadele edemiyorum. Onun yerine bugün kalemi kılıç olarak kullanıyorum.*” sözleriyle dile getirmiştir. Bütün dolaştığı yerlerde kitap ve basın yoluyla mücadelesine devam etmiştir. Yazdığı yazılarda Ankara Hükûmeti'nin dinde reform, saltanatı kaldırma gibi faaliyetlerini çok sert şekilde eleştirmiştir. Mısır'da da “*Hilafetin İlgasının Arka Planı*” adlı kitabında mücadelesini sürdürmüştür. Yurt dışında bulunduğu bu süreçte, Türkiye Büyük Millet Meclisi

tarafından, Lozan Antlaşması gereğince alınan bir kararla vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 150'likler diye bilinen bu listede Mustafa Sabri de yer almıştır. Daha sonra 1938'de 150'liklere af çıkmış olmasına rağmen Mustafa Sabri Efendi Türkiye'ye geri dönmemiştir (Soysal, 1985, s.148). Hayatının son otuz yılını Mısır'da geçirmiş, 86 yaşında Kahire'de vefat etmiş ve orada gömülmüştür

6. Akif ile Mustafa Sabri arasındaki temel ihtilaflardan biri, Kur'an Meali hazırlanması meselesidir. Çünkü Mustafa Sabri, Kur'an'ın başka dillere çevrilmesine karşı durmuş ve hatta bu konuda "Mes'elet-ü Terceme-i Kur'an" adlı Arapça bir kitap yazmış ve bunu Kahire'de 1932'de yayımlamıştır (Sabri, 1993).

Akif ise; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1925 yılında Kur'an'ın bir çevirisinin yapılması istendiğinde, ilk akla gelen kişi olmuştur. Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Mısır'da bulunan M. Akif, kendisiyle yapılan görüşmelerde kıramadığı dostlarının ısrarları sonunda Kur'an'ın bir çevirisi teklifini kabul etmiştir. Ancak daha sonra meydana gelen birtakım olumsuzluklar (bu tür belirsiz ifadeler kullanma) sonrasında vefat ederken yazdığı mealin imha edilmesini Mehmet İhsan Efendi'ye vasiyet etmiştir. Mehmet İhsan Efendi'nin oğlu Ekmeleddin İhsan ile Mustafa Sabri beyin oğlu İbrahim Sabri Bey bu mealin bir nüshasını yakmışlardır (mealın farklı bir kopyasının üçte biri günümüze kadar ulaşmıştır). Böylece M. Akif'in vasiyeti yerine getirilmiştir. Bu meal yakma olayı üzerine İbrahim Sabri Bey olayla ilgili bir dörtlük yazmıştır (Fidan, 2019, s.334-341):

Yakılan Tercüme

O bir eserdî ki yangın denilse lâyıktı

Eğer kalaydı yakar, kül ederdi îmânı.

O bir ateşti ki sönmezdi etmeden ihrâk

Sönmesi kurtardı nass-ı Kur'ân'ı

4.2.2. Adliye Nazır-ı Esbakı Ali Rüşdü (...-1936 Saraybosna)

Boşnak asıllı olup medrese eğitimi görmüş, kadılık yapmıştır. Mahkeme-i Temyiz İstida (dilekçe) Dairesi Müdürü iken, IV. ve V. Damat Ferit Kabinesi'nde Adliye Nazırı olmuştur (05 Nisan 1920- 17 Ekim 1920). İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır (1919). Yunan askerleri ülke içlerine ilerlerken: "-Bu ordu bizim ordumuzdur!" dediği iddia edilmiştir (Erdeha, 1998, s.176). *Kurtuluş*

Savaşı sırasında *Mısır*'a kaçmıştır. 150'likler listesine alınmış, *Mısır*'dan sonra *Bosna*'ya dönmüş, yoksulluk içine düşmüştür (Toker, 2006, s.110).

4.2.3. Ziraat ve Ticaret Nazır-ı Esbakı (Artin) Cemal (1882 Antalya- 1949 İstanbul)

Kuvayı İnzibatiyeyi kuran İstanbul Hükûmeti'nin Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal Bey, Mülkiye'de okumuştur. Kaymakamlık ve Valilik görevlerinde bulunmuş, Konya İsyanları'nda Millî Mücadeleye zorluk çıkartmaya çalışmıştır. Daha sonra Damat Ferit Hükûmeti'nde Dâhiliye Nazırlığı'na (İçişleri Bakanlığı'na) getirilmiştir. İttihatçılara karşı çok sert davranmıştır. Ermeni tehciri dolayısıyla İttihatçıların yargılanması hususunda elinden geleni yapmıştır. Bu nedenle halk tarafından kendisine Ermeni adı takılarak “Artin” lakabı verilmiştir. Damat Ferit ile arası açılınca istifa ederek Konya valiliğine geri dönmüş, Konya'da Millî Mücadele karşıtı tutumlarını sürdürmüştür. Albay Refet Bele'nin kendisini tutuklamak üzere Konya'ya gelmekte olduğu haberini alınca tekrar İstanbul'a kaçmış ve Kurtuluş Savaşı sonrasında da 150'likler listesine alınca Romanya'nın Köstence kentine yerleşmiştir. Siyasetten uzaklaşınca, Türkiye'deki iki oğlunun gönderdiği paralarla geçinmiştir. Mükerreren affedilmesi için dilekçeler göndermiş ve 150'liklerin affıyla Türkiye'ye geri dönmüştür (Bingöl, 2010, s.146-149; Toker, 2006, s.111). 1946'da Recep Peker ve 1948 Hasan Saka Hükûmetlerinde Maliye Bakanlığı yapmış olan Halit Nazmi Keşmir'in babasıdır.

4.2.4. Bahriye Nazır-ı Esbakı Cakacı Hamdi (Paşa) (İstanbul 1848- Arnavutluk)

Harbiye'yi bitirerek Bahriye Nazırlığına (Denizcilik Bakanlığı) kadar yükselmiştir. 1920'de Damat Ferit Hükûmeti'nde Bahriye nazırı olup cakacı (süslü) lakabı ile anılmıştır. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerinde yer alıp Erkan-ı Harbiye reisi olduğu sırada İzmit'e giderek Kuvayı İnzibatiye ordusunu teftiş etmiştir. Ankara Hükûmeti kurtuluş savaşını kazandıktan sonra ordular İstanbul'a gireceği sırada Cakacı Hamdi Paşa İngiliz elçiliğine sığınmıştır. İngilizler onu Mısır'a göndermiş, bir süre Mısır'da kaldıktan sonra Arnavutluk'a giderek orada yaşamış ve vefat etmiştir (Erdeha, 1998, s.179; Toker, 2006, s.113). 1929'da Arnavutluk Başkenti Tiran'a yerleşmek niyetiyle gitmiş burada bir müddet Askerî Lisede Topografya öğretmenliği yapmış ve maddî sıkıntılar içinde yaşamış, aftan sonra dönememiştir (Bingöl, 2010, s.146, 150-151; Toker, 2006, s.113).

4.2.5. Maarif Nazır-ı Esbakı Rumbeyoğlu Fahrettin (...-1942 İstanbul)

Rumbeyoğlu Fahrettin, IV. Damat Ferit Hükûmeti'nde Maarif Nazırlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) yapmıştır. Avlonyalı (Arnavut) Ferit Paşa'nın damadıdır. Petesburg büyükelçiliği, Hariciye (Dışişleri) Müsteşarlığı gibi görevlerde bulunmuş Rumbeyoğlu Fahrettin, Yunan işgallerini hoşgören kişiler arasındadır. 18 Nisan 1920'de bir genelge yayımlayarak okullarda Türk kelimesinin kullanılmasını yasaklamış, Türk yerine Osmanlı tabirinin kullanılmasını istemiştir. Kendisinin dönme (Sabataist) kökenli olduğu kimi kaynaklarda zikredilmiş (Sarıhan, 1995, c.2 s.490) olup aftan sonra yurda İstanbul'da yaşamıştır (Sevinç, 2011, s.528).

4.2.6. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli (Hüseyin) Remzi (Paşa) (1864 Samsun- 1934 Münih)

Kızılhançerliler Cemiyeti, bir kısım subayın, Askerî Nigehban Cemiyeti gibi kendi aralarında kurdukları bir cemiyettir. Kızılhançerli (Hüseyin) Remzi (Paşa) da bu lakabı oradan almıştır (Sevinç, 2011, s.228). 1885'te Harp Akademisini bitirmiş ve subay olarak yükselmiştir.

IV. Damat Ferit Kabinesinde Ziraat ve Ticaret Nazırlığı yapmıştır. Kurucularından olduğu Kızılhançer Cemiyeti Millî Mücadeleye karşı çıkan cemiyetler arasındandır. Bu cemiyetin bir kısım subaylarını, Aznavura yardım etmek üzere Karabiga'ya göndermiş fiilen Millî Mücadele aleyhine çalışmıştır. Millî Mücadelenin kazanılmasından sonra 150'likler listesine alınmıştır. Yurtdışına çıktıktan sonra Almanya Münih'te ikamet etmiştir. Burada akıl hastası olan Remzi Paşa'nın ülke dışına çıktıktan sonra sorunlar yaşadığı söylenmiştir. Müşir Sait Paşa'nın kızı olan eşi Ayşe Mediha Hanım, 7 Ağustos 1933'te Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı)'ne verdiği dilekçede, Korgeneral rütbesinden emekli olan kocasının akıl hastasılığına yakalandığı belirtilmiştir. Daha önce de müderris Hayrullah Efendi ve Mazhar Osman Bey'in ısrarlarıyla Avrupa'ya gönderildiğini, hastalığının en üst seviyede olduğunu, 80 yaşını aşan bu eski bakanın ayrıcalık beklediğini belirterek, hakkındaki kararın kaldırılmasını talep etmiştir. Dâhiliye Vekâleti 21 Ağustos 1933 tarihli cevabî yazısında bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. (Hüseyin) Remzi (Paşa) hayatının sonuna kadar Almanya'da yaşamıştır. Kızı Pakize Hanım, babasının cenazesini yurda getirmek için Dâhiliye Vekâleti'ne başvurmuş ama bu istek reddedilmiştir (Bingöl, 2010, s.151-152; Toker, 2006, s.112).

4.3. Sevr Muahedesi'ni İmzalayan Heyet-i Murahhasa

4.3.1. Maarif Nazır-ı Esbakı Hadi (Paşa) (1861 Bağdat- 1932 Arnavutluk)

Sevr antlaşması İstanbul Hükûmeti'nden Damat Ferit Paşa reisliğinde Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Reşat Halis ve Hadi Paşa beylerin oluşturduğu heyet tarafından 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmıştır. Bu heyetten olan ve dönemin Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı) olarak görev yapan Hadi Paşa 1885'te Harp Akademisini bitirerek subay olmuş, Almanya'da eğitim görmüş, dönüşünde askerî okullarda öğretmenlik yapmıştır. Balkan Harbi sırasında Kurmay Başkanlığında bulunmuş sonra Genel Kurmay Başkanlığına getirilmiştir. Mehmet Hadi Paşa Sevr Antlaşmasının imzalandığı sırada (Temmuz- Ekim 1920) döneminde Damat Ferit Hükûmeti'nde Maarif Nazırlığı görevinde olmuştur. 1913 yılında yapılan suikastla öldürülen sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın kayınbiraderidir. M. Kemal, Nutuk'ta Hadi Paşa'nın "25 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'dan Ankara'daki kolorduya M. Kemal'in yol yakınken geri dönmesi, İstanbul Hükûmeti'ne tabi olması gerektiğini ifade eden telgraf çektiğini beyan eder (Karaca, 2007, s.68; Toker, 2006, s.91).

Resim 4.7. Rıza Tevfik, Damat Ferid Paşa, Hadi Paşa ve Reşad Halis

Sevr Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı heyeti: soldan sağa, Rıza Tevfik, Damat Ferid Paşa, Hadi Paşa ve Reşad Halis.

Zaferden sonra Sevr Antlaşmasını imzalayan kişilerden olması sebebiyle 150'likler listesine alınmıştır. Cakacı Hamdi Paşa gibi Arnavutluk'a sığınmıştır (Bingöl, 2010, s.152; Toker, 2006, s.91).

4.3.2. Ayândan Şûray-ı Devlet Reis-i Esbakı Rıza Tevfik (Bölükbaşı) (1869 - 1949 İstanbul)

Rıza Tevfik (Bölükbaşı) İlköğrenimine Üsküdar Sion (Yahudi) Okulu'nda başlamıştır. Babasının 1879'da İzmit'e savcı vekili olarak tayin edilmesi üzerine öğrenimi yarım kalmıştır. Bir süre Galatasaray Sultanisi (Lise) ve Mekteb-i Mülkiye'de okumuş, son olarak Tıbbiye-i Mülkiye'ye girmiştir. Birçok olaydan sonra ancak 1899 yılında Tıbbiyeden mezun olmuştur.

1907 yılında doktorluğu sırasında İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, çeşitli görevler almıştır. Sonra cemiyetiyle tartışıp 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçmiştir. Bab-ı Ali baskınından sonra 1913-1918 yılları arasında politikadan uzak durmuştur.

1918'de İttihatçıların iktidarı terk edip kaçmasından sonra Ahmed Tevfik Paşa Hükûmeti'nde Maârif (Millî Eğitim) Bakanı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nde Şuray-ı Devlet (Danıştay) Başkanlığı yapmıştır (Noyan, 2007). İstanbul Dar'ül Fünununda (üniversite) profesörlük görevinde bulunmuştur.

Millî mücadele esnasında üniversitedeki derslerinde, gazete makalelerinde Kurtuluş hareketinin karşısında bulunmuştur. Hatta bu nedenle öğrencileri protestoyla derslerini terk etmişlerdir. Bu olay üzerine müderrislikten istifa etmiş ve Ali Kemal'in linç edilmesinden de korkarak İngiliz gemisi ile Mısır'a kaçmıştır. Türkiye'den ayrılışından bir buçuk yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir kararla Sevr'i imzalayan heyette yer aldığı için 150'likler listesine girmiştir. 150'likler listesine alınmasının asıl sebebi, Sevr Antlaşmasını imzalayan heyette bulunmasıdır. Bern sefiri Hadi Paşa ve Reşad Halis ile Sevr'e imza koymuş, millî mücadeleden sonra Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Sürgün günlerinin çoğunu Filistin ve Ürdün bölgesinde geçirmiştir. Hatta Refik Halit Karay ile Beyrut yakınlarında Cünye kasabasında denize nazır bir evde ikamet etmiştir. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Ürdün Kralı Emir Abdullah'ın misafiri olmuş, kral kendisine 40 sterlin maaş bağlamıştır (Başıkoğlu,

1988, s.51). Ürdün’de Sıhhiye Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü yapmıştır. 1938 yılında 150’liklerin affedilmesinden beş yıl sonra 1943’te İstanbul’a dönmüştür.

Rıza Tevfik, Türk kültür tarihinde “feylesof” lakabıyla tanınmakla birlikte daha çok şair olarak hatırlanmaktadır. İlk şiirleri 1895’ten itibaren dergilerde çıkmaya başlamıştır (Banarlı, 1972, c.3 s.1146-1149).

Resim 4.8. Rıza Tevfik ve Serab-ı Ömrüm Kitap Kapağı

Rıza Tevfik, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Millî Edebiyat akımının oluşumunda etkili olmuş, hece ölçüsü ve yalın dille yazdığı şiirleri kendinden sonra gelen şâirlere kaynaklık etmiştir. Edebiyat-ı Cedide çizgisindeki ilk şiirlerinden sonra, 18 yıl incelediğini söylediği saz ve tekke şiirini kaynak olarak koşma ve nefesler yazmıştır. Darülfünûn’da (Üniversite) felsefe hocalığı yapması nedeniyle "Feylesof Rıza Tevfik" olarak anılmıştır. Rıza Tevfik, Doğu ve Batı dünyasına ait oldukça geniş bir felsefî bilgiye sahiptir (Bölükbaşı, 1993; Bölükbaşı, 1999; Bölükbaşı, 2005; Bölükbaşı, 1984). Rıza Tevfik’in birçok eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Biraz da Ben Konuşayım: (Rıza Tevfik, başta Sevr olmak üzere II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde içinde yaşadığı, doğrudan ya da dolaylı olarak karıştığı siyasi nitelikli olayları anlatır.

Felsefe Dersleri,

Serâb-ı Ömrüm (150’lik olduktan sonraki şiirleri bu eserindedir. 1934, Lefkoşa),

Rıza Tevfik, aşağıdaki şiirinde, memleket hasretini dile getirmiştir.

Uçun Kuşlar

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere;
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koynunda bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır.
O çay ağır akar, yorgun mu bilmem?
Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem?
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem?
Yüce dağ başında siyah tül vardır.*

*Orda geçti benim güzel günlerim;
O demleri anıp bugün inlerim.
Destan-ı ömrümü okur dinlerim,
İçimde oralı bir bülbül vardır.
Uçun kuşlar, uçun burda vefa yok;
Öyle akarsular, öyle hava yok;
Feryadıma karşı aks-i seda yok;
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır.
Hey Rıza, kederin başından aşkın,
Bitip tükenmiyor elem-i aşkın,
Sende -derya gibi- daima taşkın,
Daima çalkanır bir gönül vardır (Tevfik, 2014, s.10-11).*

4.3.3. Bern Sefir-i Esbakı Reşat Halis (1883 - 1945 Paris)

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nden 10 ay sonra, 11 Mayıs 1920'de barış şartlarının incelenmesi için, Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı Heyeti'ne, hazırlanan Sevr taslağını vermişlerdir. Taslakta, barış şartları son derece ağır olup bağımsızlık ve devlet kavramları ile asla uyuşmamıştır. Bu nedenle heyet, birtakım itirazlarda bulunmuştur. Hatta Tevfik Paşa, bu projenin benimsenmesi halinde bağımsızlığın yok olacağını mektupla Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya bildirmiştir. Bu taslağı hazırlanan cevap, Bakanlar Kurulu'nda tartışılıp padişahın onayından sonra konferansa sunulmuşsa da İtilaf Devletleri bu cevapları kabul etmeyip bu taslağın imzalanması yahut reddedilmesi için 27 Temmuz 1920 tarihine kadar süre

vermişlerdir. Bu sıralarda İtilaf Devletleri, Anadolu'daki halkın mukavemetlerini kırmak ve barış şartlarının derhâl kabul edilmesini sağlamak için bir kısım İngiliz kuvvetleriyle takviye edilen Yunan Ordusu'nu taarruza geçirmişlerdir. 22 Haziran 1920'de genel taarruz sonunda Yunanlılar, Bursa, Uşak hattına kadar Batı Anadolu'yu işgal etmişlerdir. Bir Yunan kuvveti de 20-27 Temmuz 1920 tarihleri arasında Doğu Trakya'yı işgal etmiştir. İtilaf Devletleri, Yunanlıların bu başarıları üzerine isteklerinde daha da ısrarlı bir tutum içine girmiştiler. Sonuçta İtilaf Devletleri'nin hazırlamış olduğu proje, Padişahın başkanlığında toplanan Saltanat Şûrası'nda görüşülmüş ve Rıza Paşa'dan başka herkes barış şartları lehine oy vermiştir. Gerekçe olarak şartların başka türlü bir harekete imkân vermediği ve zayıf bir mevcudiyetin mahva (yok olmaya) tercih edilmeye değer görülmesidir. Bunun üzerine Bağdatlı Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik, Bern Elçisi Reşat Halis'ten kurulan heyet bir Fransız harp gemisi ile Fransa'ya giderek Paris'in Sevr Mahallesi'nde 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşmasını imzalamışlardır. Yukarıda belirtildiği üzere, heyetin imzalamasından sonra, antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için; meclisin onaylaması ve padişahın da tasdik etmesi gerekmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ile İstanbul'daki meclis dağıtıldığından buna imkân olmamış padişah da onaylamamıştır. Dolayısıyla Sevr Antlaşması, tam bir antlaşma mahiyeti kazanmamıştır. Ancak Reşat Halis, Sevr'i imzalayan heyette olması dolayısıyla 150'likler listesine alınmıştır. 1931'de II. Abdülhamid'in kızı Şadiye (Osmanoğlu) ile evlenmiştir (Bingöl, 2010, s.152-153; Osmanoğlu, 2007).

Resim 4.9. Şadiye Sultan

Reşat Halis Bey, ülkeye af sonrası da dönmemiştir. Paris'te hayatını sürdürmüştür.

4.4. Kuvayı İnzibatiye'ye Dâhil Olanlar

4.4.1. Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa) (1860 Erzurum - 1946 İstanbul)

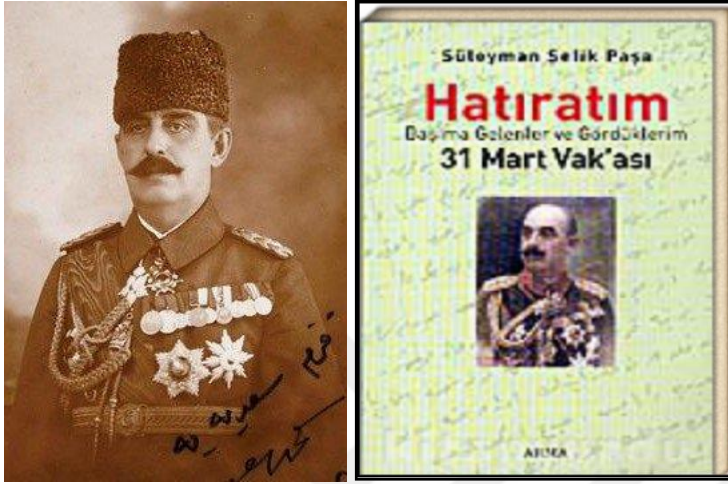
Süleyman Şefik Paşa, millî mücadeleye destek olmak yerine padişah ve halifenin yanında bulunmuştur. İngilizlerin desteğiyle kurulan Kuvayı İnzibatiye ve hilafet ordusu gibi birliklere komuta etmiştir. İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'nin amacı Anadolu'da kurulan millî mücadeleyi yok etmek ve işgal ettikleri Marmara bölgesini elde tutmaktır. Bunun için kendi kuvvetlerini kullanmayan İngilizler, İstanbul Hükûmeti ile ve özellikle Damat Ferit'in kurduğu kabinelerle anlaşma sağlayıp onlara mali destek vermek silah temin etmek suretiyle Millî Mücadele'yi daha başında yok etmeyi amaçlamışlardır.

Sivas Kongresi'nde bütün Anadolu ve Rumeli'deki Millî Mücadele yanlısı dernekler birleştirilmek suretiyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin temsilcileri, Ankara'ya gelerek İstanbul'un işgal ile kapatılan Meclis-i Mebusan yerine 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ni kurmuştur. Meclisin oluşturduğu Kuvayımillîye ve sonra kurduğu düzenli ordu Yunanlılara ve iç isyanlara karşı başarılı mücadeleler vermeye başlamıştır. İngilizler bu başarıların engellemek için İstanbul Hükûmetleriyle iş birliği yapıp bahsedilen Kuvayı İnzibatiye/Hilafet Ordusu'nu Kuvayımillîye'nin üzerine sürmeye çalışmışlardır.

Süleyman Şefik Paşa oluşturulan Kuvayı İnzibatiye'nin komutanı olarak atanmıştır. Bu ordu 4.000 kişiden oluşmuştur ve İzmit, Adapazarı, Geyve Boğazı, Düzce, Hendek, Gönen ve saire bölgelerde tüm çıkan isyanlara destek vermiştir. Kendisine karşı çıkan Ali Fuat Paşa'nın komutasındaki 20. Kolordu güçlerine kimi zamanlar zor günler yaşatmıştır. Çoğu Çerkez ve Abhazlardan oluşan bu kuvvetlere karşı Kuvayı Seyyare'ye komuta eden Çerkez Ethem kuvvetleri karşı çıkarılmış ve Kuvayı İnzibatiye kuvvetleri kayda değer bir başarı kazanamamıştır.

Süleyman Şefik Paşa, kuruluş günlerinde Kuvayı İnzibatiye ve Hilafet Ordusu'na komuta etmişse de Ankara'da Yeni Gün Gazetesi sahibi Yunus Nadi (Abalıoğlu) Süleyman Şefik Paşa'nın İzmit'te poker oynadığını, ciddi bir komutanlık yapmadığını, keyif çattığını belirtmiştir (Abalıoğlu, 1955a).

Orduda ikinci adam konumunda bulunan Ahmet Anzavur ile anlaşmazlığa düşen Süleyman Şefik Paşa bir müddet sonra ordunun başından ayrılıp İstanbul'a dönmüş ve kendisine mir miranlık (sivil paşalık) verilen Ahmet Anzavur bu kuvvetlerin komutanı olarak atanmıştır. Ahmet Anzavur kuvvetleri de bir müddet Kuvayımillîye'yi meşgul etmişse de başarılı olamamıştır (Bingöl, 2010, s.153).

Resim 4.10. Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik ve Kitabı

İstanbul Hükûmeti, Kuvayı İnzibatiye'nin başarısızlığını kabul ederek İstanbul'a çekilmesini kararlaştırmıştır. 25 Haziran 1920'de de Kuvayı İnzibatiye'nin kaldırıldığı, birliğe bağlı askerlerin terhis edildiği açıklanmıştır. Kuvayı İnzibatiye Komutanlığını yaptığı için 150'likler listesine alınan Süleyman Şefik Paşa, önce İskenderiye'ye gitmiş, sonra 2.2.1926'da Mekke'ye giderek Hicaz Meliki İbn-i Suud'un misafiri olmuştur. Hicaz Askeri Heyet-i Teftişîye Reisliği'ne getirilmiş, Nezaretler Umum Müfettişliği'nden 110 Suriye Lirası ile emekli edilmiştir (Bingöl, 2010, s.153).

Kuvayı İnzibatiye'nin ilk komutanı Süleyman Şefik Paşa'nın Babası Mevlâna Türbesi'nde bulunan Esbak Konya Valisi Ali Kemali Paşa'dır. Eski Büyükelçi ve yazarlardan Galip Kemali Söylemezoğlu'nun abisi, Prenses Perizat Osmanoğlu'nu ve Siham Kemali Söylemezoğlu'nun babasıdır. Gelini Sevinç Tevs'tir. Damatları arasında Mithat Perin ve Hüsrev Gerede gibi isimler bulunmaktadır. Paşa'nın torunu ise ünlü bestekâr Şehrazat'tır (Zerdeci, 2004; Sevinç, 2011, s.313-315). Kuvayı İnzibatiye'nin komutanlığını kabul etmesi, onu 150'likler arasına alınmasına sebep olmuştur. Aftan sonra yurda dönmüş, İstanbul'da vefat etmiştir (Erdeha, 1998, s.215).

4.4.2. Yaveri Süvari Yüzbaşısı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin

Süleyman Şefik Paşa'nın yaveridir, Filibeli olduğu için kendisine “Bulgar” lakabı verilmiştir. Harbiyeyi bitirmiş, süvari yüzbaşılığına kadar yükselmiştir. Nisan 1920’de Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)’nın yaveri olmuştur. Nigehban Askerî Cemiyeti kurucularındadır. Derneğin son genel sekteri olarak çalışmıştır (Erdeha, 1998, s.217).

4.4.3. Kuvayı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik (...- Romanya 1930)

Kuvayı İnzibatiye’nin kurmay başkanlığını yapmıştır. Kurmay Albay rütbesindeyken yolsuzluğu nedeniyle emekliye sevk edilmiştir. Ancak Damat Ferit’in sadrazamlığı sırasında ihdas edilen Kuvayı İnzibatiye’nin kurmay başkanlığına getirilmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasından sonra Bulgaristan’a kaçmış, oradan Romanya’ya geçmiş, harita çizerek geçimini sağlamaya çalışmıştır. Sonra aklını yitirmiş, akıl hastanesinde bir müddet tedavi görmüş ve Hristiyan mezarlığına gömülmüştür (Toker, 2006, s.118).

Türkiye’de kalan yakınları 1934’te soyadı kanunuyla “Yaltkaya” soyadını almışlardır. Kardeşi Şerafettin Yaltkaya Türkiye Cumhuriyeti’nde ikinci Diyanet İşleri Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Ahmet Refik’in oğlu Ömer Refik Yaltkaya ise Tekel Genel Müdürlüğü yapmıştır (Karaca, 2007, s.69).

4.4.4. Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit’in Yaveri Tarık Mümtaz (Göztepe) (1891- 1977 Ankara)

Tarık Mümtaz Çerkez kökenli olup İstanbul’da Kuleli Askerî Lisesi’ni ve Kara Harp Okulu’nu bitirmiş, dokuz harbiye nazırına, mütareke döneminde de sadrazam Damat Ferit Paşa’ya yaverlik yapmıştır. Aynı zamanda çeşitli dergilere yazı yazdığı gibi kendisi de dergi çıkartmıştır. Kuvayı İnzibatiye ordusunda yer alması nedeniyle, Kurtuluş Savaşı sonrasında, 150’likler listesine alınmıştır. Padişah Vahdeddin ile yurt dışına gitmiştir. 1926’da vefat eden Vahdeddin’in ölümüne kadar yanında bulunmuştur.

Vahdeddin’in ölümünden sonra Bulgaristan’da Eskicuma şehrinde Rumeli gazetesini çıkarmıştır. Bulgaristan’dan henüz Türkiye topraklarına katılmamış olan Fransız

işgalindeki Suriye'ye gitmiştir. Marc, Hamra, Sahra, Musavver (resimli) adlı gazete ve dergilerde yazarlık yapmıştır. Musavver adlı dergide 150'liklerden Rıza Tevfik, Ali İlmi, Çerkez İsmail Hakkı da yer almıştır. 1933 sonrasında Türkçü çizgide ilerleyen Tarık Mümtaz “Çizgiler ve Bilgiler” adlı eseriyle o dönemde Suriye'yi kontrol eden Fransa mandacılığı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu eserinde özellikle Hatay'ın neden önemli olduğunu, Hatay'ın sosyo ekonomik yapısıyla anlatmıştır. Türkiye aleyhinde faaliyet yürüten 150'liklerden Ali İlmi Fani, Mesut Fani ve Radi Azmi'yi eleştirmiştir. Bu kişiler hakkında “Türk Antakya'sında 3 Baykuş Ötüyor” adlı kitapçığıyla eleştirmiştir. Türkçülüğü övmesi ve Hatay'ın anavatana katılması yönündeki yayımları sebebiyle Hatay'da, Fransa'nın baskısına maruz kalmıştır (Payaslı ve Duman, 2014, s.967-983).

150'liklerin affından hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde memur olarak çalışmaya uğraşmışsa da 3527 sayılı Af Kanunun İkinci maddesi gereği memurluğa alınmamıştır. Aftan sonra İstanbul'a dönerek Yeni Sabah, Zafer, Yeni İstanbul, Tasvir, Yeni Köylü gibi gazetelerde çalışmıştır. Ankara'da Kadı Emmi (1965) gazetesini yayımlamış, Basın şeref kartı taşıyarak Ankara'da yaşamını idame ettirmiştir (Toker, 2006, s.120-121).

Resim 4.11. Tarık Mümtaz'ın mezarı

Eserleri:

- Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında,
- Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde

Bu kitaplar yakın tarihin pek çok karanlık sayfasına ışık tutan meselelerin aydınlanmasında önemli bir kaynak teşkil etmiştir (Toker, 2006, s.120-121).

4.4.5. Kuvayı İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandası Ali Nadir (Paşa) (1867 – 1930 Niş)

Mirliva (Tuğgeneral) olup İzmir'in işgali sırasında İzmir Kolordu Komutanıdır. Balkan Savaşı sırasında da Ustrumca Ordusu Kumandanıdır. Ordudaki ünü Selanik'i düşmana teslim eden kumandandır. Mütarekeden sonra kendisine yeniden görev verilmiş ve 10 Aralık 1918'de kurulan ilk "Divan-ı Harb-i Örfi"ye üye olarak alınmıştır. İşgal öncesi İzmir'de Nurettin Paşa görevliyken Yunan işgali öncesinde İstanbul Hükûmeti onu görevden almış ve yerine alelacele Ali Nadir Paşa'yı atamıştır. Ondan "İzmir'i teslim eden komutan" olması da istenmiştir. O da bu görevi kabul etmiş ve 10 Nisan 1919'da İzmir'deki 17. Kolordu Komutanlığına atanmış, direnişsiz tutumuyla İzmir'in işgalini kolaylaştırmıştır (Erdeha, 1998, s.176).

Askerlerin işgali kesin olarak karşı çıkmaması için emir veren komutan olarak bilinmiştir. İşgal esnasında İzmir Asker Alma Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey ve maiyetindeki askerler İzmir Kordon'da yürütölmüşler, "Zito (Çok Yaşa) Venezilos" diye bağırmaya zorlanmışlar, askerler bu sözü söylemeyince askerler süngülenmiş ve kurşunlanmışlar. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Niş'e kaçmıştır (Bingöl, 2010, s.152-153; Taçalan, 1970, s. 212 vd.).

4.4.6. Kuvayı İnzibatiye Mensubîninden Çopur Hakkı

Türkiye'den ayrıldıktan sonra Yunanistan'a gitmiş, sonra Yunan tebaiyetine geçmiştir. Gümölcine'de "İtila" adlı bir gazete çıkararak, Türkiye aleyhine yayımlar yapmış, aftan sonra dönmeyip bu tutumlarını sürdürmüştür (Bingöl, 2010, s.153-155). Ankara'ya muhalefet eden pek çok kişi savaşın sonu yaklaşınca Lozan Antlaşması sürecini beklemeden ülkeyi terk etmiş, Batı Trakya ise bu kişilerin uğrak yeri olmuştur. Çopur Hakkı da birçok firari gibi Batı Trakya'ya yerleşenler arasındadır. Batı Trakya Bölgesinde Müslüman ahalinin yaşıyor olması, bu firarilerin Batı Trakya'ya yerleşmesinde rol oynamıştır. Dolayısıyla gerek 150'liklerin çoğunluğu gerekse diğer muhalifler Batı Trakya'nın Osmanlı dönemini çağrıştıran havasına kapılıp buraya yerleşmeye karar vermiştir. 1927 yılında Gümölcine'de konsolos olarak görev yapan,

daha sonraları siyasete atılarak 9. dönem Samsun Mebusu olan Firuz Kesim bu konuda şunları söylemiştir:

“-Batı Trakya'nın merkezi Gümülcine'de konsolos bulunduğum sırada Gümülcine adeta bir 150'likler yuvası hâlindeydi. Burada 150'liklerin yarısı demek olan 75'ten fazlası bulunduğu gibi, bir sürü de politika firarisi ve Türkiye'den göçmüş Rumlar vardı. Bunları takip etmek, tutum ve davranışları ile sıkı bir biçimde ilgilenmek esas görevlerimin başında geliyordu” (Erdeha, 1998, s.123).

Firuz Kesim'in 150'liklerden yarısının Batı Trakya'da bulunduğu iddiası mübalağalıdır. Batı Trakya'ya yerleşen firariler burada gerek Müslüman ahalinin bulunması gerekse yaşantının henüz bozulmamış olması nedeniyle Türkiye toprakları dâhilinde bulunmasa bile sosyal yaşantının Türkiye'yi andırması nedeniyle burada rahat nefes almışlardır. İçlerinden okuyucu bulmaları ve Türkiye ile yakın temasta bulunmaları nedeniyle burada gazetelerini veya dergilerini de rahatça yayımlamışlardır (Dede, 2009). Bu 150'liklerden birisi de Çopur Hakkı'dır. Türkiye, 30 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan ile yaptığı dostluk antlaşmasıyla Batı Trakya'da Türkiye aleyhine faaliyet gösteren bir kısım 150'liklerin buradan çıkarılmalarını Yunanistan'a kabul ettirmiştir. Bunlar arasında Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim Sabri, Gümülcineli İsmail, Aziz Nuri, Eskişehirli Safer Hoca gibi isimler vardır (Bingöl, 2010, s.154-155; Toker, 2006, s.122).

4.5. Mülkiye ve Askeriyeden

4.5.1. Sabık Bursa Valisi Gümülcineli İsmail (1879 Gümülcine -1945 Paris)

Eski Bursa Valisi Gümülcineli İsmail, Arnavut kökenli olup hayatı boyunca girdiği her mecliste problem olmuş bir şahsiyettir. Hukuk öğrenimi yapmış meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkasından Gümülcine mebusu seçilmiştir (Halıcı, 1998, s.100). Daha sonra İttihat ve Terakki ile arası açılmış, Ahali Fırkası kurucuları arasında yer almıştır. Fırka bir müddet sonra kendisini feshedince Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçmiş bir müddet burada çalışmıştır. Fırkanın kurucularından Dr. Rıza Nur ve Filozof Rıza Tevfik ile anlaşamamış de muhalif isimler arasında yer almıştır. 1913 başındaki İttihat ve Terakki Fırkasının, Hürriyet ve İtilaf Fırkasını iktidardan düşürmek için Babiâli baskınından sonra Romanya'ya kaçmış, bir müddet burada yaşamıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın suikast sonucu öldürülmesinde parmağı bulunduğu iddiasıyla yargılanmış, gıyabında idama mahkûm edilmiştir. Nihayet

İttihatçı liderlerin memleketi terk etmesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mondros Mütarekesini müteakip İstanbul'a dönmüş, yine Hürriyet ve İtilaf Fırkası bünyesinde çalışmaya başlamıştır (Dede, 2009; Nur, 1981, c.2 s.11; Arşivi, Dn: 12222-25, Bn: 1/a 2). Rıza Nur, anılarında Gümülcineli İsmail'in Romanya'da değil Selanik'te yaşadığını iddia etmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası içerisinde de Şeyhülislam Mustafa Sabri ve Konyalı Zeynelabidin ile tartıştığı için kendisine nazırlık verilmemiştir. İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Bursa Valiliğine atanmış, ancak adı yolsuzluklara karışmıştır. Bursa Valiliğinden sonra Gümülcine'ye gitmiş, burada Cemaat-i İslamiye'nin başkanlığını yapmıştır. Yunanlıların İzmir'e asker çıkartmasından sonra İstanbul'a dönmüşse de millî mücadeleye katılmayı reddetmiştir (Toker, 2006, s.39). Bu tavrından dolayı Kuvayımillîyecilerin nefretini kazanmış, zaferden sonra İngilizlere sığınarak yine Türkiye'yi terk edip Dedeağaç'a gitmiştir. Buradan tekrar Romanya'ya geçmiş, Köstence'de bir müddet yaşamış, buradan Vahdeddin'in yaşadığı San Remo'ya giderek sabık padişah ile görüşmüş, Türkiye aleyhine kuvvetli bir gazete çıkartacağını iddia ederek Sabık Padişah'tan 2.000 sterlin para almıştır. Ancak sözünü yerine getirmemiş, 150'liklerden Şeyhülislam Mustafa Sabri, Gümülcineli'nin bu parayı Londra'da eğlencelere harcadığını iddia etmiştir (Dede, 2009; Sarıay, 1995, s.386; Göztepe, 1968, s.135-142). Gümülcineli sadece sabık padişahı dolandırmakla kalmamış aynı zamanda Gümülcine ahalisinden para toplayarak halkı dolandırdığı gibi bir ara gittiği Fransa'da da Türklerden para toplayarak bu paraları eğlencelerine harcadığı belirtilmektedir (Karaca, 2007, s.70-71). Batı Trakya'da bulunduğu günlerde Yunanistan Devleti ile de ilişkileri normal olmamıştır. Müslüman Türk halkının temsilcisi olduğunu iddia ederek Yunanistan hükûmeti ile pazarlıklara girmeye çalışmıştır. Ankara'nın baskıları üzerine Yunan Devleti'nin 150'likleri Batı Trakya'dan çıkarmak istemesi üzerine Cemiyet-i Akvam'a (Milletler Cemiyeti) başvurarak 150'liklerin siyasi mülteci durumunda bulunduklarını iddia ederek siyasi sığınmacı niteliğinde statü verilmesini istemiştir. Batı Trakya Yunan Devleti, Türkiye ile yapılan antlaşma gereği, Batı Trakya'yı terk etmelerini istediğinde Fransa'daki Nice şehrine gitmiştir. Paris'te de gazete kurmak için çabalamıştır. Rıza Nur'un anılarında yine dolandırıcılık hikâyesiyle anılmıştır:

“Gümülcineliyi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diye yazıyorlardı. Buradaymış (Fransa). Pek rezalet içindeymiş. Vurulmasının sebebi: Vuran adam İstanbul'a

gidiyormuş. Gümülcineli İsmail onu Mustafa Kemal'e jurnal etmiş. Gidince adam hapsedilmiş, sonra Çorum'a sürmüşler. O da oradan kaçmış, gelince Gümülcineliyi vurmuş. Muhakemede Gümülcineli, Harb-i Umumî'de Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılara hizmetler ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz! Biraz hayâ edip saklasa bari. Diğer tarafın avukatı da 'Bir adam ki kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar ediyor, artık diyecek yoktur.' demiş... Gümülcineli, Ankara'ya da müracaat edip 300 Frank maaşla kendilerine casusluk edeceğini, mühim malumat vereceğini bildirmiş... (Karaca, 2007, s.70-71; Nur, 1968, s.1691)."

1938'de Türkiye'nin 150'likleri affetmesinin ardından Paris'teki Türk Konsoloslugu'na başvurarak Türk vatandaşlığını geri almıştır. Fransız vatandaşlığı dışında Türk pasaportu da taşıyan Gümülcineli İsmail Türkiye'ye geri dönmemiştir. (Dede, 2009; Erdeha, 1998, s.188-190; Halıcı, 1998, s.105; Bingöl, 2010, s.156-157; Toker, 2006, s.123-126).

4.5.2. Ayân'dan Konyalı Zeynelabidin (1866 Konya-1940 Medine)

2 Ekim-22 Kasım 1920 tarihleri arasındaki Konya İsyanı'nda ayaklanmasının tertipçilerindendir. İstanbul'da bulunan Zeynelabidin'in Konya'daki kardeşleri bu isyanı çıkartmışlardır. İlk ayaklanma Delibaş Mehmet'in Konya'nın Alibeyhöyüğü köyünde toplandığı 500 kadar isyancının Çumra'yı basması ve Ilgın, Akşehir, Karaman'da toplanan asker kaçaklarının isyanı ile başlamış ve kısa zamanda genişlemiştir. Ayaklananlar, 4 Ekim'de Konya'yı ele geçirmişlerdir. Ayaklanmanın bastırılması ile bütün ulusal müfrezeler ve civarındaki bütün askerî birlikler uğraşmıştır. 51 gün süren kanlı çarpışmalar sonunda bu isyan sona erdirilmiştir. Bu isyan hareketi, ulusal direnişi kırmak için çalışan Padişah ile İngiliz Devleti'nin çabaları sonucunda çıkmıştır (Atatürk, 1965, c.2 s.595-605).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Konya Mebusu olarak, 22 Aralık 1918'de Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyyid Abdulkadir ile Özerk Kürdistan kurulması için antlaşma imzalayanlardan biri de yine Konyalı Zeynelabidin Hoca'dır (Sevinç, 2011, s.512). Yurt dışına çıktıktan sonra Mekke, Medine'de yaşamıştır (Kurucu, 2013, s.277).

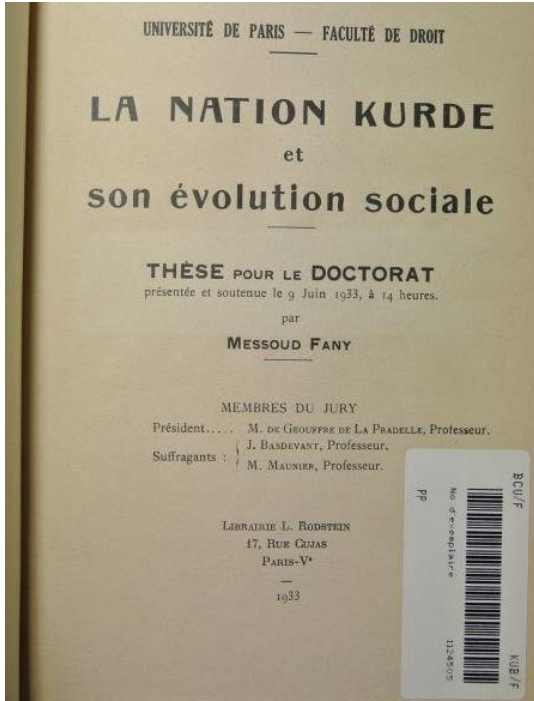
4.5.3. Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı Mesut Fani (1889?-1979?)

Resim 4.12. Mesut Fani Bilgili

Bu kardeşlerin asılları Kerkük Süleymaniyelidir, üç kardeş 150'liklerden olup bunlar: Mesut, Ali İlmi ve Zeynalabidin'dir. Mesut, abisinin gazetesi olan Ferda'da çalışmış ve işgalci Fransızlar lehine yazılarından dolayı taltif edilerek Osmaniye Valisi olmuştur. Ali İlmi, Ferda Gazetesinin sahibidir ve daha önce Koza mebusluğu yapmıştır. Zeynelabidin kardeş ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kâtipliğini yapmıştır. Bir diğer kardeş ise kardeşleri Dr. Baki Bilgili ise millî mücadeleye katkılarından dolayı İstiklal Madalyası almıştır.

Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı (Eski valisi) Fanizade Mesut, Fransızlarla iş birliği yapmış, Millî Mücadele'den sonra Suriye'ye kaçmıştır. 1928'den itibaren, Fransızların desteği ile Paris'te Sorbon'da uluslararası hukuk doktorası yapmaya başlamıştır. 1932'de Dâhiliye Nazırı Şükrü Kaya'ya yazdığı mektupta, doktora tezi için Türkçe kaynaklar kullanmak ve Kürt tezlerini çürütmek istediğini belirtmiştir. Belgeler istemişse de bunların başka amaçlarla kullanabileceği belirtilerek isteği idarece reddedilmiştir. 1933'te Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine yeni bir başvuru yapan Fanizade Mesut, Türkiye aleyhindeki yayımlara karşı gazete çıkarmak istemiştir. Ancak bu isteği de reddedilmiştir. 1933'te Suriye'ye dönmüş, 1933-1938 yılları arasında kardeşi Fanizade Ali İlmi'yle Antakya Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır (Toros, 1989, s.50).

Resim 4.13. Mesut Fani'nin Tezi: La Nation Kurde et Son Evolution Sociale

Paris'te 1933 yılında “La Nation Kurde et Son Evolution Sociale” adlı doktora sı, Kürt Milleti ve Toplumsal Evrimi şeklinde tercüme edilebilir. Mesut Fani, doktora tezini yazarken Fransız Hükûmeti'nden burs almış ve aldığı bursla Hindistan, İran, Irak'a araştırmalar yapmak amacıyla gitmiştir (Toros, 1989, s.50). Bu tezin Türkçe baskısı bulunamamıştır. Orijinal bir nüshasının Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesinde olduğu yapılan araştırmalar neticesinde görülmüştür. Mesut Fani'nin tezinde, Kürtlerin, Orta Asya'dan gelen bir Türk boyu yazdığı belirtilmiştir. (Yümlü, 2010, s.345),

“Atatürk'ün Hayat Felsefesi” adlı kitapçığı, bir nevi af kanunundan yararlanma talep vesikasıdır. Dahası Af Kanunu'nun çıktığı 1938 yılında yayımlanmıştır. Çünkü bu 22 sayfalık kitapçıkta daha önce çokça eleştirdiği M. Kemal'i birçok yönden övmüş ve M. Kemal'i daha önceki filozoflarla karşılaştırarak M. Kemal'in önceden gelen filozoflardan daha üstün olduğunu ortaya koyma çabasında yazılmış bir eserdir. Mesut Fani bu düşüncede olması sebebini ise şu şekilde özetlemiştir. Filozofların söylemleri sadece soyut idealler çerçevesinde kalırken M. Kemal, bu filozofların düşüncelerini, metotlarını, ideallerini uygulamaya çevirmiştir. M. Kemal'i dönemin ideal insan tipi olarak göstermiş, cumhuriyetin kuruluşundan o yana geçen 15 senelik süreçte milleti adeta bir çocuk gibi iyi yetiştirdiğini söylemiştir. M. Kemal'i eleştirenlerin ise aslında kendi zayıflıklarını ortaya koyduğunu, eleştiren kişilerin gerçek hayatta ortaya bir şey

koymadığını, herhangi bir icraatlarını bulunmadığını beyan etmiştir. O dönemlerde Moskova'da Marx'ın 90 metrelik heykelin yapılacağı haberini öğrendiğini buna karşılık Türklerin M. Kemal'in heykelini yapmaya kalkıştırlarsa Marx'ın heykelinin, M. Kemal'in heykeli yanında ancak bir pire bacağı kadar kalması gerektiğini yazmıştır (Fani, 1938, s.17). Dünyaya gelen her insanın M. Kemal'in yazmış olduğu Söylev'i bir kez okuması gerektiğini, kendisinin M. Kemal'i çok geç tanıdığını belirterek şu şekilde mukayesede bulunmuştur:

“Daha ileri giderek bütün diplomatları, inkılâpçıları, hatta belli başlı filozofları da işe karıştırmak suretiyle geçmişlerin bırakabildikleri izler üzerinde yürüyelim. Eğer bunlar arasında Atatürk ayarında tek bir adam görürseniz ben onu da Büyük Önderle mukayeseye hazırım.” (Fani, 1938, s.17).

4.5.4. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay (Albay) Sadık (1860 İstanbul - 1940 İstanbul).

Harbiye'yi bitirmiş, kurmay sınıfına ayrılmıştır. Bir süre askerî mekteplerde hocalık yapmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra, hükûmetle görüşmelerde bulunmak üzere seçilen cemiyetin üç delegesinden biri olmuştur. Bir müddet sonra, cemiyet ileri gelenleriyle ayrılığa düşmüştür. Cemiyet içi muhalefet ve bölücülük eylemlerine kalkışmıştır. Güçlü bir hizip meydana getirmiştir. Bu tarihte “Hizb-i Cedid” (Yeni Parti) olarak anılır. 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuştur. Miralay (albay) rütbesi ile askerlikten ayrılarak emekli olmuş ve fırkanın başına geçmiştir. Bab-ı Âli Baskını ve Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayları üzerine, Gümölcineli İsmail ile Paris'e kaçmış, birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Mısır'a gitmiştir. Burada Osmanlı Devleti ile savaşıyan İngilizlerin emrine girmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra, 25 Haziran 1919'da İstanbul'a dönmüştür. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başına geçmiştir. Gümölcineli İsmail ile birleşerek yeniden hizipçiliğe başlamıştır. İktidardan beklediği nimeti göremeyince, fırkayı parçalama yoluna gitmiştir. Çünkü fırka, Damat Ferit Hükûmeti'ne siyasî destek vermiştir. Fakat onun bu tutumunu, fırkalarına içtenlikle inanmış kişiler üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Bu yüzden, elinden yetkileri alınarak onursal başkan durumuna düşmüştür (Gövsa, 1945; Karaca, 2007, s.71-72; Şehbenderzade, 1991, s.21-74).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 150'liklere alınan daha sonra vatandaşlıktan ıskat edilen (çıkarılan) Albay Sadık Bey, 1938'deki affa rağmen ülkeye geri

dönmemiştir. 1940 yılında ise yeğeni yazar ve milletvekili olan Alaaddin İbrahim Gövsa'ya bir mektup yazmış, hâlimden şikâyetçi olarak bir suçlu gibi ülkesine dönmek istemediğini, bu yüzden kendi sicilindeki suçlu ibaresinin silinerek geri gelmek istediğini belirtmiştir. Bu mektubu yeğeni Alaaddin Gövsa, doğrudan Millî Şef İnönü'ye iletmiş, İnönü de bu konuyla bizzat ilgilenerek Dış İşleri Bakanlığı'na talimat vererek Albay Sadık Bey'in ülkeye gelmesini sağlamıştır. Sadık Bey, geldiği günün gecesinde heyecandan fenalaşmış ve nefes darlığından vefat etmiştir. Miralay Sadık Bey'in zorlu hayatı 150'liklerin durumunun bir örneğini teşkil eder (Gövsa, 1945; Karaca, 2007, s.71-72; Şehbenderzade, 1991, s.21-74).

4.5.5. Malatya Mutasarrıfı Esbakı Bedirhanî Halil Rahmi (...-1932)

Bedirhan Aşireti'nin ileri gelenlerindendir. Elâzığ Valisi Ali Galip, Sivas Kongresi'ni basmak için 6 Eylül 1919'da Malatya'ya geldiğinde Bedirhanî Halil Rahmi, Malatya Mutasarrıfı (valisi) olarak görev yapmıştır. Aşiret liderleri olarak İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin aktif üyesi olmuşlardır. Amaçları İngilizlerin gözetiminde bir Kürdistan Devleti kurmayı amaçlamıştır. Halil Rahmi bu düşüncesinin öncülerindendir. İngiliz ajanı Noel ile ayrılıkçı Kürtçülük hareketini canlandırmaya çalışmıştır. Ancak sonunu getirememiş, İstanbul'a kaçmıştır. Millî Mücadele aleyhine çalışmalarını sürdürdü (Erdeha, 1998, s.191-192; Toker, 2006, s.133-137).

150'likler listesine alındıktan sonra İstanbul'da saklandıysa da bulunduğu evde yakalanıp yurt dışına çıkarılmıştır. Beyrut'ta Kürt Cemiyeti Heyet-i Merkeziye üyesi olmuştur. 1925-1930 yılları arasındaki Kürt İsyanları'nı teşvik edici rol oynamıştır (Bingöl, 2010, s.157-160).

4.5.6. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü

Hukuk öğrenimi görmüş, İzmir İstinaf Mahkemesi Reisi iken 19 Şubat 1919'da Manisa Mutasarrıflığı'na atanmıştır. İzmir'in işgali sonrası, Manisa eşrafı ikiye ayrılmış: Başlarında müftü bulunan küçük bir kesim, Menemen Boğazı'nda düşmanı karşılamak ve savunma yapmak taraftarı olmuştur. Başlarında Mutasarrıf Giritli Hüsnü bulunan çoğunluk ise direnme yapılmaması ve Manisa'nın Yunan'a teslimi taraftarı olmuştur. Manisa, bu ekip tarafından Yunan'a teslim edilmiş, Manisa ve ilçelerinde binlerce Türk öldürülmüştür (Çakmak, 2007, s.193-260).

Mutasarrıf Hüsnü, görevde kaldığı 24 Şubat 1920 tarihine kadar Rum memuru gibi çalışmıştır. Bu nedenle halk ona Hüsnüyadis adını takmıştır (Erdeha, 1998, s.188). 150'likler listesine alınca Yunanistan'a gitti ve Yunan uyruğuna geçti (Karaca, 2007, s.72). Yunan Millî Bankası'nda Hukuk Müşaviri olarak çalışmıştır. Aftan sonra Türkiye'ye dönmemiştir (Bingöl, 2010, s.160; Çakmak, 2007, s.82-85, 193-260).

4.5.7. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa (1886 Süleymaniye - 1936

Bağdat)

Kendisine Nemrut denmesinin sebebi Osmanlı Devleti'nde mahkeme reisliği sırasında verdiği acımasız kararlardır. Aslen Süleymaniyeli olup Babanzade ailesindedir bu nedenle Kürt Mustafa Paşa olarak da anılmış, Kürt Teali (Kürtlerin Yükselmesi) Cemiyeti'nin üyelerindendir. Ermeni Tehciri konusunda kurulan mahkemeye Divan-ı Harb-i Örfi'ye (Sıkıyönetim Harp Divanı) üye atanmış, sonra mahkeme reisliğine yükseltilmiştir. İttihat ve Terakki, Boğazlıyan, Trabzon, Büyükdere, Elâzığ Ermeni Tehciri yargılamalarında bulunmuştur.

Resim 4.14. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa Paşa ve Yargılamaları Hakkında Yazılan Kitaplar

Yalancı şahitleri dinleyerek, sahte bir kararla Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam kararlarını vermiştir. On günlük Bursa Valiliği sırasında çeşitli olaylara karışmış, Kuvayı İnzibatiye kuvvetlerine destek vermiştir. I. Dünya Harbi'nde ölen askerler için, *'onlar şehit değil, köpek ölüsünden farkları yoktur'* demiştir. Nemrut Mustafa Paşa; tehcir yargılamalarına ilişkin mahkemenin reisliğini yapmıştır. Lozan Antlaşması gereği 150'likler listesine alınmış ve Bağdat'ta hastanede ölmüştür (Ata, 2009; Ata, 2007, s.151; Sorgun, 2009, s. 181; Toker, 2006, s.139-140).

4.5.8. Hürriyet ve İtilaf Kâtibi Umumisi (Genel Sekreteri) Adanalı Zeynelabidin

Fanizadelerin 150'likler listesine giren üç kardeşten biri olan Zeynelabidin 1938 yılında 150'likler hakkında çıkarılan aftan sonra da ülkeye gelmeyi istememiş ve yerleştiği Revandiz (Süleymaniye)'de vefat etmiştir (Karaca, 2007, s.72-73).

4.5.9. Harput Vali Vekili Esbakı Ali Galip (1871 Kayseri - 1932, Romanya)

Kayserili Feyzioğulları ailesindendir ve kendisinin soyundan Cumhuriyetçi Güven Partisi Başkanı Turhan Feyzioğlu, Hukuk Profesörü Necmeddin Feyzi Feyzioğlu, Maliye Profesörü Bedii Necmeddin Feyzioğlu, Barolar Birliği Başkanı Metin Feyzioğlu gibi birçok şahsiyet yetişmiştir.

Harbiye'yi bitirmiş, daha sonra Kurmay Yüzbaşı olmuştur. 14 Nisan 1911'de ordudan ayrılmıştır. Mütareke döneminde Elâzığ valiliğine tayin edilen emekli Kurmay Yarbay Ali Galip'e M. Kemal'i ve arkadaşlarını tevkif ederek İstanbul'a göndermek ve Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olması vazifesi verilmiştir. Ali Galip bu emri yerine getirememiştir. Harput'a vardıktan sonra İstanbul'dan aldığı talimat, para ve yardım için gelen, içlerinde bir de İngiliz Binbaşısı Noel bulunan bazı kimselerin yardımıyla Sivas üzerine yürümeye hazırlanmıştır. Fakat M. Kemal, vaktinde aldığı tedbirlerle teşebbüsü daha başındayken dağıtmıştır. Ali Galip, Halep'e kaçmaya mecbur kalmıştır. Ali Galip Sivas Kongresi'ni basma girişimi olarak nitelendirebilecek olan olayın baş aktörü olmuştur. 150'lik listeye alınması üzerine tutuklanarak yurt dışına çıkarılmıştır. Romanya'ya gitmiş ve orada at ticareti yaparak yaşamını sürdürmüş ve aftan önce Köstence'de vefat etmiştir (Abalıoğlu, 1955b; Atatürk, 1973; c.1; Öke, 1989; Toker, 2006, s.129-138).

4.5.10. Dâhiliye Nazır-ı Esbakı Ayân'dan Mehmet Ali (1874 Hakkâri -1939 İstanbul)

Zaptiye Nazırlarından Kâmil Bey'in oğludur. Ali Fuat Cebesoy'un yengesinin babasıdır. Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, Abdülhamid döneminde sürgün edilmiştir. Meşrutiyetten sonra dönmüş ve Üsküdar Belediyesinde çalışmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden kurulmasında rol almıştır. Damat Ferit Hükûmeti'nde Posta ve Telgraf Nazırlığı'na getirilmiştir. Bu nazırlığın kaldırılması üzerine Dâhiliye Nazırlığı'na getirilmiş ve Ayan üyesi olmuştur. M. Kemal'in Anadolu'ya geçmesinde

yardımları olmuştur. Adı bazı yolsuzluklara karıştığı için II. Damat Ferit Kabinesine alınmamıştır. (Erdeha, 1998, s.197-198).

Mehmet Ali Bey, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin üyelerinden olup 150'liklerin yurtdışına çıkarılmasıyla Romanya'ya gitmiş ve orada Gümülcineli İsmail'le Vahdettin'den aldığı destekle Osmanlı Mukaddes İhtilal Cemiyeti'ni kurmuşlardır (Halıcı, 2019, s.120). Bu cemiyet, M. Kemal Paşa'nın Hükûmeti'ni yıkmak istemiş, padişaha ve padişahın yakınlarına destek olmayı amaçlamıştır (Halıcı, 2019, s.124). İlerleyen yıllarda bu cemiyet, merkezini Paris'e taşımış ve cemiyetin Avrupa'daki yönetim kadrosu da Paris'e yerleşmişlerdir. Cemiyet, mali kaynaklarını sağladıktan sonra Ortadoğu'da Suriye'de Mısır'da şubeler açmıştır. Cemiyet, Türkiye Cumhuriyeti'ne ciddi bir tehdit oluşturduğundan önem arz etmiş ve bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti muhbirleri tarafından cemiyetin faaliyetleri yakından takip edilmiştir.

Eski Dâhiliye Vekili Mehmet Ali, Paris'e giderek Türkiye Cumhuriyeti aleyhine faaliyet yürütenlerin merkezini Osmanlı Mukaddes İhtilal Cemiyeti hâline getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde çıkan Yunanistan'da İ'tila, Suriye'de Vakıf Gazetesi, Mısır'da Mûsavat Gazeteleri Mehmet Ali Bey'den emir alarak Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yazılar yazmıştır. Mehmet Ali Bey'in eşinin İngiliz olması sebebiyle İngilizlerden de maddi manevi destek almıştır. İstihbarat raporlarına göre 1927 yılındaki İzmir Suikastı sebebiyle o tarihte firari olan Rauf Orbay Bey ile görüşmüştür. Taşnak Ermeni Cemiyeti ve Kürt cemiyetleriyle yakın görüşmelerde bulunmuştur. Mehmet Ali Bey, sahip olduğu "Zincire Vurulmuş Cumhuriyet" Gazetesi ile Türkiye'ye saldırılarda bulunmuştur. M. Kemal ve diğer devlet görevlileri aleyhinde yazılar yazmıştır. Bu gazete 1930 Şubatı'nda yayımlanan 2 sayısıyla doğudaki Kürt İsyanları'nı savunan yazılar da yazmıştır.

1932 yılında af kanun tasarısı fikri ortaya çıkınca dönemin hükûmeti, yurtdışında bulunan istihbarat ve dış temsilciliklerinden 150'liklerin affa layık olup olmadıklarını sormuştur. Bu af kanun tasarısının geri çekilmesinde Mehmet Ali'nin rolü büyüktür. Çünkü Zincire Vurulmuş Cumhuriyet Gazetesi'nin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti aleyhine propagandaları neticesiyle 1932'deki affa layık olmadıkları raporlanmış ve 1932 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmalarda Vasfi Raşit Bey ve Mehmet Celal Bey de bu kişilerin affedilmemesi yönünde konuşmalar yapmışlardır (Halıcı, 2019, s.145). Daha sonra 1938 yılında gerçekleşen aftan 1 yıl sonra 1939

yılında Mehmet Ali Bey, Türkiye'ye geri dönmüş ve M. Kemal'i Anadolu'ya ben gönderdim hatta valiliklerin M. Kemal ile çalışması için onlara telgraf yolladım şeklinde açıklama yapmışsa da (İkdam, 13 Ekim 1939). Vakit Gazetesi'nde Hasan Kumçayı bu konuda makale yazarak, bu kişi neden 150'lik oldu? neden Türk orduları İstanbul'a girdiğinde apar topar yurt dışına kaçtı? şeklinde sorular yöneltmiştir (Vakit, 14 Birinci Teşrin 1939). Mehmet Ali Bey gerçekleşen suçlamalara veya heyecanına dayanamamış yurda döndükten 4 gün sonra kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

Mehmet Ali Bey için, Rıza Nur hatıralarında:

“-Damat Ferit'in on günlük Dâhiliye Nazırı'dır. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone bedeli makbuzunu gönderdi. Hepsini geri gönderdim. Bu gazete batıyor çıkıyordu. Bu 150'lik olan Mehmet Ali evvelce 150'liklerden birkaçı ile işe başlamıştı. Bu 150'liklerin hepsi ahlaksız dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar eğer dolandıracak birini bulamıyorlarsa birbirlerini dolandırıyorlardı. Bu gazete başlangıçta pek bayağı idi. Sonra Mehmet Ali Yahudilerle işe başladı, gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış, Yahudiler geldiler...” (Nur, 1968, s.1690).

4.6. Ethem ve Yakın Çevresi

4.6.1. Çerkez Ethem (Karacabey 1880-Suriye 1950)

Türk Kurtuluş Savaşı'nda Milis kumandanı, Ali Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ancak düzenli bir öğrenim görememiş olsa da alaylı olarak ancak başçavuşluğa kadar yükselbilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Rauf Orbay'ın İran üzerinden Afganistan'a gidip İngilizlere karşı Afganlıları ayaklandırmaları konusundaki Sefer Heyeti'nde yer almıştır (Hopkirk, 1995, s. 117 v.d.). İran Sefer Heyeti'nde Rauf Bey'in görevi şudur: Kendisine bağlı olan müfrezeyle Afganistan'a gitmek ve Afganistan ve Hindistan'da Müslümanları İngilizlere karşı kışkırtmak ve ayaklandırmayla görevlendirilmiştir. Ancak bu görevi daha İran içlerindeyken deşifre olmuş ve Rauf Bey'in komutasındaki müfreze başarısızlık içerisinde geri dönmüştür (Tetik, 2014, c.1 s. 235).

İttihat ve Terakki döneminde İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu kaçırmış ve fidye karşılığı iade etmiştir (Hür, 2013, c.2 s.127). Kurtuluş Savaşı döneminde düzenli ordunun olmadığı dönemde millî harekete karşı yapılan Bolu, Düzce, Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Bu başarılarından ve

kendisine verilen Kuvayı Seyyare Komutanlığı unvanından dolayı kendini üstün görerek TBMM Başkanlığı'nın ve ordu kumandanlarının emirlerini dinlememiştir.

Resim 4.15. Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem

Ethem, abileri Tevfik ve Saruhan Mebusu Reşit'le Yeşil Ordu'yu kurmuştur (Borak, 2004, s. 9 vd.; Hablemitoğlu, 2006, s. 45; Yılmaz, 1987, s.77 vd.). M. Kemal'in Ethem'i yeniden millî davaya kazandırmak için gösterdiği gayretten bir sonuç alınamayınca ve özellikle Batı Cephe Komutanı İsmet Bey ile sürtüşmeler devam edince, Ethem'in yok edilmesi için harekete geçilmiştir.

Ethem ve abileri hakkında, 4 Mart 1921 tarihinde Anadolu'da Yenigün Gazetesi'nde⁵ şu şekilde bir haber çıkmıştır:

“-İzmir'in İslam halkı tarafından nefret ve tiksinti ile anılan bu hainlerden Reşit, Tevfik, Ethem ve Kuşçubaşı Eşref, İzmir'de Yunan ağabeyleri tarafından tahsis edilen otomobille aşağı yukarı dolaşıyorlar. Papulas ile görüştü. Papulas'a çok yavaş hareket ediyorsunuz, böyle askerlik olmaz, emrediniz iki günde ifna (yok) edeyim” dedi (Sarıhan, 1984, s.117; Sevinç, 2011, s. 321).

Ethem'i 150'liklerin affından sonra şahsen memlekete davet edenler olmuştur. Hatta bunlar arasında vaktiyle kendisine karşı cephe alanlar da vardır. Ethem, bunları ısrarla reddetmiştir. Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, Ürdün Emiri Abdullah'ın davetlisi olarak Amman'a gittiği zaman Ethem'i ısrarla aramış bulmuş ve neden vatana dönmediğini sormuştur. Ethem şu cevabı vermiştir:

⁵ Gazete bugünkü Cumhuriyet Gazetesi'nin eski şekli olup, Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından Ankara'da yayımlanmaktaydı.

Resim 4.16. Çerkez Ethem

“-Evvela şahsen sizin böyle bir suali sormanıza hayret ediyorum. Siz ki genç yaşıңызdaydınız. Fakat hakikatlerin içinde bulunuyordunuz. Ben milletime ve tarihe hain diye tanıtılmış, gıyabında idama mahkûm edilmiş bir adamım. Amma hakikatte ben, asgarî bana böyle diyenler kadar vatanseverim ve Millî Mücadelede hepsinden kıdemliyim. Ben hain olmaya icbar edildim (zorlandım). Buna rağmen hain olmadım. Şimdi hakikatleri açıkça konuşabilecek miyiz? Hepimiz adil ve bîtaraf hâkimler önüne çıkabilecek miyiz? Haydi bunlar oldu diyelim ya zihinlere yerleştirilmiş menfur kanaatleri nasıl ıslah edeceğiz? Burada gurbette ölürüm fakat hiç olmazsa günün birinde doğru tarihin hakikatleri ele almasını ümit etmiş olarak gözlerimi kaparım” (Çerkez Ethem, 2008, s. 197).

Ethem, Tepedelenlioğlu'nun nakline göre bu ifadelerle kendini savunmuş olsa da söyledikleri doğru değildir. Millî mücadelenin başlangıcında Rauf (Orbay) Bey'in gayretleriyle Millî Mücadeleye katılmıştır. Gerek Yunan işgalinde gerekse iç ayaklanmalarda büyük yararları dokunmuş olsa dahi Büyük Millet Meclisi'nin düzenli ordu kurma aşamasında buna karşı çıkmış ve işi isyana kadar götürmüştür. Kısa bir süre önce kendilerine karşı savaştığı Yunan Ordusu'na ilticadan çekinmemiştir. Hatta Yunan işgali altındaki İzmir'de bir Çerkez Kongresi düzenleyecek kadar ileri gitmiş, bir Çerkez Devleti oluşturmak peşine düşmüş ve bu konuda İngiltere, ABD gibi Türkiye aleyhindeki devletlerden yardım istemekten çekinmemiştir.

M. Kemal Paşa'nın Ethem'le Millî Mücadele'den evvel tanışmadığı bilinmektedir. Millî Mücadelede Adliye Vekili Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in “İlk Kurşun” adlı hatıra yazısında kaydedildiğine göre: “Ege çevresinde başlayan müdafaa hareketleri sırasında adının geçmiş olması dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan kendisine gönderdiği hususi bir mektupla, Salihli'de millî cephenin kumandanı olan

Ethem Bey, Reşit Bey'in küçük kardeşi Ethem Bey midir?" bu şekilde sormuştur (Abalıoğlu, 1955a, s.32; Albayrak, 2004; Kutay, 1990, s. 98).

Garp Cephesine bağlı İzzettin (Çalışırlar) kumandasındaki kuvvetlere yenilen Ethem Yunanlılara sığınmış ve elinde kalan birliklerle yenileceğini anlayınca önce Yunanistan'a kaçmıştır (Şener, 2000). Kuşçubaşı Eşref yardımıyla Almanya'ya geçmiş, sonra Suriye'de ve Ürdün'de yaşamış ve Ürdün'de ölmüştür (Çerkez Ethem, 2000; Çerkez Ethem, 2008).

4.6.2. Ethem'in Abisi Reşit (1877 Karacabey - 1951 Bursa)

Reşit, Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar sığındığı için 150'likler listesine alınmıştır. Kendisi yurt dışında Millî Âmale Hizmet (İstihbarat) Teşkilatı tarafından takip edilmiş, yurt dışına çıkarıldıktan sonra ömrünün çoğunu Ortadoğu'da geçirmiştir (Halıcı, 2018, s.79-105). Ethem'in büyük abisi, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Saruhan (Manisa) mebusudur. Harbiye'den başarılı bir öğrenci olarak mezun olduktan sonra yüzbaşıyken İttihat ve Terakki'ye daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa'ya girmiş, rütbesinin üstünde önemli vazifeler almıştır.

Batı Trakya'da, 1913'te kurulan Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nde de vazife görmüştür (Batıbey, 1979, s.8; Bozdağ, 1991, s.11; Gündoğ, 1987, s.124; Dede, 1978, s.68). Reşit Bey, Balkan, Trablusgarp, I. Dünya Savaşlarına katılmış, daha sonra askerlik mesleğinden ayrılmıştır (Halıcı, 2018, s.81).

Reşit Bey, o zaman rütbesi Binbaşı olan M. Kemal ile beraber Trablus-Garb Harbi'nde bulunmuştur. M. Kemal, Derne Kumandanı iken Fuat Bey (Fuat Bulca) Şark kolu, Reşit Bey Garp kolu kumandanıdır.

Reşit Bey daha sonra, çok yakından tanıdığı Trablus-Garp Cephesi kumandanı Kaymakam (Yarbay) Enver Bey tarafından Şeyh Sünûsi'ye hususi vazife ile Câ'cub'a gönderilmiştir (Koloğlu, 1981, s. 93). Osmanlı Devleti'nde Trablusgarp ve Balkan savaşlarında subay olarak görev yapmıştır. Teşkilatı Mahsusa tarafından Trablusgarp'ta görevlendirilmiştir. Çerkez ırkçılığı ve Türkleri küçümsemesi nedeniyle Kuşçubaşı Eşref tarafından çok sert şekilde uyarılmıştır:

“Sen o milleti kendimize hakiki bir hasım olarak mı görmekte ve onun aleyhine en pis bir kaleminle yürümeğtesin. Nedir o senin 23 Eylül 1329 (9 Ekim 1913) tarihli yazın? ‘Avanak, eşek Türkler’ gibi cümleler kullanışın? Derne'de yaptığın falsoların, Tobruk'ta ateşle Şeyh Sünûsi'den sana lâyük görüldüğü

muameleyi ve âlemi İslam’a karşı aleyhindeki beyannamelerle ‘El-hâin Reşid el-Çerkez’ diye teşhir olunduğunu ve hacil kılındığını (rezil edildiğini) unuttun mu?” (Bıyıklıoğlu, 1992, c. II, s. 31)

Reşit Bey 1919'da yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde Saruhan Mebusu olmuştur. Bu dönemde Reşit ve kardeşi Ethem bölgedeki ayaklanmaların bastırılmasında önemli roller oynamış, Ethem ayaklanma bölgelerinde sahada yer alırken, kardeşi Reşit Ankara’da mecliste kardeşinin ünün artmasında etkilidir. Hatta İkinci Anzavur İsyanı’nın bastırılmasında bizzat cephede yer almıştır (Halıcı, 2018, s. 84). İsyanların bastırılması sonucunda Ethem ve Kardeşi Reşit ve Tevfik’in ünü Ankara’da bir hayli yayılmış olacak ki artık kendilerini devlet başkanı olarak görmeye başlamışlardır. Ankara Hükûmeti yeni bir kararla millî mücadelenin bundan sonra düzenli orduyla verilmesi gerektiği kararına varınca Çerkez Kardeşler ile Ankara Hükûmeti’nin yolları birbirlerinden ayrılmıştır. Çünkü Kuvayı Seyyare ve Yeşil Ordu komutanları olan Çerkez Kardeşler, düzenli orduya geçilmesiyle birlikte kendilerinin öneminin azalacağını biliyorlardı. Kumandanı oldukları düzensiz orduları o tarihten sonra daha rütbeli generallere teslim edeceklerini, kendilerinin ise düzenli orduda alt rütbelerde emir altında kalacaklarını bildiklerinden veya kendi saygınlıklarının sona ereceği endişesiyle düzenli orduya geçmek istememişlerdir. Kendi komutalarında olan kuvvetleri düzenli orduya dönüştürmek yerine bu kuvvetlerinin silahlarını Ankara Hükûmeti’ne doğru çevirmişlerdir. Böylelikle isyancı konuma düşmüşlerdir. Bu tarihe kadar Çerkez kardeşlerden çok istifade eden Ankara Hükûmeti, düzenli orduya geçiş kararından sonra büyük zorluk yaşamış ve Yunanistan’la savaşırken aynı anda Kuvayı Seyyare ordusuyla çatışmışlardır. Çerkez kardeşler yani Reşit, Ethem ve Tevfik Birinci İnönü Savaşı’nda Yunanlılar ile bir olup Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı savaşmışlardır.

M. Kemal, 9 Ocak 1921 tarihinde bu üç kardeşin faaliyetlerini meclise bildirerek onların hain olarak ilan edilmesini sağlamıştır (Halıcı, 2018, s. 85-86). Daha sonraki zamanlarda bu tezin alt sayfalarında yer alan Çerkez Kongresi’ne Murahhas Olarak İştirak Edenler başlığı altında ayrıntılarıyla açıklanan Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti (Yakın Doğu Çerkezlerinin Haklarını Sağlama Derneğinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Yunanistan’daki faaliyetlerinde Ankara Hükûmeti rejimini yıkmak için uğraşmıştır. Kuşçubaşı Eşref’in Şeyh Sait İsyanı’na katılmaması sebebiyle, Reşit’le kavga etmiş ve Kuşçubaşı Eşref, Reşit’in ön dişlerini kırmıştır

(EGM Arşivi, DN: 12221-1/3, BN: 4/E-14; Halıcı, 2018, s. 90-91). Halife Abdülmecit'in finansmanı ile Çerkez kardeşler, 1925 yılında düzenlenen Musul Kongresi'nde Kürt ve Ermeni isyancılarıyla bir diğer 150'lik olan Mevlanzâde Rıfat'la ve Celadet Bedirhanla irtibatta olmuşlardır. Bu kardeşlerin Irak'ta, İran'da Kürt İsyanları'nı destekleme faaliyetleri, 1937'deki Dersim İsyanı'na kadar devam etmiştir. 1938 yılında 150'liklerin Affı Kanun Tasarısının bir tuzak olduğunu beyan ederek Batı Trakya'da bulunan 150'liklerin Anadolu'ya gitmemesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Bir süre Suriye ve Ürdün'de yaşamış, bu dönemde Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunduğu için Türk Hariciye Vekaleti'nin baskıları sonucunda Ethem birkaç kez tutuklanmıştır. Bu dönemlerde Reşit kardeşinin serbest bırakılması için İngiltere, ABD gibi devletlerden yardım istemiştir. 1950'de Türkiye'ye geri dönmüş, döndükten sonra da Türk istihbaratı tarafından faaliyetleri, görüştüğü kişiler izlenmiştir. Ancak ülkeye döndükten sonra cumhuriyet rejimi aleyhinde bir faaliyet göstermemiş, 1951 tarihinde vefat etmiştir (Bingöl, 2010, s.172-173; Ertuna, 1984, s. 49; Koloğlu, 1979).

Ethem Bey İsyanı çıkıncaya kadar, Reşit Bey'in Ankara'da M. Kemal Paşa'nın yakınları arasında olduğu bilinir. Kurtuluş Savaşı'nda diğer kardeşi Tevfik Bey ile Ethem'in İsyanı'nda "Ethem Kardeşler" olarak birlikte faaliyet göstermişler, bu nedenle 150'likler listesine girmişlerdir (Halıcı, 2018, s.81).

4.6.3. Ethem'in Diğer Abisi Tevfik

Resmî sicilinde olduğu kadar yakınlarının, dostlarının ifade ve kanaatlerinden anlaşıldığı üzere Tevfik Bey, askerlik mesleğine bağlı, disiplinli, bir subay olup çok çalışkan ve müsamahasızdır. Harbiye'yi bitirmeden memleketi terk etmesine kadar süren subaylık hayatında en tehlikeli vazifeleri kendi arzusuyla benimsemiştir. Balkan Savaşı'nda, Mahmut Muhtar Paşa'dan istediği bir baskın müsaadesini alamamasına rağmen baskını yapmış, büyük başarı sağladığı hâlde⁶ disiplin cezası verilince, istifaya kalkmış, Cephe Kumandanı Abdullah Paşa'nın müdahalesiyle istifasını geri almıştır (Artuç, 1988, s.119).

⁶ Muhtar Paşa'nın hatıratına bakılabilir. Muhtar, M. (2016). Balkan Harbi Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri. İstanbul: Olympia Yayınları

Tevfik Bey, bu olaydan sonra Ali İhsan Paşa'nın karargâhında (Irak) vazife görmüştür. 13. Kolordu, İran üzerinden Turan yolunu açmak seferine giriştiği zaman Tevfik Bey bunun mümkün olamayacağına dair rapor vermiş ve rapor sebebiyle buradan alınarak Yusuf İzzet Paşa'nın tümenine (Kafkasya) gönderilmiştir. Tevfik Bey, vatanı terk ettikten sonra, mizacı icabı her yardımı reddettiğinden çok sıkıntılı hayat geçirmiştir. Af Kanunu'nun çıkışından sonra, memlekete dönmesi uğraşan Atina büyükelçisi Enis Bey, Tevfik Bey'in çok ağır bir işte, amele olarak çalıştığını söylemiştir (Kutay, 1990, c.1 s. 70-71). Tevfik Bey'in kardeşlerinden biraz farklı ve onuruna düşkün bir kişilik olduğunu göstermektedir. Ethem'in hoyratça hareketleri nedeniyle yurtdışına çıkmak zorunda kalmış olsa bile kimseye el açmayıp işçilik ile geçimini sağlamaya çalıştığı görülmüştür.

4.6.4. Kuşçubaşı Eşref Sencer (1883 İstanbul - 1964 İzmir)

Resim 4.17. Eşref Sencer Kuşçubaşı

Kuşçubaşı ailesinin en büyük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Harbiye'yi bitirip Jandarma yüzbaşılığına kadar yükselmiştir.

Savaşın sonlarına doğru İngilizlere esir düşmüş, Malta'ya götürülmüştür. Mondros Mütarekesi üzerine serbest bırakılınca İstanbul'a dönmüştür. Kocaeli Kuvayımillîyesi'nin önemli bölgesini örgütleyerek İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılan insan ve silahlar için güvenilir bir yol açmıştır.

Ethem'in Yunanlara sığınması üzerine onun peşinden gitmiştir. Ethem'in Almanya'daki tedavisi sırasında ona eşlik etmiş, sonra Yunanistan'a dönerek Yunan gizli servisi ile iş birliği yapmıştır. 1923 yılında kurulan Anadolu Osmanlı İhtilal Komitesi'ni yönetmiştir. Biraderi Hacı Sami çetesi tarafından M. Kemal'e karşı yapılacak olan suikastın planlarını

hazırlamış ve aftan sonra yurda dönmüştür. Anıları Cemal Kutay tarafından kaleme alınmıştır (Demirel, 2002, s.130; Stoddard, 1993, s.43).

Cemal Kutay ve daha başka bazı tarih yazarlarına göre, Teşkilat-ı Mahsusa'yı kuran kişi ve ilk komutanı, Süleyman Askerî Bey'dir (Toker, 2006, s.160; Efe, 2010: 98).⁷ O ölünce bu teşkilat doğrudan Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya bağlanmıştır. Son dönemlerde yayımlanan eserlerde, Kuşçubaşı Eşref bu örgütün başkanı değildir sadece bir görevlidir diye bahsetmişlerdir (Safi, 2020, s. 131-132). 1938 yılındaki af kanunundan sonra ülkeye dönüp İzmir civarındaki çiftliğinde yaşamıştır (Efe, 2007; Stoddard, 1993).

4.6.5. Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami (...-1927 Madran)

Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi olup bir süre İzmir'de polislik yapmıştır. Abi Eşref, Teşkilat-ı Mahsusa reisi olunca; onu yüklü bir para ile Afganistan, Türkistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan gibi yerlerde istihbarat yapmak, ayaklanma çıkarmak için yedi yıl kadar görevlendirmiştir. Savaş bitince Enver Paşa'nın yanına gitmiş, uzun uğraşılardan sonra, Türkistan'da ihtilal çıkarması için Enver Paşa'yı ikna etmiştir.

Resim 4.18. Hacı Sami

8 Kasım 1921'de Enver Paşa ile ihtilalin başlatılacağı yer olan Tacikistan'a gelmiştir. Enver Paşa, Lakayların (orada bir sülale) eline tutsak düşünce oradan kaçarak Afganistan'a sığınmıştır. Enver Paşa'nın kızıl ordu ile çarpışması neticesi öldürülmesinden sonra Yunanistan'da bulunan abisi, Eşref'in yanına gitmiştir (Bademci, 2010, s.343-345).

⁷ Süleyman Askerî Bey, İngilizlerin saldırısı sırasında Irak Kut bölgesine komutan olarak atanmış, ancak İngilizlerle girdiği bir çarpışmada birliği yenilmiş ve kendisi de yaralanmıştır. Bunu kendisine yediremeyen Süleyman Askerî Bey intihar etmiştir.

150'liklerden ve Kuşçubaşı Eşrefin kardeşi olan Hacı Sami ve 4 kişi yani kardeşi Ahmet, Abaza İsmail oğlu Hakkı, Büyük ve Küçük Mecit kardeşler 24 Ağustos'ta 1927 günü, Cumhurbaşkanı M. Kemal ve mebuslara suikast düzenlemek amacıyla Yunanistan'da önce Sisam Adası'na daha sonra Kuşadası sahile çıkmışlardır. Daha sonra Menderes Nehri vasıtasıyla Madran Yaylasına geçmişlerdir. Ancak kendilerini korumak amacıyla bölgedeki eşkıyalara karşı silahlanan Tahtacılar aşireti bu suikast ekibinin geçişine izin vermemişler ve Hacı Sami ve ekibiyle çatışmaya girmişlerdir. Çatışma sonucunda Hacı Sami ile kardeşi Ahmet öldürülmüş, Hakkı ağır yaralanmış, Büyük ve Küçük Mecit kardeşler ise ihbar sonucunda bölgeye gelen jandarma tarafından ele geçirilmiştir. Yapılan sorgulamalar neticesinde kendilerinin Anadolu'ya geliş amaçlarının ne olduğunu gizlemişler, ancak daha sonra yapılan çapraz sorgulamalar neticesinde İstanbul'dan Ankara'ya trenle dönecek olan M. Kemal'in ve bakanların bulunduğu treni dinamitle havaya uçurmak olduğu, resmî kayıtlarda iddia edilmiştir (Halıcı, 2013, s.105-121).

M. Kemal'inde İstanbul ziyareti şu şekilde olmuştur: Kendisi 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılmış ve o günden beri İstanbul'u görmemiştir. M. Kemal 28 Ağustos 1927 tarihinde İstanbul'da düzenlenecek olan bakanlar kurulu toplantısına gidecek ve böylelikle 8 yıldır görmediği İstanbul'u görmüş olacak hem de bahsedilen bakanlar kurulu toplantısına başkanlık edecektir. M. Kemal'in bu programında göre gidişinde İstanbul'da uzun süre kalacak olup gezi sonrasında Ankara'ya geri dönecektir. Ayrıca M. Kemal'in İstanbul'da uzun süre kalacağını da haber alan bu ekibe haberin kimler tarafından verildiği tam olarak tespit edilememiştir. M. Kemal'in Eylül ortalarına kadar İstanbul'a kalacağını önceden biliyor olmaları gerekir ki benzer tarihlerde Anadolu içlerine kadar gelmişlerdir. 8 Eylül 1927 tarihli Cumhuriyet Gazetesi haberine göre bu ekip Nallıhan'a gideceklerini söylemişlerdir. Ancak bu haberde garip bir durum vardır. Suikastçılar neden Nallıhan'a gitmek istediklerini söylemişlerdir? Bu durum anlaşılamamıştır. Çünkü kullanılan tren yolu Nallıhan'a göre daha güneyde olup trenin güzergâhı Eskişehir- Polatlı yönündedir. Bu kişilerin ulaşmak istedikleri yer ise Nallıhan'dır yani bu kişiler tren yolunun da öteki tarafına ulaşmayı arzulamışlardır. Bu durum Şaduman Halıcı'nın makalesinde de pek sorgulanmamıştır (Halıcı, 2013, s.109)

Bu olaylar neticesinde ılımlaşan Türk-Yunan dostluğu bir anda tartışmaya açılmıştır. Çünkü dönemin istihbarat teşkilatı olan Millî Âmale Hizmet Teşkilatı (MAH) tarafından M. Kemal'e suikast yapılacağı ihbarı daha önceden Yunanistan'a bildirilmişse de Yunan

Hükûmeti bu istihbaratı yeterince dikkate almamış sadece Sisam Adası Valisi'ne iki defa uyarıda bulunmuştur. 28 Ağustos'ta Anadolu'da çıkan bu hadise neticesinde Yunan Hükûmeti, o dönemde gelişmekte olan Türk dostluğunu kaybetmemek amacıyla Sisam Valisini ve Umum Jandarma Komutanını değiştirmiştir. Yunanistan'ın bu nezaketli diplomatik hamlesi Türkiye Hariciye Vekaleti'nce olumlu karşılanmıştır. Ancak gazetelerin ve kamuoyunun Yunanistan'a karşı öfkesi dinmemiştir. Bu suikast girişimi göstermiştir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Yunan Hükûmeti içten içe hâlen Türk düşmanlığı beslemektedir. Yunanistan kendi topraklarında yeterince denetim yapmayarak Türkiye aleyhine çalışan kimselerin uğrak yeri olmuş, bu topraklarda Türkiye Cumhurbaşkanı suikastlar tertiplenmekte ve çeteleşmelere göz yumulmaktadır. 150'liklerin Yunan topraklarında örgütlenmesi zımnî izin verdiğini bir nevi göstergesi olmuştur. Yayımlanan Akşam Gazetesinin 6 Kasım 1927 haberine göre düzenlenecek bu suikast sonrasında 150'likler ve diğer çete üyelerinin Yunanistan'dan gelerek Anadolu'daki bu suikast ekibine katılacağını ve Türkiye'de bir ihtilal amaçlandığını belirtmiştir. Ancak bu haberin de sorgulanması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü Yunanistan'da bulunan 150'liklerin sayısı en fazla 70'tir. Bu sayı o dönemde ihtilal yapmak için çok yetersiz olup bu kişilerin Türkiye'de ne derece kabul, destek bulacağı da ayrı bir sordur. Dönemin gazete yazıları aksine Türk, Yunan Hükûmeti Dışişleri Bakanları bu olayı dostluklarına hâlel getirmeyecek şekilde yorumlamışlardır.

Tüm bu olaylar özetlenecek olursa; Hacı Sami ve kardeşi Ahmet, 28 Ağustos 1927 yılında Tahtacılar aşireti tarafından öldürülmüş, suikast ekibinin diğer üyeleri olan Hakkı büyük ve küçük Mecit kardeşler 8 Ocak 1928 günü İstanbul Eminönü Meydanında idam edilmişlerdir. Bu olayın arkasında Yunanistan'ın destek verip vermediği veya bu kişilerin gerçekten suikast için mi geldiği 150'liklerden Kuşçubaşı Eşrefin kardeşi olan Hacı Sami'nin çıkan çatışmada ölmesi nedeniyle tam olarak anlaşılamamışsa da bu olay siyasi tarihte önemli bir olay olarak hafızalarda ve kitaplarda yer almıştır.

4.7. Çerkez Kongresi'ne Murahhas Olarak İştirak Edenler

İngiltere'nin Türkiye'yi parçalama amacıyla düzenlemiş olduğu planlardan birisi de 24 Ekim 1921'de İzmir'de toplanan Çerkez Kongresi'dir. İngilizlerle Yunanlıların birlikte planladıkları ve Türkiye'den de birtakım Çerkezlerin katıldığı bu plan, resmî tarihte yer almayan bir organizasyondur. Doğan Avcıoğlu, "1838'den 1995'e Millî Kurtuluş Tarihi" adlı eserinde bu Kongreyi şöyle anlatmıştır (Avcıoğlu, 1974, c.1 s.129):

İzmir’de 24 Ekim 1921’de Çerkez Kongresi toplanmıştır. Kongre, büyük devletlerin özellikle İngiltere’nin himayesini aramıştır. İstanbul’daki İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold’un 13 Aralık 1921 günü Hariciye Nazırlığı’na gönderdiği Lamb Raporu’nda İzmir’deki Çerkez Kongresi’nin Anadolu Çerkezlerinin Karadeniz kıyısında toplanıp İngiltere himayesi altında özerklik almayı istediğini belirtmiştir. 1922 yazında ise İyonya özerkliği fikirleri ortaya atılmıştır. İçinde Hristiyan’ların, Çerkezlerin ve öteki anti-Kemalistlerin güvenlik ve egemenlikle kalacakları bir Küçük Asya Devleti kurma söz konusudur.

Lozan’da Curzon, Çerkez affı üzerinde önemle durmuştur (Öztürk, 2004, s.20). İngilizlerin Çerkezler üzerinde bir plan yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bundan anlaşılmaktadır ki Çerkez Kongresi, yabancı güçler aracılığıyla düzenlenmiş bir plandır. Ancak Millî Mücadelede fedakârlık yapmış, on binlerce Çerkez yapılan Çerkez Kongresi’ne karşı çıkmışlardır. 12 Ağustos 1921’de Çerkez Müşir Deli Fuat Paşa’nın başkanlığında toplanan bir başka Çerkez Kongresi ise, Ankara hareketine bağlılık kararı almıştır. İzmir’de, Çerkezlerle Yunanlıların kardeş oldukları şeklinde bir kararla Çerkez Kongresi hazırlayıcıları ve delegelerine karşı Büyük Millet Meclisi sert davranmıştır. 150’likler listesi hazırlanırken de bu delegelerin hemen hepsi listeye eklenmiştir (Avcıoğlu, 1974, c.1 s.156-159).

1921 Ocak ayında Ethem’in Yunanlılara sığınması ve Ankara Hükûmeti ile çatışması, Çerkezler’in bir kısmının Ankara Hükûmeti’ne bakış açısını değiştirmiştir. İzmir Çerkez Kongresi’ne katılanlar 150’likler listesinin 18’ini barındırmıştır. Bu kongreye katılanlar 24 Ekim 1921 tarihinde İzmir’de toplanarak Şark-ı Karib Çerkezleri Temini Hukuk Cemiyeti (Yakın Doğu Çerkezlerinin Haklarını Sağlama Derneği) kurulduğunu beyan etmişlerdir. Cemiyetin ismine bakıldığında Yakın Doğu olduğu görülmektedir. İsmi neden Yakın Doğu’dur? Kimin doğusunda yer alır? soruları akla geldiğinde ise kendilerini Yunanistan’ın, Avrupa’nın yakın doğusuna yer aldıklarını beyan etmeye çalıştıkları, bu yüzden isminin Yakın Doğu olmasının Avrupa’ya, Yunanistan’a bir gönderme, ima taşıdığı anlaşılmıştır.

Bu toplantıyı iyice irdelemek önem taşımaktadır. Çünkü bu kişilerin çoğunluğu İzmir’e Marmara Bölgesi’nden gelen kişilerdir. 150’likler listesine bakıldığında bu kişilerin asıl memleketlerinin Adapazarı, Eskişehir, Biga, İzmit, Gönen olduğu görülmüştür. Bu toplantıyı daha ilginç hâle getiren bir diğer hususun: Bu kişilerin Yunan işgali altında bulunan İzmir’i toplantı yeri olarak seçtikleri görülür. Toplantıya katılanların çoğu ise Anzavur, Düzce ayaklanmalarına katılanlar ve Ethem’in Kuvayı Seyyare birliğinde olan

Çerkezler'dir. Yunan işgalinin tüm şiddetiyle devam ettiği zamanlarda bu kongrenin vuku bulması sebebiyle İstanbul'da bulunan Çerkezler bu derneğe reddiye yazmışlardır. Ankara Hükûmeti'ne ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı cephe alan bu dernek İngiltere ve Yunanistan bünyesinde özerklik talep etmiştir.

Dernek hakkında genel bilgiler verildikten sonra bildirinin içeriğine bakıldığında: Bildirinin yöneldiği, hitap ettiği kesimin Avrupa olduğu çok açıktır. Çünkü kendilerini ırk-ı ebyez (beyaz tenli) olarak adlandırmışlardır. Böylelikle kendilerini diğer Anadolu'da bulunan Müslüman halkından ayırmışlardır. Yani "Çerkezlerin kökenleri ile Avrupalıların kökenleri birbirlerine benzerdir" demişlerdir. Anadolu'ya sonradan geldiklerini belirterek Ruslarla yapılan savaş sonrasında Anadolu'ya göç etmiş olduklarını söylemişlerdir. Osmanlı Devlet'inin göç sürecini iyi yönetmediğini belirterek nüfuslarının 6 milyon olması gerekirken 2 milyona indiğinden bahsetmişlerdir. Milyonlarca Çerkez'in ölümünden Osmanlı yönetimini sorumlu tutmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Çerkez göç dalgasına karşı hazırlıksız olduğunu, bu yüzden birçok Çerkez'in çiçek hastalığı, kolera, tifüs, kıtlık nedeniyle vefat ettiğini yazmışlardır. Şikâyetlerine devam ederek İttihat ve Terakki'nin uygulamış olduğu Türkçülük, Turancılık politikasını eleştirerek Yunanlıların, Ermenilerin bu durumdan çok çile çektiklerini, Çerkezler'in de Yunanlılar, Ermeniler kadar olmasa da benzer kaderi paylaştığını söylemişlerdir. Bu kongre aslında Kuvayımillîye saflarında yer alan ancak daha sonra Ankara Hükûmeti ile ters düşünce sınımlanacak bir liman olarak o tarihte güçlü Yunanistan'ı, İngiltere'yi seçen Çerkezlerin özür dileme bildirisi olduğu anlaşılmaktadır. Kuvayımillîye saflarında yer alan Çerkezler'in Yunanlılara karşı savaşmalarından pişman olduklarını söyledikten sonra binlerce Rum'u kurtardıklarını vurgulamışlardır ve devamında özürlerinin telafisi olarak Çerkezlere kurtuluş vaat etmesi durumunda, Yunan Ordusu yanında olmayı önermişlerdir. Bu dernek, özerklik bildirisiyle uluslararası hukuk temelli meşruluğunu ilan ederek kendilerini azınlık olarak tanımlamışlardır. Böylelikle Wilson'un 12. ilkesine gönderme yapmışlar ve bağımsızlıklarını Ege bölgesinde talep etmişlerdir. Her ne kadar Müslüman tebaadan olsalar da kendilerini Müslüman tebaadan ayırmışlardır ve en az Yunanlılar kadar Avrupalı olduklarını beyan etmişlerdir. Yayımlamış oldukları bildirinin bir paragrafında:

"... Çerkez milletini açıkça yok olmaya sürükleyen son neden de İttihatçıların Türkçülük akımı ve zorla Türkleştirme politikasıdır. Çerkezler Harb-i Umumi'ye zorla sokulmuşlardır. Anadolu ihtilalcilerine de zorla katılmışlar ve

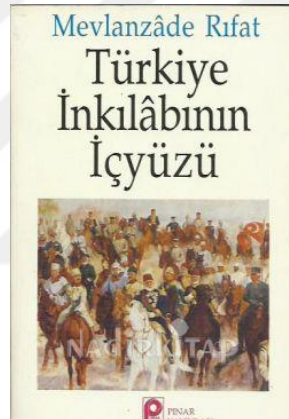
Mustafa Kemal'in sultanlık tahtına baskı altında destek edilmişlerdir. Kemalistlerin insanca olmayan hareketlerini ve çok kötü siyasetlerini yakından görüp anlayınca pişmanlık duyarak geri dönmüşlerdir.”

şeklindeki beyanları ile Ankara Hükûmeti'ne savaş açmışlar ve Yunan Ordusunu desteklemeyi kendileri için daha uygun bulmuşlardır.

4.8. Gazeteciler

4.8.1. Serbestî Gazetesi Sahibi Mevlanzâde Rıfat (1869 İstanbul- 1930 Halep)

Abdülhamit döneminde, veliaht Mehmed Reşad taraftarı olduğu gerekçesiyle 12 yıl hapis ve sürgün cezasına çarptırılarak Yemen'e gönderilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine affedilerek İstanbul'a dönmüştür. Serbestî gazetesini yayımlayarak ittihatçılara karşı cephe almış ve gazetede kaleme aldığı yazılarla büyük ün sağlamıştır.

Resim 4.19. Mevlanzâde Rıfat ve Kitabı

Ağustos 1908'de kurulan “Fedakarân-ı Millet Cemiyeti”nde yer alarak, derneğin yayım organı olan Hukuk-u Umumiye'nin sorumlu müdürlüğünü yapmıştır. Kendisini sürgüne gönderen Abdülhamit'i tahtan indirmek için büyük çaba harcamıştır. 31 Mart Olayı'na karıştığı gerekçesiyle on yıl hapse mahkûm olunca Paris'e kaçmıştır. Orada Şerif Paşa'nın (Şerif Paşa, 1990, s. 9) kurduğu Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Cemiyeti'ne katılmıştır. Onunla anlaşmazlığa düşünce Mısır'a gitmiş ve orada Serbestî Gazetesini yeniden yayımlamaya başlamıştır. Kasım 1918'de Radikal Avam Fırkası'nı (Devrimci Halk Partisi) kurmuştur. Fırkanın yayım organı olan İnkılab-ı Beşer adlı gazeteyi çıkarmıştır. İngiltere'nin himayesinde bir Kürt Devleti kurabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dışına kaçarak,

Türkiye aleyhinde eylemleri sürdürmüş ve aftan önce 1930'da Halep'te ölmüştür (Mevlânzade, 1996; Mevlânzade, 1992; Mevlânzade, 2000).

Mevlânzâde Rıfat hakkında yazılmış çok fazla eser olmamasına karşın ait siyasi fikirlerini yazmış olduğu kitaplardan ve sahip olduğu Serbestî Gazetesi'nden öğrenilmektedir. Serbestî Gazetesi adında anlaşılabacağı üzere özgürlük, hürriyet fikirlerini savunan bir gazetedir. Mevlânzâde Rıfat, Ahrar Fırkası üyesi olmamasına karşın Ahrar Fırkasının başında yer alan Prens Sabahattin'in fikirlerini (en bilineni âdem-i merkeziyetçilik) fikrini savunan bir kişi olmuştur. 31 Mart Vakası'nın arkasında Serbestî Gazetesi'nin kışkırtmaları, hükûmet aleyhine yazıları olduğu yönünde düşünceler ifade edilmiştir. Halkın ayaklanmasında bu gazetenin temel rolü oynadığını yazılmıştır. 31 Mart Vakası sonrasında Mevlânzâde Rıfat, hükûmet karşıtlığını sürdürerek padişahın tahttan indirilmesi gerektiği yönünde faaliyetlerde bulunmaya devam edince oluşan sıkıyönetimle ülkeyi terk etme gereği duymuştur. Bu dönemki hatıralarını anlattığı kitabın ismi ise “Sürgün Hatıralarım”dır.

Mevlânzâde Rıfat, liberal bir anlayış içerisinde olmuş ve Osmanlı Devleti'nin Osmanlıcılık fikri çerçevesinde hürriyet fikrinin daha da geliştirilmesi gerektiğini kavmiyetçiliğe, dini farklılıklara, mezheplere önem verilmeden ülkenin yönetilmesi anlayışını savunmuştur. Bu dönemde genel olarak kanunların üstünlüğünü, Avrupalılaşmayı, İslam birliğini, özgürlük inkılapçılık fikirlerini benimsemiştir. Mevlânzâde Rıfat, aydınlanmacı, ilerlemeci bir fikir içerisinde bir harmoni modelini benimsemiştir. 1914 sonrasında ise Osmanlıcılık, ilerlemeci fikirlerini terk ederek Kürt Teali Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti çerçevesinde fikirlerini yürütmüştür. Ancak hayatının son dönemlerinde ise Anadolu'daki Kuvayımillîye karşıtlığı çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin devam etmesi gerektiği görüşünü savunan bir ideolojiye sahip olmuştur. M. Kemal, Nutkunda Mevlânzâde Rıfat'ın kürtcülük hareketlerini, millî mücadele karşıt eylemlerini sert bir biçimde eleştirmiştir.

Yazmış olduğu “Devlet-i Osmaniye ve Siyonistler-Türkiye'yi Yıkan Yahudiler” adlı kitabında Osmanlı Devleti'nin Siyonistler tarafından parçalandığını söyleyerek millî mücadele hareketinin aslında Yahudiler tarafından kullanıldığını belirtmiştir. 150'likler listesine dâhil edilip ülke dışına çıkarıldığında muhalefet faaliyetleri siyasi Kürtcülük çerçevesinde devam etmiştir (Kaya, Y. & Müezzinoğlu, 2017, s. 1976-1997).

4.8.2. Türkçe İstanbul Gazetesi Sahibi Sait Molla (1880 İstanbul - 1930 Atina)

Sait Molla, mütareke döneminde basın alanında önemli bir zat olarak yer edinmiştir. Kendisi eski Şeyhülislamlarından Cemalettin Bey'in yeğenidir. İstanbul Gazetesi'ni çıkarmış, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış, Mütareke dönemi boyunca İngilizlere yakın olmuştur. Mudanya Ateşkes antlaşmasından önce İngilizlere sığınmış, daha sonra özel bir pasaport ile çeşitli Avrupa ülkelerini dolaştıktan sonra Mısır'a daha sonra ise 1925 yılında Kıbrıs'a gitmiştir. Sait Molla, bu tarihlerde İngilizlere yazdığı mektuplarında kendisini özetle şu şekilde tanımlamış ve İngilizlerin yardımlarını talep etmiştir. General Harrington'un verdiği pasaport ile İstanbul'dan ayrıldığını ve Mütareke döneminde avukat olarak yaşamını sürdürdüğünü belirtmiştir. Çıkarmış olduğu İstanbul Gazetesi ile İngiliz esirlerin haklarını savunduğunu, İngiliz düşmanları ile mücadele ettiğini, İstanbul Baro seçimlerinde ikinci olduğunu bu yüzden de İstanbul'da tanındığını ve önemli bir zat olduğunu vurgulamaya çalışmıştır (Tunaya, 1986, s. 41-74).

Sait Molla'nın İngiliz taraftarlığı kendisinin de dediği gibi mütareke döneminde (Yeni) İstanbul Gazetesi ile İngiliz taraftarı olarak tanıtmıştır. Daha sonra Kıbrıs'ta iken 11 Aralık 1925 tarihli mektubunda Türkiye Cumhuriyeti'ni İngiltere Dışişleri Bakan'ına şikâyet ederek Türkiye'nin adım adım Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne yakınlığını bu durumun ise cahil halk tarafından fark edilemediğini yazmıştır. Bir başka mektubunda ise İngilizler'in kendisine yardım etmesini sağlamak amacıyla Türkiye ile Rusya'nın ortak bir amaç edindiklerini bu amaca göre ise İngiltere'nin kolonilerine karşı Panislamizm'den de tehlikeli olan Komünizm akımıyla karşı karşıya gelebileceğini savunmuştur. Sait Molla gibi İngilizlere bağlı kişilerin bu tehdidi bertaraf edebileceğini savunarak kendisini ön plana çıkarmıştır (Demiryürek, 2003, 1227). Dahası kendine göre İngiltere'nin alması gereken önlemleri sıralamıştır. Bu önlemler başlıca şu şekilde özetlenebilir: Komünizme karşı kolonilerdeki Müslümanlar uyarılmalı, koloniler Türkiye'deki tehdide karşı bilgilendirilmeli, komünizme yakın kişilere kolonilerdeki yönetimlerde yer verilmemeli ve İngiltere, Müslüman halkı korumaya devam etmeli şeklinde mektubunu yazmıştır (Demiryürek, 2003, 1229). Mektubunu imzalarken ise Türkiye İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin eski Başkanı unvanını kullanması dikkat çekmiştir. Sait Molla, İngilizlere yakınlaşmaya çalışmasına rağmen İngilizler veya Kıbrıs'ın yerli halkı tarafından pek rağbet

görmediği düşünülmektedir. Çünkü Kıbrıs'ta yaklaşık 5 yıl kalmış bu süre sarfında Kıbrıs'ta pek etkin olamamıştır. 12 Haziran 1930 tarihinde Söz Gazetesi okuyucularına şu haberi vermiştir:

"Memnuniyetle haber aldığımıza göre ma'hut Sait Molla geçen hafta ceziremizden (adamızdan) müfarekat etmiştir (ayrılmıştır). Sait Molla hükûmet ianesiyle gönderildiği için tekrar bu memlekete avdet etmek imkânını bulacağına pek az ihtimal vardır. "

24 Temmuz 1930 tarihli Söz Gazetesinin haberine göre, Sait Molla, Kıbrıs'tan sonra Atina'ya gitmiş, Atina'dan sonra Batı Trakya'ya geçmişse de Yunanistan, Sait Molla'nın gittiği son ülke olmuştur. Çünkü: *"Son posta ile gelen Cumhuriyet refikimiz Molla'nın Garbi Trakya'da vefat ettiğini Atina'daki muhabir-i mahsusundan aldığı telgrafta atfen haber veriyor"*(du) (Demiryürek, 2003, 1231).

Tarık Zafer Tunaya, Sait Molla'nın biyografisi hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığını belirtmiştir (Tunaya, 1986, c.2 s.474). İlhami Soysal, Sait Molla'nın yurt dışı yaşamı hakkında şunları yazmıştır: *"... 1922'de Romanya'ya kaçanlar arasında yer alıp 150'likler listesine girdikten sonra ... her gittiği ülkede olaylara neden olmuş, hapslere düşmüş ve sonunda sefalet içinde ölmüştür"* (Soysal, 1985, s.24-25). İngiliz Muhipler Cemiyeti konusundaki ayrıntılı çalışmasıyla tanınan Fethi Tevetoğlu, Sait Molla'nın: *"Yurt dışında sürgünde iken de millet ve vatana zararlı bölücü çabalarını..."* sürdürdüğünü yazmıştır.

4.8.3. Aydede Gazetesi Sahibi ve Posta Telgraf Müdürü Umumi Esbakı Refik Halit (Karay) (1888 İstanbul - 1965 İstanbul)

Ailesi Mudurnu kökenli olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Kırım kökenli Karaylardan olduğu söylenir. Türkiye Türkçesi'ni büyük bir ustalıkla kullanan hikâye ve roman yazarıdır. Galatasaray Lisesi'nde okumuş, on beş sayı çıkabilen "Son Havadis" gazetesini kurmuştur. İttihat ve Terakki Hükûmeti'nce Sinop'a, Çorum, Ankara, Bilecik bölgelerinde sürgün olarak kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.

Resim 4.20. Refik Halit Karay

Hürriyet İtilaf Fırkası'nın yüksek kademelerinde bulunmuştur. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye karşı çıkmıştır. Yazılarında M. Kemal'in şahsına ve millî mücadelenin varlığına ağır ithamlarda bulunmuştur. Örneğin şu sözler onundur: “*Bir patırtı, bir gürültü sanki bir şeyler oluyor, olacak. Ayol şuracıkta her işimiz, her kuvvetimiz meydanda. Dünya, vaziyetimizi biliyor. Bunlar mı Avrupa topluluğuna karşı çıkacak?*”

Bari Kavuklu gibi ben de sorayım:

Kuzum Mustafa, sen deli misin? Karay'ın “Kuzum Mustafa” dediği kişi M. Kemal'dir (Alemdar, Şubat 1920; Toker, 2006, s.171). 150'likler listesine alınarak yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Fransız bandıralı Pierre Loti vapuruyla Lübnan'a çıkmış, çoğunlukla Filozof Rıza Tevfik'in de bir müddet ikamet ettiği Cünye sahil kasabasında yaşamıştır. Çalışmalardan dolayı 1938 affının çıkarılmasında payı olduğu söylenir (Erdeha, 1998, s.43-45,208-209).

Abdullah Uçman'ın hazırladığı Aziz Feylesofum Rıza Tevfik'e Mektuplar (Uçman, 2014) adlı kitapta Refik Halit'in Rıza Tevfik'e yazmış olduğu mektuplar Osmanlıcadan Latin harflerine çevrilmiştir. Bu mektuplar Rıza Tevfik'in torunu olan Rıza Başikoğlu tarafından 90'lı yıllarda Abdullah Uçman'a verilmiştir. Bu kitapta Refik Halit ve Rıza Tevfik'in gurbet hayatı ve sonrasında yaşadıkları sıkıntılar vurgulanmış, o dönemin siyasi tarihi irdelenerek teze işlenmiştir. Refik Halit'in 150'likler arasına almasının temel sebebi, 1922 yılında 2 Ocak ile 9 Kasım tarihleri arasında yayımladığı siyasi muhtevalı haftalık gazete olan Aydededir. Bu gazetede toplam 90 sayı yayımlanmıştır. Aydede'nin yazarları arasında Refik Halit, Orhan Seyfi Orhon, Halil Nihat Boztepe ve Yusuf Ziya Ortaç bulunmuştur (Uçman, 2014, s.22).

Refik Halit o dönemde Türkiye'ye hudutlarına dâhil edilmemiş İskenderun'da, Rıza Tevfik ise Cünye kasabasında ikamet etmiştir. Refik Halit, İskenderun'u tarif ederken çok sayıda Türk'ün o topraklarda yaşadığını ve Türkçenin halkın anadili olduğunu söylemiş dahası İstanbul ve Ankara'da basılan gazetelerin İskenderun'a geldiğini belirterek İskenderun'un atmosferini mektuplarında anlatmıştır. Anadolu ile bağlarını koparmak istemeyen daha doğrusu Anadolu'daki halkın kendisini unutmamasını isteyen Refik Halit, kitaplarını İskenderun'da basarak Anadolu'daki merkezlere yolladığını belirtmiştir. İskenderun'da zaten tanındığını, kitaplarının okunduğunu, bu yüzden bir yabancılık çekmediğini belirtmiştir. Ancak yine de İstanbul günlerini daima özlemiş ve dönmek istemiştir. Kendisinin ölüm haberini Anadolu'ya yollamış ve Anadolu'nun nasıl tepki vereceğini ölçmek istemiş, çok fazla dikkate alınmadığını görünce de yazdığı mektupta: *“5 sene oldu bir kişi de çıkıp hâlin nedir diye sormadı. Hâlbuki o memlekette makalelerim ezberlenmişti.”* demiştir. Cumhuriyet dönemi ünlü yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref'e kızmış ve Yakup Kadri hakkında *“veremdir, geberemesin.”* Falih Rıfkı Atay'ı, *“zamanında hapisneden kurtarmıştım oda kuyruğunu çekiverdi.”* şeklinde ifadelerde bulunmuştur (Uçman, 2014, s.31).

Bir başka ilginç olay olarak kendisinin 150'likler listesine alınmasında babasından miras kalan Erenköy'deki köşkün elinden alınmak amacıyla listeye dâhil edildiğini belirtmiş ve kendisinin var olan şöhretinin kıskanılmasından dolayı ülkeden çıkartıldığını yazmıştır. Ayrıca bir tarihi durumu da gün yüzüne çıkararak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Refik Halit'in şöhretinden faydalanarak fırkanın kendisine Posta Müdürlüğü görevi verdiğini, bu görevin kendisinin mevkiini yükseltmediğini bilakis daha da düşürdüğünü belirtmiş, şöhretinin 20 yaşından beri var olduğunu vurgulamıştır (Uçman, 2014, s.63). Ama daha sonra politika yaptığını itiraf ederek affedildiği takdirde zinhar politikadan uzak duracağını, atalarından gelen mirasla ucuza yaşayacağını mektubunda belirtmiştir. Refik Halit'in büyük oğlu Ender Karay, Abdullah Uçman tarafından birkaç defa aranmış, mektuplaşma sonucunda Rıza Tevfik'in mektuplarının da kendilerinde olabileceğini belirtmişse de Ender Karay'ın, meseleyi önemsememesi nedeniyle Rıza Tevfik'in yazdığı mektuplara ulaşamamıştır.

Sürgünün ilk yıllarında da M. Kemal hakkında da: *“Bir kumarbaz siyasetçi ümitsiz bir anda velev hesap ederek velev hesapsız bir vurgun vurmuş ve ben bu kişiye aleyhtar*

olmuşum ya kaybedersen endişesiyle herifin reste demesine muvafakat etmemişim” demiştir. (Uçman, 2014, s.38) 20 Mart 1931'de tarihli mektubunda da: *“Kemalistlerle uğraştım daima soğukkanlılıkla mizah ve hiciv ile mukabele ettim asıl onları kudurtan bu oluyordu fakat bu sefer yabancı bir memlekette ve hiciv ve mizahı iyi anlayamayan belki de hafif zayıf aciz bulunan bir yerdeyim.”* demiştir (Uçman, 2014, s.57). Sürgünün sonraki yıllarındaysa önceki düşüncelerinin değiştiğine mektuplarından anlaşılmıştır. Refik Halit'in bir mektubunda belirtildiği üzere: *“Mustafa Kemalimiz bu mektubunu okuyabilseydi affı bir gün bile ertelediğine nedamet eder, mahcup olurdu sen bayram gününe mahsus nutkunu oku.”* mektubundan anlaşıldığı üzere Refik Halit de Rıza Tevfik de M. Kemal'e karşı sempati duymaya başlamışlardır (Uçman, 2014, s.122). Yine Türk rejiminin harikulade icraatları ve başarılarının olduğunu belirterek kendisinin kraldan ziyade kralcı olduğunu belirtmiş ve kendisinin aslında İttihatçılar tarafından sürüldüğünü belirterek ittihatçıların yine bir halt işleyeceklerini yine bir pot kıracaklarını memleketi yine mahvedeceklerini düşünerek Aydede'ki hicivli yazılarını yazdığını belirtmiştir (Uçman, 2014, s.144).

Affedilmeden hemen öncelerinde ise Rıza Tevfik'e yazdığı mektubunun, belki de bir kopyasını da M. Kemal'e yolladığı için affedildiği düşünülmüştür. O mektubunda:

“Kimse demedi ki bu adamın bir yetişmiş, bir yetiyecek iki oğlu vardır istikbali temin edilmesi icap eden bir genç karısı vardır. Bunları düşünmesin mi yaşı 50'ye vardı. 10-15 sene daha yaşarsa belki biraz vefa görür ve evladına ailesine geçimlik bırakır, hem yaşamak yaşatmak hakkıdır. Yazılara memleket muhtaçtır. İsteddiği kalemi ile geçinmektir. Gurbette kalarak heder olması ne sebeple istenebilir. Her neyse şu birkaç cümle sana hakkımda fikir verebilir sürgünden kurtulmayı daima istedim istemekte benim kadar haklı olan da yoktur.”

Bu sözlerden hemen sonra 24 Haziran 1938 tarihinde ise Cumhuriyet affının yakında çıkarılacağını ve meclisin aftan sonra tatile gideceğini ifade etmiş ve bundan sonra Yeşilköy'deki evlerinden Rıza Tevfik'e mektup göndereceğini belirten sevinç dolu bir mektup yazmıştır. 2 Temmuz 1938 tarihli mektubunda meclis tutanaklarını okuduğunu af kanununun çıkarıldığını ancak mebusların kendilerine karşı çok fazla atıp tuttuğunu belirterek af kanun teklifinin M. Kemal tarafından verildiğini tahmin ettiğini belirtmiş ve *“Yaşasın Atatürk”* demiştir. Daha sonraki mektuplarını İstanbul'dan Rıza Tevfik'e yazmış olup Rıza Tevfik'in ülkeye girmede çekincelerinin olduğu anlaşılmıştır.

Aftan sonra hemen yurda dönmüştür. Gazetecilik ve yazarlık yaparak yaşamını sürdürmüştür. Sürgünde iken yazdığı eserleri, sonraları toplu olarak basılmıştır.

“Gazetecilik bana malzeme verir; ben bu sayede kendimi daha çok hayatın içine girmiş bulurum” demiştir (Karaalioğlu, 1978, s.310; Karay, 2011; Yardım, 1997). Refik Halit Karay’ın hayatı hakkında yazılmış müstakil kitaplar vardır. Kendi hayat hikâyesi de hazırlanıp yayımlanmıştır. Eserleri: Memleket Hikâyeleri (1919), Gurbet Hikâyeleri (1940). İstanbul'un İç Yüzü (1920-Sonraki basımda: İstanbul'un Bir Yüzü), Sürgün (1941),

4.8.4. Alemdar Gazetesi Sahibi Refi’ Cevad (Ulunay) (1890 Şam -1968 Konya)

Konyalı ve Mevlânâ sülalesinden olan babası Ali Muhiddin Paşa, Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra, Suriye’nin merkezi olan Şam’a atanmıştır. Ali Muhiddin Paşa, bir süre çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptıktan sonra, 1903 yılında mutasarrıflığa yükseltilmiştir. “Emir-i miran” sivil rütbesi alarak “paşa” olmuştur. Oğlu Refi’ Cevad, Galatasaray Lisesi’ni bitirmiş ve Gazetecilik mesleğini seçmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırka’sına girmiştir. 1912 yılında Alemdar Gazetesi’ni çıkarmıştır. Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi üzerine, diğer itilafçılarla birlikte Sinop’a sürülmüştür.

Resim 4.21. Refi’ Cevad Ulunay

Babası Ali Muhiddin, Yozgat sancağı mutasarrıfı iken 13 Kasım 1915’te İttihatçılar tarafından emekliye sevk edilmiştir. Ata yurdu olan Konya’ya gelip yerleşmiş ve sürgündeki oğlu Refi’ Cevad’ı da yanına aldirtmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması üzerine, baba ve oğul birlikte, İstanbul’a gelmişlerdir. Refi’ Cevad, Alemdar Gazetesi’ni yeniden yayımlamışlardır. Ali Muhiddin Paşa da I. Damat Ferit Hükûmeti tarafından Ankara valiliğine atanmıştır. Her ikisi de Millî Mücadele’ye karşı bir tutum takınmışlardır. Ali Muhiddin Paşa, 1919 Eylül’ündeki Sivas Kongresi sırasında Kuvayımilliye’yi ezmek için silahlı eyleme kalkışınca yakalanarak Sivas’a getirilmiştir. Millî Mücadele’ye karşı çıkmayacağına ilişkin söz vermesi üzerine

İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra baba-oğul yurt dışına kaçmışlardır. Ali Muhiddin Paşa, Cumhuriyetin ilan edildiğini, halifeliğin kaldırıldığını öğrenildikten sonra artık yurda dönmemiş, son yıllarını Hicaz'da geçirerek vefat etmiştir. Fransa'da geçirdiği sürgün yıllarını, "Enkaz arasında" adını verdiği hatıratında anlatan Refi' Cevad, aftan sonra hemen İstanbul'a dönmüştür. Çeşitli gazetelerde köşe yazarı olarak siyaset dışı konuları işlemiştir. Vasiyeti gereği, Konya'da Mevlânâ Türbesi'nin karşısındaki Üçler Mezarlığı'na gömülmüştür (Toker, 2006, s.180-183; Ulunay, 1999; Ulunay, 2004, s.31; Yücebaş, 1969).

Rıza Nur anılarında Refi' Cevad için şöyle yazmaktadır: "... *Fakat bunlar ne yapıp yaparlar adresimi bulup gelirler. Refi' Cevad da beni dolandırdı. Biri açım dedi mi bütün akıl ve mantığı kaybediyor, olmuş bir armut oluyorum. Bütün parayı veriyorum*" (Nur, 1968, c.4 s.1766).

4.8.5. Adana'da Ferda Gazetesi Sahibi Fanizade Ali İlmî (1877 Kadirli- 1964

Antakya)

Birkaç kardeş olan Fanizadelerin üçünün 150'liklerden olduğunu üstteki biyografilerde belirtmiştir. Ali İlmî, Adana'da Hristiyan okullarında muallimlik yapmış, zamanla Ermeni tebaanın temsilcisi olmuştur. İttihat Terakki Fırkası'nın egemenliğine rağmen Kozan mebusu olarak 1912 yılında Meclisi Mebusan'da kısa bir süre görev yapmıştır. 1918 yılında Mondros Mütarekesi imzalanmasının ardından Ferda Gazetesini yayımlamaya başlamış, 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Fransızların Anadolu'yu terk etmesiyle yayım hayatını sonlandırmıştır. 3 yıllık yayım hayatında gazete haftada 2 nüsha basılmıştır. Aynı dönemde Millî Mücadele aleyhine yazılar çıkaran Giritli İlhami'nin yayımladığı Adana Postası, Derviş Ata'nın yayımladığı Rehber Gazeteleri gibi Fransız işgalini desteklemiştir. Ali İlmî'nin Ermenilerle arası iyi tutması münasebetiyle Fransız kuvvetlerinde destek olmuştur. Çıkardığı Ferda Gazetesi'yle Millî Mücadele'yi "çeteci, eşkıya, serseri" ifadeleriyle küçümsemiştir. Fransa karşısında savaşıyan, direnen Millî Mücadele'yi huzursuzluğun, düzensizliğin kaynağı olarak göstermiştir. İşgalci kuvvetlere verdiği destek nedeniyle Fransızlar tarafından, babası Fani Efendi Adana Millî Eğitim Müdürü olarak yönetime getirilmiştir. Kardeşi Mesut aynı gazetede yazar olduğu için Osmaniye Mutasarrıflığı görevi verilmiştir. Ferda Gazetesinde çıkarmış oldukları sayılarda Fransızların amaçlarının bölgeleri işgal maksatlı olmadığını, Fransızların asıl

amacının halkın kalbini fethetmek şeklinde yorumlamalarda bulunmuşlardır. 13 Ocak 1921 tarihli yazısında ise İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletlerince çıkarılan isyanları Konya, Karaman, Bozkır, Tokat, Kayseri, Bolu halkının Kemalist rejime karşı ayaklanmışlardır şeklinde yorumlamışlar ve halkın aslında bu yönetim şeklini istemediği algısını oluşturmaya çalışmıştır. Millî Mücadele’yi padişah, halifeye karşı bir isyan hareketi olarak göstermiş, Şeyhülislamın, Ankara Hükûmeti aleyhine yazmış olduğu fetvaları Ferda Gazetesinde yer vererek 29 Nisan 1920 tarihindeki nüshası Fransız uçaklarıyla Adana şehrinin üstüne atılmıştır. Bu dönemlerde M. Kemal, Ferda Gazetesinin Toroslardan öteye yani İç Anadolu’ya geçmemesini, fikirlerin Anadolu’ya geçirilmemesi yönünde talimatlarının olduğu Nutkunda görülmüştür. Ancak daha sonra Adana’nın düşman işgalinden Ankara Antlaşmasıyla kurtulmasının ardından Ermeni ve Türk vatandaşları arasında gerginliğin olmaması yönünde yazılar yazmıştır. Bu dönemdeki yazılara bakıldığında özellikle 14 Kasım 1921 tarihli sayısı dikkat çekmiştir: Bu tarihte yayımlanan gazete nüshasında Müslümanların gayrimüslimleri incitecek sözler söylememesini, ortak yaşanan karanlık geçmişten bahsedilmemesini, gayrimüslimlerin el koyduğu Müslüman mallarını, Müslümanların yeniden almaya çalışarak tartışmalara sebep olmamasını ve tüm kin garazın bırakılması öğütlenmiştir. Fransızlarla yapılan antlaşma sonrasında Ferda Gazetesi eski eleştirilerini, tenkitlerini bırakarak Ankara Hükûmeti lehinde yazılar yayımlayarak aslında ılımlı şekilde gözükmeye çalışmıştır (İslam, 2009). Mütareke döneminde yazdıkları Ankara Hükûmeti tarafından takip edildiğinden daha sonra 150’likler listesine alınarak vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

Ali İlmî yurt dışına çıkarıldıktan sonra, bu sıralarda özel statüye sahip İskenderun müstakil sancağında, Antakya Lisesi’nde Türkçe ve Edebiyat Muallimliği yaparak senelerini geçirmiştir. 1938 yılında çıkarılan af kanunundan sonra ülkeye geri dönmüş ve 87 yaşında vefat etmiştir (Birinci, 1997, s.75-80; Coşar, 1978, s. 66-70; Ener, 1996, s. 238; Tekin, 1985, s.49,60,68,132).⁸

Gurbet İllerinde

Issız gecelerin yorgun bağına

⁸ Uçman, 2012, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin renkli simalarından Ali İlmî Fânî’nin, 1926-1948 yılları arasında gurbetten, yine bir gurbettede olan Rıza Tevfik’e gönderdiği kültür ve edebiyat tarihimize ilgili elli adet mektuptan meydana gelmektedir.

*Yaslanıp nazlımı saramaz oldum
Ayrılık acısı çıkmaz içimden
Sızısından artık duramaz oldum.*

*Al yanaklarının rengini açan
Ayın ışığına ipekler saçan
Seher nuru gibi dağılıp uçan
Kumral saçlarını taramaz oldum.*

*Sağlıkta ayrılık en keskin ağı
Bulmadım bir yürekten dert ortağı
Kocaldım çözüldü dizimin bağı
Yazık dost yurduna varamaz oldum.*

*İlgıt ılgıt esen seher yelinden
Bozuk'un inleyen yanık telinden
Bülbülün feryada gelen dilinden
Çektiğim hicranı soramaz oldum.*

*Ağardı saçlarım gençliğim söndü
Gençliğin aşkına ruhum büründü
Bu cihan gözümde rüyaya döndü
Lakin o rüyayı yoramaz oldum.*

(Gurbetten Rıza Tevfik'e Ali İlmi'nin yazdığı mektuptan (Uçman, 2012.)

Ebcet hesabıyla da uğraşan Ali İlmi Fani garip bir tesadüf de ortaya koymuştur. Bu rastlantıya göre “İlmi” sözcüğünün ebcet hesabıyla 150’ye tekabül ettiğini, “Sultan” sözcüğünün de ebcet hesabıyla 150 olduğunu ve kendisinin de 150’liklerden olması sebebiyle 3 kez 150’li rakamına gelmesini nadir olarak tanımlamıştır. Kendi kasidesiyle şu şekilde belirtmiştir.

Hesâb ettim hurûfun ismimin erkam-ı ebcedle,

Yüz elli çıktı, birleştik bu gün sultanla nekbette (bahtsızlık) (Toros, 1989, s.50).

5. SONUÇ

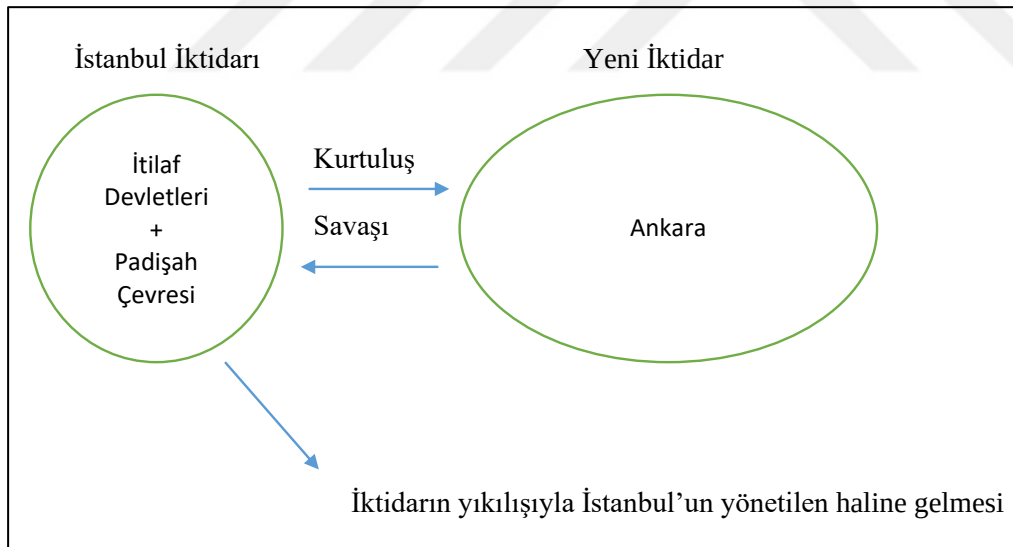
Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti yıkılmış, yerine kurulan sömürge devletlerle adeta yeni bir dünya sistemi kurulmuştur. Avrupa'da bulunan galipler (İtilaf Devletleri) ve mağluplar (İttifak Devletleri) bu sistemi şekillendiren devletler olmuşlardır. Savaşın taraflarından biri olan Almanya, Avrupa'da kendisine yakın olan topraklara sahip olma, Afrika'da, Ortadoğu'da yeni sömürge alanları ele geçirme, büyük rakibi Rus Çarlığı'nı alt etme amaçlarıyla çıktığı bu savaşta, yenilgiye uğrayarak kendi topraklarına çekilmiş ve savaş tazminatı ödemeye mahkûm olmuştur. Rus Çarlığı, İtilaf Devletleriyle birlikte girdiği savaşta, Almanya ile çarpıştığı cephelerde İtilaf devletlerinden Osmanlı Devleti tarafından kapatılmış olan Boğazlardan kendisine yardım ulaştırılamayınca, askerî ve ekonomik alanda darboğaza düşmüş, yüzyıllardır süregelen çarlık rejimi yıkılmış, Marksist ilkeleri benimsemiş olan Bolşevikler yönetimi ele geçirmiştir.

Savaşın tarafları içinde en çok zarara uğrayan devlet, Osmanlı Devleti olmuştur. Tercihini yapıp Almanya yanında savaşa girerken 4 milyon kilometre kare olan topraklarının neredeyse tamamını yitirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki topraklarından Cezayir 1830'da, Tunus 1880'lerde Fransa tarafından, Mısır 1880'lerde İngiltere tarafından, Libya (Trablusgarp) 1911'de İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Ortadoğu'da elde kalan Arabistan yarımadası ve Irak bölgesinde İngilizler Araplar, Kürtler arasında ulusçuluk fikirlerini yayarak isyanlar çıkarmaya çalışmışlardır. Nitekim Arabistan yarımadası, Irak, Filistin, Suriye toprakları bu büyük savaş içinde, biraz da savaşın kötü yönetilmesi sebebiyle kaybedilmiş ve buna binaen Osmanlı orduları Anadolu içlerine doğru çekilmiştir. Balkanlardaki toprakların çoğu zaten 1912-1913 Balkan Harbinde kaybedilmiştir. Doğuda Rus Çarlığı ordularına ve soğuğa mağlup olan Osmanlı orduları, her türlü saldırıya açık hâle gelmiştir. Ancak Rusya'daki rejim değişikliği sebebiyle savaştan çekilen Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sayesinde işgalden kısmen kurtulabilmiştir.

Savaş sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin her alanda çöküşü tescillenmiş, orduları terhis edilmiş, tüm savaş araç gereçleri, silahları, İtilaf Devletlerine teslimi, tüm savaş gemilerinin limanların, yine işgalci devletlere verilmesi kararlaştırılmıştır. Hatta işgal edilmeyen bölgelerin dahi lüzumu hâlinde İtilaf güçlerince işgal edilebileceği hükmü kabul edilerek, Osmanlı Devleti'nin aslı

unsuru oluşturan Anadolu topraklarında yaşam hakkı bütünüyle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İşte böyle bir ortam içinde, savaştan sonra Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki Fırkası mensupları iktidardan çekilmişlerdir. Yerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları iktidara gelmişler ve İttihatçıları savaş suçlusu olarak öne çıkarmışlardır. Savaş yıllarındaki Ermeni tehcirinden de İttihatçıları sorumlu tutmuşlardır. Yakaladıkları İttihatçılardan bir kısmını yargılamışlardır.

İşgallerle birlikte Anadolu'da oluşan otorite boşluğu döneminde çıkan kongreler, isyan hareketleri yönetilenlerin, yönetime verdiği tepkilerdir. İstanbul, kendi gücünü ispatlayabilmek amacıyla taşradaki kongrelere (Erzurum, Sivas) baskı kurmuştur. M. Kemal'in Ankara'ya gelmesi ve Ankara'da yeni bir hükûmet, meclisiyle teşkilatlanması, farklı illerden mebuslar toplaması, Ankara açısından yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Yani Ankara'da yeni bir yönetim kurulmuştur. Bu dönemden sonra ortaya çıkan isyan hareketleri Kuvayı İnzibatiye, Kuvayımillîye'nin savaşıması, iki farklı iktidarın güç mücadelesini, politikaların çatışmasını ifade etmektedir. Bu güç mücadelesinde Ankara galip gelmiş, İstanbul'daki iktidar sona ermiştir.

Şekil 5.1. İstanbul'un Taşra Haline Geliş Tablosu

Yine bu dönemde vuku bulan Yunan ordusu ile yapılan: I. İnönü, II. İnönü, Dumlupınar, Sakarya, Başkomutanlık Meydan Muharebesi gibi savaşlar, İstanbul'daki İtilaf Güçlerinin oluşturduğu güç ile Ankara Hükûmeti arasındaki iktidar mücadelesini ifade etmektedir.

Ankara Ordusu'nun Yunanlılara karşı elde ettiği zaferlerle İstanbul'da bulunan İtilaf güç otoritesi sarsılmıştır. Ankara iktidarı Anadolu'da meşruiyetini ve otoritesini bu savaşlarla sağlamlaştırdığı görülmüştür. Ankara Hükûmeti'nin siyasi ve askeri başarılarıyla birlikte İstanbul Hükûmeti merkezini destekleyen 150'liklerin, Ankara iktidarından korkmaya başladıkları tetkik edilmiştir.

Meclis'i Mebusan'ın Basılması, Londra Konferansı gibi kırılma/dönüm noktaları Ankara'nın otoritesini kuvvetlendirmiştir. İstanbul'da bulunan Osmanlı Hükûmeti ve İtilaf Devletleri kendi egemenliklerini istemeden de olsa Ankara'ya devretmiştir.

Süreç özetlenecek olursa:

1. Aşama: Mondros Ateşkes Antlaşması- Ankara'da BMM Açılması arasındaki süreç

Yöneten: Padişah + İtilaf Devletleri + Bu iktidara tabi 150'likler

Yönetilen: İstiklal Harbini Başlatanlar

2. Aşama: Ankara'da BMM Açılması – Lozan Barış Konferansı arasındaki süreç

Yöneten: Padişah ve Çevresi + İtilaf Devletleri + Bu iktidara tabi 150'likler

Yöneten: İstiklal Harbini Başlatanlar

Yönetilenler: Bu iki iktidar arasında mücadelesinde yaşanan isyanlar, savaşlar

3. Aşama: Lozan Barış Konferansı sonrası süreç

Yönetim: İstiklal Harbini Başlatanlar

Yönetilen: Padişah ve Çevresi + İşgal Güçleri + 150'likler (Suçlananlar, Sürgün)

Ankara Hükûmeti'nin kurtuluş zaferinden sonra o tarihe kadar İtilaf Devletleri ile iş birliği yapanlarla, Anadolu hareketinin başarıya ulaşmayacağını söyleyenlerde genel bir panik başlamıştır. İlkın, Padişah Vahdeddin bir İngiliz gemisi ile vatanı terk etmiştir. Aynı şekilde sadrazamlık yapıp Anadolu'daki millî güçlere karşı elinden gelen her kötülüğü yapmaya çalışan Damadı Ferit Paşa da kaçanlar arasında yer almıştır.

150'likler, mütareke döneminde İstanbul Hükûmeti tarafında yer alan kişilerdir. İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında yaşanan anlaşmazlıklar, siyasal ihtilaflara neden olmuştur. Mütareke dönemi boyunca Ankara ile

İstanbul Hükûmeti; birbirlerinden ayrı politikalar izlemişlerdir. İstanbul Hükûmeti, itilaf kuvvetlerinin işgallerine karşı koyan Kuvayımillîye direnişini engellemek için, çeşitli bölgelerde isyanlar çıkartmışlar ve Ankara merkezli hareketi zayıflatmaya çalışmıştır.

Kuvayımillîye hareketinde yer alanlar, işgalci devletlere karşı savaşmakla beraber isyancılara karşı da mücadele vermiştir. Bu mücadeleden zaferle çıkan Ankara Hükûmeti, İtilaf Devletleri ile Lozan Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Lozan Barış Antlaşması; Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî, hukukî, iktisadî, malî açılardan, temelini kuran, sınırlarını belirleyen uluslararası bir antlaşmadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Ankara Hükûmeti; 1919-1923 yılları arasındaki süreçte, millî birliğe karşı koyan isyancıları, mücadele sürecinde İstanbul Hükûmeti bürokratlarının ve isyancıların çıkardıkları zorlukları cezalandırma kararı vermiştir. Lozan Antlaşmasına ek bir protokolle 150 kişiye vatandaşlık verilmemesi hususunu eklemiştir.

Ulus-devletin temelleri Lozan Antlaşması'nda atılırken yeni kurulan devlete zarar verebilecek kişiler tespit edilmeye çalışılmış ve ülkede yaşanan rejim değişikliğini korumak amacıyla, tehlike oluşturabilecek kişiler yurt dışına sürgün edilmiş ve daha sonra vatandaşlıktan çıkarılarak yurtiçindeki mallarına el konulmuştur.

Dünyada kurtuluş mücadeleleri sonrasında, bu mücadeleye karşı gelenler hakkında ya af çıkarılır ya mücadeleye karşı gelenler bağışlanır ya da cezalandırılır. Bazen de bunların yurtdışına çıkarılmaları öngörülür. Yeni kurulan BMM ise yüz yıl önce kurtuluş savaşına karşı çıkan 150 kişi haricindeki kişileri affetme yolunu seçmiştir. Af protokolü ise uluslararası antlaşma olan Lozan Barış Antlaşması'nda ele alınmıştır. Kaçan ve kaçamayan kişiler, teze konu 150'likler listesine alınmışlardır. Bu kişiler, 1938 affına kadar memleketlerine dönememişlerdir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'de kalmasına izin verilmeyen, Lozan Protokolüne eklenmiş ve sonra BMM'de hazırlanmış olan bu 150 kişilik listeye literatürde kısaca 150'likler adı verilmiştir. Lozan'da tartışılan ve kabul edilen af protokolünün dışında tutulan 150 kişilik bu sürgün listesinin yurt dışına çıkarılma işlemleri 1924 yılında tatbik edilmiştir.

Türkiye Lozan görüşmelerinde, yurt içinde veya yurt dışında ikamet eden bu kişiler hakkında af ilan edilmesi teklifini, 150 kişilik liste hariç olmak üzere uygulamıştır. Yani 150 kişi, Lozan Barış Antlaşması'nın af hükmü dışında bırakılmıştır. Şahıslar incelendiğinde, 150'likler denen kişiler arasına askerler, siyasetçiler ve din adamları eklenmiştir. TBMM'de liste hazırlanırken yapılan görüşmelerde, bu kişiler

kategorileştirilmiş, bu suretle listeler hazırlanmıştır. Bu suretle bu kişilerin geçmişleri, Millî Mücadele dönemindeki faaliyetleri bir yana sürgün döneminde ne yaptıklarına dair ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. 1938 yılında çıkarılan affa kadar kaçının yurt dışında öldüğü, kaçının affa rağmen memleketlerine geri dönmedikleri, dönenlerin ise bu tarihten sonraki faaliyetleri ele alınmıştır.

150'likler konusunda daha önce yazılan eserlerde cevabı bulunamayan (tezin girişinde de) yer alan aşağıdaki sorulara cevaplar verilmiştir.

1. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin, işgalci İtilaf Devletlerine karşı politikaları ne olmuştur, farklılıkları nelerdir?
2. 1919-1923 yılları arasında İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin birbirlerine karşı bakış açıları nasıldır?
3. Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetleri tarafını tutan gazetelerde yazılanlar arasındaki farklılıklar nelerdir?
4. 150'lik olan yazar Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Refik Halit (Karay), Serbestî Gazetesi sahibi Mevlanzâde Rıfat, Ferda Gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmî, Alemdar Gazetesi sahibi Refi' Cevad (Ulunay), Türkçe İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla, Tarık Mümtaz Göztepe gibi gazeteciler, Ankara Hükûmeti aleyhine neler yazmışlardır?
5. 150'liklerin sürgün edildiği yıl olan 1924 yılında gazeteler 150'likler hakkında neler yazmıştır?
6. İki de İslam âlimi oldukları hâlde, Ankara BMM Burdur Mebusu (milletvekili) olan İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy ile İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı, Tokat Mebusu olan Mustafa Sabri Efendi'nin zihin dünyaları arasındaki farklar nelerdir?
7. 150'liklerin arasında neden bu kadar çok Çerkez kökenli kişi bulunmaktadır?
8. Cumhuriyet rejimine benimsemeyen 150'likler, neler yapmışlardır?
9. Affedildikleri yıl olan 1938 yılında gazeteler, 150'likler hakkında neler yazmışlardır?
10. Cumhuriyet rejimi bu kişileri yurtdışında nasıl izlemiştir?
11. Sürgün yıllarında, 150'liklerin geçmişlerinden dolayı pişmanlık duyanları var mıdır?
12. Yaşanılan pişmanlıklar eserlere, makalelere, mülakatlara, mektuplara nasıl yansımıştır?
13. 150'liklerin akrabalarında önemli şahsiyetler var mıdır? Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde hangi önemli görevlerde bulunmuşlardır?

Bu sorulara tezde verilen cevaplar sonuç bölümünde tablo halinde sunulmuştur. Tablolar, tüm tezde işlenen bilgileri, okuyucuya sistematik şekilde verebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Yıllar boyunca elde edilen bilgilerin sonucunda oluşan tablolar, konunun daha iyi anlaşılması açısından yarar sağlayacaktır.

1- İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti’nin, işgalci İtilaf Devletlerine karşı politikaları nelerdir?

	İstanbul Hükûmeti	Ankara Hükûmeti
Meşruiyet Kaynağı	600 yıldır devam eden Osmanlı Devleti, Padişah, Halife	İşgal Edilen Osmanlı Toprakları, Otorite boşluğu, İşgalci devletlerle savaş
Yöneticilerin Meslekleri	Her Meslek Grubundan Kişi	Asker kökenli (Harbiyeli)
İtilaf Devletlerine Karşı Politikaları	Savaşı İttihat ve Terakki Fırkası başlattı. Yeni Hükûmet barışçıldır. Teslimiyetçi, Uzlaşmacı, İşgalleri Kolaylaştırma	İşgallere karşı protesto, bilinçlenme, Direniş, Savaş
İtilaf Devletlerine Karşı Politikaların Temel Amacı	“Varlığını sürdürebilen devlet, ölü bir devletten yeğdir” anlayışıyla Osmanlı Devleti’nin Devamlılığını sağlamak	Yeni bir devlet kurmaktır. Ancak bu amacı halka göstermeden Padişahı/Halifeyi kurtarmayı temel amaç olarak göstermektedir.

Tablo 5.1. İstanbul-Ankara Hükûmet Mukayesesi

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine bakıldığında, son yüzyılda milliyetçilik akımının da etkisiyle Rumlar, Yunanistan ile birleşme ve Bizans Devletini yeniden diriltme gayesi içinde olmuşlardır. Bu nedenle 15 Mayıs 1919’da İngiliz teşvikiyle Yunanistan’ın İzmir’e asker çıkartmasını bayram havası içinde karşılamışlardır. Anadolu’nun Ege Bölgesinden başlayarak işgal edilmesini arzu etmişlerdir. Bu çerçevede özellikle Batı Anadolu’da yüzyıllardır birlikte yaşadıkları komşularına, Müslümanlara işkence, yaralama, öldürme faaliyetleriyle bölgede kargaşa çıkarmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti’ne en geç isyan eden ve bu nedenle kendilerine Millet-i Sadıka denilen Ermeniler ise, Birinci Dünya Savaşı’nda çift taraflı olarak hem Ruslar hem de Batılı İtilaf Devletleri tarafından kışkırtılarak hem yüzyıllarca kendilerine komşu olan Müslümanları öldürmüşlerdir. Hem de savaş içinde olan Osmanlı ordularının ulaşım yollarını keserek çeteleşmeye başlamışlardır. Telgraf tellerini baltalayarak haberleşmeyi kesmişlerdir. Esasen tüm dünya ceza kanunlarında bu şekilde çıkan isyanların cezası ölüm olmasına rağmen, Osmanlı Devleti müsamaha göstererek Ermenileri savaş ulaşım yollarından uzaklaştırmakla

yetinmiş, onları Rusya'dan ve kendi topraklarından uzak olan Suriye'ye sürmüştür. Bu döneme ait olduğu söylenen Hagop Gyurcuyan tarafından da seslendirilen "Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar" meşhur türküsü de kızını Urfa'da kaybeden (veya alıkonulan) bir Ermeni annenin hikâyesini anlatmıştır. Savaş dönemlerinde maalesef bu şekilde Müslüman ve Ermeni milletleri Osmanlı topraklarında İtilaf Devletleri'nin ve Rus Çarlığı'nın kışkırtmaları sonucunda, yüzyıllar süren dostluklar yerini düşmanlığa bırakmış ve Osmanlı milletleri birbirlerine karşı kin ve öfke gütmüşlerdir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinin temel mantığı: Savaşın çıkaranların aslında kendilerinin olmadığını vurgulamışlardır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına katılmasının sebebini İttihat ve Terakki Fırkası üyelerinde görmüşlerdir. Bu yüzden İttihat ve Terakki Fırkası üyelerinin cezalandırılmalarının gerektiğini vurgulamışlardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına, İtilaf Devletleri'nce imkân sağlanarak iktidarlarının pekiştirilmesini ve bu ortam içerisinde çıkarlarına uygun bir barış antlaşması yapılması gerektiğini savunmuşlardır.

19 Mayıs 1919'da İstanbul Hükûmeti tarafından Samsun'a gönderilen M. Kemal'e 9. Ordu Müfettişi unvanı verilmiş ve asıl görevinin işgale karşı direniş gösteren Müslümanların bertaraf edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Kazım (Karabekir) Paşa o tarihte Erzurum'da 15. Kolordunun başında olmuş, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Ankara'da 20. Kolordusunun başında bulunmuştur. Saray ve İstanbul Hükûmeti M. Kemal'in Samsun'a iner inmez, İzmir'in 15 Mayıs'ta işgalini protesto etmesi ve tüm Anadolu'da protesto edilmesi gerektiğine dair tamimi üzerine hata yaptığını anlayıp hemen geri çağırılmışsa da M. Kemal Amasya'da asker arkadaşlarıyla buluşmuş, kurtuluş mücadelesinin planlarını yapmaya başlamıştır. Erzurum Kongresi öncesinde İstanbul tarafından azledilen M. Kemal, karar tebliğ edilmeden istifa ederek sivil bir şahsiyet olarak Erzurum ve Sivas kongrelerini icra edip 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiş, millî mücadeleyi oluşturmaya başlamıştır.

Savaş bitiminde iktidarı ele geçiren ve Padişah Vahdeddin'in de üye olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları teslimiyetçi bir politika izlemeye başlayınca, Anadolu'da Müslümanlara karşı yapılan zulme karşı çoğu asker kökenli kişiler müdafaaya geçmişler ve cephelerde çarpışmışlardır. Vatanın teslimiyetçi mantıkla kurtarılamayacağını idrak eden, M. Kemal, Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) olmak üzere asker kökenli subaylar ile siyasal bilince sahip bürokrat ve aydınlar, Anadolu'da bir millî cephe kurup düşmanla savaşmadıkça bağımsızlığın elde edilemeyeceğini anlamıştır. Bu grup ise Ankara Hükûmeti'ni oluşturan

çekirdek kadro olmuş, izledikleri politika ise ülkedeki işgalci İtilaf Devletleri'ne karşı savunma politikası içerisinde toprakların korunması yolu seçilmiştir.

2- 1919-1923 yılları arasında İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin birbirlerine bakış açıları nasıldır?

Bakış açılarını üç döneme ayırmak mümkündür. Bu dönemler seçilirken tarihteki mihenk taşı-dönüm noktaları temel alınmıştır. Böylelikle dönem dönem bakış açılarındaki aşamalı değişim tahlil edilmiştir.

	İstanbul Hükûmeti'nin Kuvayımillî'ye /Ankara Hükûmeti'ne bakışı	Kuvayımillîye /Ankara Hükûmeti'nin İstanbul Hükûmeti'ne bakışı
16 Mart 1920 Meclis-i Mebusan Basılmadan Önce	*İstanbul Hükûmeti'nin görevlendirdiği müfettiş, izinsiz faaliyetleriyle Hükûmeti zora sokmaktadır. * İttihat ve Terakki'nin yeni Anadolu politikasıdır.	*Düşmanla iş birliği yapmaktadırlar. *İşgallere sessiz kalarak ülke topraklarının düşmana teslim eden bir hükûmettir.
23 Nisan 1920 Ankara Meclisi Açılması - 11 Mart 1921 Londra Konferansı Dönemi	* İtilaf Devletleri'nin İstanbul Boğazı'ndaki çıkarlarını korumak amacıyla Kuvayı İnzibatiye Ordusu kurulması ve Kuvayımillî'ye ile savaş * Elinden silahları ve tüm savaş mekanizmaları alınmış bir güç, Ankara Meclisi başarılı olamaz. *Anadolu'daki isyanları çıkarma ve bu isyanlardan medet umma	* İstanbul'un işgali üzerine artık Mebuslar Meclisi çalışamaz duruma gelmiştir. *Millî mücadeleyi yürütmek üzere, Ankara'daki Kurucu Meclis faaliyettedir.
11 Mart 1921 Londra Konferansı - 24 Temmuz 1924 Lozan Barış Antlaşması	*Ankara Hükûmeti'nin başarıları kendi sözlerini dinleyen bir alt organ, teşkilat olduğunu İtilaf Devletleri'ne göstermeye çalışmıştır. * Ankara Hükûmeti ile iyi geçinerek direnişlerin savaşlardaki başarılarını, İstanbul Hükûmeti'nce tarafından organize edildiği izlenimi vermeye çalışmıştır.	*İstanbul Hükûmeti'ne emirler verilmeye başlanmıştır. Beğenilmeyen nazırların görevden alınmaları istenmiştir. * İstanbul Hükûmeti Kurtuluş Savaş'ında yok sayılmıştır. *Saltanat, Halifelik ilga edilmiştir.

Tablo 5.2. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin Birbirlerine Bakış Açıları

Kongreler döneminde Anadolu'da direnişin çekirdeğinin oluştuğunu görerek harekete geçen İtilaf devletleri temsilcileri, Anadolu hareketinin imhası için İstanbul'da Saraya ve hükûmetlere baskı yapmaya başlamışlardır. 1920 yılı başında İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Kurtuluş taraftarı mebuslar olduğunu ve bunların gayretiyle 28 Ocak 1920'de Misâkımillî metni hazırlanıp ilan edildiğini gören işgalci İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ederek Meclis-i Mebusan'ı basmışlardır. Yakalayabildikleri mebuslarla, kimi aydınları Malta Adası'na sürmüşlerdir. Bu olaylardan istifade eden M. Kemal, bir ay sonra 23 Nisan 1920'de Meclis'i Ankara'da açmış ve tüm Anadolu'dan gelen vekillerle millî mücadelenin yasal ve siyasi dayanağını oluşturmuştur.

Bu arada Yunanlılar İngilizlerin teşvikleriyle Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamışsa da I. ve II. İnönü Savaşları ile yenilmişlerdir. Anadolu’da başlayan mukavemetin yok edilmesini sağlamak için İngiliz tahrikleri ve Padişahın, Sadrazam yaptığı eniştesi Damat Ferit’in gayretleriyle Anadolu’nun her yerinde Ankara Hükûmeti’ne karşı isyan çağrıları yapılmıştır. Marmara Bölgesinde bizzat Saray tarafından tanzim ve techiz edilen Anzavur kuvvetleri, Kuvayı İnzibatiye gibi kuvvetler, millî kuvvetlere karşı savaşmış ve Yunan Ordusu ile birlik içerisinde olmuştur. İstanbul Hükûmeti’nin Ankara Hükûmeti’ne karşı desteklediği Bolu, Düzce, Hendek, Yozgat, Zile, Koçgiri, Bozkır, Konya gibi stratejik bölgelerdeki isyanlarla Anadolu’da istikrarsızlık hâkim olmuş, hem Müslüman halk birbirlerine kırdırılmış hem de millî kurtuluş geciktirilmiştir.

İstanbul’daki saray ve hükûmet çevreleri bir yana, aydınlar da çeşitli fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Rahip Frew öncülüğünde Sait Molla gibi 150’liklerin kurdurduğu İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi iş birlikçi dernekler bir yana, Osmanlı’nın kurtuluşunun Amerikan mandası altına girmekte olduğunu savunan aydınlar ve gazeteciler olmuştur.

Padişah ve çevresi, Osmanlı Devleti’nin önüne konan Sevr Antlaşması’nı imzalamaktan çekinmemiştir. Meclisin Ankara’da faaliyet göstermesine karşın Vahdeddin, İstanbul’da bir Saltanat Şurası kurmuş ve Sevr Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Ancak yasal olan mecliste yani 20 Mart 1920’de basılan Meclisi Mebusan’da tasdik edilmediği için bu işgal hükümleri içeren antlaşma yürürlüğe girmemiştir. Bütün bu uğraşlardan sonra neticede Anadolu’da millî kuvvetler galip çıkmış, Yunan saldırılarına rağmen, iç ayaklanmalar bertaraf edilmiş, Kuvayımillîye güçleri düzenli ordulara dönüştürülmüş ve nihayet 9 Eylül 1922’de Yunanlılar İzmir’de bozguna uğratılmıştır. Böylelikle Anadolu birliği sağlanmış, Mudanya Mütarekesi’yle işgalci İtilaf Devletleri’nin gizli antlaşmaları bozulmuştur. Mondros Mütarekesi ve Sevr Barış antlaşması geçersiz kılınmış, yeni bir dönem başlamıştır. Ankara Hükûmeti Sevr Barış Antlaşmasını imzalayanları da 150’likler listesine almıştır.

3- Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmeti tarafını tutan gazetelerde yazılanlar arasındaki farklılıklar nelerdir?

	İstanbul Hükûmeti Taraftarı Gazeteler (150'liklerin Gazeteleri)	Ankara Hükûmeti Taraftarı Gazeteler
Gazete İsimleri	Serbestî, Türkçe İstanbul, Aydede, Alemdar, Musavât, İrşad, Adalet, Köylü, Temin ve Elyevm, Hakikat, Ferda, Doğru Yol	Hâkimiyet-i Millîye, Yeni Gün, Tan, Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdâm, İfham, İleri, Yeni Gün, Sebilü'r-reşad Gazete ve Dergiler
Genel Olarak Haberlerde Verilen Manşetler	Çaresizlik, Yenilgi, Düşmanî Övme; Amerikan Mandacılığı, İngiliz Mandacılığı savunuculuğu	İşgalleri Protesto, Kuvayımillîye övgüsü

Tablo 5.3. Karşı Cephedeki Gazeteler ve Verilen Manşet Temaları

İstanbul Hükûmeti tarafında yer alan gazetecilerin İstanbul Hükûmeti'ne Amerikan mandacılığını kabul ettirmeye çalıştığı söylenebilir. Çünkü İstanbul'daki önde gelen gazetecilerin hemen hemen hepsi Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne üyedir. Bu cemiyetin kurucularına bakıldığında: Halide Edip (Adivar) Hanım, Ali Kemal Bey (Sabık Dâhiliye Nazırı ve gazeteci), Refik Halit (Karay) (Aydede Gazetesi Sahibi ve Posta ve Telgraf Umum Müdürü) olduğu görülür. Millî mücadeleye karşı açıktan karşı çıkanlar İstanbul Hükûmeti çevresinde birleşmişlerdir.

Anadolu'da yayım yapan 150'liklerin sahip olduğu gazeteler ise işgalleri övücü, Yunan Komutanlara övgüler içeren gazetelerdir. Bazı gazetecilerse ilerleyen zamanda Ankara Hükûmeti tarafına geçmiştir. Zaman içinde bu kişilerden bir kısmı, kurtuluşun mandacılıkta olmadığını, Anadolu hareketinin başarıya ulaşmasında görmüş, Ankara'ya gelip millî mücadele saflarına katılmışlardır.

M. Kemal ve Ankara Hükûmeti'nin sesini dünyaya duyurmak için Ankara'da hükûmetin yayın organı gibi çalışan Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi'ni oluşturmuştur. Aslında Falih Rıfkı (Atay) imzasıyla çıkan gazete yazılarının bir kısmı esasen M. Kemal'in kaleminden çıkmıştır. Yunus Nadi ise sonraları matbaasını Ankara'ya taşımış, Yeni Gün adıyla Ankara'da yayımına devam etmiştir. Gazetenin ismi sonraları Cumhuriyet adını almıştır. Mehmet Akif ise, idari işlerini Eşraf Edip Bey'in yönettiği Sebilü'r-reşad Dergisi'nin matbaasını Ankara'ya taşımıştır. Millî mücadelede halkın uyanması için kıymetli yayınlar yapmıştır. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, gazetesi olan Tan ile Ankara'da millî mücadeleye destek vermiştir. İzmir'in işgali, basın üzerinde de derin etkiler bırakmış, İzmir'in işgali konusunda geniş bilgiler vermiş, işgale karşı protesto mitingleri yayınlamıştır. Birçok gazete yazarı halkı uyandırmak, Kuvayımillîye hareketi etrafında kenetlemek için

yazılar kaleme almışlardır. Tasvir-i Efkâr, Vakıf, İkdâm (Yakup Kadri Karaosmanoğlu), İfham, İleri, Yeni Gün, Sebilü'r-reşad gibi gazete ve dergiler millî mücadele için savunmuştur. İstanbul'da Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in linç edilmesinden sonra hayatlarından endişe eden İstanbul taraftarı gazetecilerden bir kısmı, daha 150'likler listesi hazırlanmadan yurtdışına kaçmışlardır.

4- 150'lik olan yazar Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Refik Halit (Karay), Serbestî Gazetesi sahibi Mevlanzâde Rifat, Ferda Gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmî, Alemdar Gazetesi sahibi Refi' Cevad (Ulunay), Türkçe İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla, Tarık Mümtaz Göztepe gibi gazetecilerin Ankara Hükûmeti aleyhine neler yazmışlardır?

Millî Mücadele karşıtı gazete ve dergiler: Serbestî, Türkçe İstanbul, Aydede, Alemdar, Musavât, İrşad, Adalet, Köylü, Temin ve Elyevm, Hakikat, Ferda, Doğru Yol olarak gösterilebilir.

Rıza Tevfik'in 150'likler listesine alınması, yazdığı yazılar, verdiği konferanslardan ziyade, Sevr Antlaşması metnine imza atması dolayısıyla olmuştur. Refik Halit (Karay) gazeteci vasfıyla Aydede gazetesi sahibi olarak Millî Mücadele aleyhine yazılar yazmıştır. 150'liklerin dikkat çeken yazılarına özetle bakılacak olursa şu tablo karşımıza çıkar:

Gazete	150'liklerden Gazete Sahibi / Yazarı	Dikkat Çekici Cümlesi
Türkçe İstanbul-16 Aralık 1918	Sait Molla	<i>İngiltere'ye olan sevgimize, Amerika'ya olan saygımıza ket vurulamaz</i>
Alemdar-21 Mayıs 1921	Refi' Cevad	<i>"Üç günden beri şehrin her tarafında İngiliz mandasına Türkiye'nin terk edilmesi lehine imza toplandığını, halkın daha çoğunlukla bunu istemekte olduğunu ileri sürmekte ve 24 saat içinde 40 bin imza toplandı.."</i>
Adalet	Bahriyeli Ali Sami	<i>"Yunanlıların gelmesiyle beraber serbestiyet ve kardeşlik güneşi de beraber doğdu..."</i>
Temin-13 Ağustos 1920	Neyyir Mustafa	<i>"...Selimiye Camii'nde hürriyetin ve adaletin saygıdeğer temsilcisi olan Venezilos hazretlerinin sağlığı için güzel bir dua okunmuş..."</i>
Ferda-25 Ekim 1920	Ali İlmî	<i>"Padişahınıza ve halifenize isyan ediyorlar...Sizler, ey saf Müslümanlar ne için Padişah ve Halifenize bunlara uyararak İsyan ediyorsunuz?..."</i>

Tablo 5.4. 150'lik Gazetecilerin Dikkat Çekici Cümleleri

Tezin içerisinde 150'lik Gazeteciler'in yazıları daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. İngilizler'in İstanbul'u işgal ettiği hâlde, bu olayları görmezden gelen 150'lik Gazeteciler, işgalin sorumlusu olarak Müslüman tebaayı görmüşlerdir. 150'lik Gazeteciler; İşgalci İngiliz, Yunan komutanlarını ise kurtarıcı, yüce şahsiyetler olarak görerek dualar etmişlerdir.

150'lik Gazeteciler'den her biri işgal bölgelerinde yayım yapmışlardır. Yani işgal edilmemiş bölgede yayım yapan herhangi bir 150'lik Gazeteci'ye rastlanılmamıştır. Bu durum, insanın gücün yanında veya yakınında durmanın onun karşısında durmaktan daha fazla kendine fayda ve koruma sağlayacağını düşünmesi ile ilgili bir halet-i ruhiyeyi yansıttığı söylenebilir. 150'lik Gazeteciler işgal altında bulundukları sürece İtilaf Devletleri'ni övmüşlerdir.

İşgal bittiğinde veya işgal bölgelerinden ayrılan gazetecilerin bir kısmının Ankara Hükûmeti lehine yazılar yazmaları ayrı bir sonuçtur. İstanbul Hükûmeti tarafı olup da daha sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'ni öven gazetecilere: Halide Edip, Rıza Tevfik, Tarık Mümtaz, Yunus Nadi örnek verilebilir.

5- 150'liklerin sürgün edildiği yıl olan 1924 yılında gazeteler 150'likler hakkında neler yazmışlardır?

Lozan Barış Antlaşması, imzalanmasının ardından, Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş ve onaylanmıştır. Onaylanmıştır ama af dışı kalacak 150 kişi, bu aşamada belli değildir. Büyük Millet Meclisi'nde de af dışı kalacakların kimler olacakları henüz belirlenmemiştir.

Hükûmetin hazırladığı yeni 150 kişilik liste Büyük Millet Meclisi'nin 22'yi 23 Nisan 1924'e bağlayan gece yaptığı gizli oturumda yeniden ele alınmıştır. Dönemin Gazetelerinde 150'liklerle ilgili yazılar çıkmıştır. Tezde 150'likler meselesinin sosyo-psikolojik tahlillerini yapabilmek için yayımlanan gazetelere bakılmış ve 150'likler ilgili haberlere ise 16-29 Nisan 1924 tarihleri arasında Anadolu'da Yenigün, Hâkimiyet-i Millîye, Vakit Gazetelerinde rastlanılmıştır. Ancak gazetelerde yer alan haberlerin yazım diline bakıldığında, gazetelerin verdiği haberlerin Resmî Gazete gibi objektif bir dilde yayımlandığı fark edilmiştir. O dönemki gazetelerin 150'likler konusunu coşkulu veya tarafgir şekilde yazılara işlediği düşünülürken, bu duygu ve düşüncelere rastlanılmamıştır. Bu durumun sebebinin 150'likler arasında Ethem, Mustafa Sabri, Kuşçubaşı Eşref, Refik Halit gibi isimlerin yer almasının önemli bir faktör olduğu varsayılmıştır. Çünkü bu kişilerin taraftarları, o dönemde hatırı sayılacak düzeyde fazladır. Gazeteler, 150'liklerin taraftarlarından çekindikleri için veya kendileri de 150'lik seveni olduklarından net olarak düşüncelerini ortaya koyamamışlardır. Tezin ekler bölümünde bu gazete yazılarının taranmış hâlini ve çevirileri yer almaktadır.

Yapılan arşiv araştırmalarında görülmüştür ki 150'likler hakkında dönemin ruhunu hissettirecek en değerli kaynak, tartışmaların yoğunlaştığı Büyük Millet Meclisi'ndeki (BMM) zabıt cerideleridir.

6- İkisi de İslam âlimi oldukları hâlde, Ankara BMM Burdur Mebusu, İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Bey ile İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı ve Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi'nin zihin dünyaları arasındaki farklar nelerdir?

Mehmet Akif Bey, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde dünyaya gelmiş, devletin yıkılış sürecini bizzat yaşamış, Çanakkale Destanı bir şiiri ulusa hediye etmiştir. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni parçalaması sırasında Müslüman halkın kurtuluş mücadelesine hazırlamış bir şahsiyettir. İstiklal Marşı da Millî Mücadele'nin en zor zamanlarında M. Akif Bey tarafından yazılmış, düşmana karşı ülkenin korunması gerektiğini bu marşta anlatmıştır.

Mustafa Sabri Efendi ise Anadolu hareketine baştan beri karşı olmuştur. Kendisi Sadrazam Damat Ferit Kabinesinin Şeyhülislamlığını yapmıştır. Hatta Damat Ferit'e sadrazam olarak vekâlet etmiştir. Mustafa Sabri Efendi'nin Anadolu Hareketi'ne karşı oluşunun sebebi İstanbul Hükûmeti'nden bağımsız şekilde düşmanla savaşmasıdır. Sonraki yıllarda Hilafetin kaldırılmasına da karşı gelmiştir. Bu nedenle gurbette Hilafet yanlısı tutum takınmıştır. Türkiye'de olduğu gibi daha sonradan ikamet ettiği Mısır'da da dinde reform isteyen âlimlerin karşısında olmuştur. Aftan sonra ülkeye dönmeyi reddetmiş ve Mısır'da vefat etmiştir. Mehmet Akif Bey'in başyazarı olduğu Sebülü'r-reşad Dergisinde Mustafa Sabri Efendi'nin yazıları da yayımlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı kazanılınca, Ankara Hükûmeti aleyhinde çalışan Mustafa Sabri Efendi, Anadolu'yu terk etmiştir. Yeni kurulan rejimle mücadele etmiş, Romanya ve Batı Trakya'da gazeteler çıkararak bu muhalefetini devam ettirmiştir. Sonra Mısır'a geçmiş, 1932 yılından 1954 tarihine kadar Mısır'da kalmıştır. M. Akif Bey ve benzeri dindar fikir adamlarının da kendisine katılmaları ve din aleyhine yapılan devrimlerle mücadele etmeleri gerektiği düşüncesinde olmuştur.

M. Akif Bey ise yeni kurulan Ankara'daki Mecliste Burdur mebusu olmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarında hükûmetle anlaşamayınca 1925 yılından itibaren 1935 yılına kadar Mısır'da kalmıştır. Mısır'da kaldığı tarih aralıklarına bakıldığında, I. Devre mebusu, İstiklal Marşı Şairi M. Akif ile İstanbul Hükûmeti Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'nin yolları Mısır'da kesişmiştir.

Mustafa Sabri ile M. Akif Bey arasındaki temel fikir ayrılıkları, iki farklı devleti analiz etme açısından ilginç fikirler vermiştir. Mustafa Sabri Efendi İttihatçı karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesidir. Damat Ferit Hükûmeti'nde şeyhülislam makamında görev almıştır. Ankara Hükûmeti'ne destek veren müftüleri görevden almış, Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat (Börekçi) Efendi'nin idam fetvasına sebep olmuştur.

Mehmet Akif Bey, Mustafa Sabri'nin aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. Mehmet Akif Ersoy ise, millî mücadele yanlısı olmuştur. Anadolu hareketinin kazanması için çeşitli illerde vaazlar vermiştir. Millî mücadele lehine hiçbir desteğini esirgememiştir. 1921'de yazdığı "İstiklal Marşı" ile yeni devletin millî şairi olmuştur. Mustafa Sabri ile Mehmet Akif arasında görülebilecek en bariz farklardan birisini dinde reform meselesi olmuştur. Bu iki âlim arasındaki düşünce farkının aynı zamanda Ankara - İstanbul Hükûmetleri'nin zihin dünyasını yansıttığı söylenebilir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şu şekilde tablo yapılmıştır:

İstanbul Hükûmeti Taraftarı Şeyhülislam Mustafa Sabri Zihin Dünyası	Ankara Hükûmeti Taraftarı Millî Şair Mehmet Akif Bey'in Zihin Dünyası
İstanbul Mebusan Meclisi Tokat Mebusudur.	Ankara I. Meclis, Burdur Mebusudur.
Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesidir.	İttihat ve Terakki Fırkası üyesidir.
*Gelenekçidir, Padişaha ve halifeye bağlıdır: *Kitabı: Hilafet ve Ümmet Nimetini İnkâr Edene Reddiye *Dinde içtihat kapısının kapalı olduğunu artık yeni kararlar alınamayacağını söyleyerek bir anlamda muhafazakâr düşüncenin savunucusudur.	*Reformisttir, içtihatlarla değişimlere açıktır: ...Efganlı -Muhammed dinle İnkılap istiyorum, başka değil, hem çabuk... Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı derken,
*Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çıkmıştır: <i>Gitme ey yolcu! Dön yolundan, eğer (Türkiye'yi kastediyor) İzzet nefse malik insansan, Şeyhe doğru bir Müslüman san</i>	*Padişahı sevmeyiz, padişaha yazıldığı düşünülen iki mısrası şu şekildedir: ...Çünkü madem yürüyen sade senin saltanatın, / Şimdilik heykeli sensin tapılan menfa'atın...
*Hristiyanlardan, Düşmanlardan medet ummuştur/Teslimiyetçidir: *"Yunan Ordusu halifenin ordusu sayılır. Asıl kafası koparılacak mahlikaat Ankara'dadır." Teali İslam Derneği Bildirisi, 1920 *Hilafetin tekrar inşası için Vatikan'dan yardım istediği ortaya çıkmıştır. Bu belge Mustafa Sabri'nin imzasını ve 14 Mayıs 1925 tarihini taşımakta, 3 sayfadan oluşmaktadır	*Düşmanla savaşmaya teşvik etmiştir/ Mücadelecidir: <i>Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak.../Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak!</i> *Nerde -gösterdiği vahşetle- bu: bir Avrupalı! / Dedirir -yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi, / Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
*Kur'an'ın başka dillere çevrilmesine karşı durmuş ve hatta bu konuda "Mes'elet-ü Terceme-i Kur'an" adlı Arapça bir kitap yazmıştır.	*Akif ise; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1925 yılında Kur'an'ın bir çevirisinin yapılması istendiğinde, ilk akla gelen kişi olmuştur. Mealin üçte biri günümüze kadar ulaşmıştır.
*Osmanlılık fikir akımındadır: <i>Yalnız Müslüman ve insan Olarak kalmak üzere, Türklükten, Şeref ve izzetimle istifa Ediyorum Allah'ın huzurunda!...</i>	*Türkçülük fikir akımından izler görülür: ...Türk eriyiz, silsilemiz kahraman/Müslümanız Hakk'a tapan Müslüman...

Tablo 5.5. Mustafa Sabri ile Mehmet Akif Zihin Dünyası Mukayesesi

Mehmet Akif ve Mustafa Sabri arasındaki temel farklılıklar tabloda analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu iki âlim arasındaki temel farklılıklar: Gelenekçilik - reformist,

teslimiyetçilik - mücadelecilik, Osmanlıcılık - Türk Milliyetçiliği şeklinde görülmüştür. Bu farklılıklar Osmanlı Devleti - Türkiye Cumhuriyeti arasındaki farkların da temelini oluşturduğu düşünülmektedir.

7- 150’liklerin arasında neden bu kadar çok Çerkez kökenli kişi bulunmaktadır?

150’liklerle ilgili detaylı ele alınan konulardan biri de Çerkezler grubudur. 150’likler listesinin neredeyse yarısı Çerkez kökenlidir. Tespit edilebilen 150’lik Çerkez’ler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

150’lik Listesinde Tespit Edilen Çerkez’ler	Kişi Sayısı
Diğer Eşhas Kişiler (Çoğunluğu Anzavur ve Düzce İsyanları’na katılan Çerkezler’dir)	41
Çerkez Kongresi’ne Delege Olarak Katılanlar	18
Çerkez Ethem ve Yakınları	9
Hademe-i Hassa Kumandanı Çerkez Zeki	1
(Çerkez) Serkarin Yaver Ömer Paşa	1
Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit’in Yaveri Çerkez Tarık Mümtaz	1

Tablo 5.6. 150’lik Listesinde Tespit Edilen Çerkez Sayıları

Padişah ve yakınlarıyla evlenen Çerkez kızları İstanbul ve Marmara bölgesinde iskân edilmişlerdir. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nin yönetiminde ciddi bir Çerkez nüfusu vardır. Bu nüfus padişaha, geleneklere bağlıdır ve sahip oldukları makamları terk etmemek için Osmanlı Devleti’nin devamlılığını savunmuşlardır. Bu yüzden Millî mücadeleyi sekteye uğratmak için İstanbul’da kurulan Kuvayı İnzibatiye Ordusu veya Ahmet Anzavur güçleri bir yana, Marmara Bölgesinde çıkan isyanların tamamı, Çerkezlerin çıkardığı isyanlar olmuştur.

Bu dönemde işgal altındaki İzmir’de Marmara bölgesinde bir Çerkez Devleti oluşturmak amaçlı bir kongre icra edilmiştir. Bu kongreye katılan delegelerin 18’i “Çerkez Kongresi’ne Murahhas olarak iştirak edenler” ara başlığıyla 150’lik listesine alınmışlardır.

Şark-ı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti (Yakın Doğu Çerkezlerinin Haklarını Sağlama Derneği), 24 Ekim 1921’de İzmir’de kurulmuştur. Bu derneğin yayımlamış olduğu bildiriye göre: Çerkezlerin yok olmasının temel sebebi, İttihat ve Terakki Fırkası’nın Türkçülük ideolojisidir. Bildiride: Çerkezlerin, I. Dünya Savaşına zorla sokularak nüfuzlarının bilinçli şekilde azaltıldığını, benzer şekilde M. Kemal’in baskısı altında Yunanlılarla savaştıklarını yazmışlardır. Yunanlılara ve Batı

Uygarlıkları'na yaranabilmek için hatalarından pişman olduklarını vurgulamışlardır. Kendilerinin de en azından Yunanlılar kadar beyaz/Avrupalı olduklarını belirtmişlerdir. Yunan Ordusuna katılmayı kendi çıkarları için daha uygun bulmuşlardır.

Kuvayı Seyyare komutanı Çerkez Ethem de Gönenli bir Çerkez'dir. Abileri Reşit ve Tevfik ise Ankara'daki Mecliste mebus olmuşlardır. Düzenli ordunun kurulması aşamasında, rütbelerinden ve unvanlarından feragat etmek istememişlerdir. Bu yüzden isyancı ilan edilmişlerdir.

8- Cumhuriyet rejimine benimsemeyen 150'likler neler yapmışlardır?

Ankara Hükûmeti'nin en zayıf olduğu, zamanda belirli kişiler (150'likler) güçlük çıkarmıştır. Bu kişilerle mücadelenin amacı "devri-i sabık oluşturmak" değildir. Yani Millî Mücadele farklı düşünen kimselerden intikam almak veya siyasi hasımları dize getirmek değildir. Amaç, yeni ve çağdaş bir devlet kurarken mücadeleye ihanet edenleri, devletin güvenliğine karşı zararsız duruma getirmek için ülkeden çıkarma cezasıdır.

Akla şu soru gelebilir: Peki bu kişiler neden asılmamıştır? Bu soruya cevap olarak şu söylenebilir: 150'liklerin yaklaşık 50'si toplum nezdinde lider, âlim, ön plana çıkan elit tabakadan insanlardır. Bu kişilerin asılarak cezalandırılması, belki de o dönemde birçok isyana sebep olacak ve yeni kurulan devletin temellerini sarsacak hatta yıkımına neden olacaktı. Devletin kurucuları ihtimalleri muhtemelen daha önce öngörmüşlerdir. 150'likleri bu yüzden asmadan, öldürmeden (toplumun dikkatini çekmeden) sürgüne göndermişlerdir. Sürgün cezası toplumun kanıksadığı, II. Abdülhamit'in klasik ceza metoduydu. Yeni devletin kurucuları da bu ceza yönetimini benimsemiş olacaklar ki bu kişileri, vatandaşlığa almadan sürgüne göndermiştir.

Akla ikinci soru olarak şu gelebilir: Bu kişiler, hükûmete ciddi bir muhalefet teşkil ediyorlar mıydı? Bu soruya da şöyle cevap verilebilir: Hayır bu kişilerin ortak ideolojileri, siyasi fikirleri bulunmuyordu. Dolayısıyla ciddi bir muhalefet bütünlüğü yoktur. 150'lik listesi aslında bir torba listedir. Bu torba listeye, farklı farklı gruplar bir araya getirilerek yazılmıştır. Hükûmetin, bu kişiler hakkında ayrıntılı bir dosya düzenleme, arşiv yapma gibi bir çabaya da girmediği gözlemlenmiştir. 150'liklerin yer aldıkları gruplara özetle bakıldığında:

- 1- Vahdeddin'in maiyeti grubunda olanlar: Genel olarak Vahdeddin'in Anadolu hareketine karşı faaliyetlerine iştirak etmiş olan ve padişaha en yakın 150'likler bu grupta toplanmıştır.
- 2- Sevr Muahedesi imzalayan ve Kuvayı İnzibatiye'ye dâhil kabine azaları: Millî Mücadele döneminde yani Mondros Ateşkes antlaşması sonrası İstanbul'da birçok kabinenin kurulduğu görülmüştür. Ancak bu kabinelerden ikisi Ankara Hükûmeti için çok zararlı olmuştur. Bu yüzden Sevr Antlaşmasını imzalayan kabine ile Kuvayımilliye'ye karşı oluşturulan Kuvayı İnzibatiye ordusunu kuran kabinelerde yer alan bakanlar 150'likler listesine dâhil edilmişlerdir.
- 3- Sevr Muahedesi imzalayan Heyet-i Murahhasa (Devlet namına bir yere gönderilen yetkili kişi): Sevr Antlaşmasını imzalayan kişilerin Anadolu'daki Müslüman halkın istikbaline kasteden kişiler olarak adlandırılarak listeye dâhil edilmişlerdir.
- 4- Kuvayı İnzibatiye'ye dâhil olanlar: Bu grupta ise Kuvayı İnzibatiye'de yer alan 6 kumandan listeye dâhil edilmiştir.
- 5- Mülkiye ve askeriye'den olan kişiler: İsyanlarda rol oynamış, Ankara Hükûmeti'ne karşı olmuş Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri, bakan, ayan, mebus, vali, kaymakam, kadı, müftü, belediye başkanı olan otuz bir kişi bu grupta yer almıştır.
- 6- Ethem ve yakın çevresi: Ethem'in düzenli orduya geçişi reddetmesi ardından Yunan kuvvetleri tarafında yer alması Ankara Hükûmeti'ni çok zor durumda bırakmıştır. Ankara Hükûmeti bu ihaneti unutmamıştır. Ethem'in kardeşleri olan Reşit ve Tevfik de Ethem tarafında yer almıştır. Bu grupta bir diğer kişi ise Kuşçubaşı Eşref ve Eşrefin kardeşi Hacı Sami Ankara Hükûmeti'ne karşı savaşmıştır.
- 7- Çerkez Kongresi'ne murahhas olarak iştirak edenler: Bu derneğe katılanlar, Anadolu'nun önemli bir çoğunluğunu Çerkezlerin oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Çerkezlere uyguladığı (iddia ettikleri) Türkleştirme politikası neticesinde: Göçte yakalandıkları hastalıklar sebebiyle nüfuzlarının 6 milyon olması lazım gelirken 2 milyonda kaldıklarını belirtmişlerdir. Yunanlılar himayesinde özerk bir devlet kurmayı talep ettiklerini beyan etmişlerdir.
- 8- Polisler: İstanbul Hükûmeti tarafını tutmuş veya İstanbul şehrinde İngilizler lehine çalıştığı iddia edilen dokuz polis amiri- memurudur.

- 9- Gazeteciler: Halkı Ankara Hükûmeti aleyhine kışkırtan gazete sahipleri veya gazete müdürleridir.
- 10- Diğer eşhas: Marmara bölgesinde çıkarılan Anzavur / Düzce İsyanları'yla ilgili olarak bu listeye alındıkları saptanmıştır.

9- Affedildikleri yıl olan 1938 yılında gazeteler, 150'likler hakkında neler yazmışlardır?

Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu, bir bakıma İslam Hukuku'nun terk edilip Avrupaî laik hukuka, ekonomide ise batı tipi kapitalist ekonomiye geçişi temsil etmiştir. 1930'lu yılların sonlarına gelindiğinde, bu düzen değişikliğinin gerektirdiği dönüşümlerin icra edilmiş olduğu görülür. 1938'lere gelindiğinde, Türkiye'de Cumhuriyet rejimi oturmuş, devrimin ilk yıllarındaki yeni rejimi koruma duygusu yerini güven duygusuna bırakmıştır. İsyanlar sona ermiş, düşman devletlerle (Yunanistan, İngiltere) olan savaş yerini dostluğa bırakmıştır.

İsmet İnönü yerine geçen Başbakan Celal Bayar'ın desteği ve Atatürk'ün buyruğu ile 29 Haziran 1938 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 3527 sayılı yasayı çıkartmış ve bu yasa ile 150'likler bağışlanmış, vatandaşlık hakları geri verilmiştir.

Bu sayılan sebeplerin yanında, M. Kemal'in gurbettekilere acıma duygusuyla talimat verdiği 150'liklerin af konusunun gündeme alınmasını sağlayan başka nedenler de vardır: 150'liklerin bir kısmından ve Türkiye'deki ailelerinin af talebi istekleri hükûmete gelmiştir. Bir diğer sebep 150'liklerin 1938 tarihindeki ilerlemiş yaşları ve içlerinde bulundukları sağlık durumları olmuştur. 150'liklerden yaşayanların en gençleri durumunda olan Refik Halit Karay, Refi' Cevad Ulunay, Tarık Mümtaz Göztepe bile artık ellili yaşlarına ulaşmışlardır. O dönemde hükûmet tarafından yapılan araştırmaya göre, 150'liklerin yarısına yakını vefat etmiştir.

Meclis'te de Recep Peker, Cevdet Kerim İncedayı, Rahmi Apak, Mümtaz Ökmen, Necip Ali Küçük gibi önemli mebuslar bu affa karşı çıkmışlardır. Ancak dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu tartışmaları yumuşatarak affın onaylanmasını sağlamıştır. İkna ederken 150'liklerin çocuklarını kastederek babalarının hatasını tamir edebilmek ve memlekete olan borçlarını ödeyebilmek için 150'liklerin çocuklarına fırsat verilmesini beklediğini, babalarının suçlarından dolayı çocukların haklarının yenilmemesi gerektiğini, bu çocukları babalarına kavuşturarak gönüllerinin rahatlatılmasını, bu sebeplerden affın bu millete yakışacağını beyan etmiştir.

Basındaki ve Meclis'te oluşan karşı oylara rağmen, Başbakan Bayar'ın öncülüğünde af yasası gerekçesini hazırlanmış ve bu tasarı mecliste onaylanmıştır.

Af Kanunu Tasarısı basında da yankılar bulmuş, Cumhuriyet Gazetesi'nde Yunus Nadi affa karşı olduğunu belirtmiştir. Ancak kendisinin bu şekilde düşünmesine karşılık bazı yazarlar Refik Halit ve Refi' Cevad'ın yurtdışından yolladıkları yazıları gazetelerinde yayımlamıştır. Çünkü bu kişilerin geçmişlerinde ve sürgünde yayımladıkları yazılarla tanınan bilinen kalemleri - kelimeleri güçlü kişilerdir.

150'liklerin gelmelerinden önce gazeteler üçe bölünmüştür. Birincisi, aflarını talep eden gazeteler, ikincisi gelişen olaylara hiç yorum yapmadan objektif olarak gazetelerinde yer verenler, üçüncüsü ise aflarını istemeyen gazetelerdir. Aflarını talep eden ve ülkelerine geri gelmelerini isteyen gazetelerden en önde gelenin Tan Gazetesi olduğu görülmüştür. Diğer gazeteler bu af kanununu gündemlerine fazla almamışken Tan Gazetesi sürekli bu konuyu manşetine taşımış ve ülke gündeminde tutmuştur. Tan gazetesi yazarlarından Ahmet Emin Yalman ise 150'liklerin affedilmelerini destekleyen yazılar yazmıştır.

Son Posta Gazetesi 1 ve 13 Haziran 1938 tarihlerinde bu olayı manşetine taşımış ve sadece kanun metnini neşrederek bu olaya objektif bir şekilde olayı yorumlamadan yer vermiştir. Cumhuriyet'in 150'liklerin affı meselesinde yürüttüğü kampanyasına karşı Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak gibi hükûmet politikası yanlısı yayım yapan gazeteciler bir şey yazmamışlardır. Eski muhaliflerden Hüseyin Cahit, Velid Ebuziya sessiz kalmayı yeğlemişlerdir.

Siyasî muhaliflerin yurt dışına kaçarlarken beraberlerinde büyük servet götürdükleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşmiş genel bir kanıydı. Ancak bu genel kanının yanlış olduğu 150'liklerin anılarında, yurt dışındaki mesleklerinde, yaşam biçimlerinde ve yoksulluktan ölmeleri sebeplerinde açıkça görülmüştür. 150'likler içinde, üst bürokratik görevlerde bulunmuş olan Kiraz (Ahmet) Hamdi Paşa, Albay Ahmet Refik, Ali Nadir Paşa, Ali Galip gibi kişiler de yurt dışında yoksulluk içinde ölmüşlerdir.

10- Cumhuriyet rejimi bu kişileri yurtdışında nasıl izlemiştir?

150'likler yurtdışında muhbirler, konsolosluklar, elçilikler aracılığı ile takibe alınmışlar ve faaliyetleri, toplantıları, kurmuş oldukları dernekler, yapmış oldukları seyahatler izlenmiştir. 150'liklerden bazıları Millî Âmale Hizmet'ine katılarak

yurtdışındaki arkadaşlarının faaliyetlerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bildirmişlerdir. Bunun nedeni kişisel husumetler veya hayatlarını sürdürebilmek amacıyla para kazanma ihtiyacıdır. Çünkü bağlı oldukları ülkelerde vermiş oldukları dilekçelerde genellikle maddi sıkıntı çektiklerini bildirmişlerdir. Bu kişiler yurtdışında hayatlarını sürdürürken ilginç bir şekilde, birbirlerini ihbar etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti muhbiri olduklarını bilmeden birbirlerinin faaliyetlerini haber vermişlerdir. Birbirlerini kötölemişler ve bunun karşılığında ücret almışlardır. Yapılan arşiv araştırmasından tespit edilen 150'lik muhbirler: Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa, Eski Bursa Vali Yardımcısı Aziz Nuri, Kaymakam (Yarbay) Fettah Bey, Said Molla, Fanizade Mesut, Refi' Cevad'dır. Elde edilen arşiv belgeleri gizlilik içerdiğinden yayımlanmamıştır. Tezde epeyce yekûn teşkil eden kaynaklardan yararlanarak, çoğu kez de hatıralara dayalı olarak, sürgün edilen bu insanların biyografilerinden konuyla ilgili kısımlar ele alınmıştır. Özellikle son yıllarda bu isimler hakkında yapılan sair çalışmalar ve yayınlanan anılar, tezin hazırlanmasına ışık tutmuştur. Bu tezde, Millî Mücadele tarihinin aydınlatılması hususunda tespit edilen 150'lik muhbirlerin isimleri ve yurtdışındaki faaliyetleri, yeni çalışma alanlarına vesile olacağı düşünülmektedir.

11- Sürgün yıllarında, 150'liklerin geçmişlerinden dolayı pişmanlık duyanları var mıdır?

“Anadolu halkının düşmanla iş birliği yapıp Ankara Hükûmeti'yle savaşmıştır.” şeklinde bir iddiada bulunmak, tarih yanılgısı oluşturabilir. Çünkü Anadolu'da yaşayan halk uzun süren savaşlar neticesinde yorulmuştur. Yaşanılan hayata kısaca bakılırsa: Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmış, tüm savaşları kaybetmiştir ve ordu, savaşılan cephelerden geriye yani Anadolu'ya çekilmiştir. Anadolu'ya düşman girmiştir ve savaş suçlusu olarak görülen İttihat ve Terakki Fırkası İstanbul'da çıkan gazetelerce suçlanmaktadır. İtilaf Devletleri savaşarak geçemediği Çanakkale Boğazı'ndan ateşkes antlaşmalarıyla kolaylıkla geçmiştir ve düşman gemileri İstanbul'a yerleşmiştir.

Bir zamanlar Osmanlı topraklarında yaşayan Yunanlılar, İzmir'i kolaylıkla işgal etmiş ve aşama aşama Selçuklu Devleti'nin Bizans'tan aldığı toprakları geri almışlardır. Anadolu'da oluşan otorite boşluklarından dolayı türeyen çeteler, düşmanla savaşmak yerine daha kolay olanı yapmışlardır: Çaresiz halkın mallarını ellerinden almışlardır. İstanbul Hükûmeti bu durumdan istifade ederek resmî memurlar aracılığı ile

Anadolu’da ortaya çıkan hareketi, halka bir çete faaliyeti olarak tanıtmıştır. İstanbul Hükûmeti’ne göre, Anadolu’da yer alan Kuvayımillîyeciler, İttihat ve Terakki Fırkası’na mensup olan ve Anadolu’ya geçip halkı içinde bulundukları durumdan daha zor bir duruma düşürecek kişiler olarak algılanmıştır. Bu sebeple İstanbul Hükûmeti, halktan vergi ve asker toplayarak bu kişilerle savaşılmaması gerektiğini öğütlemişlerdir. İstanbul Hükûmeti propagandalarında: Kuvayımillîye’nin de düşman işgalinden istifade ederek İstanbul Hükûmeti’ne isyan ettiğini, halktan haraç topladığını, kişileri kendilerine katılmaya zorladıklarını söylemişlerdir. İstanbul’dan gelen memurlar, Bâb-ı Âliyi temsil etmiş, ellerinde padişahın tuğrasını taşımışlardı. Bu yüzden Ankara Hükûmeti’ne karşı çıkan isyanların genel karakterinde İstanbul Hükûmeti’nin propagandaları etkili olmuştur. Ancak daha sonra Kuvayımillîye’nin Yunanlılara karşı savaştığı ve galip geldiği duyulmaya başlanınca halk, Ankara Hükûmeti’ne güvenmeye başlamışlardır. Bu yüzden İtilaf Devletleri’ne ve Yunanlılara karşı verilen her yeni zaferde halk geçmişinden pişmanlık duyarak kitleler hâlinde Ankara Hükûmeti tarafına geçmiştir.

Aydınlar kesimine bakıldığında ise ilginçtir ki Ankara Hükûmeti’ni haklı görmeleri genellikle gurbet hayatını yaşamaya başlamalarıyla mümkün olmuştur. 150’likler içinde, vatan sevgisini, hasretini ve sürgünü en içli şekilde anlatanlar arasında yazar Refik Halit Karay, Filozof Rıza Tevfik sayılabilir. Bu yazarların yayınlanmış mektupları da mevcuttur. Bu şahıslar içinde, suçsuz olduklarına inananlar, yaptıklarından pişmanlık duyanlar, kendilerini fikir ayrılığı dolayısıyla sadece kusurlu görenler de vardır. Türkiye’de mal-mülk edinme hakları da ellerinden alınmış olan kimi 150’liklerin 1930’lu yıllarda yurt dışı hayatları zorluk içerisinde geçmiştir. Paşalık, valilik, kumandanlık yapmış kişiler; araba sürücülüğü, taş kırıcılığı, hayvan ticareti gibi işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışan kişilere dönmüşlerdir. Bu nedenle tezin son bölümünde olan 150’liklerin siyasi yaşamları kısmı biraz genişçe tutulmuş, bugün dahi adları anılmaya devam eden şahsiyetlerin biyografileri detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

12- Yaşanılan pişmanlıklar eserlere, makalelere, mülakatlara, mektuplara nasıl yansımıştır?

150’liklerden bazı kişilerin pişmanlıklarını dile getirdiklerini, yazdıkları mektuplardan, makalelerinden, eserlerinden öğrenilebilir. Örneğin diplomatik

bilgisinden faydalanmak amacıyla Sevr Antlaşmasını imzalamaya gönderilen Filozof Rıza Tevfik, Anadolu hareketine karşı kişiliği ile öne çıkmıştır. Darü'l-fünun'da (İstanbul Üniversitesi) verdiği derslerde, gazete yazılarında millî mücadele aleyhine söylemlerde bulunmuştur. Ancak sürgün döneminde gurbette yazdığı şiirleriyle, mektuplarıyla pişmanlığını dile getirmiştir. Serab-ı Ömrüm adlı şiir kitabında yazdığı Uçun Kuşlar adlı şiiri vatan hasretini dile getirmesi bakımından manidardır. Kendisi irfanı ve bilgisiyle halka örnek olmak amacıyla siyasete atıldığını ve Sevr Antlaşmasını imzaladığını ancak bundan dolayı çok pişman olduğunu ifade eden Serab-ı Ömrüm kitabında başka mısralarında pişmanlığını şöyle dile getirmiştir.

Sen en bedbahısın insanların!. Mel'un ü menfisin!

Uzak düştün yazık, Darıssaâdet âsitanından (avlu)

Uyup şeytana i'râz eyledin (yüz çevirmek) "misakımillîden"

İnad ettin, cüdâ düştün (uzak kalmak) vatan bağ-ı cihanından.

Delil olmak şânın halka irfanınla ilminle

Zelil oldun gurûrundan, kovuldun hânûmânından (ev,bark)

150'likler nasıl görülmelidir? Vatandaşlıktan çıkarılan 150 kişi esasen Anadolu'nun kurtarılması yolunda Ankara Hükûmeti ile fikir ayrılıkları nedeniyle bu yaptırıma maruz kalanlardır. Örneğin hikâyeleri, romanları bugün dahi okunan Refik Halit (Karay), silahlı mücadele ile Anadolu'nun kurtarılmayacağı düşüncesinde olduğu için M. Kemal ve arkadaşları aleyhine yazılar yayımlamıştır. Anadolu hareketini başlatanların İttihat ve Terakki'nin devamı kimseler olduklarını sanmış, bu zihniyetin zaten Mondros Mütarekesi ile sonlandığını, elinden silahları ve tüm savaş mekanizmaları alınmış bir gücün başarılı olamayacağını düşünmüştür. Ama gurbette yeni bir devletin kurulduğunu güçlendiğini görünce, pişmanlıklarını dile getirmiştir. Refik Halit Karay'ın Gurbet Hikâyeleri ve Sürgün gibi kitapları yazmış, sonraki yıllarda Türkiye'de onlarca basımı yapılmıştır.

Bir diğer örnek: Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıf-ı Esbakı (Eski valisi) Fanizade Mesut, Fransızlarla iş birliği yapmış, Millî Mücadele'den sonra Suriye'ye kaçmıştır. 1928'den itibaren, Fransızların desteği ile Paris'te Sorbon'da uluslararası hukuk doktorası yapmaya başlamıştır. 1932'de Dâhiliye Bakanı Şükrü Kaya'ya yazdığı mektupta, doktora tezi için Türkçe kaynaklar kullanmak ve Kürt tezlerini çürütmek istediğini belirterek, belge ve bilgi istemişse de bunları başka amaçlarla

kullanabileceği belirtilerek isteği reddedilmiştir. 1933'te Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine yeni bir başvuru yapan Fanizade Mesut, Türkiye aleyhindeki yayınlara karşı gazete çıkarmak isteğini belirterek yardım istemişse de bu isteği de reddedilmiştir. Avukat olan ve Antakya'da ölümüne (1980 yılına) kadar mesleğini sürdüren Mesut Fanizade, 1938 yılında sürgündeyken yazdığı Atatürk'ün Hayat Felsefesi adlı kitabıyla Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı takındığı yanlış tavrı kendi kalemiyle reddetmiştir. Atatürk'ü överek *“Böyle adamlara verilecek vasıf yapılacak medih yoktur. Büyük tabiri bile, adının yanında çok küçük kalıyor.”* şeklinde 22 sayfalık broşür boyunca Atatürk'ün üstünlüğünü methiyelerle anlatmıştır.

13- 150'liklerin akrabalarında önemli şahsiyetler var mıdır? Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde hangi önemli görevlerde bulunmuşlardır?

150'liklerin ailelerinin cezalandırılıp cezalandırılmadığını tespit edebilmek amacıyla bu soru sorulmuştur. Bu tespitin amacı ise, 150'liklerin cezalandırıldığı tarihlerde cezaların şahsiliği ilkesinin uygulanıp uygulanmadığını tespit edebilmektir. Araştırma sonucunda o tarihlerde bu ilkenin gayet muntazam bir şekilde uygulandığı görülmüştür. Çünkü 150'likler içinde bulunan bir kişi bu listeye alınırken; kardeşlerinin, akrabalarının bürokratlığa devam ettiği veya milletvekilliğini devam ettirmektedir. Aynı şekilde liste hazırlandığı sırada yurtdışında bulunan 150'liklerin aileleri Türkiye bürokrasisinde çeşitli kademelerde çalışmıştır. Bu önemli şahsiyetlerin sülalelerinde Türkiye Cumhuriyeti taraftarı olmuş birçok önemli kişinin yer aldığı portreler bölümünde tespit edilmiştir. 1938 af tarihi sonrasında da bu kişilerin çocukları, torunları önemli mevkilerde bulunmuşlardır. Yani çocuklar, torunlar babalarının yapmış oldukları hatalarda etkilenmemişlerdir. 150'liklerin hayatlarının yer aldığı “Portreler” bölümde bu konu detaylıca incelenmiş olup bu kişilere birkaç örnek vermek gerekirse:

Kuvayı İnzibatiye'nin ilk komutanı 150'liklerden Süleyman Şefik Paşa'nın babası Mevlânâ Türbesinde yatan eski Konya Valisi Ali Kemalî Paşa'dır. Abisi, Tahran ve Moskova büyükelçisi görevinde bulunmuş, yazar Galip Kemalî Söylemezoğlu'dur. Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun damadı ise M. Kemal ile Samsun'a çıkmış ve M. Kemal'in maiyetinde bulunan General Hüsrev Gerede'dir. Hüsrev Gerede Tahran Büyükelçiliği yapmış olup İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaretinde önemli rol oynamış ve Türk-İran ilişkilerinin gelişmesine katkıları olmuştur. Bir diğer damadı

yazar Mithat Perin'dir. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa torunu, bestekâr sanatçı Şehrazat'tır.

Kuvayı İnzibatiye'nin kurmay başkanlığını yapmış olan 150'liklerden Miralay (Albay) Ahmet Refik'in kardeşi Şerafettin Yaltkaya, İnönü devrinin Diyanet İşleri Başkanlığını yapmıştı. Oğlu olan Ömer Refik Yaltkaya da Tekel Genel Müdürü olarak çalışmıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularından Miralay (Albay) Sadık, yazar İbrahim Alaeddin Gövsa'nın amcasıdır.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tezde, önemli kişilerin hayatları ve akrabalık bağları, soy kütükleri bağlamında, cezaların şahsiliği ilkesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında uygulandığı sonucu çıkmıştır. Vatandaşlıktan çıkarılan kişilerin akrabaları Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924-1938 yıllarında) cezalandırılmamıştır. 1938 yılına gelindiğinde ise Cumhuriyet yönetimi için tehlike kalmamış, tartışma konusu olarak bu sürgünler, tümüyle affedilmişler ve yurda dönüşlerine izin verilmiştir. 150'likler bağışlandığında, yurda dönenler kalan ömürlerini, çocukları ve torunları arasında geçirmiştir. Bu önemli siyasi şahsiyetlerin biyografileri, bilimsel ve edebî çalışmalara konu edilmekte, haklarında tezler, makaleler yayınlanmakta, torunları bugün toplum içinde çeşitli mesleklerde çalışmaktadır.

Özetle İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti'nin İtilaf Devletlerine farklı bakış açıları mevcuttur. İşgallere karşı anlayışları, askerî yönetimleri, örgütlenmeleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Mütareke dönemi ise hükûmetlerin Anadolu coğrafyasında meşruiyet bunalımları içinde geçtiği bir dönem olmuştur. Çatışmanın temelinde, bağımsızlık ile himaye/manda seçiminde hangi hükûmetin galip geleceği konusu yer almıştır. İtilaf Devletleri ile Ankara Hükûmeti arasında çıkan temel sorun; Sevr'i kabul edip etmeme tartışmasıdır. Sevr antlaşmasını imzalayanlar, padişah yanlıları, İtilaf Devletleri ile iş birliği yapanlar, iç isyana katılanlar arasından seçilen 150 kişinin Türkiye Cumhuriyetinden sürgün edilmiştir. Bu cezalandırma yolu, aslında Türkiye Cumhuriyeti kurucularının daha önce yani 1. Dünya Savaşı sırasında veya öncesinde beraber çalıştıkları silah arkadaşlarına yani İstanbul bürokratlarına duyduğu saygıyı göstermektedir. Tezde birçok kaynaktan yararlanarak çoğu kez hatıralara dayalı olarak, sürgün edilen bu 150'liklerin siyasi yaşamları yazılmıştır. Bu çalışma,

geçen asrın yöneticilerinin siyasi politikalarını anlama, Millî Mücadele tarihinin aydınlatılması incelenmesi ve değerlendirilmesi yönünde bir kaynak teşkil edecektir.

150'lik olan babaların veya dedelerin kabahatleri, çocuklarına ve torunlarına yüklenilmemiştir. Bu siyasi anlayışla çocukların zekâlarına, fikirlerine önem verilmiştir. Bu nesiller liyakatle bürokrasinin en tepelerine kadar çıkabilmişlerdir. Devletten saygı ve destek gören çocuklar da yeni kurulan bu devlete bağlılıklarını göstermişlerdir. Bazı çocuklar uzun yıllar geçmesine rağmen hâlen vatandaşlığa başvurmamışsa da değişen kanunlar çerçevesinde vatandaşlığa başvurmalarında herhangi bir zorluk bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

TBMM

TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1980), c.8/1: 432-464, Ankara: TBMM Basımevi. 16 Nisan 1924 ve devamı oturumu

TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1985) c.4. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Yer:30-18-1-1 / 1 - 4 - 17

Yer: 30-18-1-1 / 1 - 5 - 10

Yer:30-18-1-1 / 2 - 27 - 3

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Düstur (1931), Üçüncü Tertip, cilt 5, 11 Ağustos 1339— 19 teşrinievvel 1340, İstanbul: Necmi İstiklal Matbaası

Millî Kütüphane Arşivleri

Anadolu'da Yenigün Gazetesi -23,29 Kanun-ı Sani 1340/1924

Ceride-i Resmiye, 15 Mayıs 1927, Sayı: 608 (Düstur, III. Tertip, c.VIII, s. 670)

Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi - 25 Nisan 1924

Milliyet Gazetesi- 7,8,9,10,11,12,13 Ekim 1984

Resmî Gazete. (1925). Ceride-i Resmiye. 07 Ocak 1925 tarih ve 81 sayılı nüshası.

Son Posta Gazetesi-1,13 Haziran 1938

Son Telgraf Gazetesi- 31 Haziran 1938

Tan Gazetesi, “Yüzellilikler Kimlerdir? Onlar Ne Yapmışlardır?” 31 Mayıs 1938

Tan Gazetesi, Yüzellilikler İstanbul'dan Nasıl Nereye Gittiler?” 31 Mayıs, 1938

Tan Gazetesi-31 Mayıs, 1,2,10,30 Haziran 1938

Ulus Gazetesi-31 Mayıs, 1 Haziran 1938

Vakit Gazetesi- 25,26,27,28,29 Nisan 1924

Vatan Gazetesi. “Mustafa Sabri ile Mülakat”, 10 Kanun-u Sanî, (1340)

Yeni Sabah Gazetesi-31 Mayıs, 1 Haziran 1938

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

Belge No: 2 C8

Belge No: 2 D1-D2-D3

Belge No: 12222/9/2

Belge No: 12222-18

Belge No: Dn: 12222-25 Bn:1/A 5
Belge No: 12222-18/I
Belge No: 12222-25, Bn: B 10
Belge No: 12222-25, Bn:1/A 5, Gümölcineli İsmail'in kısa özgeçmişi
Belge No: 12222-25, Bn: 1/a 2.
Belge No: 12222-36/I
Belge No: 12222-37
Belge No: 12222-40/4, Bn:7/E, 3
Belge No: 12222-45
Belge No: 12222-57/III
Belge No: 12222-68
Belge No: 12222-84
Belge No: 12222-149

Tetkik Eserler

- Abadan, Y. (1972). *M. Kemal ve Çetecilik*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Abaloğlu, Y. N. (1955). *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Abaloğlu, Y. N. (1955). *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Abaloğlu, Y. N. (1955a). *Ankara'nın İlk Günleri*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Abaloğlu, Y. N. (1955b). *Ali Galip Hadisesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Abaloğlu, Y. N. (1955c). *Çerkez Ethem*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Abaloğlu, Y. N. (1978). *Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Çağlayan Yayıncılık.
- Adıvar, H. E. (1973). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (1983). *Dağa Çıkan Kurt*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Ağaoğlu, S. (1973). *Babamın Arkadaşları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Ağaoğlu, S. (1973). *Kuvayı Milliye Ruhu*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ahmet Rıza Bey. (1986). *Hatırat*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Akalın, M. (1985). *Millî Mücadele'de Urfa*. Ankara: Özlem Kitabevi.
- Akbıyık, Y. (1990). *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akbulut, A. (1992). "Şeyhülislâm Mustafa Sabri ve Görüşleri". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 32-43.
- Akder, N. (1971). "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Üful Etti, *Türk Kültürü*, (110) s. 116–128.

- Akkeman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Akşin, S. (1983). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – 2 Cilt*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Akşin, S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele - Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Aktaş, Ş. (2004). *Refik Halit Karay*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Akyüz, Y. (1975). *Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*. Ankara: TTK Basımevi.
- Akyüz, Y., Aybars, E., Kocatürk, U., Çağan, N., Bozkurt, G., Ergun, M., Güneş, İ. ve Bilim, C. (1989). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*. Ankara: YÖK Yayınları.
- Albayrak, R. (2004). *Ethem Bey’in Sürgün Yılları (1919-1948)*. İstanbul: Berikan Yayınları.
- Alpargu, M., Özçelik, İ. ve Yavuz, N. (2001). *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayınevi.
- Altınsu, A. (1972). *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Apak, R. (1990). *İstiklal Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*. Ankara: TTK Basımevi.
- Arar, İ. (1988). "Bir 150’liğin Kitabı (Mesud Fânî’nin Atatürk’ün Hayat Felsefesi Hakkında)”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10(59), 62.
- Artuç, İ. (1988). *Balkan Savaşı*. İstanbul: Kastaş Yayıncılık.
- Ata, F. (2007). *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ata, F. (2009). *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa Bir İşbirlikçinin Portresi*. İstanbul: Temel Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (1965). *Söylev – 2 Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1973). *Nutuk – 3 Cilt*. İstanbul: TDTEY.
- Atatürk, M. K. (1981). *Nutuk*. (Z. Kokmaz, Haz). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk*. (İ. Bahar, Haz). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2009) *Nutuk*. (S. Yalçın, Haz.) Ankara: Berikan Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (1974). *Milli Kurtuluş Tarihi – 1838’den 1935’e*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aybars, E. (1988). *Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları*. İstanbul: TDAV Yayınları.
- Aybars, E. (1994). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ayışığı, M. (1994). *Refi Cevad’ın Milli Mücadele Dönemi Makaleleri*, Balıkesir.
- Bademci, A. (2010). *Sarıklı Basmacı, Enver Paşa’nın Umumi Muhaberat Müdürü Molla Nafiz’in Hatıraları*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (1972). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi – 3 Cilt*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bardakçı, M. (2010). *Şahbaba*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Başıkoğlu, M. (1988). “Babam Rıza Tevfik”. *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 59.

- Batıbey, K. Ş. (1979). *Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Bayar, Celal. (2000). *Ben de Yazdım*. İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları.
- Baykara, T. (1993). *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. İzmir.
- Baytok, T. (1970). *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Belen, F. (1973). *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Belen, F. (1983). *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: KTBY.
- Beşir, M. B. (2013). Farklı Yönleriyle Mustafa Sabri Efendi. İstanbul: Tahlil Yayınları.
- Bıyıkhoğlu, T. (1992). *Trakya'da Milli Mücadele*. c. II, Ankara: TTK Yayınları.
- Bıyıkhoğlu, T. (1959). *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bıyıkhoğlu, T. (1960). "Birinci TBMM'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri". *Bellekten*, 34(95).
- Bilgili, M. F. (1938). *Atatürk'ün Hayat Felsefesi*. Hatay: Hatay Yayınevi.
- Bilsel, M. C. (1933). *Lozan – 2 Cilt*. İstanbul: A. İhsan Matbaası.
- Bingöl, S. (2010). *150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi)*. İstanbul: Bengi Yayınevi.
- Birinci, A. (1990). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası – 2. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Birinci, A. (1997). "Fânîzâde Ali İlmî Bey". *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 5, 75-80.
- Birinci, A. (1998). Hürriyet ve İtilaf Fırkası, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18, 507-511.
- Borak, S. (2004). *Yeşil Ordu ve Çerkez Ethem Olayı*. İstanbul: Kırmızı Beyaz Yayınevi.
- Bozdağ, İ. (1991). *Osmanlı'nın Son Kahramanları Batı Trakya Türkleri ve Medine Müdafası*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (1984). *Abdülhak Hamit ve Mülâhazat-ı Felsefîyesi*. (A. Uçman, Haz). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (1993). *Biraz da Ben Konuşayım*. (A. Uçman, Haz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (1999). *Serab-ı Ömrüm ve Diğer Şiirleri*. (A. Uçman, Haz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (2005). *Felsefe Dersleri*. (E. S. Yalçın, Haz). Ankara: Berikan Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (2014). *Serab-ı Ömrüm* (Haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (2016). *Rıza Tevfik'in Mektupları* (Haz. Abdullah Uçman). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Budak, M. (1995). *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Yeni Şafak Yayıncılık.
- Coşar, Ö. S. (1978). *Milli Mücadele Basını*. İstanbul: İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

- Criss, Nur Bilge. (2020). *100. Yılında İstanbul'un İşgal Günleri*. İstanbul: Kültür A.Ş.
- Çağlar, G. (1995). Kuvay-ı İnzibatiye. *Atatürk Yolu Dergisi*, 4(15), 343-365.
- Çakmak, A. N. (2007). *İşgal Günlerinde İşbirlikçiler (Hüsniyadis Hortladı)*. İstanbul: Kumsaati Yayıncılık.
- Çarıklı, H. M. (1967). *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvay-ı Milliye Hatıraları*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Çerkez Ethem. (2000). *Anılarım*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Çerkez Ethem. (2008). *Çerkez Ethem'in Anıları*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınevi.
- Danişment, İ. H. (1961). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi – 4 Cilt*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demir, G. ve Bolat (2017). Çerkezler'de Kimlik ve Aidiyet. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. İstanbul.
- Demirel, E. (2002). *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Demiryürek, M. (2003). "Kıbrıs'ta Bir 150'lik: Sait Molla (1925-1930)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1211-1238.
- Dinamo, H. İ. (1970). *Kutsal İsyan* 8. cilt. İstanbul: May Yayınları.
- Dursunoğlu, C. (1946). *Milli Mücadele'de Erzurum*. Ankara: Ziraat Bankası Matbaası.
- Efe, A. (2007). *Efsane'den Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref*. İstanbul: Bengi Yayınevi.
- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdeha, K. (1993). "Türkiye Nüfusuyla İlgili Az Bilinen Bir Kaynak". *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 158.
- Erdeha, K. (1998). *Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Erdem, T. (2021). *Türkiye'de Siyasi Hayat ve Kültür*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Eroğlu, H. (1982). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: MEB Yayınevi.
- Erol, M. (1972). *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920), Ders Notları*, Giresun: İleri Basımevi.
- Ersoy, M. A. (2011). *Safahat*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Ertuna, H. (1984). *1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Ertürk, H. (1996). *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Sebil Yayıncılık.
- Esengin, K. (1969). *Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı*. Ankara: Ankara Matbaası.
- Esengin, K. (1975). *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayıncılık.
- Fani, M. (1938). *Atatürk'ün Hayat Felsefesi*. Antakya-Hatay: Basımevi yok.

- Fanon, F. (2021). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. İstanbul: Metis Yayınları
- Feyzioğlu, T. (1963). *Devlet Adamı Atatürk*. Ankara: MEB Yayınevi.
- Fidan, M. (2019). Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961). *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(8), 334-341.
- Flanz, G. H. (1956). *XIX. Asır Avrupa'sında Anayasa Hareketleri*. (N. Erder, Ş. Mardin, A. Sinanoğlu, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Friedrich, C. ve Brezinsky, Z. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. (O. Onaran, Çev.). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Gaulis-Berthe, G. (1981). *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*. (C. Yazarsoy, Çev.). İstanbul: Sebat Matbaası.
- Gencer, A. İ. ve Özel, S. (1991). *Türk İnkılap Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gençosman, K. Z. (1981). *Devlet Kuran Meclis*. İstanbul: Hür Yayınevi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1984). *Atatürkçülük – 3. Cilt*. İstanbul: MEGSBY.
- Gentizon, P. (1983). *M. Kemal ve Uyanan Doğu*. (Çev. F. Ülkü.). Ankara: KTBY.
- Giriti, İ. (1980). *Kemalist Devrim İdeolojisi*. İstanbul: İÜHFY.
- Goloğlu, M. (1971). *Cumhuriyete Doğru, Milli Mücadele Tarihi – 4. Cilt*. Ankara: Banur Matbaası.
- Goloğlu, M. (1973). *Halifelik Ne İdi, Nasıl Alındı, Niçin Kaldırıldı?*. Ankara: Kalite Matbaacılık.
- Göde, K. (1992). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gök, D., Akandere, O., Sönmez, O. ve Semiz, Y. (1998). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Gövsal, İ. A. (1945). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Göze, A. (1984). *İnkılap Tarihimiz ve Atatürk İlkeleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Göztepe, T. M. (1968). *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Göztepe, T. M. (1969). *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Gündağ, N. (1987). *1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hablemitoğlu, N. (2006). *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*. İstanbul: Birharf Yayınları, İstanbul,
- Halıcı, Ş. (1998). *Yüzellilikler*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Halıcı, Ş. (2013). Atatürk'e Suikast Girişimi: Hacı Sami ve Çetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII (27), 105-121.
- Halıcı, Ş. (2018). "İstihbarat Raporları Işığında Saruhan Mebusu Yüzellilik Reşit Bey'in Sürgün Yılları". *International Journal of History*, 10(3).

- Halıcı, Ş. (2019). Damat Ferit'in Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in Milli Mücadele ve Sürgün Yılları. *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, VIII(2), 117-159.
- Halıcı, Ş. (2021). *Mütareke Döneminin İşbirlikçiler Yüzellilik Gazeteciler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Halli, R. (1992). *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları – 2 Cilt*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heyet. (1968). *Türk İstiklal Harbi c.I-VI*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Heyet. (1986). *Atatürkçü Düşünce Sistemi*. İstanbul: Deniz Harp Okulu Yayınları.
- Heyet. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*. İstanbul: Deniz Harp Okulu Yayınları.
- Heyet. (1989-1990). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, II: Atatürkçülük İlkeleri*. Ankara: YÖK Yayınları.
- Heyet. (1995). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi: Atatürk İnkılapları*. Ankara: YÖK Yayınları.
- Heyet. (1997). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk İnkılabı'nın Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı*. Ankara: YÖK Yayınları.
- Himmetoğlu, H. (1975). *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- Hopkirk, P. (1995). *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Gazetesi Yayınları.
- Hür, A. (2013). *Öteki Tarih – 3 Cilt*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- İşık, İ. (2001). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları.
- İğdemir, U. (1975). *Heyeti Temsiliye Kararları*. Ankara: TTK Yayınları.
- İğdemir, U. (1986). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: TTK Yayınları.
- İğdemir, U. (1989). *Biga Ayaklanması ve Aznavur Olayları*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1969). *Son Sadrazamlar – 2 Cilt*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İnan, A. ve Karal, E. Z. (1946). *Atatürk Hakkında Konferanslar*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar*. 1. Kitap, Ankara.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar – 2 Cilt*. Ankara: Bilgi Yayıncılık.
- İnternet: Anadolu Ajansı. (2012). Saraydaki Kayserili Şükrü Bey" Kitabı Çıktı. URL: <https://www.haberler.com/saraydaki-kayserili-sukru-bey-kitabi-cikti-3267763-haberi/>, adresinden 7 Mart 2022'de alınmıştır.
- İnternet: Anonim. (t.y). Tarık Mümtaz Göztepe. URL: www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1383, adresinden 7 Mart 2022'de alınmıştır.
- İnternet: Bayrak, M. (t.y.). *Anti-Toroslar'dan Bir 150'lik: Fânizâde Ali İlmi (Bilgi)*. URL: www.navkurd.net/nivisar/mehmet_bayrak/fanizade_ali_ilmi.htm, adresinden 5 Nisan 2020'de alınmıştır.

- İnternet: Dede, E. (2009). *Batı Trakya’da 150’likler – III. Azınlıkça*, sayı: 44. URL: www.azinlikca1.net/evren-dede/bat-trakyada-150likler-ii.html, adresinden 18 Mayıs 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Erarpat İ. (t.y). *150’liklerin Af Kanunu*. URL: www.ismeterarpat.com/kuscubasi-esref-sencer-150-likler-in-af-kanunu, adresinden 3 Nisan 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Ulunay, R. C. (1999). *Refii Cevat’ın Sürgün Hatıraları*. İstanbul: Arma Yayınları. URL: www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=669, adresinden 7 Mart 2022’de alınmıştır.
- İnternet: URL: haberguncel.blogspot.com/.../vahdettin-dosyasi-9-vahdettinin-kacisi.html, adresinden 1 Şubat 2021’de alınmıştır.
- İnternet: URL: www.ilk-kursun.com/haber/94192, adresinden 5 Ocak 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Vikipedi. (2020). *Süleyman Şefik Paşa*. URL: tr.wikipedia.org/wiki/Süleyman_Şefik_Paşa adresinden 7 Mart 2022’de alınmıştır.
- İnternet: Facebook. (2014). M. Emin Elmacı *Ashında Bu Ahmet Avni Paşa Kim?’’* URL: <https://www.facebook.com/Dusmani.Tani/photos/evet-tam-da-tarihin-belli-ellerde-yaz%C4%B1lmaya-ba%C5%9Fland%C4%B1%C4%9F%C4%B1-bird%C3%B6nemdehay%C4%B1r-asl%C4%B1nda-/499570146812482/> adresinden 15 Mart 2022’de alınmıştır.
- İrgil, C. (2021). *Babalar ve Çocuklar Genç Cumhuriyet’in Vicdan Serüveni*. İstanbul: Sia Kitap.
- İslam, İ. (2009) Milli Mücade’ye Muhalif Bir Gazete: Ferda. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12) 158-174.
- Jaeschke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. (C. Köprülü, Çev). Ankara: TTK Yayınları.
- Kabaklı, A. (1978). *Türk Edebiyatı – 3 Cilt*. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınevi.
- Kandemir, F. (1955). *Atatürk’e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast*. İstanbul: Ekicigil Yayınevi.
- Kandemir, F. (1964). *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*. İstanbul: İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları.
- Kandemir, F. (1964). *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal’in Arkadaşları ve Karşısındakiler*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları.
- Kandemir, F. (1965). *Atatürk’ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları
- Kandemir, F. (1965). *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları.
- Kandemir, F. (1978). *Mustafa Kemal’in Kurduğu Türkiye Komünist Fırkası*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları.
- Kansu, C. A. (1969). *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kansu, M. M. (2019). *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*. 2 Cilt. Ankara: TTK Yayınları.
- Kara, İ. (1987). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi – 2. Cilt*. İstanbul: Risale Yayınları.

- Kara, İ. (1994). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi – 3. Cilt*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karaalioğlu, S. K. (1978). *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*. İstanbul: Yelken Yayıncılık.
- Karabekir, K. (1967). *İstiklal Harbimizin Esasları*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Karabekir, K. (1969). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karabekir, K. (1993). *Paşaların Hesaplaşması*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Karaca, E. (2007). *150’likler*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Karacan, A. N. (2006). *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Karaer, N. (1998). *Tam Bir Muhallif: Refik Halit Karay*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Karay, R. H. (1964). *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Karay, R. H. (1990). *Bir Ömür Boyunca*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (2011). *Bir Ömür Boyunca*. (Y. T. Günaydın, Haz). Ankara: TTK Yayınları.
- Kaya, Y. ve Müezzinoğlu, E. (2017). Siyasi ve İdeolojik Kimliğiyle Mevlanzade Rıfat Bey. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1976-1997
- Keskin, M., Yuvalı, A., Öztürk, A., Ekicikli, M. <https://www.nadirkıtap.com/kitapara.php?ara=kitaplari&tip=kitap&yazar=MUSTAFA+KESK%DDN+&+ABDULKAD%DDR+YUVALI+&+AYH>(1995). *Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Kayseri: Ufuk Kitabevi.
- Kılıç, A. (1955). *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kinross, L. (1966). *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. (N. Yenibalı, A. Tezel, Çev). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kocatürk, U. (1971). *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Koloğlu, O. (1979). *Trablusgarb Savaşı ve Türk Subayları*. Ankara:
- Koloğlu, O. (1981). *Mustafa Kemal’in Yanında İki Libyalı Lider Ahmet Şerif, Sülyman Baruni, Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi*. Ankara: Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını.
- Kuran, A. B. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Çeltüt Matbaası.
- Kurucu, A. U. (2013). *Hatıralar*. (M. E. Düzdağ, Haz). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kutay, C. (1955). *150’likler Faciası*. İstanbul: Tarih Kütüphanesi Yayınları.
- Kutay, C. (1956). *Atatürk-Enver Paşa Hadiseleri*. İstanbul: Ercan Basımevi.
- Kutay, C. (1965). *Lawrens’e Karşı Kuşçubaşı*. İstanbul: İklim Yayınevi.
- Kutay, C. (1978). *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*. İstanbul: Cemal Kutay Kitaplığı.
- Kutay, C. (1982). *Anayasa Kavgası*. İstanbul: Tarih Yayınevi.
- Kutay, C. (1990). *Çerkez Ethem Dosyası*. 1- 2. Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Küçük, Y. (1979). *Türkiye Üzerine Tezler*. 1-5 Cilt. İstanbul: Tekin Yayıncılık.
- Lewis, B. (1970). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (M. Kıratlı, Çev). Ankara: TTK Yayınları.

- Lütfi, A. (1997). *Osmanlı Adalet Düzeni*. (E. Beylem, Haz). İstanbul: Marifet Yayınları.
- Madanoğlu, C. (1982). *Anılar*, c. I. (1911-1938). İstanbul: Çağdaş Yayınevi.
- Madanoğlu, H. T. (1973). *Madanoğlu Dosyası-1*, Ankara: Töre Devlet Yayınevi.
- Madanoğlu, H. T. (2019). *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, İstanbul: Kaynak Y.,
- Mazıcı, N. (1984). *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*. İstanbul: Dilmen Yayınları.
- Mazıcı, N. (2000). "Af Yasalarında 150'likler". *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55(1).
- Meray, S. L. (1971-1973). *Lozan Barış Konferansı Tutanakları-Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Meray, S. L. ve Olcay, O. (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*. Ankara: EÜSBFY
- Mevlânâzade Rıfat Bey. (1992). *Mevlânâzade Rıfat'ın Anıları*. (M. Martı, Haz). İstanbul: Arma Yayınları.
- Mevlânâzade Rıfat Bey. (1996). *31 Mart, Bir İhtilalin Hikayesi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mevlânâzade Rıfat Bey. (2000). *Türkiye İnkılabının İçyüzü*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mevlânâzade, R. (1993). *Türkiye İnkılabının İç Yüzü* (hazırlayan: Metin Hasırcı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mısıroğlu, K. (1973). *Yunan Mezalimi*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Mısıroğlu, K. (1978). *Lozan, Zafer mi Hezimet mi? – 3 Cilt*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Muhtar, Mahmut. (2016) *Balkan Harbi Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*. İstanbul: Olympia Yayınları
- Mumcu, A. (1976). *Hukuksal ve Siyasal Bir Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Mumcu, A. (1976). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Mumcu, A. (1981). *Atatürkçülükte Temel İlkeler*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevleri.
- Mumcu, U. (1993). *Kürt İslam Ayaklanması (1919-1925)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Müftüoğlu, M. (1985). *Yalan Söyleyen Tarih Utansın – 10 Cilt*. İstanbul: Çile Yayınevi.
- Nam, M. (2010). Tarihın Kırılma Noktasında Son Şeyhülislamıardan Mustafa Sabri Efendi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(Ocak-Haziran), 95-118.
- Noyan, M. (2007). *Milli Mücadelede Yüzellilik Olayı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Nur, R. (1968). *Hayat ve Hatıratım – 4 Cilt*. İstanbul: Altındağ Yayınları.
- Nur, R. (1981). *Türk Tarihi – 2 Cilt*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. (C. Kutay, Haz). İstanbul: Tercüman Yayınevi.

- Olçay, O. (1981). *Sevres Antlaşması'na Doğru*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Osmanoğlu, Ş. (2007). *Babam Abdülhamid/Saray ve Sürgün Yılları*. İstanbul: L&M Yayınevi.
- Öke, M. K. (1989). *İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Öndeş, O. (2012). *Vahideddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor, Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Özalp, K. (1988). *Milli Mücadele*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özkan, H. (1994). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Özkan, Ş. (2005). *Yüzellikler and Süleyman Şefik Kemali: A Legitimacy and Security Issue*. Boğaziçi Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özkaya, Y. (1981). *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, A. (1994). *Millî Mücadelede Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları. Öztoprak, İ. (1989). *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*. Ankara: TTK Yayınları.
- Öztürk, İ. S. (2004). *Ulus Kurtuluş Mücadelesine Karşı Ayaklananlar, Başkaldıranlar*, Ankara: ATO Yayınları.
- Öztürk, K. (1981). *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*. Ankara: KB Yayınları.
- Öztürk, K. (1992). *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*. Cilt 1. Ankara
- Payaslı, V. ve Duman, O. Ö. (2014) Bir Yüzelliğin Halep Gezi Notlarından Günceler. *Turkish Studies*. Tarık Mümtaz Yazganalp (Göztepe).
- Reşit Paşa. (2001). *İstiklal Savaşında Reşit Paşa'nın Hatıraları*. Ankara: Berikan Yayınevi
- Sabri, Şeyhülislam Mustafa. (1993). *Kur'an Tercümesi Meselesi* (Süleyman Çelik Çev.). İstanbul: Bedir Y.,
- Sabri, Şeyhülislam Mustafa. (2014). *Hezeyan Toptancıları- Kemalist Türkiye'nin Din Yanlıları*. İstanbul: Derin Tarih
- Sabri, Şeyhülislam Mustafa. (2017) *Hilafetin İlgasının Arka Planı* (Oktay Yılmaz Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları
- Safi, P. (2020). *Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi*. Ankara: Kronik Kitap
- Sarıhan, Z. (1984). *Çerkez Ethem'in İhaneti*. İstanbul: Kaynak Yayıncılık.
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü – 2 Cilt*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sarıkoyuncu, A. (1997). "Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılabları Karşısı Tutum ve Davranışları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13(39), 787-812.

- Sarıkoçuncu, A. (1997). Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Milli Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşıtı Tutum ve Davranışları. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 794-795.
- Sarınay, Y. (1995). "Yüzelliliklerden Gümülçineli İsmail Hakkı Beyin Faaliyetleri (1908-1945)", *Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Shils, E. (2002). "Merkez-Çevre" (Çev. Y. Z. Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü*. 70, 86-96.
- Selek, S. (1976). *Anadolu İhtilali – 2 Cilt*. İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Selek, S. (1982). *Millî Mücadele I (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*. İstanbul: Örgün Yayınları.
- Sevinç, N. (2011). *İstiklal Harbinde Etnik İhanet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi.
- Sınmaz-Sönmez, C. (2004). "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 89-101.
- Simavi, L. (1978). *İstanbul Sarayı'nın Son Günleri*. İstanbul: Hür Yayınevi.
- Sofuoğlu, M. C. (2006). *Ahmet Hamdi Paşa: İslam Dünyası ve İngiliz Misyoneri, İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor?*. İzmir: Tibyan Yayınevi.
- Sonyel, S. R. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sorgun, T. (2009). *Türklerin İşkencede Bir Yılı Bekirağa Bölüğü*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Soysal, İ. (1985). *150'likler*. İstanbul: Gür Yayınları.
- Soysal, İ. (1985). *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*. İstanbul: Gür Yayınevi.
- Soysal, İ. (1988). *150'likler*. İstanbul: Gür Yayınevi.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Stoddard, P. H. (1993). *Teşkilat-ı Mahsusa*. (T. Demirel, Çev). İstanbul: Arba Yayınları.
- Şahin, M. (2012). *Saraydaki Kayserili Şükrü Bey*. İstanbul: Pelikan Yayınevi.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Şapolyo, E. B. (1979). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi. (1991). *Muhalefetin İflası*. İstanbul: Nehir Yayınevi.
- Şener, C. (1981). *Çerkez Ethem Olayı*. İstanbul: Okan Yayınevi.
- Şener, C. (2000). *Çerkez Ethem Olayı – 1-2 Cilt*. İstanbul: Cumhuriyet Yayıncılık.
- Taçalan, N. (1970). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. 3-4. Cilt. İstanbul: MEB Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (1938). c.26, s.473, Ankara.
- Tekin, M. (1985). *Hatay Basın Tarihi*. Antakya: Yayınevi yok.
- Tetik, A. (2014). *Teşkilatı Mahsusu (Umur-ı Şarkîye Dairesi) Tarihi (1914-1916)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Tevetoğlu, F. (1987). *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*. Ankara: KTB Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1991). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Tevfik, R. (Feylesof) (2014). *Serab-ı Ömrüm* (Haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Toker, Y. (2006). *150'liklerden Portreler*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Topuzlu, C. (1951). *80 Yıllık Hatıralarım*. İstanbul: Güven Matbaası.
- Toros, T. (1989). "Mesut Fanî Üzerine". *Tarih ve Toplum Dergisi*, 61.
- Tosun, R. (1994). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Toynbee, A. (1971). *Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu*. (K. Yargıcı, Çev). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1956). *Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş, İ.Ü. Hukuk Fak. Hususi Hukuku Ord. Profesörü M. Raşid Sevig'e Armağan'dan*. İstanbul: İ. Akgün Matbaası.
- Tunaya, T. Z. (1958). "TBMM Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri". *İÜHF Mecmuası* 23(3-4), 227-247.
- Tunaya, T. Z. (1975). *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: İÜHFY.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de Siyasal Partiler 1.,2.,3. Cilt*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (T.B.M.M.) (1985). *Gizli Celse Zabıtları: 22/23.4.1340 tarihli oturum*. 4. Cilt. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Türksoy, T. (2009). *Apoletsiz General*. Ankara: ECK Matbaacılık
- Uçman, A. (2016). *Rıza Tevfik'in Mektupları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
- Uçman, A. http://www.idefix.com/kitap/abdullah-ucman/urun_liste.asp?kid=2840 ve İnci, H. (2012). *Bir 150'liğin Mektupları Ali İlmî Fani'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ulunay, R. C. (1964). "Üstad Ali İlmî". *Milliyet Gazetesi – 1 Eylül 1964*.
- Ulunay, R. C. (2004). *Bu Gözler Neler Gördü*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Us, H. T. (1942). *TBMM Zabıt Ceridesi, 1920-1941*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Ünal, Y. (2013). *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*. İstanbul: Yeditepe Yayınları
- Winterstetten K. V., (2011). *Berlin-Bağdat- Alman Yayıncılığı ve Osmanlı Politikaları*. (F. Yılmaz, Çev). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yalçın, B. S. ve Gönülal, İ. (1984). *Atatürk İnkılâbı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Yardım, M. N. (1997). *Refik Halit Karay: Hayatı - Sanatı – Eserleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2006). "Mustafa Sabri Efendi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, 350-353.

- Yılmaz, A. Y. (2020). Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar ve 150'liklerden Bazıları. *Turkish Studies - History*, 15(3), 1001-1018.
- Yılmaz, F. (1995). *Türkiye'de Anayasa Gelişmeleri Tarihi (1808-1961)*. Niğde: Elma Ofset Matbaası.
- Yılmaz, F. (1996). *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Yılmaz, F. (1998). *Türk Anayasa Tarihi (1808-1982)*. Niğde: Tekten Ofset Matbaası.
- Yılmaz, F., Öztürk, İ., Can, Z., İyi, Y. ve Doğan, H. (1996). *İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Niğde: Turkuaz Yayınları.
- Yılmaz, F. ve Öztürk, İ. (2003). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Niğde: Özlem Kitabevi.
- Yılmaz, F., Can, Z., Öztürk, İyi Y. ve Doğan, H. (1997). *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Niğde: Tolunay Yayınevi.
- Yılmaz, M. (1987). *Milli Mücadele'de Yeşilordu*. Ankara: KTB Yayınları.
- Yılmaz, M. (1987). *Milli Mücadelede Yeşil Ordu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yücebaş, H. (1950). *Rıza Tevfik*. İstanbul: Yücebaş Yayınevi.
- Yücebaş, H. (1969). *Ulunay-Hayatı-Hatıraları- Eserleri*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Yücebaş, H. (1978). *Filozof Rıza Tevfik– Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Yümlü, M. (2010) Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme. *History Studies*, 2 / 3.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu Hukukuna Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Zerdeci, H. (2004). *Süleyman Şefik Paşa: Hatıratım/ Başıma Gelenler ve Gördüklerim / 31 Mart Vak'ası*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. (N. Salihoğlu, Çev). İstanbul: Bağlam Yayınevi.

EKLER

EK-1. Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Yüz Elli Kişilik Liste -Anadolu'da Yeni Gün-25 Nisan 1924 s-1

Birkaç İsim Tebdil Edilmiştir

Haber Aldığımızı göre geçen akşamki büyük medisin ictima'ında yüz elli kişilik liste müzâkere ** tebdilâtla intâc edilmiştir. Listede ehemmiyetsiz *** isim çıkarılmış yerine defter-i hakânî emin-i esbak*** esbak dâhiliye nezâreti da'vâ vekili Râşid ve iki *** konulmuştur. Bundan ma'dâ tâbi'yyetden iskât *** yekûnu yüze bâliğdir. Bunlar arasında *** Topal Lütfi gibi adamlar da vardır. *** Vekâleti bil' umûm vilâyâta yaptığı tebligâtta *** bulunan bu gibilerin hemân hudûd hâncine *** 'emr itmıştır.

Anadolu'da Yeni Gün-25 Nisan 1924 s-1

Anadolu'da Yeni Gün-25 Nisan 1924 s-1

23 Kanun-ı Sani 1340-Anadolu'da Yenigün, s.1-Ali Galib Hakkında

Dâhiliye Vekâli'nin dün akşamki
beyânâtı

Dâhiliye Vekâli Ferid Bey Ma'mûretü'l Azîz Vâli-i esbaki Ali Galib'in memleketden sebeb-i ihrâcî hakkında sorulan bir su'ale cevaben dün akşam gazetecilere şu beyânâtta bulunmuştur:

“Lozan Mu'âhadesi icâbı bir 'afv-ı 'umûmî beyânâmesi mevcûddur. Bu beyânâmeye göre gerek siyâsî gerek harbî vaktiyle ibkâ' idilen cerâ'imden dolayı hükûmet kimseyi iz'âc ve ta'zîb itmeyecektir. Yalnız buna muhâlif olarak Lozan 'Ahidnâmesi 150 kişi hakkında yeni bir tarz mahkûmiyet kabul itmiştir. Fî'l hakika 'afv-ı 'umûmî beyânâmesine merbut protokolde Türkiye hükûmetinin ta'yîn ideceği 150 kişinin memleket hâricinde ise Türkiye'ye girmelerine mûmâna'at, eğer memleket dâhilinde iseler Türkiye hudûdlarından hârice teb'ide hükûmetimizin salâhiyeti olduğu düvel-i 'akde tarafından kabul edilmiştir. Lozan 'ahidnâmesinin Büyük Millet Meclisi tarafından kabûl ve tertîb edilmiş bulunması hasebiyle bu protokol mâhiyet-i kânûniyeyi hâ'izdir. Binâ'en aleyh yüz elli kişilik listeye dâhil bulunanlar için Türkiye içersüsünde hakk-ı ikâmet yoktur.

23 Kanun-ı Sani 1340-Anadolu'da
Yenigün, s.1

علی غالب حقنده

داخلیه وکیالتک دون آقشامکی بیاناتی

داخلیه وکیلی فرید بک معموده العزیز والی
اسبق علی غالبک مملکتدن سبب اخراجی حقنده
صورتولان بر-ؤلجرباآ دون آقشام غزنه جیلره
شو بیانده بولومشدر :

« — لوزان معاهدهسی ایجابی بر عفو عمومی
بیاننامهسی موجوددر . بو بیاننامهیه کوره کرک
سیاسی کرک حرری وقتبله ایقاع ایدیان جرائمدن
دولابی حکومت کیمسه یازطاج و تذب ایتیمه جکدر .
یاکنز بوکا مخالف اولارق لوزان عهدنامهسی
۱۵۰ کشتی حقنده بکی ر طرز حکومت قبول
ایتشدر . فی الحقیقه عفو عمومی بیاننامهسه مربوط
پروتوقوله تورکیه حکومتک تعین ایدمه جی ۱۵۰
کشتیک مملکت خارجنده ایسه تورکیایه کیرملرینه
ممانت ، اگر مملکت داخلنده ایسه لر تورکیا
حدودلرندن خارجه تبعیده حکومتیزک صلاحیتی
اولدینی دول طاقده طرفندن قبول ایدلمشدر .
لوزان عهدنامهسنک بوبوک ملت مجلسی طرفندن
قبول وآءوب ایدلمش بولمسی حسیله بو پروتوقول
ماهیت قانونیه جی حائزدر . بناء علیه بوزاللی کشتیک
لیستهیه داخل بولسانلر ایچون تورکیا ایچروسنده
حق اقامت بوقدر .

Hakimiyet-i Milliye- 25 Haziran 1924, s.1-150 Kişilik Liste Muhteviyâtı

Dâhiliye Vekâleti Listeyi kat'î sûretde tespit itmiştir

Lozan Mu'ahedesi mücebince afv-ı *** idilmeyecek 150 kişilik liste üzerinde son zamanda ba'zı tebeddülât olduğu ma'lûmdur. Büyük Millet Meclisi'nin evvelki giceki ictimâ'ında bu mes'ele bir daha mevzû' bahs ve liste tabi sûrette tespit idilmiştir. Aynen neşr ediyoruz:

Vahidettin Ma'iyeti:

Yâver-i has Kiraz Hamdi,

Hakimiyet-i Milliye- 25 Haziran 1924, s.1

[illegible]

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Vakit Gazetesi-25 Nisan 1924, s.2

150 Kişilik Liste

Yakında i'ân idilecektir

Ankara, 24 Nisan (Husûsî muhâbirimizden)- Yüz elli kişilik liste yakında i'ân idilecektir. Sâmiî Fethî, Topal Lütî gibi adamlar tâb'iyetden iskâtî dîlmîşlerdir. Dâhiliye Vekâleti vilâyâta bir ta'mîm neşr iderek memleketde bulunan bu gibilerin hudûd hâricine çıkarılmasını tebliğ etmiştir. Listeye yeni olan şahıslar defter-i hakânî emîn-i sâbıkı Refîk, esbâk dâhiliye nezâreti da'vâ vekîlî Râşid'dir. Çıkarılan isimler ehemmiyetsiz olub hâ'in köylülerden 'ibâret'dir.

Vakit Gazetesi-25 Nisan 1924, s.2

Vakit Gazetesi-25 Nisan 1924, s.2

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Vakit Gazetesi-26 Nisan 1924, s.2

Hukûk-ı ‘Umûmiye’den İstisnâ idilenler

Yüz Elli Kişilik Liste

Ankara, 24 Nisan (A.A.)- ‘afv-ı ‘umûmîden istisnâ idilen yüzelli kişilik liste ber vech-i atidir:

Vahidettin’in mâ’iyeti: Yâver-i has Kîraz Hamdi, Hazine-i Hassa müfettişlerinden Kayserili Şa’bân Ağa, Hademe-i Hassa kumandanı Zeki, Tütüncübaşı Şükrü, Serkarîn-i Yaver, Yaverândan Erkân-ı Harb Miralayı Tahir, Yaver Avtı, Esbak hazine-i hassa müdiri ve defter-i hakânî emini Refik,

Sevr Mu’ahedesini imzalayan ve kuvâ-yı inzibatiye dâhil kabîne a’zalarından esbak Şeyhü’l İslâm Mustafa Sabri, ‘Adliye nâzırı esbakı Ali Rüşdü, Ticâret ve Zira’at Nâzır-ı esbakı Cemal, Bahriye Nâzır-ı esbakı Cakacı Hamdi, Ma’arif Nâzır-ı esbakı Beyoğlu Fahreddin, esbak ticâret ve zira’at nâzırı Kızıl Hançerci Remzi,

Sevre mu’ahedesini imzalayan hey’et-i Murahhasa: Ma’arif Nâzır-ı esbakı Hadi, a’yândan şûrâ-yı Devlet re’is-i esbakı Rıza Tevfik, Bern sefir-i esbakı Reşâd Hâlis.

Kuvâ-yı inzibatiyeye dâhil olanlar: kuvâ-yı inzibatiye baş kumandanı Süleyman Şefik, Yaveri süvari yüzbaşısı Bulgar nâmıyla ma’rûf Tahsin, kuvâ-yı inzibatiye Erkân-ı Harbiye re’isi Miralay Ahmed Refik, Mitrilyöz kumandanı ve Damad ferid’in taveri Tarık Mümtaz, İzmir Kolordu kumandan-ı sâbıkı Ali Nâdir, Nemrud Mustafa Divân-ı Harbinde Ka’imakâm Fettâh, Çopur Hakkı.

Mülkiye ve Askeriye’den: Bursa Vali-i esbakı Gümülcelineli İsmail Hakkı, a’yândan Konyalı Zeynelabidin, Fransızlar zamanında Cebel-i Bereket mutasarrıflığından bulunan Fânizâde Mes’ûd, Hürriyet İtilâf lideri Miralay Sadık, Malatya mutasarrıf-ı esbakı Bedirhani Halil Rami, esbak Magnisa mutasarrıfı Giridli Hasan, esbak divân-ı harb re’is Nemrud Mustafa, Uşak Belediye Re’isi Hulusi, Adapazarı Ka’imakamı esbak Mustafa, esbak Tekfûrdağı Müftüsü Hafız Ahmed, Afyonkarahisar mutasarrıf-ı esbak Sabit, Gaziantep mutasarrıflığında bulunmuş olan Celal Kadri, Hürriyet İtilâf Kâtib-i umûmiyesi Adanalı Zeynelabidin, A’yândan evkâf nâzır-ı esbakı Vasfi Hoca, Harput vâli-i esbakı Ali Galib, Bursa vâli vekili esbakı Aziz Nuri, Bursa müftüsü Ömer Fevzi, İzmir, Kadı müşâvir-i sâbıkı Ahmed Asım, esbak İstanbul muhâfız Natık, Dâhiliye nâzır-ı esbakı a’yândan Adil, Dâhiliye Nezâret-i esbakı Mehmed Ali, esbak Edirne valisi ve şehremini Salim, Kütahya’da Yunan mutasarrıfı Hoca Râsihzâde İbrahim, Adana’da vâililik iden Abdurrahman, Karahisar-ı Şarki meb’ûs-ı esbakı Ömer Rıfka, İşkenceci Mülâzım Adil, İşkenceci Mülâzım Rıfka, Kütahya’da Ka’imakamlık iden Hafız Kemal, esbak Çanakka’la mutasarrıfı Mahmud Mahir, İstanbul Merkez Kumandanı Emin, Kilis’de Ka’imakamlık iden Sadullah Sami, esbak Dâhiliye Nezâreti da’vâ vekili ve Bolu mutasarrıfı Osman Nuri.

Edhem ve Avanesi:

Çerkes Edhem, biraderi Reşid, biraderi Tevfik, Kuşçubaşı Eşref, biraderi Hacı Sami, İzmirli Akhisar kumandanı Yüzbaşı Edhem, Düzceli Mehmed oğlu Sami, Dâhiliye Halil oğlu İbrahim, Susurluk’dan Demirkapılı Hacı Ahmed.

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Çerkes Kongresine iştirâk idenler:

Hendek Kazası'nın Siniler Karyesi'nden Yağ Osman, İzmit mutasarrıf-ı esbakı İbrahim Hakkı, Berav Sa'id, Berzek Tahir, *****, Kara Orman Karyesi'nden Harun Reşid, Eskişehirli Safer Hoca, Bigalı Nuri, Beyoğlu İsa, Adapazarı'nda Şahin Bey Karyesi'nde Kâzım, Gönen'in Tozakçı Karyesi'nden Lampat Ya'küb, Gönen'in Bayramiç Karyesi'nden Kumpat Hafız Said, Geceler Karyesi'nden müteka'id binbaşı Ahmed, İzmirli da'va vekili Batazu' Sa'id, Ucukomit Sâmi, Şamlı Ahmed Nuri.

Polisler:

Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin, Mu'avini Kemal, Emniyet-i 'Umûmiye Müdür-i mu'avini Ispartalı Kemal, İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şu'be Müdürü Şeref, Birinci Şu'be Baş Me'mûru Hâfız Sa'id, Sâbık Amavudköy Merkez Me'muru Hacı Kemâl, Polis Baş Me'mûrlarından Namık, Şişli Komiseri Nedim, Adana'da polis müdürlüğü iden Polek Çelebi Yusuf, İzmit merkez me'mûru ve Edirne Polis Müdürü Fu'ad, Unkapanı Merkez me'mûru sâbıkı Sakallı Cemil, Büyükdere merkez me'mûr-ı sâbıkı Mazlûm, sâbık Beyoğlu İkinci komiseri Fu'ad.

Gazeteciler:

Serbesti Gazetesi Mevlânzâde Rıf'at, Türkçe İstanbul Gazetesi Sâhibi Sa'id Monla, İzmir'de Müsâvât sermuharriiri Hafız İsmail, Posta ve Telgraf Müdür-i 'Umûmi-i sâbıkı Refik Hâlid, Bandırma Adalet Gazetesi sâhibi Bahriyeli Ali Sami, Edirne'de Te'mîn Gazetesi sâhibi Münir Mustafa

Diğer eşhâs:

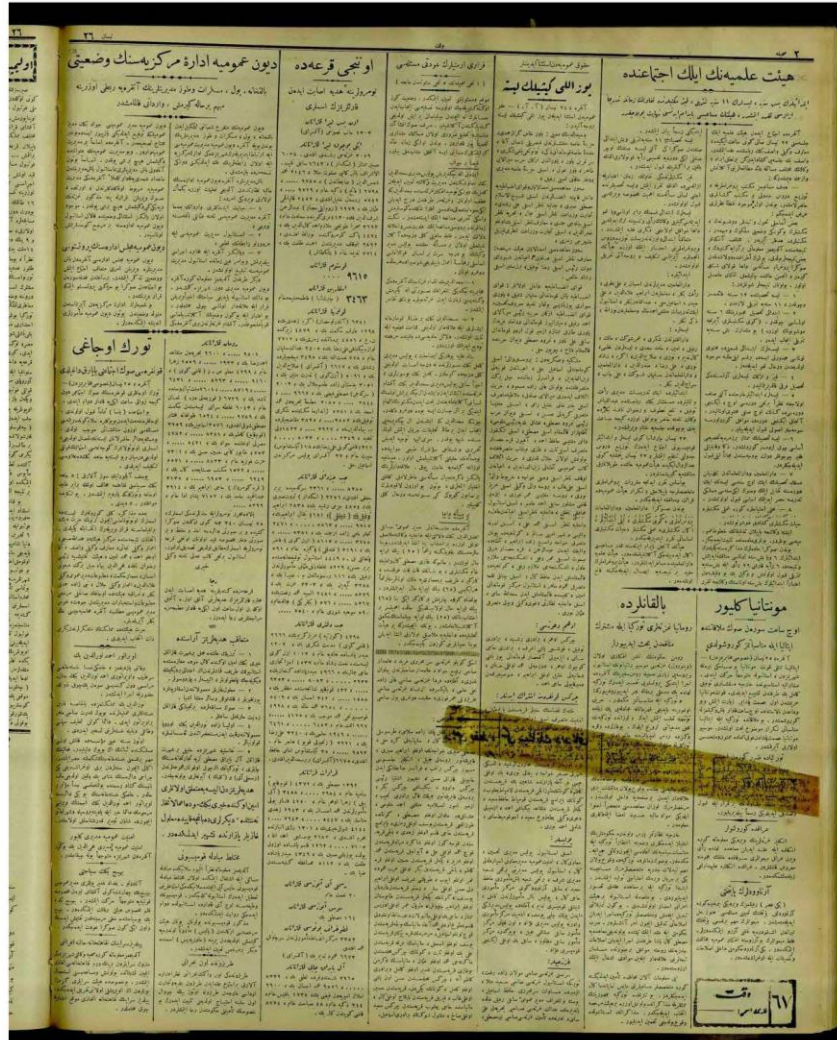
Tarsuslu Kamil Paşazâde Sami, Tarsuslu Paşazâde Kemâl, Süleymaniyeli Kürd Hakkı, Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri, Fabrikatör Bursalı Cemil, İngiliz câsus meşhur Çerkes Ragıb, Fransız zabıtlığı iden Haçinli Kazan Hasan, Meşhûr eşkıya Re'is Çerkes Davud, Binbaşı Çerkes Bekir, Bursalı fabrikatör Cemil'in Ka'in biraderi Necib, İzmir 'umûr-ı islâmiye müfettişi Ahmed Hulusi, Uşak'da Madanoğlu Mustafa, Gönen'de Tozakçı Karyesi'nden Yusuf oğlu Remzi, Bayramiç Karyesi'nden Hacı Kasım oğlu Zühüd, Balcı Karyesi'nden Kocagöz oğlu Şâkir, Murad Karyesi'nden Mehmed oğlu Aziz, Keçeler Karyesi'nden Hüseyin oğlu Kara Kazım, Balcı Karyesi'nden Bekir oğlu Arab Mahmud, Ömer oğlu Eyüb, Topallı Şerif oğlu İbrahim, Deli Hasan oğlu Selim, Rüstem Karyesi'nden Gardiyan Yusuf, Gönen'in Keçeler Karyesi'nden Tabustan oğlu İbrahim Çavuş, Topal Ömer oğlu İdris Mümtaz, Hacı Bey oğlu Canbolat, Abdullah oğlu Deli Kasım, Tuğ oğlu Mehmed Ağa, Manyas'ın Bolca Karyesi'nden Koçoğlu İsmail, Marmara'nın Karapınar Karyesi'nden Ali Bey oğlu Sabit, Gönen'in Çerkes Mahallesi'nden makineci Mehmed oğlu Osman, Manyas'ın Değirmen Boğazı Karyesi'nden Kadir oğlu Kamil ve biraderi Kazım Efe, Çerkes Mahallesi'nden Hasan onbaşı oğlu Kamil, Gönen'in Keçidere Karyesi'nden Hüseyin oğlu Galib, Kızık Karyesi'nden Yaylaç oğlu Kemâl, Manyas'da Hacı Ya'küb Karyesi'nden Çerkes Sa'id oğlu Sâlih, Maktûl Şevket'in biraderi İsmail.

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Vakit Gazetesi-26 Nisan 1924, s.2

و غلہ :
 کامل پاشا کامل پاشا زادہ سلامی ، طرسوسلی
 کامل پاشا زادہ کمال ، سلیمانیہ لی کرد حق ،
 مصطفیٰ صبری خواجہ نک اوغلو ابراہیم صبری ،
 فابریقہ نور بروسہ لی جیل ، انکیز جاسوسی
 مسہور چرکس راغب ، فرانز ضابطلکی ایدن
 حاجینی قازاق حسن ، مشہور اشقیا رئیس
 چرکس داوود ، بیکباشی چرکس بکر ،
 بروسہ لی فابریقہ نور جیل قاضی برادری نجیب ،
 ازمیر امور اسلامیہ مقتدی احمد خلوصی ،
 عشاقی دہ مادن اوغلو مصطفیٰ ، کوناندہ
 طوزاقچی قریہ سندن یوسف اوغلی رمزی ، بایرامچ
 قریہ سندن حاجی قاسم اوغلو زہدی ، بلجی قریہ
 سندن قوجہ کوز اوغلو شاکر ، مراد قریہ سندن
 قوچ محمد اوغلی علی ، آبواجی قریہ سندن محمد
 اوغلو عزیز ، کچہل قریہ سندن حسین اوغلو قرہ
 کاظم ، بلجی قریہ سندن بکر اوغلی عرب محمود ،
 عمر اوغلو ایوب ، طوپاللی شریف اوغلی ابراہیم
 دلی حسن اوغلی سل ، رستم قریہ سندن غاردیان
 یوسف ، کونانک کچہل قریہ سندن طاہرستان
 اوغلو ابراہیم جاووش ، طوپال عمر اوغلی ادریس
 ممتاز ، حاجی بک اوغلی جانبولات ، عبداللہ اوغلو دلی
 قاسم ، طوغ اوغلو محمد آغا ، مانیاسک بولجہ قریہ سندن
 قوچ اوغلو اسماعیل ، مرمرہ نک قرہ پیکار قریہ سندن
 یوسف اوغلو اسحق ، مانیاسک فرقہ قریہ سندن
 علی بک اوغلو ثابت ، کونانک چرکس محلہ سندن
 ماکنہ جی محمد اوغلو عثمان ، مانیاسک ذکرمن
 بوغازی قریہ سندن فہر اوغلو کامل و برادری
 کاظم آفہ ، چرکس محلہ سندن حسن اون باشی
 اوغلو کامل ، کونانک کچی درہ قریہ سندن حسین
 اوغلی غالب ، قیزیق قریہ سندن یایلاج اوغلی کمال ،
 مانیاسدہ حاجی یعقوب قریہ سندن چرکس سعید
 اوغلی صالح ، مقتول شوکتک برادری اسماعیل .

Vakit Gazetesi-26 Nisan 1924, s.2

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Cemal Bey'in Da'vâsı

Dün cinâyet mahkemesinde ru'yet idilmiştir.

Muhtelif mahkemelerce muhtelif zamanlarda taht-ı muhakemeye alınarak hakkında men'i muhâkeme kararı da virilmiş olan Dâhiliye Nâzır-ı esbakı Cemal Bey'in da'vâsı, son celsede kendisinin hasta bulunmamasından dolayı ta'lik idilmiştir. Ta'lik gününün 23 Nisan'a tesâdüf dolayısıyla, geçen çeharşamba günü ru'yeti olmayan bu da'vânın muhakemesine dün İstanbul cinâyet mahkemesi devâm idilmiştir.

Muhâkemenin ilk dakikaları , Ferid Paşa kabinesine iştirâkının hıyânet-i vataniye teşkil idemeyeceğini çünkü Ferid Paşa'nın vatan 'aleyhinde teşkilâta başlar başlamaz kabineden çekildiğini iddi'â iden Cemal Bey'in şahsını müdâfa'asıyla geçmiş, bunu müte'akib re'is:

Ankara'da hükûmet-i millîyenin teşekkülünden sonra isticvâb olundunuz mu ve ne sordular ? Su'alini irâd itmiştir. Cemal Bey:

- Bir şey sordular. Yalnız hükmü okudular ve muhakememin icrâsı için beni İstanbul'a sevk itdiler, cevâbını vermiştir.

Bunu müte'akib muhakemede Ankara mahkemesinin idd'ası ve hükmün ba'zı akşamı kira'at idilmiştir. Ezcümle gerek iddi'ânâmede ve gerek hükmde Ferid Paşa'nın zamân-ı idâresinden bahs olunmakta ve fecâyi' ile ihanetler zikr idilmektedir. Cemal Bey'in İstanbul'a sevkini icâb itdiren karar kira'at olunduktan sonra:

Re'is- Da'vâ Ferid Paşa kabinesinin icrâatı dolayısıyla zikr olunan cürümlere ma'tûfdur.

Cemâl Bey, burada re'isin sözünü bitirmeye vakit bırakmadan demiştir ki:

- O vakit ben, kabinede vekildim.

Re'is- Evvelce bulunmuşdunuz. Bu i'tibârla da'vâ açılmışdır. Ne diyorsunuz ?

-Efendim, fetvâyı çıkartan Ferid Paşa ve kabinesi 'azâsı ma'lûmdur. Ferid Paşa niyetlerden fâriğ olduktan sonra ben Zira'at Nezâretini kabul itdim.

Re'is- Fetvâlar, ne zaman çıkarıldı?

Cemal Bey- Ben o zaman kabinede yokdum. Ma'a fih, galiba Nisan'ın 10-25'inde idi.

Re'is – Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin fa'alîyeti ?

Cemâl Bey- Aynı zamanda.

Re'is- Anzavur mes'elesi ?

Cemal Bey- Hatırmıda değil. Daha evvel olacak.

Re'is- Hülâsa, bütün bunlar, sizin bulunmadığınız zamanda vâki' olmuşdur?

Cemal Bey- Evet, tahkik idilsin; bulundumsa, her bir mes'uliyeti kabule hâzırım.

Bundan sonra, ri'yâset makâmı müdde'i-i 'umûmiyeden mütâla'asını sormuş, makâm-ı iddi'âda da'vâyı iki kısıma ayırarak, Cemâl Bey'in Konya Valiliği zamanına a'id tahkikât idilmiş olduğu hâlde, Dâhiliye Nâzırlığı zamanına a'id olanı meskût geçildiğini kayd ve da'vânın devâm-ı ru'yeti için bu noksânın ikmâli taleb itmiştir.

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Cemâl Bey'in müdâfa'a vekili de sebep-i ithâm olan ef'âl hakkında mukaddemâ gerek Şûrâ-yı Devlet ve gerek Hurşid Paşa Divân-ı Harbi'nce men'-i muhâkeme kararı virildiğinden, da'vanın yine mahkemeye sevkinin câ'iz olamayacağını serd itmiştir.

Bunun üzerine, hey'et-i hâkime, bu hususları tezekkür itmek üzere, salonu terk itmiştir.

Bu esnâda intizârda bulunan Cemal Bey, sabırsızlık 'âlâ'imi göstererek, bir müddet gezinmiş, nihâyet bir köşeye oturarak , cebinden siyah bir kab içindeki gözlüğünü çıkarmış,, elinde tutduğu iki kağıdı tedkik itmiş, mürekkebli kalemîyle ba'zı tashihler yapmış, kâh muhâfız ve kâh vekili ile konuşmuşdur.

Nihâyet, yarım saatlik bir intizârdan sonra, salona 'avdet iden hey'et-i hâkeme mûmâileyhin Dâhiliye vekâleti devrinin tahkikâtı fi'l hakika hükûmet geçilmiş olduğunu kayd iderek evrâk-ı tahkikâtın ikmâli için müstantikliğe vireceğini tebliğ itmiştir.

Cemâl Bey, bunun kısa bir zamanda intâcı temenni itmiş, mahkeme re'isi kendisinde bundan emîn olmasını söylemekle mukâbele itmiştir. Mûte'âkıben, muhakemeye nihâyet virilmiştir.

Ma'a mâfih, son 150 kişilik listeye dâhil bulunması ve bunun da tebliğ idilmesi münasebetiyle Cemal bey'in muhakemesine devâm olunmayarak, mûmâileyhin hudûd hâricine çıkarılması da muhtemel bulunmaktadır.

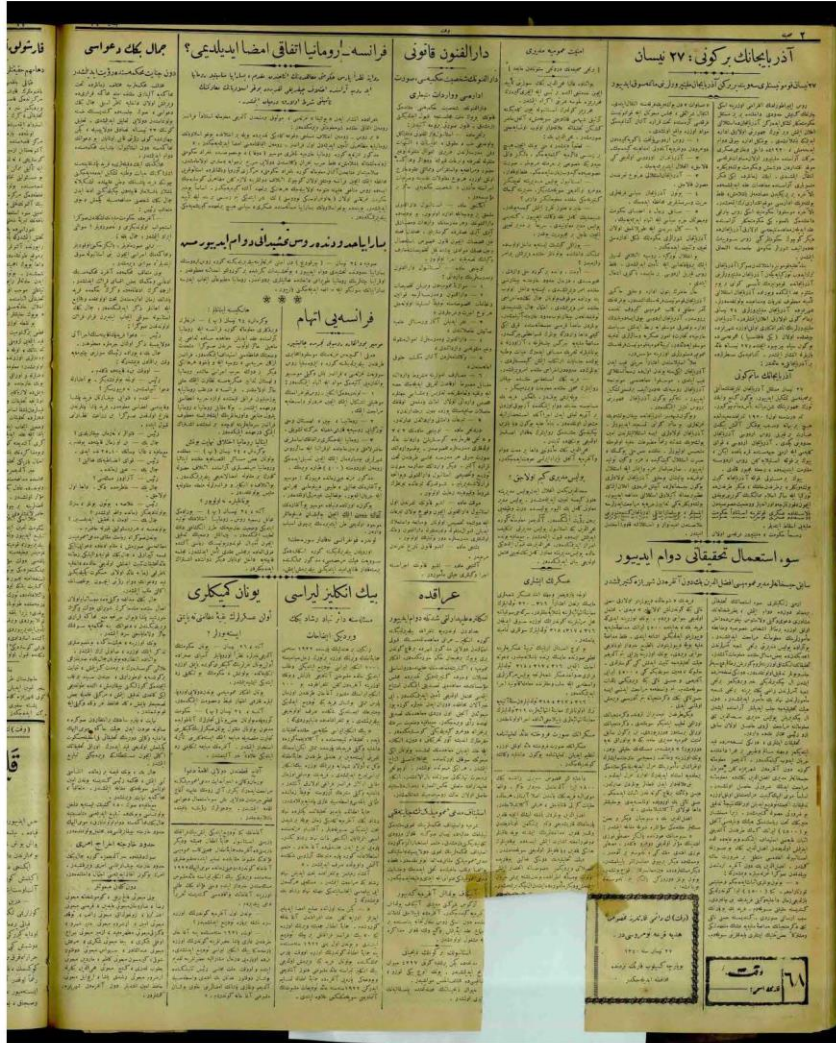
Hudûd-ı Hâricine ihrâc 'emri

Son dakikada haber aldığımıza göre Cemâl bey'in hudûd hâricine çıkarılması 'emri virilmiştir. 'Emrin bugün infâz idilmesi ihtimâl dâhilindedir.

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

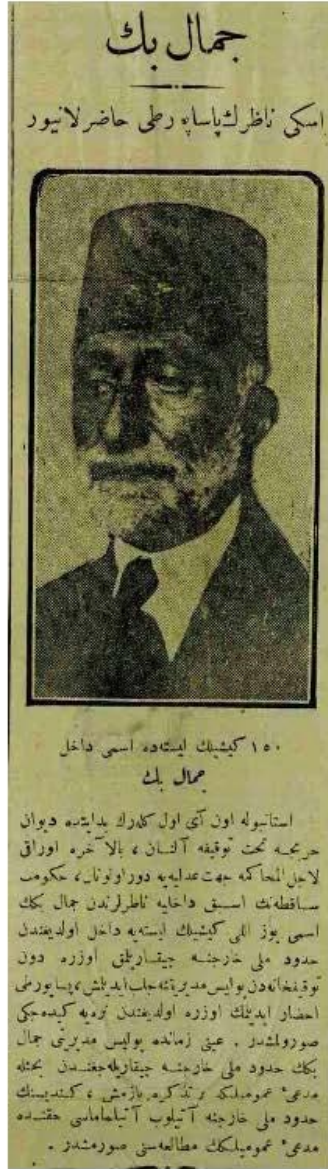

Vakit Gazetesi-27 Nisan 1924, s.2

Vakit Gazetesi-27 Nisan 1924, s.2

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

Cemâl Bey- Vakıf Gazetesi- 28 Nisan 1924, s.1

Eski Nâzın Pasaportu Hazırlanıyor

İstanbul'a on ay evvel gelerek bidâyetde Divân-ı Harbce taht-ı tevkiye alınan, bi'l ahire evrâkı li-edil muhâkeme cihet-i 'adliyye devr olunan, hükümet-i şakıtanın esbak dâhiliye nâzırlarından Cemâl Bey'in ismi yüz elli kişilik listeye dâhil olduğundan hudûd-ı millî hâricine çıkarılmak üzere dün tevkîfhaneden polis müdüriyetine celb idilmiş, pasaportu ihzâr idilmek üzere olduğundan nereye gideceği sorulmuşdur. Aynı zamanda polis müdüriyeti Cemâl Bey'in hudûd-ı millî hâricine çıkarılacağından bahisle müddei-i 'umûmiliğe bir tezkire yazmış, kendisinin hudûd-ı millî hâricine atılıp atılmaması hakkında müddei-i 'umûmiliğin mütâla'asını sormuşdur.

Vakıf Gazetesi- 28 Nisan 1924, s.1

EK-1. (devam) Osmanlı Döneminden Konuya Dair Gazeteler ve Tercümeleri

'Afv-ı 'Umûmî Kânunu

İstanbul Vilâyeti'ne tebliğ edildi

Medisce kabul idülüb İstanbul Vilâyeti'ne tebliğ idilen ('afv-ı 'umûmî kânunu)nun sureti ber vech-i atidir:

Madde 3- Lozan Mu'âhedenâmesine merbut 'afv-ı 'umûmî beyânnâme protokolünde istihdâf idilen yüz elli şahsı işbu 'afvdan müstesnadır.

ماده ۳ — لوزان معاهده نامه سنه مربوط
عفو عمومی بیان نامه پروتوقولنده استهداف ایدیلن
یوز الی شخص اشبو عفو دن مستثنادر .

Vakit Gazetesi-29 Nisan 1924, s.3

Vakit Gazetesi-29 Nisan 1924, s.3

1 Haziran 1938-Son Posta-Manşet

Siyasî mahkûmlar da affedilecekler

Af kanunu projesine bir madde ilâve edildi

Lâyiha Meclis umumî heyetine sevkediliyor

***Aftan istifade edecekler hakkında mevcut eski
bazı kanun hükümleri dairesinde cereyan
etmiş muameleler muteber olacaktır***

Ankara, 31 (Hususi) — Adliye Encümeni bugünkü toplantısında Dahiliye Vekili ve Parti Genel sekreteri Şükrü Kaya ile Adliye Vekili Şükrü Saracoğlu'nun huzurlarile af kanunu projesini müzakere etmiştir. Geç vakte kadar devam eden bu toplantıda lâyihadaki hükümler esas itibarile kabul edilmiş, ancak lâyhaya kat'iyet ve sarahati temin edecek bazı ilâveler yapılması muvafık görülmüştür.

Bu ilâvelerden birine göre af kanunu mer'iyete girdiği tarihe kadar aftan istifade edecekler hakkında mevcut eski bazı kanun hükümleri dairesinde cereyan etmiş muameleler muteber olacaktır. Meselâ evvelce vatandaşlıktan iskat edilmiş bulunan yüzelliliklerden biri yurda avdetinde kayubeti sırasında tahaddüs etmiş bir miras muamelesinden istifadeye tevessül edemiycek, evvelce tekaüd maaşı varsa teraküm etmiş maaşla-

(Devamı 11 inci sayfada)

Adliye Encümeni reisi Münir

Siyasî mahkûmlar da affedilecekler

(Baştarafı 1 inci sayfada)

rını talep etmek hakkını kazanamıyacaktır. Kezalik yüzellilikler arasında olup ölmüş bulunanların mirasçuları da affın ilânından sonra böyle haklar iddia edemeyeceklerdir.

Haklarında heyeti mahsusa kararları bulunanlar da müterakim tekaüd maaşı almak iddiasında bulunamayacaklardır.

Siyasî mahkûmların affı

Bundn başka 19 mayıs 1938 tarihinden sonra yapılmış suçlara şamil olmamak ve ceza kanunumuzun 141 ve 142 nci maddeleri çerçevesi içine giren cürümlerden mahkûm olanlar (yani komünistlikten mahkûm olanlar veya takib edilenler) müstesna tutulmak şartile bilûmum siyasî suçlardan dolayı mahkûm edilmiş bulunanların da bu afdan istifade etmeleri esas lâyhada yer almıştır.

Bu suretle ceza kanununun ikinci kitab birinci babında yazılı cürümleri (madde 141 ve 142 de sayılı cürüm -

tevkif edilen ve ağır muamelelere mârûz kaldıkları haber verilen Türklerin mevkufiyeti devam etmektedir.

Mezalim devam ediyor

Dün Düzeyir köyünde bir Türk ve annesi tedhişçiler tarafından boğazlanmıştır. Süveydiye usbeci ve ermeni çeteleri dün de sokaklarda silâhlarla dolmuşlar ve bürolardaki Türk mümessillerini dahi tehdide cesaret etmişlerdir. Vadili Cerap bürosundaki Türk mümessilleri büroyu terke mecbur kalmışlardır.

ler müstesna işlemekten mahkûm olanların geriye kalan cezaları affedilecek, bu cürümlerin maznunları hakkındaki takibat ise durdurulacaktır. Bunlar affın bütün hukuki neticelerinden istifade edebileceklerdir.

Afdan istifade edecek 150 likler af kanununun tatbikine geçilmesinden sonra 8 sene müddetle maaşlı veya ücretli âmm hizmetlerinde (devlet daireleri, belediyeler, Sümerbank gibi müesseselerde) kullanılmıyacaklar ve bittabi bu müddet zarfında tekaüd maaşı olanlar bu maaşlarını alamıyacaklardır.

Hey'eti mahsusalarca haklarında karar verilmiş olup da bu kararlar âli karar hey'eti veya devlet şûrası mülkiye dairesince refedilmiyenler af kanununun meriyete girmesinden sonra iki sene müddetle yalnız maaşlı devlet hizmetlerinde kullanılmıyacaklardır. Afdan istifade edecek istiklâl mahkemeleri mahkûmları ise affın bütün hukuki neticelerinden kayıtsız ve şartsız istifade edebileceklerdir.

Adliye Encümeni birkaç güne kadar mazbatasını hazırlıyarak lâyhayı meclisi umumî hey'etine sevkedecektir. Lâyiha kanun olduktan sonra derhal neşredilerek mer'iyet mevkiine konacaktır.

Hey'etimiz Hatayda tezahürle karşılandı

**General Asımın otomobili
çiçek yağmuruna tutuldu**

**Askerî hey'etimiz Payastan itibaren
yollarda binlerce halk tarafından
"Yaşasın Atatürk,, seslerle karşılandı**

Orgeneral Aern G. G. G. G.

Franz Gerold Hulsingen

Orgeneral Azem Gündüz	Fransız Generali Huttinger
Ankara, 13 (Hissal) — Antakya'dan önce yarından sonra buraya gelen mülâhatatlı Orgeneral Azem Gündüzün	hayatının Hatay'da emsalis tesadüf la karşıldığı bildirilmektedir. Heye (Devamı 11 sayfa)

Kontrol hey'eti salâhiyeti dışında işlere karışıyor

*Türklerle karşı tazyık kulltığındanberi
delegelere bir gevşeklik arız oldu*

Haricden gelen bir takım kundakçılar Reyhaniyenin
Ayrıncı köyünde sekiz eve ateş verdiler

Antakya, 12 — Anadolu ajansının buşisi muhabirisi bildiriyor: Türk unvanı üzerine yapılan tazyik kâğıtından beri tecrübe bürolarındaki delegelere bir gergeklik arız oldu. Ekseri bürolar ar-
(Devamı 11inci sayfa)

Şamda politikacılar büyük bir heyecana kapıldılar

iki kere iki nerede kırk eder?

Şam, 10 (Husul mahabirinin yarı-
yor) — Şam kaç gündür bağanbağa çal-
kanyor. Gazeteler, son perdesi yukselte-
rek ırsıda başladılar. Çünkü Hatay me-
mlebi etrafında gayet kötü haberler ge-
lmektedir.

Şair politikalarını hareket ve heyecanla getiren KÖK haberciler çok mahvolulur. Fakat, bunların kasesi ifadenin pundan şarvettir: "Türkiye ile Fransa anlaşmazlar. Hatay meselesinde Türkiye 23, diğerleri de 18 rey vermektedir. Fransa bunları temattir ki, Türkiyeyle alda vermiş ve bu sen için için Hatayda ne gibi tedbirler almak lazımna hesapta almazdı da taahhüd etmiş. Şunun bütün politika mahallin hareket ve heyecana getiren haberciler budur.

Böyle bir anlaşıma da hakiketen mü-
hurdur. Bunun ehemmiyetini de size
Kabot gazetecinin bir hesabı ile anlatı-
lırım. Bu gazeteye göre, ziyarinde iki de-
fai cermaddiği zaman dört eder; fakat
(Decima 5 inci sayfadaki)

Doktor Abdurrahman Şahbender

**Atatürk, Başvekil
ve Vekilleri
kabul buyurdular**

Şehitlerinde bulunan Başvekil Celâl Bayar'ın Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rıfî'nin Aras'da akşamı kadar Perşembe otelinde tuttura hak etmişler, akşam üzeri Başvekil ile Hariciye Vekili arasına girenler Atatürk'ün rahifinden kabul buyaralmışlardır. Bu mübâdele sonra Dahiliye Vekili Dr. arasına girmiş, Atatürk'e mübâdele olmuştur.

**Tekirdağlı Hüseyin
Kara Ali ile**

berabere kaldı
Dün İzmirde yapılan ma
çok heyecanlı oldu

Tekirdağlı Hüseyin

İzmir, 12 (Huned) — Bugün Alsos
cık stadında Tekirdağlı Hüseyinle K
ra Ali karpıştılar. Civar vilyet
(Devamı 11 inci sayfa)

Âdi cürümden mahkûm
olanlar aftan istifade
edemiyecekler

Vatandaşlıktan ıskat edilen birçok Museviler de hükümetimizin atfetine başvurdular

Ankara 12 (Husuli) — Adı cürüm-
lerden mahkûm edilmiş olanlar için o-
lunacak affın istifade edilmeyecek.

[illegible]

Adlige Vebili Gükrü Saracoğlu

Türkün en eski bir sporu ilya edildi

Dünkü ok atışlarından iyi neticeler alındı

Müşabakalara üç genç kızımız da iştirak etti, 400 metreden fazla mesafeye oklar atıldı

Comp. belinda wieder den ihr eigenen

Binedikile hersher atalarımızdan m-
ras kulan, dördüncü Murad zamanında
tekmillinin son haddine varan, fakat,

1 1 1

Bir esrarlı cinayet daha

Kantarcılarda bir sabun fabrikasının kaynar kazanında bir cesed bulundu

Kantarcılardaki feci cinayetin kimler tarafından ve ne maksadla yapıldığı siddetle araştırılmaktadır

Öz gün revci Hacıosman bayırda baylayıp İpekni de
kışkıldı ölmüşle tıccetelimen otomoböl cinayeti tabaklıktı me
çöl olan adıyla ve zabita yeni, aratılı ve fedi bir cinayeti
daha barmışmıdır. (Devamı 11 inci sayfa)

Âdi cürümden mahkûm olanlar aftan istifade edemiyecekler

Vatandaşlıktan ıskat edilen birçok Museviler de hükümetimizin atıfetine başvurular

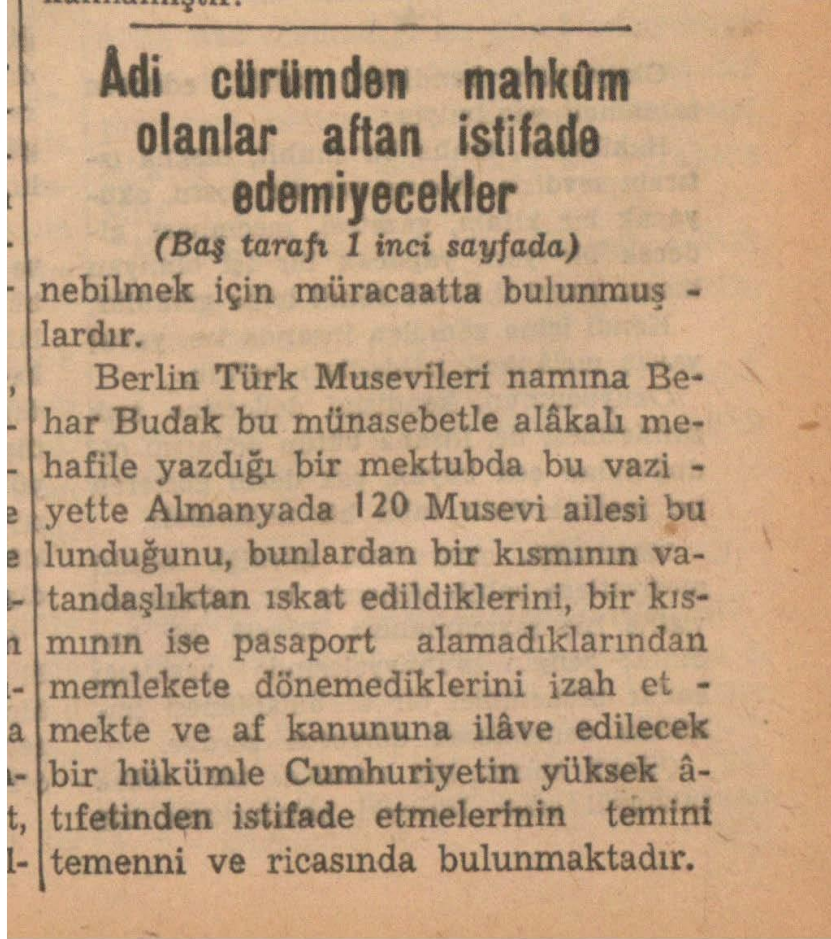
Ankara 12 (Hususî) — Âdi cürüm-
lerden mahkûm edilmiş olanlar ilân o-
lunacak aftan istifade edemiyecek-
lerdir. Bu hususta vaki bir çok mûra-
caatlar tedkik edilmiş ve varılan bu
kararın sebepleri, galib bir ihtimale
göre, af kanunu lâyihası Meclis, umu-
mî hey'etinde görüşülürken tafsilen
izah edilecektir.

İstiklâl muharebeleri esnasında mil-
lî mücadeleye iştirak etmiyerek Tür-
kiye haricinde kalan ve 24 temmuz
1923 tarihinden 23 mayıs 1927 tarihi-
ne kadar avdet etmemiş olan Osmanlı
tebaasının Türk vatandaşlığından ı-
skatı için icra vekilleri hey'etine salâ-
hiyet veren 1041 numaralı kanunun
çerçevesine giren haricdeki Museviler-
den, Almanyada bulunanlar, yurda dö-
(Devamı 5 inci sayfada)

Adliye Vekili Şükrü Saracoğlu

13 Haziran 1938 - Son Posta Gazetesi — Manşet

[illegible]

Af Kanununun Esasları

Af Projesi Yalnız Bir İstisna İle Bütün Siyasî Suçlara Şamildir

*İstisna Sadece; Bir Zümrenin Diğer Zümreye
Tahakkümüne Taallûk Eden Suçlar Hakkındadır*

Af Kanununun Mucip Sebepler Lâyihası

Ankara, 31 (Telefonla) — Adliye Encümeninde bulunan büyük af projesinin, hedefi, bütün bir maziye tasfiye yolundadır. Bir nokta istisna edilmek şartile muayyen bir dakikaya kadar şlenen bütün siyasî suçlar projesinin şumulüne dahildir.

Tutulan esas böyle umumi olduğuna göre affa dahil olan siyasî suçları madde madde saymakta fayda yoktur. Asıl mesele, istisna teşkil eden suçları ayırmaktır.

Affa dahil edilmeyen siyasî suçlar, bir zümrenin diğer bir zümreye tahakkümünü temin etmek hedefile işlenen suçlardır. Milli birliği sarsmak ve sınıf ve zümre düşmanlığı yaratmak maksadile hariçten memlekete ideoloji cereyanları sokmaya ve bunları yaymaya çalışmak, bu nevi suçlardır ve affa dahil değildir.

Neşredilen mucip sebepler lâyihasından da anlaşılacağı üzere şimdi bize çok uzatılan bir mazide ve ta-

Adliye Vekili Şükrü Saracoğlu

mamile başka şartlar karşısında işlenen suçlar, af ve müsamaha ile karşı-

lanmakta ve neticeleri tasfiyeye uğratılmaktadır. Fakat yabancı ideoloji cereyanlarına âlet olmak ve Türk milleti içinde zümre tefrikaları uyandırarak bir zümreyi diğer bir zümreye tahakküm ettirmek yolundaki emel ve ihtiraslar, maziye karışmış bir mesele sayılmamakta ve bu yolda suçlar işlemiş olanlar siyasî af ve müsamaha hududunun haricinde bırakılmaktadır.

Aaftan istifade edenler, memuriyete tayin hakkındaki müddet kaydı hariç olmak üzere normal vatandaş muamelesi görecekler ve her Türk vatandaşı gibi hareket etmekte serbest olacaklardır. Ancak bu normal vaziyet, vatandaşlık vazifelerini normal surette gördükleri ve yurdun kendilerine karşı gösterdikleri af ve müsamahaya lâyık kaldıkları müddetce devam edecektir. Bunların içinden devlet ve memleket aleyhine yeni

(Arkası: Sayfa 7, sütun 1 de)

Af Kanununun Esasları

Af Projesi Yalnız Bir İstisna İle Bütün Siyasî Suçlara Şamildir

(Baş 1 içinde)
baştan suçlar ilgiliye olursa haklarında tedbir almak üzere hükümetle salâhiyetler verilecektir. Hükümet, harp zamanında negredilen bir kanun maddesi bunsu milî hudut haricine çıkarmak, temerküz kampında nezaret altına almak gibi tedbirlere müracaat edebilecekler. Fakat vatan hasretinin acısını çok derinden duymuş olan bu yeni vatandaşların ölü sandıkları yurt yerine canlanmasın, inkışaf etmiş bir Türkiye'ye kavuşunca bunun ferahını duyacakları ve devlet otoritesine karşı tam saygı göstererek itiyat şeklinde hükümete verilen salâhiyetlerin tatbikine lüzum bırakmayacakları umulmaktadır.

Af Projesi Bugün de Mükzere Edildi
Ankara, 31 (Tan muhabirinden) — Meclis adliye encümeni bugün toplanarak 150 likirli afi projesini mükzere etmiştir.

Af kanunu lâyhasının mucip sebepleri

Türk milletinin beşer varlığına hâkim olan tarihi seyrî arasında gördüğü ve geçirdiği muhtelif inkılablar içinde en ağır badiresine osmanlı imparatorluğunun son devirlerinde tesadüf etmiştir. İmparatorlukta her bir Türk milletinin tarihi de kapanmak için her türlü menfi ve muzır âmillere muhtarî ve daimî bir tesirle bu harabiyi taale saik oluyordu. Millet in maddî ve manevî bünyesine tasit edilen kötü telâkki ve itiyatlar devletin varlığına ve yaşayışına hâkim olan cehil ve taassup, biribirinin eser ve müessesiri olarak tarihin başlangıcındanberi devam eden Türk istiklâliyi yıkaçak bir mahiyet almıştı. Eski ve millî nizamların yeni şeraitte tenvif edilmemesi rûnesans hareket ve cereyanlarından istifade olunamaması cihanda zuhur eden millet ve devlet hayatının her safhasında büyük değişiklikler getiren siyasî ve icmâlî itihâllerden tetâfûl edilmesi, marifete, askerliğe, sanâyide ve umumi hayatta pek büyük değişiklikler ve yenilikler tatbiki icabettiren fîsik ve mekânîk icatların memleketle tatbikinde tesvâh husu edilmesi ve nihayet 19 uncu asır sonlarındanberi milletin hayat ve faaliyetlerinde bir vasıta ve bir gaye olarak kullanılan millîetlik akidesinden tetahül ve tevakkî olunması gibi bilisâstikler yüzünden memleket kudret ve kuvvetini kaybederek dışarıda ve içerde bu bilgilerle ve o bilgilerden elde edilen vasıtalarla mücehhez istilâ veya itihâs arayan yabancı millet ve kavimlerin emellerini tatmin ve tatbik edecek kolay bir sahâhâli almıştır.

Kaynaca müşâhedesini haricî muharebeler ve dahilî isyan ve itihâllerin mütevellî neticeleri memleketin dışardan paylaşılmaması ve içerden dağılmasını mucip olacak talisî muharebeler takip etti.

Bunların en zararlı ve fecî Balkan harbi oldu. Hâzırkız, karışık olan akisizce girilen cihan harbi de tabiatıyla fecâatle bundan geri kalmadı ve kalamadı.

İstiklâl Savaşı bağlarken
Türkiye'ye küçük bir arazi, mahdut bir istiklâl, nisbî bir sükûn getirilmedi tahmin edilen müteakke ve muahede Türkiye'nin bûsbütün harita üzerinde silinmesine ve Türk milletinin istiklâlinin mahvedilmesine yeni bir vesile ve bir mebede oldu. Millî cidal denilen istiklâl savaşı böyle bir hengâmede ve bu kadar ağır şerait içinde başladı.

Bunun başlangıcındaki zorlukların, devamı amirdaki ıstırap ve güçlükleri ni anlamak için Atatürk'ün büyük nutkunu okumak lâzım ve kâfidir.

O günü, yaşayanların insanları daima unutturucu tesellile avutan haşgünleri tazelemek ve o günleri bu leşek en sağlam vasıta ve menba millî cidalin en hakikî tarihi olan yine o kitapta.

Fihakika düşmanlar, memleketin en güzel kumalarını zaptetmiş, kanlanlarını yıkmış, silâhlarını almış ve

salânatla hilâfet makamını devlet otoritesini temsil edenleri emeline hâdim sefil birer vasıta haline getirmişti. Bunların muzur ve menfi tesirleri memleketin en temiz ve saf kaiması lâzım gelen asil unsurlarına bile muhtelif ve muğil propaganda ve vasıtalarla sirayet etmiş ve etmekte idi.

Düşmanların gayelerine hizmet edenler

Bir taraftan, memleketle vatani kurtarmak, istiklâli korumak için düşmanlarla çarpışırken diğer taraftan da içerde düşmanların gayesi ne bilerek, bilmiyerek hizmet eden menfi âmillerin tenkilîyle uğraşılıyordu. Çarpışma ve çalışma her safhada ve her sahada bir takım radikal tedbirlerin alınmasını icabettirmişti. Büyük Millet Meclisi kuruldu, ordu tenkil edildi, kanunsuzluğun asırlarca cari olduğu bu diyârda millî hâkimiyetin iradesi olan kanunlar hâkim kılındı.

Kanunların hükümlerini infaza ve memleketi itihâs gayesi etrafında birleşmeye en müessir tedbirlerden biri olmak üzere istiklâl mahkemeleri kuruldu.

İstiklâl Mahkemeleri
İstiklâl mahkemeleri, millî mücahede sırasında ve cümhuriyetin ilk teşâsüs devrinde milleti inihâlden kurtaran yüksekk bir müesseseye oldu. Adil ve kati kararlarla itihâs ve isyanların önüne geçmekle kalmadı. Millet in sinisini, millet in bünyesini inihâs ve isyan tohumlarından kurtardı.

Zaferle tetevât ve millî hudutlarını ve gayelerini itihâs eden savaş kurdugu cümhuriyet rejimile tarihten miras kalmış ve millet in bünyesinde asil olarak yer alması zannedilen bütün kötü saik ve itiyatları ortadan kaldırarak zeyyeni bir nizam kurdu.

Hakka, adalete bahusus medeniyet ve terakkiye, müsâbet bilgilere dayanan nizam. Türk milletinin asil karakterile tamamile tetâbul etti ve onun içindir ki, memleketle ve millette bugün bütün cihani hayret ve takdire sevkeden müsâbet eserler yücüda geldi.

Cümhuriyet rejimi, Türk milletinin esas bünyesine istinat ettiği için on beş senelik kısa bir müddet zarfında sarsılmaz temellere ve yıkılmaz prensiplere sahip oldu.

Bu nizamın tesisi kadar, bakası da elzem, hattâ bakası tesisinden daha çok güç olduğuna şüphe yoktur. Bir taraftan cümhuriyet rejiminin tesisi için kanunlar ve müesseseler yaratılırken bu kanunî müesseselerin korunması için icap eden kanunî, idarî tedbirler de alınmak yoluna gidildi. Bir inkılâbın en büyük müeyyidesi millet in o inkılâba olan itikat ve itimadıdır. Türk milleti bu itimat ve itikadını cidalî milletin başından bu güne kadar fîl eserlerle isbat ve izhar etmiştir. Millet in idealine ve karakterine en uygun olan ve gaye ve ihtiyaclarına en doğru cevap veren halkî cümhuriyeti herkesin bildiği ve söylediği adile söylenmesi lâzım gelince Kemalist rejimi sevmek korunması kadar tabii ve daimî bir his olamaz.

Bu kadar kuvvî esaslara istinat eden rejimin bin bir bedbât saik ve sebeplerle kendisine bidayettenberi muhalefet veya ihanet etmiş olanları derlik bir endişesi kalmaması icap eder. Haksızlıklara karşı çetin ve kahırlı bir çehre gösteren Cümhuriyetin zavallı ve bigarcelere karşı da merhameti yüksekk olur.

Cümhuriyet muhtelif zamanlarda bu merhamet eserlerini müteaddit af kanunlarıyla göstermiştir.

Büyükharp sonunda düşmanların memleketimizi istilâ eyledikleri ilk günlerde vatanın muhtelif noktalarında silâhla mukavemetle hazırlanan ve düşman saflarına kahramanca saldırarak istilâyı durdurmaya çalışan büyük ve küçük millî müfrezeler teşekkül etmiştir. Muntazam askeri kitalar teşkil olup da emir ve kumanda askerî kuvvetlere tevdi olunduğu va kit bunların bir kısmı orduya ihâk

olmuş ve bir kısmına da kendi terip ve teçekkülü dahilinde cephelede ve yurt içinde muhtelif hizmetlerle tavevîl edilmişlerdi. Bunların bir cökları vatan vazifelerini feragat ve fedakâriyle yapmışlar, milletin memnuniyetini celbedecek işler görmüşler ve adları savaş tarihimizin şanlı sayfalarına geçmiştir. Bugün şan ve şereflele aramızda yaşayan böyle birçok kahramanlarımız vardır.

Fakat mihduta bir zümrede cehil, gaflet, kötü itiyat ve hainane telkinler ve daha bin türlü menfi ve muzır âmillere saikasse, askeri nizam ve disiplin altında zaferi itihâle yardım edecek yerde başı bos ve başı bobuk kalmayı hususî emel ve menfaatlerine daha uygun bularak serkeçe hareketlere tasaddî etmişler ve yapılan öğütlerle doğru yola da gelemediklerinden tenkil edilmişler ve düşman saflarına firar etmişlerdir.

Düşmana hizmet edenler

Bunlardan başka cidalî milletin başlangıcından itibaren millî emellelele silâhla muhalefet eden, cephelede düşmana öncülük veya cephe gerilerinde soygunculuk ve şakavet yaparak düşmana yardım eden diğer geriler vardı. Bunlar da kısmen imha edilmiş ve bazıları da hududu millî diyara kaçmışlardı. Düşmanın emeline yardım edenlerin başında gelen Vah dettinin siyasî ve neğriyat yardımı daha bir takım gafiller ve bedbâhtlar da vardı. Bunlardan içerde kalanlar cürümlerine göre cezalarını görmüşler ve hududu millî diyara çıkarılanlardan yüz ellî kişi de Lozan da musalehayı müteakip ilân edilen affı umumiden istifade ettirilmemişlerdi. Bunlar vatan dışında ve yâd olerde kusur ve hatalarının töhmetleri ni viedanlarından taşıyarak Türk mil letinin zaferini ve her sahadaki terakki ve inkışafını hasret ve hicapla götürek mustarip bir ömür sürmek tedirler.

Halkıki bunların çocukları ve akrabaları aramızda yaşamakta memleket ve millette beraber ve farkız olarak vatanın nimetlerinden istifade etmekte ve kûlfetlerine katlanmaktadır. Fakat şu farkla ki bunların da ima viedanlarında şu veya buna kara betli olmak gâbesini taşımakta ve hicabını duymaktadırlar. Bu vaziyette bulunan vatandaşlarımız bu kadar ağır müeyyâ ıstıraptan kurtulmayı cümhuriyetin şefkatinden bekledikleri gibi Kemalist rejiminin on beş senedenberi affı umumi haricî olarak hakkında merhametini esirgemesi memleket dışında kalan yüz ellîlikleri için hiçbir mâni ve mahzur kalmamıştır. Affolunup da içeriye geldikten sonra Kemalist rejimin Türk kanunlarının her vatandaşın temin ettiği hürriyet, refahatın istifadeye yalnız kendi irade ve hareketleri hâkim olcaaktır.

Bu kanun lâyhası yukarıda arzolunan sebep ve saiklerle tanzim edilmiştir.

Af Kararının Mânaları

Ahmet Emin YALMAN

Bir inkılâp idaresinin, kuruluş devrinin tamam olduğunu ilân edebilmesi, en büyük bir zafer haberidir.

Türkiyede Kemalist rejimin siyasi suçlara karşı umumi bir af ilân etmek imkânını ve ihtiyacını duyabilmesi işte böyle bir haberdur.

Bu çapta bir karara varabilmenin bir inkılâp idaresi bakımından mânası şudur:

Bünyem normal ve sağlamdır. Yeni bir nesil yetişmiş ve yeniye tamamiye benimsemiştir. Gençlik bu emaniyet taşıyıcı ve inkişaf ettirmeye uygun bir hale gelmiştir. Bunun için kendime güveniyorum. Hiçbir vehim ve endişe duymuyorum. Normal kâinatlarım, siyasi bünyeyi her fena ihtimale karşı korumaya kâfidir. Fevkalâde tedbire ihtiyaç kalmamıştır. Şahsi ihtiras ve menfaatten veya yabancılardan telkinlerden doğmuş, yıkıcı, menfi, kirlil emellere sahip çıkan fertler bulunsalar bile, bunlar kendi kendilerini ele vermekten başka bir şey yapamazlar, Millî bünyede böyle mikropalara karşı mukavemet vardır. Bunların hastalık doğurmasına meydan bırakmaz, hastalık istidatlarını nefretle içinden atar...

Bu sene Cümhuriyetin on beşinci yıldönümüdür. Fakat milletimizin mukadderatının iyiye doğru doğuşu, Atatürk'ün 19 sene evvel Samsuna ayak basmasıyla başlar. Cümhuriyet idaresinden evvelki üç senelik Büyük Millet Meclisi idaresi ve bunun temelini hazırlamakla geçen, bir senelik zaman da buna ka-

[Arkası: Sayfa 10, sütun 5 de]

2 Haziran 1938- Tan Gazetesi-Manşet 1

Af Kanununun Şümülü

Yeni Kanundan Hangi Suçları İşleyenler İstifade Edebilecek

Ankara, 1 (Telefonla) — Af projesinin Adliye Encümeninde tetkiki bitmiş, proje, bazı tādillerle kabul edilmiştir.

Bu tadiller esasa taallük etmemek-
te, sadece kanun meriycte geçtikten
sonra affa mazhar olanların iade e-

dilen haklarile alākadar bulunmak-
tadır.

[Arkası: Sayfa 10, sütun 2 de]

2 Haziran 1938- Tan Gazetesi-Manşet 2

Refik Halitten Telgraf

Halebe Bir Telgraf Çektik. Refik Halitten Yurda Kavuşmıya
Ait Duygularını Sorduk. Bize Telgrafla Şunları Anlatıyor:

Dönüş sevincim katmerlidir.
Sevgili yurdumu ne halde bıraktım? Nasıl bir
harika ile karşılaşacağım.
Dumanı yası tüten bir fabrika bacası tanırdım:
Zeytinburnu..
Ankarada tek bina Taşhandı.
Bankalarda dilimiz ötmex, şirketlerde sözümüz
sükmesdi.
Trende Türkçemi Rumlaştırmadan biletişye me-
ram anlatamazdım.
Tekatliyanı frenkçe söylemezsem garsona dile-
diğimi kolayca yaptırılmazdım.
Plâjlarımızda yüzen yabancılara kıydan korkarak
bakar, Avrupadan dönerken hudutta şapkamı pen-
cereden atardım.
Memlekette toprağın kurusu bizim, yaşı elindi.
Bıraktığım haldeki bu vatan yerine istiklâl ve
mucize ülkesine kavuşmaktan duyduğum heyecan
içinde şu yaşımda ağlar güler ilân bebeklerine
döndüm.
Mütemediyen tekrarladığım söz: Yaşa Atatürk,
beni gurbette de göğsümü kabartarak yaşatan
Atatürk.

Refik Halit KARAKAYIŞ

2 Haziran 1938- Tan Gazetesi-Manşet 3

2 - 6 - 938

(BAŞMAKALEDEN HABAT)

Af Kararının Mânaları

(Baş 1 içinde)

İktisatî Kemalist rejimin on dokuzuncu bitirmiş, yirmiyi başına almış, rejim bir genç olduğunu görürüz.

Fertler arasında, on dokuz senelik bir zamanda bilgi ve terakkiye toplanmış, güvene layık, rejim ve onun bir hale gelen gençlere tesadüf etmek mümkündür.

Fakat Kemalist rejim için engellerle karşılaşmak mecburiyetinde kalan bir genç varlıktır. Eski bir âlemi yıkmıştır. Kök salmış bir çok muhafazakârlık damarlarını sürmüş, baştanbaca yeni ve hareketli bir âlem kurmuştur. Böyle şartlar içinde büyüyen bir inkılap rejiminin on dokuz sene içinde tam bir olgunluk duyması, vehim ve endişe kapılarını her vakit için kapayabilmek inkılapın girmesi, en ağır siyasi suçlara karşı umumî bir af ilân etmek gibi normalleşme kati bir imtihanını geçirmesi, tarihte eşi olmayan bir hâdisedir.

Bugünkü idaremin noksanları elbette çoktur. Her günkü hayatında, idare makinesinde her gün-
Sü temasında bunun işaretlerini duyuyoruz. Fakat unutmamalıyız ki, makinenin içinde olanlar da bunu fazla hissetmiyorlar. Ne çare ki, uzun bir mastı bir hamlede tasfiye etmek mümkün olmamıştır. Eski güçlerde yetişen bir nesil, bütün alıştığı usul-
ter ve zihniyetlerle hâlâ iç içeindedir.

Fakat inkılap idaresinin sıması, teferriatı sil olan ve henüz değişim yeni noktalarla değil, umumî gidip-
te aramalıyız. Bugün Türk milleti mukadderatına bâkim ve sahip bir vaziyettedir. Başındaki idare, her vaziyeti olduğu gibi görüyor ve her hâdiseye geniş bir gözle bakabiliyor. Ona göre, mukadderatının en doğru, en verimli, en tehlikesiz yollarına sevk ediyor. Yüksek inkılap ü-
çülerinden de fedakârlığa razı olma-
yor.

Halkın büyük kısmı hâlâ ka-
ra saparına toprağı eyen, istih-
sal şartları, geçim, bilgi ve sağlık se-
viyesi bakımından dünyanın umumî se-
viyesinden çok geri olan bir millet için bu kadar yüksek ölçülü ve mo-
dern bir rejimi tabii ve normal say-
maz. Tabii bir yürüşiyle giderek
a böyle bir rejime layık bir hale gelme-
miz kaç etseydi, neşiller bocalar-
dı. Güdleri hür ve istah ile her ta-
rafı dolayan emperyalist âlem,
a bize bu şekilde bocalamak ve yol a-
ramak fırsatını vermedi.

r. Şu noktayı gözünde tutmak lâ-
zımdır ki, uzun istiklal devrelerini
k kına kemek zaruretini taşıyıcı al-
tında, modern ruh, Türk millî bünye-
k sine bir aşî suretile sokulmuştur. Bu
r. aşın tutanması yolunda tesir gös-
teren sayısız harîr ve dahili kâmil-
n vardır. Bunların karşısında senelerce
büyük bir itina ve ihtiyatla hareket
etmek, ruh ve nesil değişimini ka-
dar zaman kazanmak lâzımdır.

r. Bu müddet içinde bir çok noksan-
lara itidrar ve emniyet namına bile
n bile, göre göre, göt yummak lâzım
gelmiştir.

Münakaşa hürriyeti prensip ba-
kımından memleketin hiçbir za-
man kâdircinamıştır. İki nesle-
lerde bu hürriyet dünyanın en ileri
memleketlerine eş sayılacak bir sevi-
yede kalmıştır. Siyasi meselelerde
modern akların tutanması temin et-
mek endişesi uzun müddet yavaş
konusmak lâzım gelmiştir.

r. Fakat Kemalist idare, normale bir
an evvel varmak hasretini hiçbir za-
man kaybetmemiştir. Memleketin ku-
laktan kulake faaliyet şeklinde yayın-
kontrolsuz, menfi havayı tamamiyle
dağıtmak, her türlü sisleri yok ede-
rek samimi, berrak, ferah, millî iç
beraberliğine uygun bir münakaşa
hürriyeti yaratmak ihtiyasını daima
duymuştur. Dırkaç sene evvel serbest
bir fikir ve tam bir münakaşa hür-
riyeti yaratmak arzusu gösterilmesi
ve teşebbüs edilmesi, bu ihtiya-
cın ileri gelmiştir. Yapılan tecrübe,
aşın henüz kâfi derecede tutmadı-
ğına, dümenata tutarların inkılabı
değileceğini göstermiştir.

Bugün siyasi suçlar hakkında u-
mumi bir af ilânına doğru gi-
şimesinin deliliet ettiği mâna, me-
male ve geniş bir münakaşa hürri-
etine doğru bir gidiş hazırlanmıştır.

Boyle bir gidiş kök salmış me-
suliyet, hükümete ait değildir. Hükü-
met vehim çeklinde endişeler ve
ri altında bulunmadığını, en iyisi
geniş niyetler besledığını ortaya ko-
muştur.

Anı mesuliyet yazarlara ve
güvenlere aittir. Memleketin me-
sul hürriyetinin genişlemesi, me-
yası yazarların, tenkit silahını kullanan-
ların mübâbet ve yaratıcı talimat-
kalmaları, millî birlik ve beraberlik
yüksek kıymet tanımaları, memleketi
fena niyetlere, narçiten gelen yara-
gandılara, ahemki millî mahkemeler
karp bir tabii teşkil eden ağı ve
ideolojilerine karşı müpterek, me-
lam, hassas bir cephe kurmaları, me-
sündür. Eski temalar seviyesinde de-
ma hâdiselerin iki tarafını ve iç içe
sünü güverek yürümek ve el birliği
muhafaza etmek inkılabı da bulmuş-
sa Türkiye ideale uygun bir me-
mokrat hareketini yürütmek bir me-
bit kurulmuş, isap eden mübâbet
lar temin edilmiş olur.

Ahmet Emin YALMAZ

(Bapt 1 inc)

klal mahkeməsi

Al Kanununun Şümü

İstiklal mahkemeleri kararlarıyla mahkûm edilmiş olanlar: Lâyiha kanunlaşınca hükümleri infaz edilmiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukuk

Türkiye Cumhuriyeti toprakları

2 Haziran 1938.

ülkersa Kemalist rejimin on

nu bitirmiş, yirmiye basmış
reait bir genç olduğunu giri

Fakat inkılap idaresinin

böyle bir rejime layık bir h
mız kap etseydi, nesillere
dik. Gözleri hırs ve iştah
rafta dolağan emperyal
hize bu şekilde bocalamak

Bu gün siyasi suçlar h
mumi bir af ilânı

dilmesinin delâlet ettiği

let ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun devletin emsaliyetini ihlâl edebilecek harekete halkı teşvik

Bugün siyasi suçlar h
mumi bir af ilânı
dılmesinin delâlet ettiği

Asıl mesuliyet yazarlara ve düzenlenlere aittir. Memlekette basın hürriyetinin genişlemesi yazarların, tenkit silahını kullandıkları zamanla doğru orantılıdır.

Ahmet Emin YALMAN

100

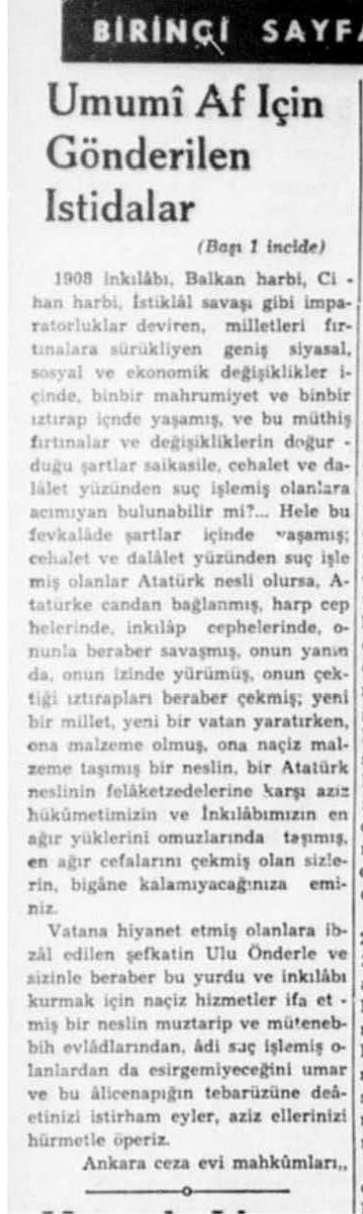
Umumî Af Talebi İçin Gönderilen Istidalar

Umumî af dilemek emelile mahkûmların bütün mebuslarımıza gönderdikleri istidalar matbudur. Altında (Ankara Cezaevi mahkûmları) imzası vardır. 4 Haziran 1938 tarihli olan bu istidaların metni şudur :

"Sayın Saylavımız;
Ulu Önderimiz Atatürkün devre başında Kamutayda irad buyurduk ları yüksek hitabelerinde: "Devlet, Cumhuriyetin yalnız otoritesini değil, şefkatini de temsil etmelidir,, direktifine tevfikân, sevgili hükümetimizin ve aziz Kamutayımızın, memlekete ve Atatürk yoluna ve inkılâplarına hiyanet etmiş olanlara karşı, yüce Cumhuriyetimizin merhamet ve şefkatini tebarüz ettirerek, siyasi mahkûmlar hakkında âlicenaplık göstermek üzere bulunduğunu gazete -lerden öğreniyoruz. Atatürk neslinin ve devrinin en ağır yüklerini omuzlarında taşımış, en elim cefalarına, en müthiş çetineliklerine maruz kalmış olan sizin, bu neslin ızdıraplarını unutamıyacağınız kanaati ile ve hapisaneleri doluduran Atatürk neslinin elem ve dileklerine tercüman olduğumuzu ümit ederek, milleti candan seven büyük ruhunuza hitap ediyoruz.

(Arkası: sayfa 6, sütun 1 de)

10 Haziran 1938- Tan Gazetesi- Manşet

10 Haziran 1938- Tan Gazetesi- 6. Sayfa

PERŞEMBE
30
HAZİRAN
1938

TAVAN EVİ
Tasavvufi Arzusu, Cediti
TELEFAR: TAN, İSTANBUL
TELEFON: 3214, 3215, 3216
DÜĞÜNÜCÜ YUL - No. 118
5 KURSU

HAZİRAN

BAŞMUHARRİRİ: AHMET EMİN YALMAN

Çocuk Ansiklopedisi
Bu ilk büyük çocuk ansiklopedisi İstanbul'da
ilk kez baskıya çıkmıştır. Çoğunluğu basma mak-
simum baskıya. Tam asarlar 7 ildir.
TAN Matbaası

Başvekilin Millete Hesa Verdi

Hükümetin Hatay Meşalesi İçin Tecrübenin Salâhiyetini Yitirdi

Meclis Hükûmete İtimat Regi Verdi Ve Tatil Devresine Girdi

Bayar'ın Verdiği Hesap

Konuklar, **Ankara, 29 Haziran (Tasavvufi Arzusu, Cediti).** Meclis'in dün Bayar'ın Cemi il Bayar'ın çok muhbir bir nutkuna bapından sonuna kadar çoklukla içinde bulundu. Cemi Bayar, bu nutkunda hemde ne mi hissetti etti? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Bu nutkunda selam, vaka ne oldu?

Hayat, Cemi Bayar, vaka ne oldu? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Bu nutkunda selam, vaka ne oldu? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Bu nutkunda selam, vaka ne oldu? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Bu nutkunda selam, vaka ne oldu?

Milletin gâvâzleri, kâinatın gâvâzleri, dâvâzleri ne oldu? Milletin gâvâzleri, kâinatın gâvâzleri, dâvâzleri ne oldu? Milletin gâvâzleri, kâinatın gâvâzleri, dâvâzleri ne oldu? Milletin gâvâzleri, kâinatın gâvâzleri, dâvâzleri ne oldu?

Başvekilin nutkuna bapından sonuna kadar çoklukla içinde bulundu. Başvekilin nutkuna bapından sonuna kadar çoklukla içinde bulundu. Başvekilin nutkuna bapından sonuna kadar çoklukla içinde bulundu.

Milletin vâkıfâtı, kâinatın vâkıfâtı, dâvâzleri ne oldu? Milletin vâkıfâtı, kâinatın vâkıfâtı, dâvâzleri ne oldu? Milletin vâkıfâtı, kâinatın vâkıfâtı, dâvâzleri ne oldu?

Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı?

Cemi Bayar, vaka ne oldu? Cemi Bayar, vaka ne oldu? Cemi Bayar, vaka ne oldu? Cemi Bayar, vaka ne oldu? Cemi Bayar, vaka ne oldu?

BAYARIN CELAL BAYAR

güçverdi. Bayar, bir halde bakanlar. **Bu Türkiye Cumhuriyeti'ne ancak yavaş yavaş bir işitti.** **(Bayar'ın nutkuna son notları şunlardır)**

Af Kanunu Kabul Edildi

Kanun Görüşülürken Birçok Membasız Söz Aldılar ve Hegecanlı Hitabelere Bulundular

Yeni Spor Kanunu

Dahiliye Vekilli Bu Kanunun Gayelerini Anlatırken Güreşe ve Binciliğe Bihassas Ehemmiyet Verilceğini Tebariz Etti

(Af Kanununun mükazirleri arasında cemaat ile münakaşatlar ve Spor Kanunu hakkında Dahiliye Vekilinin mükân nutku 10 neme şumardılar.)

İstanbul ve Üsküdar Adliye Sarayının İnşası Bu Yıl Başlayacak

Mehmet Cürümler Kurumunun Ağırca Sarayına da Yenilikli Halkatları Tanı Kuvvete Türkik Şeyit

HİKMET ONATIN "TAN, A BEYANATI

İki ilde bakanlık Adliye Vekilinin temsillerinde bakanlık **Bu Ankara'da ekin Mülkâtında Hükmet Onat, din salâhiyetinde**

Hatay Türk Askerini Heyecanla Bekliyor

Şehitler Durmadan Sâniyenler, Türk Askerlerin Ayakları Dibinde Bilece Kurban Kesilecek

Orgeneral Asım Gündüzün Gezintisi

Ankara, 29 (Husus surette gündüzün arıncıdanmış.) **Hatay, Türk ordusuna topkârıma aykırı kâinat, gücün salâhiyetinde**

Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı? Hayatın kâinatı ne mi kullandı?

Orgeneral Asım Gündüzün gezintisi

Ankara, 29 (A.S.) **Ankara'da** **İstanbul** **İstanbul** **İstanbul** **İstanbul** **İstanbul**

Dağda Bulunan 4 Yaşındaki Çocuk

İki Gün Sonra Giciklikte Yakalandı

Ka, (Tasavvufi Arzusu, Cediti) **Ka, (Tasavvufi Arzusu, Cediti)** **Ka, (Tasavvufi Arzusu, Cediti)**

Derin Bir Uykuyla Dalan Çoban

Bütün Gayretleriyle Rejimin Yürütmelemleri

İstanbul, 29 Haziran (Tasavvufi Arzusu, Cediti). **İstanbul, 29 Haziran (Tasavvufi Arzusu, Cediti).**

Karar ve karlılığı ne oldu? Karar ve karlılığı ne oldu? Karar ve karlılığı ne oldu? Karar ve karlılığı ne oldu?

İstanbul, 29 Haziran (Tasavvufi Arzusu, Cediti). **İstanbul, 29 Haziran (Tasavvufi Arzusu, Cediti).**

Beşiktaşlı Hakkıya Müebbet Boykot Cezası Verildi

Beşiktaşlı Hakkıya Müebbet Boykot Cezası Verildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

Bu Ağır Ceza Hakkındaki Karar Ankara Yüksek Disziplin Divanına Gönderildi

EK-2. (devam) 1938 Yılına Dair Gazeteler

AF KANUNU KABUL EDİLDİ- 30 Haziran 1938-Tan Gazetesi- 10 uncu Sayfa

Ankara'da af kanunu müzakeresi münasebetiyle tam manasiyle tarihi saatler yaşandı ve bütün bir tarih devresinin dosyasını kapamazdan evvel son hesabını gördü.

Kürsüye evvela İbrahim (Isparta) çıktı. Geçmiş acı zamanları hatırlattıktan sonra dedi ki: Milletin varlığına tecavüz edenlerin aflarına gönlüm razı olmuyor. Bu ülke yalnız hizmet edenleri ihtiva etmelidir. Kalplerine vatan aşkı taşıyanlar, aziz oluyorlar. Düşmanlara yardım eden fasik mahrumlar, imansızlıklarının cezasını çekiyorlar. Buna rağmen af teklifi insanlık namına muvafık görebilir. Bunların millet ve tarih huzurunda da av kazanmış, yürekten pişman ve çok dikkatli olmaları lazımdır.

Bu af Atatürk'ün bir ilhamıdır. İnsanlık için yeni saadet yolunu Milletler Cemiyeti değil, Atatürk bulmuştur. Bu asırda mahdud adamlar yetiştirmiştir. Atatürk hepsinin üzerindedir.

Atatürk'ü dünyanın umumi siyasetine baş yapsalar, omuz siyasetine baş yapsalar dünya Kurtulmuş ve doğru yolu bulmuş olur.

Emin Sazak'ın (Eskişehir) sözleri:

Bu memlekette selameti söz birliği'nde, Şefin etrafında toplanmak da gören bir parti var. Böyle olduğu halde, bu kanunun gelmesine tahammül ediyorum. Bu his, bütün millette umumidir. Anamızı, babamızı öldüreni affedebiliriz. Fakat milletin istiklalini yok etmek isteyen insanlar tarihte görülmemiştir. Böyle bir cürmün, çocuklarımız tarafından affedilecek bir cürüm diye öğrenilmesine razı olamam. Böyle bir zihniyeti nasıl olur da çocuğuma veririm. Beni perişan eden budur. Affı kabul etmekle tarih huzurunda, gelecek nesil huzurunda bir durum işlemiş oluyor olmuyor muyum? Yanlış mı görüyorum Maarif ve Adliye vekilleri bize bunu anlatsınlar. Gelecek nesil için tehlike yok mu? Böyle cürmün affedebilecek bir şey diye çocuklarımızın kafasına girmesi caiz mi?

Bu adamlar içinden Erzurum'a kadar giden demiryolunu görünce ben hata etmişim diye kendimi demiryoluna atacak çıkacak mı?

Aka Gündüz'ün sözleri:

Ben kendimi manevi bir mücrim mevkiinde görüyorum. Çünkü affolunmaya ben muhtaçken yanlış bir kelime ile başkalarını affetmeye teşebbüs ediyorum. Bu kanundaki af kelimesi bir formül halindedir. Manası, bir cezayı bitmeden affetmektir. Fakat benim mahvetmeye maddi ve manevi hakkım var mı? Manevi hakkım yoktur. Bunu yapmakla manevi müerlin vaziyetine giriyorum. Çünkü kocasını İnönü'de evladını Sakarya'da bırakan Türk paralarının felaketine sebep olanlara beyaz rey vereceğim. Ellerimi açıp diyorum ki; Ey öksüz bırakılan kardeşler, analar; bu kanuna beyaz rey verdiğinizden dolayı siz beni affediniz.

Mehmet! Ben beyaz rey vermedim. Kardeş, beni affet. Bu beyaz içine esbab-ı mucibe layihası lüzum yok. Niçin beyaz rey..

Muhakkak maddeten, mânen soracaksınız; Tek esbab-ı mucibe var. Hükümet böyle bir hazırlarken Büyük Şefin reyini almış mıdır? Atatürk Şef olduğu günden beri ne söylediyse ne yapmışsa iyi yapmış mıdır? Bütün esbab-ı mucibe budur. Arkadaşlar, Atatürk düşünmüştür, hükümetin kararına evet demiştir. Demek ki bunda bir iş var. Ona inandığımız, itimat ettiğimiz için buna iman ediyoruz. İşte ben onun için beyaz rey vereceğim.

Adliye Vekili kürsüde:

Bunu müteakip adliye vekili gelerek ez cümle şu sözleri söyledi:

Tetkik ve tasvibinize arz olunan kanunun layihası münhasıran 3 hedefi istihdaf ediyor:

Bunlardan birincisi 150'likler, ikincisi heyeti mahsusa kararları, üçüncüsü hedefte İstiklal Mahkemesi mahkûmlarıdır.

Bunlardan birinci kısım sıkı kayıtlar ve şartlar altında affediliyor.

EK-2. (devam) 1938 Yılına Dair Gazeteler

İkinci Kısım ufak tefek kayıtlardan sonra normal vatandaşların haiz olduğu hakları iktisap ediyorlar.

Üçüncü kısım da yıllardan beri hapisanelerde yatan ve adedi 25 olan mahkûmlardır ki bunların cezası kâfi görülerek kayıtsız şartsız affediliyorlar.

Kanundaki bu içerikten başka dikkatle takip ettiğimiz bir prensip meselesi oldu. Bu prensip meselesi, bu kanunun şumulünün içinde, normal ceza mahkemelerimizin normal adliye teşkilatımızın kararlarında herhangi birisini koymamak. Görüyorsunuz ki, arkadaşlar, kanun sizlere yersiz bir gururla bir af getirmiş mahiyetinde değildir. Bilakis hesaplı, kitaplı ve ölçülü bir af getirmiştir.

Biz aradan 20 sene geçtikten sonra, meseleyi tetkik ederken gördük ki, o günlerden o zaman doğmamış çocuklar bu suçla hiçbir alakası olmadığı halde bugün memlekette hayata atılacak çağa varmış bulunuyorlar. Benim duygularımı göre, bunlar arasında babaların falan hakları onlar bile var. Bu çocuklar istiyor ki, artık kendileri de babalarının hatasını tamir edebilmek ve memlekete olan borçlarını ödeyebilmek için kendilerine fırsat verilsin, esasen bir cürmün mücrimden başkasına sirayet etmesi hiç bir hukuk prensibine uygun olmadığı gibi sirayet eder gibi görünmesi de aynı derecede muzırdır.

Arkadaşlar, arkadaşlarım, söz söylerken, şimdi biraz evvel bendeniz de maruzatta bulunurken ve hatta aramızda hasbihaller ederken daima bu adamların şahısları gözümüz önünde bulunarak mütalea yürütüyoruz. Yürüteceğiz yürütmekte devam edeceğiz. Yalnız reylerinizi verirken bu adamların ailelerini ve çocukların düşünerek müsamahakâr olmanızı rica ederim. Bu bedbaht adamların çocuklarını düşünerek reylerinizi istimal etmeniz, kendileri hakkında söylenen sözler kadar yerinde olacaktır. Bundan başka yine göstermiş olacağız ki, büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve afivlerini daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti onun şefi çok büyüktür. Affı da eserleri gibi büyük olacaktır. (şiddetli alkışlar ve bravo sesleri)

Adliye vekili beyanatta bulunduktan sonra Mehmet Somer heyeti mahsusadan karar alanlar hakkında 2 sene amme hizmetinden mahrumluk şartının kaldırılmasını istedi. Adliye encümeni ise kurultayın reyine bıraktı. Kurultay Mehmet Somerin takririni kabul etmedi.

Ateşli umumi münakaşadan sonra maddeler hemen hemen münakaşısızca kabul edildi

[illegible]

Siyasî Af Kanunu

Siyasî Bir Maziyi Tasfiye

150 liklerden Başka Kimler İstifade Edebilecek ?

Hazırlanan Kanun Lâyihası Adliye Encümeninde. 150 likler Haziranın 15 inde Anayurda Dönebilecekler

Ahmet Emin YALMAN

Bir müddettenberi ortalarda bu sayfa doluyordu. Cumhuriyetin onbeşinci yılı dolayısıyla umumî bir af ilân edilecek. 150 likler de bundan istifade edecekler...

Şeyha doğru çıktı. Hükümet bir af kanunu lâyihası hazırladı ve Kanunîya sevketti. Bu lâyiha, bütün siyasi suçlar hakkında umumî bir af mahiyetindedir. 150 liklerden başka istiklal mahkemeleri mahkûmları da bu arasındadır. Lâyihamın hüsnü içine girer. İçin bir zümre de hususî tetkik heyeti tarafından idarelerine karar verilen memurlardır. Bu heyet, memurların millîyetine zamanındaki hal ve hareketlerinin günün geçirdiği. Yürden menfaatinde aykırı yolları gidenleri ayırmak, bir takım haklardan mahrum bırakmaktır.

Bu üç zümre içinde en ziyade yüzelli liklerin affı meselesi, dikkati celbeder. Bunun için taahhüt Türk milletine hoş görünceği ifade edilmez. Çünkü ortada şahısları karye değil, yurtdışı varlığına karşı işlenmiş suçlar vardır ki vatandaşın aklına «esim» sebebi kenahımmı sebep olmuştur. Böyle suçları unutmak ve affetmek kolay değildir.

Fakat bu ilk duygunun tesirinden kurtulup işe daha geniş bir gözle bakarak mülamına davet edecek sehopler bulabiliriz.

Birinci sebep şudur: Kara listeye girmek gibi ağır bir ceza bir mahkûminin tetkik ve karar ile verilmiştir. Arada bu cezaya faslasla lâ-yak olmaları vardır. Fakat daha az ilâhî olanlar ve benzerleri memleket içinde cezasız kalanlar da eksik değildir. Liste çok acele hazırlanmış ve isimlerden her biri üzerinde kâğıt derecede durulmamıştır. Hak kanunîyet ölçüsüyle bu noktadan müsamaha davet etmesi zaruridir.

Şöhr 150 lik diye ayrılanlar on beş yıldanberi girdi-bi ceza, idamdan kat kat ağır. Bütün cihan bu 150 kişi için genî bir hapishane haline konulmuştur. Yürden ayık barmak gibi mukadden bir hak kendilerine harandı. İçlerinden bir kısmı, uzak topraklarda fiyât hâsreti içinde ölüp gittiler. Bir kısmı, vatan topraklarında ölmekten ve orada gömülmekten başka bir emel beslemiyecek kadar ihtilâf edildiler ve öktüler. Diğer bir kısmı, evladı, memleket hizmetine girdiler, babalarının verdiği zararı, ödeyecek kadar hizmetlerde bulundular.

Yüzelli likler, İstiklal Mahkemeleri mahkûmları ve hususî heyetten ayrılar: bugünden çok başta ve çok uzak bir siyasi mahkûm olanları ve kumun kurbanlarıdır. İhtilâfı tamamlamışlardır. İnsanlara her halde kendi muhterinin özer mahkûlî gücüyle barmak listeler. 150 likler tamamlamış başka bir alem vatandaşın ve ailelerinin ötek kalmak suretinde bunların kafa-temini ödemislerdir. Kendilerine vermiş bir Türkiye'nin havasını tenek, Adeta yeni bir âleme yeniden ölmek fırsatını vermek, adaletin işi icabı sayılabilir.

Yürdiliğin arasında yanlış işler etmişler ve inkâr etmişler. Haklarına rağmen «yürden» bakımından memleketin [Arkın: Sayfa 8, sütun 3 de]

Ankara, 30 (Tan muhabirinden) — Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü münasebetiyle bir af ilân olacağını ve bu affın yüzelli liklerin de istifade edeceklerini bundan 15—20 gün evvel rivayet şeklinde yazmıştım. Alınan son ve mütemminin malîmet bu haberi teyit etmiştir.

İstiklal mahkemeleri mahkûmları ile bazı siyasi cürüm mahkûm ve masunları, hususî heyetlerce haklarında devlet hizmetinde istihdam edilmemeleri hakkında karar verilmeler ve Lozan muahedemesinde umumî affa ait protokole merbut listede yazılı 150 şahıs hakkında af için, hükümet tarafından bir kanun lâyihası kanunî edilecek Meclîse verilecektir. Lâyiha halihazırda adliye encümeninde tetkik olunmaktadır.

Lâyhada istiklal mahkemeleri karelerle mahkûm olanlarla siyasi cürüm mahkûmları hakkındaki affın bunların mütemmin ve ferî cezalarına da şamil olması ve 150 liklerin hususî heyetlerce haklarında karar verilmeleri için bir tedbirler alınması ve 150 likler listesine ithalle bilâhare neşriyatın bir kanunda Türk tabiiyetinden istikad edilecekleri Cumhuriyetin merhamet hissiyle ve bir kanunla affları hükümetçe istenilmektedir.

Lâyhada bilhassa aramızda yazılan ve Cumhuriyetin kanunlarından

M. Sıfır 150 likler Hakkında Neler Hatırlıyor?

150 likler İstanbul'dan nasıl ve nereye gittiler? Orada nasıl hayat geçirdiler?

150 likler Kimlerdir? Bunlar Ne yaptılar?

Bu sayfanın dikkat yanlırının 2 inci, 5 inci ve 7 inci sayfa larında bulacaksınız.

Af Edileceklerden Bina Tefvik

[illegible]

Günümüzde reçel, başlıca üretimine edim kısmına hazırlanır, büyük bir miktarı ve camile güstererek kondansé kanot edenleri affediyor, yüzlerce anayırda kamile ebediyen kopanmış olan Yüzellimlerle diğer mekânlar, bu konuma neşrin müteakik memleketle Güneşli olacaklar.

Ağadeli yazda bu bahçelerin memleketten neşri ve nereye günde-ri, orada da hayri geçirdi.Merlin buluculmuş.

150 likler Istanbuldan Nasil, Nereye Gittiler Orada Nasil Hayat Gecirdiler

Yüceltiliklerden Şaban oğlu

Milli Mücadele, büyük zaferle hitama ermişti.

[illegible]

Bu İttifakda, fikirler birleştireceğiz. Bir kavim, İstanbul'da hainlik istemiyordur. Diğer kavim da, yabancı menfaatlara karşı çıkarıyı terahh etmişlerdir.

Görülüyor ki, bu İttifakda da haklı bir karar verilmemiştir.

Üç saat kadar süren bu İttifakdan sonra, Ali Kemal Bay (Şark) Soryanta girerken teşkil edilmiştir.

Yıldırım'dan diğer bazı şimşaklar: Mehmet Ali, Ramazan, Rıza, İsmail, Salih, Salim ve Salim'in kardeşi Yılmaz.

Düğer muhabirler arşini, Ali Kemal Beyin tevlidini anısına karye haber alıncıdır. Büyük bir endişe ve telaş ile, birbiriyle in ve outini dolayınca, yekdiğerini vazir yekten haberdar ederik ne yapacaklarını düşünmiye bağlanırlardı.

Bu düşünce uzun sürmemiştir. Çer, beşer gruplara ayrılarak İngiltere seferihanesine (İçişleri Bakanlığı) karar vermişlerdir.

Aryan altınnes günü, emzartı padışah Vahdetine nazır bık, vâkıfıdır. Aryan emzığı yepan lardan bık grup safarata illic etmigi. Bunlar, oris halil ve avaz tatbâkına menâp diğer gruplar da takip etmigi. Bu aretil se ferahataya illic edenleria adedü yik sekizni geçmigi.

Tağırlara asarılı bunlardan o hemmilyeti haiz olanları ayırarak gün hareket eden vespurda Mımar glidermişti. Dışarılarını da, e ta rifte İsmaila asarılortını İsmaila ak tında bulunan - Tağırlaya asarıl ortu.

Dünür, on gün kadar burada kalıyordı ve üç gruba ayrılıyordu. Bir kısmı, Romanya'ya gitmişlerdi. Diğer iki kısmı da, İngilizler tarafından temin edilen havayazı vasıtasıyla İngilizistan'ın 17. ve 18. yüzyıllarından hareket etmişlerdi.

Bunları gölören vapur, bir ka-
nuna - kendi artularına binen - Pi-
re limanına çıkarmıştı. Dışları-
nı da doğrudan İskenderiye limanı-
na götürerek orada bırakmıştı.

(Yüz ellilik listesi) ne dahil olma-
ve bu suretle İstanbul'dan çıkana-
rın içinde müstecra olarak iki sa-
has vardı. Bunların biri, Damat Fe-
rit Paşa, diğeri de Salt Molla idi.
Damat Ferit Paşa son defa ola-

...kaderetten sükrü ettikleri son-
ra, aleyhinde heyecan içinde bul-
nan efkârı umumiyenin ağır mu-
amelesinden korkarak üç ay kadar
ervel pedipah Vahdetlinin tavalıy-

İtaliyalı mühendisler, 1950'de, b
zafere batan bulup da, artık var
yet bilimsel ve milliyetperverler
sine gaper geyken, bir aralık gi
Nec İstanbulu getirdi. Karmetti a
yularla sevmedik sütlüme olarak te
rur Nise vaktet yitimsiz.

Türk ordusu İran ve Avrupa'da
yazarak Mısır'a Mısır'dan al-
tadile edilene derhal hareket
çocuklarını alarak mısır'a Hama

Rumeliye'de gidenlerin idare
sistemini, idarelerinde, H
riyet ve İhtisat Arzından İdari M
riyet Etilik Bey, Kırsal Hırsat P
ga, Gümüşhane İsmail Bey, ve
Dahiliye Nazırlarından Mehmet
Bey, Mansur Bey, Nevres, Şahin
Sani, Adıgözü'nün Cebir, Asker

And milking starts. Women gather
to milk the cows in the open fields.
The Mustafa Sabri Efendi, a

amirlerden rustaili Elleriye ve 10
Mf İrken Bider Kargah Kaye
bidle Elendi Ayen amirlerin Ruz
Tefik Bay Bahriye Nazirliğinde
ve Padışah Vahittinin arıyaveri
ginde bulunmuş olan Avni Paşa
eşli Bahriye nazırı Hariri paşa, t
çu forisli Refik paşa kuvayı İnci
tulipe sahileye varmış ve 10 Mf

lay Refik Bey Hürriyet ve İnkı-
sârın mâre hayati erkânından K
rahlar mebusu Omer Seyki B. me
bur Şaban ağı, Uşak mebusu ho
Ata Efendi ağı, Uşak mebusu ho

Ata xatirini gələn ölməyə kəşf etdi
xerine gələn kimsələrədən başlıy
rak, bir alay təkkə şeyti, mədrəs
müdərrisi, imamı, hatip, vət. hac
boca, bəhə, saka, odarı, hökümə
memuru gələn kərimə qarışq bir k
lədən müəbbəti.

Bunlardan ancak birkaç tanesi şahsi servete malikti. Diğerleri, y. bancıların yardımlarıyla geçinmişler, pek azları da birer ipe tutuna bilmişlerdi.

[illegible]

Rıza Tevfik Day, idare ile mekuruyet kurşununda kumadan, kumadan çıkarak Edem geline, ordu aarı stika müessesin de bir vavile deruhte ederek yor lencekti. Bu kütüpe karguamuz o lun xah posta ve telgraf umum m dül Raik Kalk Day, Halebe ce akıyık gıamımlık etmek ve kılıp yasmakla vahit geçirmeyi.

Musma kulanlar, fena vaxiyetli
re girmişlerdi. Bir cehannaməyə
səfalet içinde can vermişlerdi. Di-
ğərleri də buğa memlekətlərində
həlakətlərlə ölməyə və həyatları Ru-
ssiyə, Yunanıstana, Bərganista-
na, Rumənyaya girmişlerdi. Rus-
lardan başlıca, pek güclüklə ha-
yatlarını təmin edəbilmişlerdi. Di-
ğərləri də, həlakət içinde eriyi-
pə qalmışlar.

Bund da ilve etmek hep eder k
luk ve kartandan ayrılmayan Tür
kiye cümhuriyeti. İstanbula'da B
rat edenlerin beşinci, yüz ellik

Bəla) ya dəhşət etimamı. Bu fəriflər bəzində cəzə bir tətbiqə kəf edərək əmək işp adənlər bu ləfzə geyirilmə, kəndilərlə dən əlphə adənk bərkəlmə fəz adənlərlə bərlər, səbəstə məm kənlə əvətlə ştəpərdi.

31 - 5 - 1938

Yüzellilikler Kimlerdir ? Bunlar Ne Yapmışlardı ?

1 — Yaveri Hıa Kıras Hamdi: Ah dihanı devrinde, pek geç ya-
şadı. İken erkân harp ilahına
terfi etmiştir. O zaman vazifesi,
Suriyat hudut komiseri idi. İti-
hatlar arasında kendisine yüz
verilmediği için muhalifler arasına
girmiştir. Vahdetin devrinde sa-
raya cetaşak millî müessesde alay-
hinde hareketi geçmiş. Manav oğlu
Nevres ve sair arkadaşlarla askeri
aşkaban cemiyetini teşkil etmiş-
tir. Salıtanın ilgası üzerine Ru-
manya'ya kaçmıştır. Orada Türkleri
Sulbiye nam alında bir teşekkül
vurude getirmişti. Çekmiştir. Üç
sene evvel, orada sefalet içinde ve-
fat ederek Anadolı köyü mezarlığı-
na defnedilmiştir.

2 — Hadesin Hıa kumandan
Zeki Vahdetinin kayın biraderi-
di. Hadesin himayen bölümlerinde
yürümlü. Vahdetin terfide has ka-
rınan rütbesi verilmiştir. Firatlı
hükümetinde kaçmıştır. San Remo-
da beraber yaşamıştır. Vahdetinin
emrile, doktor Resat Paşayı katle-
mekle emzundur. 1929 senen-
inde, San Remo'da intihar etmiş-
tir.

3 — Hadesin Hıa müfettişleri-
den Kayseri Şehin Ali: Mevri-
yinin ilâma takadim eden günle-
rindedir. İsmirde İttihat ve Terakki
cemiyetini dahil olmuştur. Alay -
dus yetisine mülahtızdır. (Ağa) de-
dâline mevrâ, okur yazar ve
siyâsî münevverdir. Mevriyette
sonra İstanbula gelmiş. Yıldız
evrakını terlik eden komisyona gir-
miştir. Bursa sonra, cemiyetini ay-
tırlarak Miralay Sadık Bey ile bir-
leşmiş. İsmir Sadık Bey'in has mi-
nâret etmiş. İsmir de Hürriyet ve
İttihat Erkanı erkânı arasına gir-
miştir. Fırkalar arasında Bursa ve
Mekke'ye giderek, 1928 de, İsmir
deriyede vefat etmiştir.

4 — Yitmişbaş Sâhibi Vahdetin-
in emir talimat ettiği husul ben-
berilmiştir. Beraber firaz et-
miştir. Vahdetinin vefatına ka-
dar, San Remo'da hayat geçirmi-
ştir.

5 — Sekurün Yaver (Paşa)
Adem Çerkendir. İttihatçılarla ge-
çmişliği için muhalifler İttihak
etmiştir. Balkan harbinde, Duda-
ğın Gümükine ve Saraykoy ü-
stüne yapılan hareketle farka ku-
mândağı ederek, dümana me-
lûp olmuştur. Vahdetin hükümet
silâna saraya intiap etmiş, hama-
leviyelik vazifesini ifa etmiştir.
Bu da Vahdetin ile beraber kaç-
mıştır. Fakat hükümetin Mekke-
de girişini son etrakiak ayırtan
münâsıl olarak hastalanmış. Vah-
detinin arivinde yarıdan ayrı-
larak Mısırda kalmıştır.

6 — Yaverandan erkân harp mi-
ralay Tahsin Adem Yuvaylıdır. Er-
ilâsı harp, İttihatçılarla geçim-
mede için evvelâ Mısır'a girmiş.
Orada da birkaç arkadaşla Paşa gi-
riden Paşa ordusunda muallimlik e-
tmiştir. Fakat Bursa sonra, Fastan
ciyâzlığı için tekrar Mısır'a gel-
miş. Balkan harbinin ve umumî har-
bin sonelerini orada geçirmiştir.
Mısır'dan sonra İstanbula gele-
rek Vahdetinin yaverleri aran-
tıla girmiştir.

7 — Sımdı Marayada, Vahdetinin
şifâ Erzurum terbiyesine me-
nâk etmektedir.

8 — Nevresin Avni İttihatçılarla
birleşmediği için muhalifler sim-
nesine girmiştir. Mısır'dan sonra-
ta, neyzevvelî vazifesini ifa etmiş-
tir. Bir sene katar sonra da Damat
Ferit Paşa kabinesinde Bahriye na-
zaratlığı makamına geçirmiştir. Fi-
ratlı Mısır'dan sonra kaçarak İs-
tanbula gelmiştir.

9 — Eshak İsmail hama müfettiş-
lik ve defetir kâhâ müdâfâ Refik
Vahdetinin sarayında yetmiş, son
has hükümetinde çalışmıştır. son-
unda bulumamıştır. Vefatına ka-
dar beraber yaşamıştır.

10 — Eshak peyhilâk Mustafa
Hadi: Mevriyette ilâmdan bir
müddet sonra muhalifler arasında
saraya etmiş. 31 marttan bir se-
ne hükümetin Çumlekine İsmail
de Ahali Erkanın teşkil etmiştir.
Gus bir zaman sonra, bu Erkan

ama girmiş. Sev muhadesini im-
zalamak için Paris'e gitmiştir.

11 — Ayaslan, silâsı derletir-
in Eshak Hıa Terakki: Fileniz Hıa
Terakki Bey, Mısır'dan sonra il-
mî ve edebî hayran, siyasete ge-
çmiştir. Sev muhadesini imza
etmek için Damat Ferit Paşa ile
Paris'e girmiştir. Fırkadan sonra
Edirne müve ve maarif işleri-
de çalışmış sonra, sımdı işleri
çalışmıştır. Erkan hükümetinden
aldığı maaş ile geçmektedir.

12 — Bursa vefatı Eshak: Resat
Hadi: Bu da, Sev muhadesini im-
za edenlerdendir.

13 — Kuvayı İlahiye hay Şi-
leyman Şefik: Damat Ferit Paşa
kabinesinde harp nazırlığı etmiş
sonra, Anadolu'ya harp sevke-
dilen ordunun hama geçirmiştir.
Fakat bu ordunun, millî ordu ta-
rafından terfide silâsını üzerine
bu vazifesi hitama etmiştir.

14 — Sıvazı yavaşça Bulgar na-
mîle emel Tahsin Eski muhalif-
lerden ve Büyük kabine zamanın-
da teşekkül eden Halâkdan grupu
muallimlerinden.

15 — Kuvayı İlahiye erkân
harbiye reisi Miralay Ahmet Refik:
İttihatçılarla geçmişliği için mu-
haliflere İttihak etmiştir. Fırkan-
dan sonra, Rumanya'ya yavaşça,
Rumen sınımdan deriyede har-
tınak suretili geçmiştir. Bir
müddet sonra seccamın etmiştir.
Bucarestan Kışın seccamın
emran askiye hastanesinde birkaç
yıldaktan sonra 808 da vefat e-
tmek. İsmir mezarlığı cemağı için
haritayın mezarlığı defnedilmiş-
tir.

16 — Kuvayı İlahiye müdri-
yâ kumandan ve Damat Ferit Paşa
yaveri Türk Müntaz: Bu da eski
muhaliflerdendir. Mısır'dan son-
ra (Unit) ilâmda bir mecumna
repretmiştir. Yunanlar, Fırkan-
dan sonra bir müddet Mısır'da, son-
ra Yunanıstanda yaşamıştır.

17 — Kuvayı İlahiye kuman-
dârlarında, İsmir kâhâda kuman-
dâsı Ali Nâdir: İsmir ilga -
lindedir, vazifesini ifa etmemekle mit
tehdirdi. Mısır'a firaz etmiştir.
Büyük bir sefalet içinde can ver-
miştir.

18 — Kuvayı İlahiye me-
murlarından ve Nevruz Mustafa di-
vanı harbinde, kaymakam Fetih
Adem Survelidir. Milli günde-
leğinde harletir etmiştir. İtti-
hâk zabıtlarından, Mısır'a firaz
etmiş, oradan Suriyeye geçmiş, e-
rada hama hitama etmiştir.

19 — Eshak Bursa vâhâ Gü-
mekinli İsmail: Mevriyette i-
lâmdan sonra, İttihatçılar tara-
fından Gümükine mevrâ çık-
armıştır. Bir müddet sonra, İtti-
hatçılar aramı açılmıştır. Ahali
Erkanın teşkil etmiş, sonra Hürri-
yet ve İttihat Erkanile birleşmiş,
güddetle muhalifler geçmiştir. Mah-
mut Şevket Paşa vakândan son-
ra, memleketi terketmiştir. Mıta-
râkeden sonra İstanbula gelmiş i-
de de evrakdan tarafdân yüz
verilmezmiş. Bursa valiliğini gön-
derilmiş Milli müessesinin başla-
man üzerine, Buradan firaz ede-
rek İstanbula girmiştir. Sımdı, Mar-
silya civarında bir köyde ikamet
etmektedir.

20 — Ayaslan, Kuvayı Zey-
nâdine (Ahali ve Hürriyet ve İ-
ttihat Erkanının meimâlerinden)
Mir Mısır'a firaz etmiş. Vahdetinin
Mekke'ye geçmesi zaman, o da ar-
kâhâlarla oraya girmiş. Fakat iş-

radıkları muvaffakiyetlilik üleri-
ne Suriyeye girmiştir. Sımdı ora-
da ilâmda işgal etmektedir.

21 — Çetelleret mutasarrıf
Eshak İsmail: Fıratı rade Nevruz.

22 — Hürriyet ve İttihat Erkan
deri Miralay Sadık Bey: Fırkadan
sonra Rumanya'da ve Yunanıstanda
sefalet içinde hayat geçirdikten
sonra gıderini kaybetmiştir. Sımdı,
Rumanya'da Harp'e köyüne çe-
kirmiştir. Seferlik eden oğlunun
yardımı ile ilâmdı geçirmektedir.

23 — Mısır mutasarrıf Eshak
B. Bedirhan: Hali kâhâda İsmir -
baldan aldığı emir üzerine, Sevaz
kongresini dağıtmak maksadile,
Harput valisi Ali Galip ile harp-
mıştır. Fakat, kongreye tarlatır o-
lan asker kuvvetlerinin karpa-
dan firaz etmiştir.

24 — Eshak Marış mutasarrıf
Güvâh İsmail: Marışın ilâmda
büyük meimâda gıdermiş, millî
müessesine muhalif etmiştir.

25 — Eshak Divan harp reisi
Nevruz Mustafa: Milli müessesinde
imza etmek için Bursa valiliğini ka-
bul etmiştir. Fakat on bir gün so-
dâ, vatanperver tarafdân ma-
kamında haritayarak etmiş gıd ve
pura bindirip İstanbula gıdermiş-
tir. Divan harp, milliyetper-
verlere gıdermiş gıddetle meimâ-
letere Nevruz kâhâda İsmir
keshetmiştir.

26 — Üşuk belidye reisi İsmail:
27 — Adapazarı kaymakam E-
shak Hıa Mustafa.

28 — Tekirdağ Müfettiş Eshak
Hadi: Ahali.

29 — Afyon Karahisar mutasarrıf
Eshak Sabit: Vefat etmiştir.

30 — Gaziantep mutasarrıfı-
da bulumamış Celal Kadri: A-
zıyut mutasarrıfında Celal Bey
ilâmda diğer bir zat kâhâ kâhâ-
mı, ve bu zat, Trakyanın itirâd-
ından sonra, Edirne valiliğine ta-
yin olmuştur. Celal Kadri, Ha-
lebe firaz etmiştir. Sımdı oradadır.

31 — Hürriyet ve İttihat Erkan
müessisi Adnan Zeynelâh: Pa-
kann hatibi idi. Mısır'a firaz etmiş,
arkâhâlarla Mekke'ye girmiştir.
Orada, oradaki etrakiak ilâsı a-
sörine, Mısır'a çekilmiştir.

32 — Ayaslan, vefatı sonra Eshak
Yâdi Hıa: Mısır'a firaz etmiş.
Oradan Rumanya'ya girmiştir. 926
senesinde Silistre kâhâda vefat
eterek orada defnedilmiştir.

33 — Harput valisi Eshak Ali Ga-
lip: Adem Kayseridir. Erkan harp
mizaydır. İkt muhaliflerdendir.
Millî müessesinin ilâmdı ge-
mek ve Sevaz kongresini meimâ-
mek için İstanbula gıdermiş. Fi-
rat ettikten sonra Rumanya'da bir
çok dalavereli işlere girmiş ve ni
hayat hayran terfide girmiş -
tir. Bir gün Kışınende bir pa-
lık sanamsa facietten vefat etmiş-
tir.

34 — Bursa valisi vâhâ Eshak:
Nuri: Burasidir. Hürriyet ve İ-
ttihat Erkan meimârlarındandır. Bu
vazifede pek az kalmıştır. Mısır'a
firaz etmiştir.

35 — Saklı Bursa müfettiş Ömer
Fevzi: Burasidir. İttihatçıktan i-
ttihatçıla geçmiş, Bursa meimâzını
tesis etmiştir. Mısır'a kaçmış, orada
sefalet içinde emir geçirdikten
sonra vefat etmiştir.

36 — İsmir kâhâ müvafik valisi
Ahmet Asım: Bulgaristanda vefat
etmiştir.

37 — Eshak İstanbula meimâfın
Mustafa Nâzik: Abdülhamit devrin-
de topçu müallimi Alınayazı Gro-
nikot paşaya yaverlik etmiştir.
İkt ve en müte muhaliflerdendir.
Muhalif askeri gruplara girmiş,
İktâhî hükümetden sonra Selâ-
hîr firaz etmiştir. Mısır'dan son-
ra İstanbula gelmiş bir müddet
sonra da İstanbula muhalifliğine
kayın edilmmiştir. Mısır'a firaz et-
mek oradan Mekke'ye girmiştir.
Tekrar Mısır'a vâlet ederek orada
vefat etmiştir.

38 — Dahliye nazırı Eshak İ-
yâdan Adli: 1924 te Viyana'da ve-
fat etmiş, hükümetin müessesinde
eset, silâsı terfide İstanbula
nakledilmiştir.

[Arkân: Sayfa 18, sütun 1 de]

(BAŞMAKALEDEN MABAT)

Siyasî Bir Maziyi Tasfiye

(Baş 1 Incide)

İçin bir kıymet sayılabilen bir kaç kişi de vardır. Bu arada hele doktor Rıza Tevfik ve Refik Halide acıyanlar çok olmuştur. Hattâ kendileri için hususî bir af yapılması defalarla düşünülmüş, fakat hukukî bir imkânı hazırlanamamıştır.

Doktor Rıza Tevfik, Türk fikir âlemine ve edebiyatına her vakit için mal olmuş bir adamdır. Yanlış bir görüşle bir aralık menfi nevden bir politikacılığa karışmasını, aradan 15, 20 senelik bir zaman geçtikten sonra tamamen unutmak mümkündür. Refik Halit, Türk dilini büyük bir sanatla kullanan orijinal bir Türk hikâyeci ve romancusudur. Edebiyat sahasında mazisinden parlak bir istikbal vardı. Edebiyatı bırakıp politikacılığa girdiği zaman hatadan hataya sürüklenmiştir. İzzetizade bir çocuk gibi, ağzına geleni söylediği zamanlar olmuştur. Fakat bütün ağır hata ve kusurlarını, vatan hasretile çok ağır bir surette ödemmiştir. Seneler geçtikçe Refik Halit bu hasretle gittikçe fazla duymuş ve hele yurt haricinde bulunduğu son seneler içinde dürüst ve memleketine bağlı bir vatandaş imtihanını iyi geçirmiştir.

Geri kalanlar arasında öyleleri vardır ki yurt haricindeki imtihanı iyi geçirmemişlerdir. Af şeklinde kendilerine verilecek fırsat ve nimetten istifade etmeleri ve memleket için faydalı bir vatandaş olabilmeleri ihtimali azdır. Fakat bu gibilerin ya yurda dönmeğe yüzleri olmayacak veya dönüp te eski yolda hareketlere cürret ederlerse yeni millî varlığımız, harici bir elemeyletar gibi kendilerini içinden atacaktır.

Bir milletin, umumî, siyasî af gibi bir şeyi ihvan etmesi için varlık-sahibi olması lazımdır. 15 senelik bir maziyi tasfiye etmek ve o zamanki siyasî muhit içinde suç işleyenlere af ve müsamaha dağıtmak, ancak sağlam bir bünyeye, tam istikrara sahip bir milletin yapabileceği bir harekettir.

Bütün dünya, hükümetimizin son hareketini bu duygularla ve bu ölçülerle karşılayacak ve siyasî mahiyetteki umumî affı, yeni bir olgunluk alâmeti sayacaktır.

Ahmet Emin YALMAN

31 Mayıs 1938 -Tan Gazetesi - 8. Sayfa

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YILMAZ, Ahmet Yusuf
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	2022
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	2016
Lisans	Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Hukuk Bölümü	2019
Lisans	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi /Uluslararası İlişkiler Bölümü	2014

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-2022	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Kitap Okumak, Bisiklet Sürmek, Film ve Belgesel Seyretmek, Evcil Hayvanlarla İlgilenmek, Gezi ve Seyahat Yapmak.

Yayınlar

Kitaplar

- Erdem, T., Yılmaz A. Y. (2020). *Belediyeler İçin Yoksullukla Mücadele Rehberi*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Yılmaz, A.Y. (2019). *Serbest Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Eski Yeni Yayınları
- Yılmaz, A.Y. (2019). *Osmanlı Hukukunda Modernleşme Süreci*. Ankara: Eski Yeni Yayınları
- Yılmaz, A.Y. (2019). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Eski Yeni Yayınları
- Yılmaz, A.Y. (2021). *Cumhuriyet Tarihinde Milli Şefli Yıllar 1938-1950*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Kitap Bölümleri

- Yılmaz, A.Y. (2020). *Milliyetçilik (Editör: Erdem, T.) Bölüm adı: Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin İzleri*. Antaya: Otorite Yayınları.
- Yılmaz, A.Y. (2020). *Milliyetçilik (Editör: Erdem, T.) Bölüm adı: Sadri Maksudi Arsal*. Antaya: Otorite Yayınları.
- Yılmaz, A.Y. (2020). *Milliyetçilik (Editör: Erdem, T.) Bölüm adı: Zeki Velidi Togan*. Antaya: Otorite Yayınları.

Yayımlanan Makaleleri

- Yılmaz, A. Y. (2021). Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasının İncelenmesi (1918-1930). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 25(2), 319-330
- Yılmaz, A. Y., & Erdem T. (2020). Osmanlı Millet Sistemi ve Milliyetçilik ile İlişkisi. *Turkish Studies - Economy*, 15(4), 2563-2577.
- Yılmaz, A.Y. (2020). Millî Mücadele Döneminde Cemiyetlerden Bazıları ve Kuruluş Nedenleri. *Turkish Studies Social Sciences*, 15(6), 3257-3272
- Yılmaz, A.Y. (2020). Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar ve 150'liklerden Bazıları. *Turkish Studies Social Sciences*, 15(6), 3257-3272
- Yılmaz, A.Y. (2020). Fârâbî'nin Epistemolojisi, Ontolojisi ve Felsefeye Katkıları. *Turkish Studies*, 15(7), 3167-3181
- Yılmaz, A.Y., Mutlu İ. S. (2020). Salgın Sonrası Dünyada, Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 55(3). 1965-1976

